

คำนิยามแบบพุทธ

พระราชาธิบดี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

สำนักพิมพ์เทียนวรรณ
๔๑๓/๒๒-๒๕ ถนนอรุณอมรินทร์
เขตบางกอกน้อย กทม. ๑๐๗๐๐

มุตศาสนาและปรัชญา
พิมพ์ครั้งแรก กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗
พิมพ์ที่ หัดถกิจโกศล ออกแบบปก

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย
สายส่งสีกมิต บริษัทเกล็ดไทย จำกัด
๓๐๓/๗ ซอยตันติภาพ ถนนนเรศ กทม. ๑๐๕๐๐
โทร. ๒๓๓๒๓๘๒
ราคา ๓๐ บาท

คำนำสำนักพิมพ์

ท่านที่ติดตามผลงานของสำนักพิมพ์เทียนวรรณย่อมเห็นแนวทางหนังสือของสำนักพิมพ์ ซึ่งมุ่งเสนอความคิดและอุดมคติแก่สังคม โดยคำนึงถึงความงามและความถูกต้องเป็นสำคัญมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อมุ่งเติมส่วนที่สังคมยังขาดอยู่ให้ครบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไม่ว่างานนั้น ๆ จะเป็นข้อเขียน คำพูด หรือบทกวีที่แสดงทัศนะและประสบการณ์ ทั้งจากตะวันตกและตะวันออก แต่ก็มีมุ่งให้คุณค่าในทางสร้างสรรค์ความเข้าใจชีวิตและเกื้อหนุนบุคคลและสังคมไปในทางที่สูงส่งงดงามยิ่ง ๆ ขึ้นเป็นแก่น โดยยืนยันจึงนำเสนองานนิพนธ์ทางปรัชญาและศาสนา (โดยเฉพาะพุทธศาสนาอันเป็นรากฐานของสังคมไทย) ต่อผู้อ่านอยู่เนือง ๆ .

จำเพาะเล่มนี้ขอว่า *ค่านิยมแบบพุทธ* เป็นการรวมข้อเขียน คำเทศน์ คำบรรยาย คำสัมภาษณ์ ต่างกรรมต่างวาระของเจ้าคุณ พระราชวรมุนี มีเนื้อหาครอบคลุมถึงคุณค่าที่ชาวพุทธยึดถือในการดำเนินชีวิตในสังคมในด้านต่าง ๆ เกือบทุกช่วงตอน ในภาคแรกแสดงถึงทัศนะต่อชีวิตเริ่มแต่การเกิด ตาย การแต่งงาน ครอบเรือน การทำงาน การอยู่ร่วมกัน ตลอดจนชีวิตที่พัฒนาแล้วตามหลักพุทธธรรม ในภาคที่สองมุ่งถึงคนหนุ่มสาวและนักศึกษาผู้อยู่ในวัยแสวงหาและเตรียมตัวโดยเฉพาะ เริ่มแต่ศาสนากับคนหนุ่มสาว อุดมคติของคนหนุ่มสาว ธรรมสำหรับนักศึกษา ตลอดจนบทบาทของนักศึกษาในฐานะพุทธศาสนิกที่จะส่งเสริมค่านิยมแบบพุทธอีกด้วย ในภาคผนวกได้แนะนำผลงานชิ้นสำคัญที่รวบรวมหลักการปฏิบัติในชีวิตของชาวพุทธไว้ รวมทั้งประวัติและผลงานโดยย่อของผู้ประพันธ์ไว้เพื่อประโยชน์ของผู้สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไป

โดยที่ตระหนักว่า “ค่านิยม” เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะเป็นเครื่องชี้นำให้บุคคลประกอบกรรมใด ๆ งดงาม และผิดพลาด ไปตามความเชื่อ

ความเห็นและความนิยมของตนเองยึดถืออยู่ ยิ่งสังคมปัจจุบันมีความสับสนไขว่เขวในระบบคุณค่าแบบดั้งเดิมของตน และแบบใหม่ที่ตนรับมาโดยไม่รู้จักดีพอ อันตรายจากการหิวนวดยุคเก่าจอมปลอม อันเป็นเปลือกกระพืงกว่าแก่นสาร ก็ยังมีเป็นทิวหรือตรูคุณ สำนักพิมพ์จึงหวังว่า *ค่านิยมแบบพุทธ* เล่มนี้ จะให้หลักที่หนักแน่นและแม่นยำ ควรแก่การใส่ใจพิจารณาอย่างมาก

สำหรับท่านเจ้าคุณ พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) ผู้ประพันธ์นั้น ขอมเป็นทั้งรักและขอมรบกวนอย่างกว้างขวางในแวดวงปัญญาชน นักวิชาการ และนักปฏิบัติการในสังคมเป็นอย่างมาก โดยที่ศิลาจารวัตรของท่านเองก็งดงาม ให้ความบันเทิงใจแก่ผู้พบเห็น การรวบรวมผลงานของท่านตีพิมพ์ครั้งนึ่งในदानเนื้อหาสาระเป็นหลัก แม้จะมีรูปแบบการใช้ภาษาที่ต่างออกไป ทั้งที่เป็นแบบแผนบ้าง ไม่เป็นทางการบ้างก็ตาม อนึ่งในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ทำในช่วงที่ท่านอาพาธอยู่ การตรวจและรวบรวมต้นฉบับจึงอาจมีตกหล่นอยู่บ้าง แต่ก็พยายามอย่างดีที่สุดที่จะรวบรวมต้นฉบับที่มคุณค่าทั้งหมดของท่านไว้คราวหนึ่งก่อน พร้อมกันนั้นก็หวังว่าคงจะได้มีโอกาสรวบรวมงานทำนองนี้ของท่านเพิ่มเติมอีกภายหลัง

สำนักพิมพ์ขอขอบพระคุณท่านผู้ประพันธ์และผู้อ่าน ที่มีส่วนอย่างสำคัญที่ช่วยให้งานการสติปัญญาของไทยดำเนินต่อไปอย่างมีชีวิตชีวา และสำนักพิมพ์ขอแจ้งข่าวดีแก่ผู้อ่านไว้ด้วย ว่านอกจาก *ช่วงแห่งชีวิต* ของ ส. ศิวรักษ์ และ *ค่านิยมแบบพุทธ* เล่มนี้แล้ว อันดันดับต่อไปจะเป็นผลงานริเริ่มของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่จะให้ทัศนะใหม่ในการมองลัทธิความเชื่อที่ต่างออกไป ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยงในสังคมปัจจุบัน

คุชฎี อังสุเมธางกูร

๓๐ มกราคม ๒๕๒๗

คำอนุโมทนา

สำนักพิมพ์เทียนวรรณ มีฉันทะที่จะเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้อุตสาหะรวบรวมข้อเขียน บทความ และคำบรรยายในโอกาสต่างๆ ของผู้เขียน จัดประมวลเป็นหมวด แล้วขออนุญาตพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม เฉพาะเล่มนี้ให้ชื่อว่า *ค่านิยมแบบพุทธ* ผู้เขียนไม่ขัดข้อง เพราะเป็นการช่วยกันเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ อันจะอำนวยประโยชน์ ทั้งในทางวิชาการ และในการเจริญกุศลธรรม

สิทธิในการพิมพ์เฉพาะครั้ง ได้มอบให้เปล่าแก่ผู้จัดพิมพ์ในแต่ละครั้ง เช่นเดียวกับหนังสืออันทุกเล่มของผู้เขียน เท่าที่ได้พิมพ์แล้ว ไม่ว่าโดยบุคคลหรือสถาบันใด ทั้งนี้ ด้วยถือว่า ความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความงอกงามแห่งสัมมาปัญญาที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมทานนั้น จักเป็นผลสนองทมิคุณค่าสูงสุด

ขออนุโมทนาต่อสำนักพิมพ์เทียนวรรณ ที่ได้มีฉันทะและวิริยะ ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสืออันชนเผยแพร่ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสำนักพิมพ์ในการบำเพ็ญประโยชน์ ตั้งต้นแต่คุณดุซุญ อังสุเมธางกูร ผู้เริ่มงานประมวลและจัดประเภทข้อเขียนคำบรรยายเหล่านั้น อันเกื้อกูลแก่การจัดพิมพ์ของสำนักพิมพ์ ขอกุศลกรรมร่วมกัน จงอำนวยผลเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน ตลอดกาลนาน

พระราชวรมุนี (ประยูรศักดิ์ ปยุตฺโต)

๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๖

สารบัญ

ภาค ๑ ชีวิตกับสังคม	
อายุวัฒนกาล (เกิด)	๑
พระธรรมเทศนา อโมขชีวิตกาล (ตาย)	๒๐
พระธรรมเทศนา สมชีวิตกาล (แต่งงาน)	๓๖
ธรรมกับกาม	๕๐
จากภิกษุณี ถึงสิทธิสตรี	๖๒
ทำอย่างไรจะหายโกรธ	๗๗
การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน	๙๐
พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล	๑๑๒
ภาค ๒ คนหนุ่มสาวและนักศึกษา	
ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว?	๑๓๓
อุดมคติของคนหนุ่มสาว	๑๓๘
ธรรมสำหรับนักศึกษาแพทย์	๑๕๒
บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ	๑๖๖
ภาคผนวก	
แนะนำหนังสือธรรมนุญชีวิต	๒๐๕

ภาค ๑
ชีวิตกับสังคม

อายุวัฒนกลา

มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งในอังกุตตรนิกาย ตรัสไว้ว่า

“ธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่คนปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็น
ของหาได้ยากในโลก กล่าวคือ อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์

“ธรรม ๕ ประการนี้ เราไม่กล่าวว่าจะพึงได้มาด้วยการอ่อนน้อม หรือ
ด้วยความปรารถนา ถ้าการได้ธรรม ๕ ประการนี้ จะมีได้ด้วยการอ่อน
น้อมหรือเพียงด้วยปรารถนาเอาแล้วไซ้ ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงพลาดขาด
อะไร

“อริยสาวกผู้ปรารถนาอายุ ไม่ควรอ่อนน้อมหรือมัวเพลิดเพลินกับอายุ
เพราะเห็นแก่อายุนั้นเลย แต่อริยสาวกผู้ปรารถนาอายุ พึงดำเนินตามข้อ
ปฏิบัติที่เป็นไปเพื่ออายุ เพราะข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่ออายุ ที่ดำเนินตาม
แล้วนั้นแหละ จึงจะเป็นไปเพื่อการได้อายุ อริยสาวกนั้นก็จะเป็นผู้ได้อายุ
ไม่ว่าจะเป็นของทิพย์หรือของมนุษย์

“อริยสาวกผู้ปรารถนา วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ ก็ไม่ควรอ่อนน้อม
หรือมัวเพลิดเพลินกับวรรณะ สุข ยศ สวรรค์ เพราะเห็นแก่ วรรณะ
สุข ยศ สวรรค์นั้นเลย แต่อริยสาวกผู้ปรารถนา วรรณะ สุข ยศ สวรรค์

๒ คำนิยามแบบพุทธ

พึงดำเนินข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์...”^๑

คำสำคัญที่พึงเน้นในโอกาสนี้ คือ “อายุ” อายุ นั้น ตามความหมายทั่วไป เช่นในพจนานุกรมไทย แปลว่า เวลาที่ดำรงชีวิตอยู่ เวลาชั่วชีวิต ช่วงเวลานับตั้งแต่เกิดหรือมีมาจนถึงเวลาที่กล่าวถึง พูดสั้น ๆ ว่า ช่วงเวลาแห่งชีวิต หรือช่วงชีวิตนับแต่เกิดมา แต่อายุที่เป็นคำเดิมในภาษาบาลีมีความหมายลึกลงไปอีกหมายถึง เนื้อตัวของชีวิต หรือพลังที่เป็นแก่นของชีวิต ก็ได้ คือหมายถึง พลังที่ทำให้ชีวิตสืบทอดดำเนินไป หรือพลังที่ช่วยให้องค์ประกอบต่าง ๆ ของชีวิตเจริญงอกงามขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ ในบาลีมากมายหลายแห่ง อายุจึงหมายถึง ความมีชีวิตยืนยาว หรือการเป็นอยู่สืบทอดไปได้ยาวนาน อย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า อายุยืน แม้คำว่าอายุในพุทธพจน์ที่ขมกว่าข้างต้น ก็มีความหมายตามนัยอย่างหลังที่ได้อ้างมานี้

อายุเป็นตัวนำ เป็นแก่น เป็นพื้นฐานรองรับคุณสมบัติอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะเหตุว่า ต่อเมื่อยังทรงอายุก็มีชีวิตเป็นไปอยู่ คุณสมบัติอย่างอื่น ๆ เช่นวรรณะ สุข ยศ และความไร้โรค เป็นต้น จึงจะมีได้ และจึงจะบังเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ ฉะนั้น อายุคือพลังขับเคลื่อนชีวิตและความมีชีวิตยืนยาว จึงเป็นธรรมสำคัญที่คนทั่วไปปรารถนา

ข้อปฏิบัติที่จะทำให้อายุยืน หรือเรียกอย่างสำนวนบาลีว่าปฏิบัติให้อันเป็นไปเพื่อการได้อายุยืน แยกได้เป็น ๒ ด้าน คือด้านร่างกายหรือฝ่ายรูปธรรม กับด้านจิตใจหรือฝ่ายนามธรรม

ทางด้านรูปธรรม อายุย่อมอาศัยความมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มี

๑. อัง.ปญจก. ๒๒/๔๓/๕๑-๕๓

สุขภาพดี ไม่มีโรคร้ายเบียดเบียน หรือมีโรคเบาบาง การรู้จักบำรุงร่างกายอย่างมิใช่ปรนเปรอ การระวังรักษาสุขภาพ การป้องกันและบำบัดโรค การรู้จักบริโภคปัจจัยสี่และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมด้วยปัญญาอย่างที่เรียกว่ามีโยนิโสมนสติการ

ในทางพระศาสนา ท่านมองเห็นความสำคัญของการรักษาสุขภาพทางกายเพื่อดำรงอายุไว้ โดยถือว่าเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของชีวิตที่ดีในระดับทิฏฐธรรมมีกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ดังตัวอย่างพุทธโอวาทที่ประทานแก่พระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล

เรื่องที่ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลมักเสวยกระหายอาหารมาก เมื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงประทับนั่งอดอด ทงพระวรกายก็อู้อาย พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะอนุเคราะห์ จึงตรัสแนะนำด้วยพุทธโอวาทคาถาหนึ่ง ซึ่งแปลเป็นไทยได้ความว่า

“คนที่มั่งคั่งอยู่ตลอดเวลา รู้จักประมาณในการบริโภค
ย่อมมีเวทนาเบาบาง แก่ช้า ครองอายุอยู่ได้นาน”^๑

พระเจ้าโกศล ทรงให้เด็กหนุ่มคนหนึ่งจำคาถานั้นไว้ และคอยกล่าวในเวลาเสวยทุกครั้ง เป็นเครื่องเตือนพระสติให้ทรงยับยั้งไม่เสวยเกินประมาณ ต่อมาไม่นานนักก็ทรงมีพระวรกายกระปรี้กระเปร่า ทรงสามารถวังขับจับม้าจับกวางได้ มีพระดำรัสชื่นชมพระมหาครูณาของพระพุทธเจ้าว่า ได้ทรงอนุเคราะห์พระองค์ ทั้งด้วยประโยชน์ที่มองเห็น และด้วยประโยชน์ที่เลอหลายตา

พุทธดำรัสที่ตรัสข้ายู่เสมอ ก็คือ คำแนะนำให้บริโภคสิ่งต่างๆ ด้วยโยนิโสมนสติการ คือ รู้จักพิจารณากินใช้ด้วยคำนึงถึงคุณค่าที่แท้จริงของ

๔ คำนิยมแบบพุทธ

สิ่งนั้น ๆ เพื่อให้พอดีที่จะไม่เกิดโทษ แต่ให้เป็นคุณประโยชน์ เป็นเครื่องส่งเสริมชีวิตที่ดีงาม เช่น กินอาหารมิใช่เพื่อเห็นแก่สนุกสนาน มีวาม แต่เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้เป็นอยู่ผาสุก สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามประเสริฐได้ ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันและบรรเทาหนาวร้อนลมแดด คุ่มกัญ พักผ่อน ใช้ชีวิตส่วนตัว เป็นต้น มิใช่เพื่อฟุ้งเฟ้อแข่งขัน หรือเมาเกียริตเมายศอวดข่มใคร ๆ ผู้ใดให้คุณปฏิบัติได้ตามที่บัญญัติบอกอย่างนี้ ท่านเรียกว่ามีนิสสรณปัญญา คือ มีปัญญาที่ทำความดีให้เป็นอิสระ หรือมีปัญญาพาไปสู่ความรอด หรือมีปัญญาสำหรับปลดปล่อยตัวให้เป็นอิสระ ถ้าสามารถปลดปล่อยตัวให้เป็นอิสระได้แล้ว ก็นับว่ามีความพร้อม หรือมีคุณสมบัติพื้นฐานที่จะไปช่วยปลดปล่อยผู้อื่นต่อไปได้อย่างดี เมื่อชีวิตเป็นอิสระปลอดโปร่ง ปราศจากสิ่งบีบบังคับ ก็ย่อมเกื้อกูลแก่การทออายุจะดำรงอยู่ได้ยาวนาน

พุทธพจน์อีกแห่งหนึ่ง แสดงข้อปฏิบัติที่เกื้อกูลแก่อายุเรียกว่า อายุสุสสะ หรืออายุวัฒนธรรม คือ ธรรมที่ช่วยให้อายุยืน มี ๕ ประการ คือ^๑

๑. สัปายการี สร้างสัปายะ คือทำอะไร ๆ ให้เป็นที่สบายเกื้อกูลแก่สุขภาพ

๒. สัปายเย มัตตตัณญู แม้ในสิ่งที่สบายนั้น ก็รู้จักประมาณทำแต่พอดี

๓. ปริณตโกชั บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย (เช่น เก็บไว้ในตะเอบ)

๔. กาลจารี ปฏิบัติตนให้เหมาะในเรื่องเวลา เช่น รู้จักจัดเวลา ทำพอดีเวลา

๑. อัง. ปญจก. ๒๒/๑๒๕-๖/๑๖๓:

๕. พรหมจารี รู้จักถือพรหมจรรย์ตามควร

แม้ว่าการบริหารคือปฏิบัติตนในด้านกายจะเป็นสิ่งสำคัญแต่กายก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต ชีวิตนั้นประกอบด้วยรูปและนาม ต้องมีทั้งกายและจิต จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ และกายกับจิตนั้นย่อมสัมพันธ์ต้องอาศัยกันส่งผลถึงกัน ในการที่จะมีอายุยืน นอกจากจะระวังรักษาและบำรุงกายแล้ว ก็จะต้องมีข้อปฏิบัติทางจิตใจด้วย ก็จะต้องรู้จักระวังรักษาบำรุงจิตใจของตน เครื่องระวังรักษาบำรุงจิตใจก็คือคุณธรรม การฝึกอบรมจิตใจ และเจริญปัญญา

ในบรรดาคุณธรรมที่เกื้อกูลแก่อายุยืน ข้อที่มีผลมากโดยตรงได้แก่ เมตตาและกรุณา คือ ความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดช่วยเหลือเกื้อกูล ปราศจากพยาบาทความคิดร้ายผูกใจเจ็บแค้น ดำรงในอหิงสา คือ ปราศจากวิหิงสา ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดร้ายมุ่งทำลาย ดังพุทธพจน์ว่า

“การที่บุคคลละปาณาติบาต เว้นขาดจากการทำลายชีวิต วางทัณฑ์วางศัสตรา มีความละเอียดอ่อนปราชญ์ ประกอบด้วยเมตตา ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ปวงสัตว์ นั่นคือข้อปฏิบัติที่เข่นไปเพื่อความมีอายุยืน”^๑

ความรัก เมตตา ความมีไมตรี ย่อมส่งเสริมความมีอายุยืนทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น สำหรับตนเอง เมื่อมีเมตตา จิตใจก็ผ่องใส สดชื่น เบิกบาน ระบบต่าง ๆ ในร่างกายก็ไม่ตั้งเครียดทำงานคล่องแคล่วเบาสบาย ช่วยให้มีความสุขผด เมื่อต่างคนต่างก็รักใคร่ ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน ต่างก็มีชีวิตอยู่ได้ยาวนานเท่ากับช่วยเหลือกันให้มีอายุยืนไปด้วยกัน ยิ่งกว่านั้น เมื่อมีเมตตากรุณา หันมาเออเพื่อแผ่แผ่อดหนุนส่งเสริม

๑. ม.อ. ๑๔/๕๘๓/๓๗๓-๘ (คล้าย ที.ปา. ๑๑/๑๓๖/๑๖๔)

๖ คำนิยมแบบพุทธ

กัน คนที่สมควรได้รับความช่วยเหลือ ก็มีคนที่ช่วยเหลือ เช่นคนที่ขาดแคลนก็ได้รับการแบ่งปันด้วยการให้อาหารและปัจจัยยังชีพอย่างอื่น ๆ เมื่อคนขัดสนยากไร้อ่อนแอ ได้รับอาหารและปัจจัยยังชีพทำให้เป็นอยู่ได้หรือกลายเป็นคนแข็งแรง ก็เท่ากับได้รับการต่ออายุให้ยืนยาวหรือทำอายุให้มันคง เมื่อพระภิกษุผู้เว้นจากการประกอบศิลปวิทยาเพื่อหาเลี้ยงชีพ เพราะทำหน้าที่ดำรงและสืบทอดธรรมในหมู่มนุษย์ ได้รับการอุดหนุนด้วยปัจจัยสมภตอาหารเป็นต้น ก็เท่ากับได้รับการถวายอายุให้สามารถบำเพ็ญกิจของผู้ดำรงและสืบทอดธรรมอยู่ได้ต่อไป ส่วนทางฝ่ายผู้ให้หรือผู้บำรุงอุดหนุนนั้น ก็ชื่อว่าได้ประกอบกุศลกรรม ซึ่งก่อให้เกิดความบริสุทธิ์ และความมีจิตใจเบิกบานผ่องใส เป็นพลังส่งเสริมอายุ สามารถช่วยหนุนให้ยืนอายุยืนยาวได้ เมื่อให้อายุแก่ผู้อื่นแล้ว ตนเองก็เป็นผู้ได้อายุด้วยเช่นเดียวกัน พุทธพจน์ที่แสดงอันนี้สงส์เช่นนี้มีหลายแห่ง เป็นต้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ให้ เมื่อให้อาหาร ชื่อว่าให้ฐานะ ๕ ประการ แก่ผู้รับ คือให้อายุ ให้วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ ครั้นให้อายุแล้ว ก็เป็นผู้มีส่วนได้อายุด้วย...”^๑

เมื่อคนทั่วไปหรือคนส่วนใหญ่ มีไม่ตรึงจิต รักใคร่ปรารถนาดีต่อกัน กระแสจิตเมตตาก็จะแผ่เอิบอาบซึมซ่านกระจายไปทั่วทั้งสังคม บันดาลให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นแก่ปวงกลุ่มอยู่ทั่วไป จะไปไหน ทำอะไร ก็ไม่ต้องคอยเสียวสะดุ้งหวาดระแวง ในสภาพเช่นนั้น ชีวิตด้านกายก็ปลอดภัย จิตใจก็มีสุขภาพสมบูรณ์ นับว่าเป็นสภาพอุดมคติของสังคมทางพระศาสนาจะแนะนำให้คนนึกถึง เพื่อกะตุ้นเตือนให้พากัน

๑. อ.จ. ปญฺจก. ๒๒/๓๓/๔๔-๔๕; เทียบ อ.จ. จตุก. ก. ๒๑/๕๘/๘๓

ประพฤดิธรรม ซึ่งหากเป็นไปได้เช่นนี้ คนทั้งหลายก็ย่อมจะมีอายุยืนยาว
 ทวกัน และจะยืนยาวยิ่งขึ้นไป^๑ ได้ผลยิ่งกว่ายาชูกำลังหรือยาขับขยาย
 ชีวิตอย่างที่เรียกว่าอายุวัฒนะในฝ่ายวัตถุ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าความมออายุยืนจะเป็นสภาพที่น่าปรารถนาอย่างยิ่ง
 แต่ในทางธรรม ท่านมิได้ถือว่า ความมออายุยืนนั้นเป็นตัวตัดสินคุณค่าที่
 แท้จริงของชีวิต เครื่องตัดสินคุณค่าที่แท้จริงนั้นอยู่ที่ว่า ระหว่างที่อายุ
 ยืนทรงอยู่ ไม่ว่าจะสั้นหรือยาวก็ตาม บุคคลได้ใช้ชีวิตนั้นอย่างไร คือ
 ได้เอาสัจชีวิตนั้น ก่อกรรมชั่วร้ายเป็นโทษ หรือทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์
 พอกพูนอกุศลธรรมหรือเจริญกุศลธรรม ปล่อยชีวิตให้ขึ้นไปตามอำนาจ
 ของอวิชชาตณหาหรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญาและกรุณา ชีวิตทั้งองคาม
 ด้วยกุศลธรรมอันวยประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น แม้จะสั้น ก็ยังประ-
 เสริฐกว่าชีวิตซึ่งยืนยาว แต่เป็นที่ตั้งสมอธรรมและแผ่ขยายความทุกข์
 ดังตัวอย่างพุทธพจน์ในธรรมบทภาคาว่า

“ผู้ใดเกียจคร้าน หย่อนความเพียร ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ดี
 ะไร ชีวิตของผู้มีความเพียรมั่นคง แม้เพียงวันเดีวยก็ยิ่งประเสริฐ
 กว่า”

“ผู้ใดทรมบัญญัติ ไม่มีสมาธิ ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ดีอะไร
 ชีวิตของคนมีบัญญัติ มีสมาธิ แม้เพียงวันเดีวยก็ยิ่งประเสริฐกว่า”

“ผู้ใดไม่เห็นอกมธรรม ถึงจะมีชีวิตอยู่ได้ร้อยปีก็ไม่ดีอะไร ชีวิตของ
 ผู้เห็นอกมธรรม แม้เพียงวันเดีวยก็ยิ่งประเสริฐกว่า”^๒

ชีวิตที่ไรธรรมและเป็นโทษ ยิ่งอยู่นาน ก็ยังมีโอกาสพอกพูนอกุศล

๑. เช่น ที.ปา. ๑๑/๔๓/๘๐

๒. ข.ธ. ๒๔/๑๘/๒๕-๓๐

๘ ค่านิยมแบบพุทธ

ให้หนาแน่น และแผ่ขยายทุกซอกทุกมุมให้มากกว่าวงกว้างขวางยิ่งขึ้น

ส่วนชีวิตที่ชอบธรรมและบำเพ็ญคุณประโยชน์ แม้จะอยู่เพียงเวลาสั้นก็ยังมีคุณค่ามาก ดังที่เรียกว่าเป็นชีวิตอันประเสริฐ หากยังอยู่ยาวนานมากขึ้น ก็ยิ่งเป็นกำลังส่งเสริมธรรมให้เข้มแข็งและสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้พร้อมพร้อมยิ่งขึ้นแก่พหุชน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง โดยเฉพาะสำหรับท่านซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเชิดชูธรรมและในงานสร้างสรรค์ประโยชน์สุข อายุของผู้ทรงธรรมก็เท่ากับหรือเป็นส่วนสำคัญแห่งอายุของธรรมที่จะรุ่งเรืองอยู่ในสังคมด้วย อายุของผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์ก็เท่ากับเป็นส่วนสำคัญแห่งอายุของประโยชน์สุขในสังคมนั้นด้วย บังผู้ทรงธรรมมีอายุยืนเท่าใด ก็ยิ่งช่วยให้ธรรมมีกำลังรุ่งเรืองอยู่ในโลกหรือในสังคมนั้นนานมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขมีอายุยืนนานมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งช่วยให้ประโยชน์สุขดำรงอยู่ในโลกหรือในสังคมนั้นโดยนานมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ อายุของผู้ทรงธรรมและบำเพ็ญประโยชน์สุข จึงมีคุณค่ามาก เพราะมีความหมายสัมพันธ์เป็นอันเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องเกอหนุนแก่อายุของธรรมและอายุของประโยชน์สุขที่จะมีผลต่อสังคมหรือต่อประชาชน

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมด ในเรื่องข้อปฏิบัติเกี่ยวกับอายุและการทำให้อายุยืนนั้น มีข้อสรุปอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ไม่ว่าจะหลีกเลี่ยงเหตุซึ่งจะตัดรอนหรือทอนชีวิตให้สั้น กัด จะปฏิบัติตามวิธีการฝ่ายรูปธรรมในการทำให้มีอายุยืน กัด จะดำเนินตามข้อปฏิบัติทางจิตใจเพื่อให้ประสบอายุวัฒนะ กัด หรือจะทำให้อายุมีคุณค่าตลอดเวลาที่ดำรงอยู่ด้วยการทรงธรรมและสร้างสรรค์คุณประโยชน์ กัด ทุกอย่างนั้น ล้วนต้องอาศัยกุศล

ธรรมข้อหนึ่ง เป็นแกน เป็นหลัก หรือเป็นประธาน จึงจะสำเร็จได้ กุศลธรรมข้ออื่น ก็คือความไม่ประมาท ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นธรรมเอกเป็นต้นนำหน้า และเป็นตัวเร่งเราให้กุศลธรรมข้ออื่น ๆ ลุกขึ้นจากความเฉื่อยชา นิ่งเฉย ออกมาสู่สนามหรือเวทีแห่งปฏิบัติการ

ความไม่ประมาท คือ ความไม่ปล่อยตัวให้เลือนลหายไร้หลัก ไม่ปล่อยใจให้มัวหลงไหลเพติดเพลินสยบหยุดเขวหรือเตลิดไป ไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงผ่านไปเปล่าหรือคลาดจากประโยชน์ ไม่ละเลยโอกาสและกิจที่ควรทำตามจังหวะ ต้นตัวพร้อมอยู่เสมอ มีสติคอยกระตุ้นเตือน ให้ทำในที่ควรทำ ให้เร่งรัดในที่ควรเร่งรัด ให้ป้องกันแก้ไขและให้ระวังในที่ควรป้องกันแก้ไขและพึงระวัง ไหยงหยุดหรือละเลิกได้ในที่ควรหยุดหรือละเลิก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คอยชบอกรำเตือนให้เอาธรรมข้ออื่น ๆ ทุกอย่างออกมาปฏิบัติให้ตรงตามตำแหน่งหน้าที่และจุดจังหวะของธรรมนั้น ๆ ความไม่ประมาทมีหน้าที่สำคัญอย่างนี้ จึงเป็นแกนนำที่จะให้การปฏิบัติตามหลักอายุวัฒนธรรมสำเร็จได้ ทำให้ชีวิตประสบและอำนวยประโยชน์สุขทั้งระดับที่ตามองเห็นและระดับที่เลียดายตา^๑ ตลอดจนทำให้ชีวิตเท่าที่ดำรงอยู่ตลอดอายุของตนเป็นชีวิตที่มีคุณค่าอย่างสูง แม้กระทั่งทำให้ประสบอมตธรรมและทำให้กลายเป็นอมตะ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ความไม่ประมาทเป็นทางอมตะ ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่มีมรณะ”^๒

ในสมัยปัจจุบัน ได้มีประเพณีนิยมในการทำบุญอายุ การทำบุญอายุ นั้น เกิดจากการปรารถนาเริ่มของท่านเจ้าของอายุเอง ก็มี เกิดจากญาติมิตรวิสาสิกชนคนที่เคารพนับถือริเริ่มจัดให้ ก็มี

๑. ดู ส.ส. ๑๕/๓๓๘/๑๒๖; อง.ป.ญจก. ๒๒/๔๓/๕๓.

๒. ข.ธ. ๒๕/๑๒/๑๘.

หากว่าเกิดจากท่านเจ้าของอายุริเริ่มจัดขึ้นเอง การทำบุญอายุนี้ก็เป็น การแสดงความรู้ตระหนักถึงความสำคัญและให้ความสำคัญแก่ชีวิต ของตนซึ่งเป็นที่สำคัญ โดยสมควรแก่ความสำคัญของอายุและชีวิต นั้น ตลอดจนเป็นการระลึกถึงและให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้มีความ สำคัญเกี่ยวของกับชีวิตของตน มีบิดามารดาเป็นต้น ตลอดถึงบรรพบุรุษ ทั่วท่อนขึ้นไป และย้อนลงมาถึงบุตรภรรยาญาติมิตรบุคคลใกล้ชิดที่เกือ กุลแก่ชีวิตของตน เมื่อระลึกและยอมรับความสำคัญแล้ว ก็แสดงออก ด้วยการอุทิศกุศล ให้การสงเคราะห์ แสดงไมตรีจิต และมีกิจกรรมสนุก สนานบันเทิงเป็นต้น สุดแต่ประเพณีนิยม กำลัง ความดำริริเริ่มและ ความเห็นสมควร นอกจากนั้นก็เป็นโอกาสที่จะทำบุญมีทานเป็นต้น ประกอบกุศลกรรม สร้างสมสิ่งที่ดีงามเพิ่มพูนให้แก่ชีวิต ซึ่งจะมีผล สะท้อนกลับมาให้เกิดความปิติยินดี เอิบอิ่ม ผ่องใส เบิกบานใจ อำนวย ผลดีทางด้านจิตใจ เสริมกำลังอายุตามหลักอายุวัฒนธรรมให้ยิ่งขึ้นไปอีก

หากว่า การทำบุญอายุนี้เกิดจากบุคคลอื่น ๆ ริเริ่มร่วมกันจัดให้ ก็ เป็นเครื่องแสดงยืนยันเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งว่า ท่านเจ้าของวันเกิดนั้นได้ มีชีวิตที่เป็นคุณประโยชน์ ซึ่งทำให้ผู้น้อมมองเห็นคุณค่าแห่งอายุของตน อย่างน้อยก็เป็นผู้มอุปการะแก่หมู่ชนหรือกลุ่มบุคคลที่จัดงานให้ นั้น ซึ่งมักเป็นไปตามอัตราสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมของผู้จัด กับโลกธรรมที่ ท่านเจ้าของวันเกิดกำลังประสบเสวยอยู่ในเวลานั้น ๆ

ไม่ว่าการทำบุญอายุนี้ จะจัดขึ้นด้วยการปรารภหรือริเริ่มอย่างไรก็ตาม ย่อมกลายเป็นโอกาสให้บุคคลผู้รู้จักมันสึการ์ได้เจริญอุปมาธรรม คือความไม่ประมาท เมื่อพิจารณาในด้านหนึ่งผู้ไม่ประมาทย่อมมองเห็น ว่า การที่ได้เจริญอายุมาจนบรรจบครบรอบหนึ่ง ๆ หรือตลอดช่วงวัย

หนึ่ง ๆ นั้น นับว่าได้ผ่านพ้นมาแล้วด้วยดีจากภัยอันตรายต่าง ๆ มากมาย
ที่เป็นอุปสรรคและศัตรูต่ออายุ ตลอดจนได้ก้าวล่วงสิ่งล่อเร้าวิญญวน
ต่าง ๆ ที่จะชักจูงให้เขวพลาดออกไปจากวิถีทางแห่งการตั้งตนไว้ชอบ
สามารถประคับประคองตัวอยู่ได้ในชีวิตที่ดงามตลอดมา จัดได้ว่าเป็นชัย
ชนะที่สำคัญอย่างหนึ่ง จึงเป็นขอทศพรบดินดี ทั้งแก่ตนเอง และแก่
เหล่าบุคคลผู้หวังดี เมื่อได้พิจารณาทบทวนเหตุการณ์ต่าง ๆ อนุสรณ์ถึง
อัปมาทธรรม ชิงนำตนให้บรรลุสวัสดิภาพมาถึงเพียงนี้แล้ว ก็ให้เห็น
ตระหนักความสำคัญที่จะตั้งใจบำเพ็ญความไม่ประมาทนั้นสืบต่อไปข้าง
หน้า ทั้งในด้านที่จะดำรงอายุให้ยืนยาวด้วยอายุวัฒนธรรมทางกายและ
ทางใจ และในด้านที่จะทำให้การดำรงอายุของตนนั้นมีคุณค่าแก่การ
ดำรงอายุของธรรมและประโยชน์สุขในโลกของมนุษย์

วันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ นี้ เป็นมงคลสมัยคล้ายวันเกิดของ
อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และเป็นวาระพิเศษที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์
มีอายุครบ ๕๐ ปี บรรดาญาติมิตรและวิสาสิกชนโดยเฉพาะผู้ที่เป็นศิษย์
ถือเป็นโอกาสดีงาม อันสำคัญและสมควรที่จะแสดงออกซึ่งความมีนาใจ
ปรารถนาดีและความเคารพนับถือ จึงได้จัดพิธีฉลองและจัดเตรียมเครื่อง
แสดงสัมมานคารวธรรมต่างๆ เช่นหนังสือธรรม สำหรับอาจารย์สุลักษณ์
ศิวรักษ์ แจกข้าวสวยแก่ผู้ไปอวยพรและร่วมงานพิธีในมงคลสมัยนั้น
การแสดงออกเช่นนี้ แม้เป็นกิจกรรมหนึ่งเดียว แต่เป็นเครื่องประกาศ
พร้อมกันถึงคุณความดีของบุคคลสองฝ่าย ทั้งฝ่ายท่านเจ้าของวันเกิด
และฝ่ายผู้จัดเตรียมพิธีมงคล กล่าวคือ ในฝ่ายท่านเจ้าของวันเกิด ย่อม
เป็นเครื่องแสดงว่า เป็นผู้มีความดีงาม ความเกื้อกูลและอุปการคุณ
ต่าง ๆ ที่ได้บำเพ็ญไว้ อันเป็นเหตุให้บุคคลที่ได้รับหรือได้รู้ประจักษ์

๑๒ คำนิยมแบบพุทธ

แล้ว มีความระลึกและเคารพนับถือเป็นพื้นฐานสำหรับจะนำมาแสดงออก ส่วนในฝ่ายญาติมิตรศิษย์และวิสาสิกชนผู้ชวนชวนจัดเตรียมพิธีมงคล กิจกรรมนั้นก็เป็นเครื่องยืนยันถึงความมั่นใจ ความไม่ตรีและกตัญญูกตเวทีตาธรรมเป็นต้น ที่เป็นแรงกำลังชักนำให้การแสดงออกเช่นนั้น

ในโอกาสมงคลทำบุญอายุของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ อาตมภาพได้รับคำบอกแจ้งว่า ท่านเจ้าของวันเกิดใคร่อาราธนาให้กล่าวหรือเขียนถ้อยคำบางอย่างเพื่อจะได้อ่าน ได้ฟัง ไว้เป็นเครื่องเตือนสติเนื่องในกาลอันสำคัญนั้น แต่อาตมภาพมีความรู้สึกว่าตนเอง ในฐานะที่ยังเป็นผู้ต้องการคำเตือนสติ ยากที่จะยอมรับฐานะเป็นผู้กล่าวคำเตือนสตินั้นได้ น่าจะยอมรับด้วยซ้ำว่าการขอคำเตือนสตินั้น ก็เป็นคำเตือนสติอย่างหนึ่ง ขอบเป็นเหตุให้คิดหาทางเลือกสำหรับการปฏิบัติที่เหมาะสมล่าช้าอยู่ และได้มองเห็นว่า ทางปฏิบัติที่สมควรและไม่ผิดก็คือ การนำเอาพระธรรมบางข้อที่เข้ากับโอกาสมงคลนั้นมาแสดง ซึ่งนอกจากอาตมภาพจะได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเสมียนทางผ่านแห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้า นำพุทธพจน์มากล่าว สุดแต่ท่านเจ้าของงานบุญจะพิจารณาไตร่ตรองแล้ว ก็จะได้อาศัยพุทธภาษิตซึ่งเป็นอุดมมงคลเป็นเครื่องอนุโมทนาและอำนวยการแต่ท่านเจ้าของวันเกิดในมงคลสมัยด้วย

อาตมภาพได้เริ่มรู้จักและรู้สึกต่ออาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์เมื่อเวลาเกือบ ๒๐ ปีมาแล้วในฐานะเป็นผู้มีความคิดริเริ่มกว้างไกล เป็นนักคิดที่คิดได้ในแง่มุมแปลกใหม่ซึ่งชวนให้พิจารณา มีสายตาคม รู้จักเลือกคน มีความคิดและเลือกแหล่งความคิด สามารถรวมกำลังจากคนเจ้าความคิด และคนมีฝีมือในด้านต่าง ๆ มาผลิตงานทบทวนและก้าวหน้า ทงตนเองก็

สามารถพูดและเขียนแสดงความรู้ความคิดเห็นที่กระตุ้นและเร้าเตือนให้
 ผู้อื่นเกิดความรู้สึกและปลุกปลุกข้อคิดที่เป็นทางเจริญปัญญา ได้เป็นอย่างดี
 ดิ อาตมภาพเองนี้ ก็ได้รับประโยชน์จากความรู้และความคิดของอาจารย์
 สุกฤษณ์ ศีวรักษ์อยู่เรื่อยมา มองในแง่หนึ่ง อาจถือได้ว่าอาจารย์สุกฤษณ์
 ศีวรักษ์เป็นนักเตือนสติของสังคม ซึ่งมีที่สนะคมและแสดงออกได้ตรง
 แรง แต่การที่จะมองเห็นเป็นผู้เตือนสติอย่างนี้ ได้คงจะต้องขบต่อผู้อ่าน
 และฟัง ที่จะรู้จักถือเอาประโยชน์ โดยไม่เป็นผู้ถูกอำนาจความโกรธ
 ความขัดเคืองกระทบใจ หรือความรู้สึกไม่พึงใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เข้า
 มาบดบังหรือชักพาออกไป ไม่ให้รับพิจารณาความรู้หรือที่สนะที่เสนอนั้น
 เสียก่อน

ในทางธรรมถือว่า ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หรือรู้จักพิจารณาด้วย
 ปัญญา เป็นหลักสำคัญที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม
 นำไปสู่ความเห็นถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาทิฐิรู้ตลอดจนความรู้แจ้งหยั่งเห็น
 สัจธรรมในที่สุด ความรู้จักคิด รู้จักพิจารณาโดยแยกคายน เรียกชื่อว่า
 โยนิโสมนสิการ บุคคลผู้มีความปรารถนาดีและมีความสามารถช่วยช
 ณะกระตุ้นเตือนผู้อื่นให้เกิดโยนิโสมนสิการ รู้จักคิดพิจารณาด้วยปัญญา
 อย่างถูกต้องท่านเรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรที่มีลักษณะครบ
 ถ้วนสมบูรณ์ท่านแนะไว้ว่าพึงประกอบด้วยคุณสมบัติ ๗ ประการ คือ
 น่ารัก ให้เกิดความรู้สึกสนิทสนมสบายใจอยากเข้าไปหา (ปิโย) นำ
 เคารพ (ครุ) นำเจริญใจ เป็นคนฝึกหัดขัดเกลาฟื้นฟูตนอยู่เสมอ ทำให้
 นึกถึงพูดถึงได้ด้วย ความภูมิใจ (กาวนโย) รู้จักพูด สอนหรือเป็นที่
 ปรึกษาได้ดี (วัตตา) ทนต่อถ้อยคำ รับฟังผู้อื่นได้ ยอมให้วิพากษ์วิจารณ์
 (วจนักขโม) ช้างแกลงเรื่องทยากกลักขงได้และนำไปรู้เรื่องทกลกขงขง

๑๔ คำนิยามแบบพุทธ

ขึ้นไป (กัมภีร์อุจจะ กถัง กัตตา) ไม่ชักนำไปในเรื่องเสียหายหรือเหลวไหลไร้สาระ (โน จัญฐาเน นโยชเย)^๑

กัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติเพียบพร้อมเต็มที่ทุกข้อทุกประการคงจะมีใช้หาได้ง่าย หากพบได้ก็ย่อมเป็นการดี แต่คนที่ใฝ่ธรรมแสวงปัญญาแท้จริง แม้จะใฝ่หากัลยาณมิตร แต่ก็ย่อมจะมีใช้คอยรอหวังพึ่งกัลยาณมิตรอยู่โดยไม่ชวนชวายเป็นพรพยายามฝักหักปรับปรุงตนเอง คนที่มีโยนิโสมนสิการเป็นพื้นเดิมอยู่บ้างแล้วนั้น อย่าว่าถึงจะต้องรอให้พบกัลยาณมิตรชนิดที่เพียบพร้อมสมบูรณ์เลย ขอเพียงให้พบคนมีปัญญาที่แล้วก็แล้วกัน เขาก็สามารถรับเอาปัญญาของคนนั้นมาพัฒนาชีวิตของเขาได้ เอาไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แม้แต่ถ้าผู้มปัญญาคนนั้นจะมีลักษณะท่าทีที่ไม่น่าพึงพอใจแก่เขา เขาก็คบหาได้ รู้จักมองในทางที่เป็นประโยชน์ เหมือนดังถือตามพุทธภาษิตที่ว่า

“พึงมองเห็นคนมีปัญญา ที่ชอบช้โทษ หุดจ่าข่มขี้ เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ คนอย่างนั้น ที่เป็นบัณฑิต พึงคบเถิด เมื่อคบคนอย่างนั้น ย่อมดีขึ้น ไม่เลวลง”^๒

ในวงการของปัญญาชน ย่อมเป็นที่รู้จักกันว่า อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้นำทางความคิดที่สำคัญมาท่านหนึ่ง ความคิดความเห็นหรือทัศนะของท่าน มีผู้เห็นตามถือตามและคอยติดตามกันอยู่มากมาย ถ้าไม่พูดถึงวงการระหว่างประเทศซึ่งเป็นเรื่องไกลออกไป กล่าวเฉพาะในสังคมไทยนี้ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ย่อมมีอิทธิพลทางความคิดอยู่มากทีเดียวและน่าจะเด่นชัดในหมู่คนรุ่นใหม่

๑. อัง.สต.ตค. ๒๓/๓๔/๓๓

๒. บ.ธ. ๒๕/๑๖/๒๕

ว่าตามหลักธรรม ความคิดความเห็น คือ ทิฏฐินัน เป็นสิ่งสำคัญ
 อย่างยิ่ง เพราะความคิดความเห็น เป็นตัวนำการพูดการทำ การประพฤติ
 ปฏิบัติ และการดำเนินชีวิตทั้งหมด ถ้าบุคคลคิดเห็นอย่างไร เขาก็
 ดำเนินชีวิตของเขาไปอย่างนั้น ถ้าสังคมยอมรับนิยม ยึดถือตามทิฏฐิ
 อย่างไม่ใด สังคมก็สร้างสรรคสภาพของตนให้เป็นไปตามทิฏฐิอย่างนั้น
 ถ้าความคิดความเห็นคือทิฏฐิตั้งไว้ผิด วิธีชีวิต วิธีของสังคมก็ผิดไปตาม
 ถ้าความคิดความเห็นคือทิฏฐิตั้งไว้ถูกต้อง วิธีชีวิต วิธีของสังคมก็ดำเนิน
 ไปถูกต้อง เมื่อมองในระดับสังคม บุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิดจึงมี
 ความสำคัญมาก ที่จะช่วยให้สังคมนั้นดำเนินไปด้วยดีหรือไม่ เพราะ
 ฉะนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ถ้าผู้นำทางความคิด เป็นผู้มีความ
 เห็นถูกต้องเป็นคนสัมมาทิฏฐิ ก็นับว่าเป็นผู้สร้างสรรคประโยชน์สุขแก่
 ประชาชน แต่ถ้าผู้นำทางความคิดเป็นผู้มีความเห็นผิด เป็นคนมีฉน
 ทิฏฐิ ก็นับว่าเป็นผู้ชักนำความเสื่อมความพินาศมาให้แก่ประชาชน ดัง
 จะเห็นตัวอย่างได้ในพุทธพจน์ต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เอกบุคคล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อมิใช่
 ประโยชน์ มิใช่ความสุขแก่พหุชน หากแต่เพื่อความพินาศ เพื่อเสีย
 ประโยชน์ เพื่อความทุกข์แก่ชนจำนวนมาก แก่เทวะและมนุษย์ทั้งหลาย
 เอกบุคคลนั้นได้แก่ คนมีฉนทิฏฐิ มีทัศนะวิปริตผิดพลาด เขาย่อมชัก
 พาพหุชนให้หันออกจากธรรมที่ถูกชอบ ให้ตั้งอยู่ในสิ่งที่มีโทษธรรม”

“ภิกษุทั้งหลาย เอกบุคคล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประ
 โยชน์ เพื่อความสุขแก่พหุชน เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข
 แก่ชนจำนวนมาก แก่เทวะและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นได้แก่ คน

๑๖ คำนิยามแบบพุทธ

มีสัมมาทิฐิ มีทัศนคติไม่วิปริตผิดพลาด เขาย่อมชักนำพหุชนให้ออกจาก
สังคมนิโครม ให้ตั้งอยู่ในหลักที่ถูกต้องชอบธรรม"^๑

ตามทหราบนิน อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ก็ได้เน้นย้ำอย่างมาก ใน
เรื่องการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความคิดเห็นผิดในสังคมไทย เพียรพยายาม
ชี้ให้เห็นความสำคัญว่าจะต้องสร้างสัมมาทิฐิขึ้นมาให้ได้ การมองเห็น
ความสำคัญของการเลิกล้างมัจฉาทิฐิ และสร้างเสริมสัมมาทิฐิ ย่อม
เป็นการสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา และคงจะต้องช่วย
กันพิจารณาชี้แจงต่อไปอีกว่าอะไรเป็นมัจฉาทิฐิ อะไรเป็นสัมมาทิฐิ
ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะคิดจะพิจารณา พูด หรือกระทำการกันในเรื่อง
ใด ๆ ก็ตาม ในที่สุดจุดรวมยอด ก็อยู่ที่ปัญหาว่าจะแก้ปัญหาของสังคม
ไทย หรือจะพัฒนาสังคมไทยให้สำเร็จได้อย่างไร

มองในด้านสาระสำคัญ ชีวิตของสังคมก็มีสภาพคล้ายกับชีวิตของ
บุคคล ชีวิตของแต่ละคนที่จะดำเนิน ไปด้วยดี ย่อมต้องอาศัยความสับ
เนองติดต่อ เช่นความรู้จักพื้นเพภูมิหลังรากฐานความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ
แต่เดิมของตน และการส่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ตลอดมาจนถึงสภาพ
ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตามความรู้จักตัวเองต่อเนื่องตลอดสายอย่างนี้ เมื่อ
ประสบสถานการณ์แปลกใหม่ที่จะต้องแก้ปัญหาหรือเกี่ยวข้องกับ
สามารถแก้ปัญหาหรือใช้ประโยชน์จากสถานการณ์นั้น ให้เป็นผลดีแก่
ชีวิตของตนได้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะอดีต ปัจจุบันและอนาคต ที่ประกอบ
เป็นชีวิตของเขานั่นเชื่อมต่อกันหมด เป็นเนื้อตัวของชีวิตอันเดียว

๑. อภ. เอก. ๒๐/๑๕๑-๒/๔๔.

บุคคลอย่างนั้น ถ้าเขาดำเนินชีวิตตลอดมาโดยมีหลักอย่างดี หากเขามีอายุยืน ความมีอายุยืนนั้น ก็เป็นอายุยืนที่สมบูรณ์ ซึ่งทำให้ชีวิตของเขาพร้อมพร้อมกันอายุอยู่ดีและเกื้อกูลแก่ผู้อื่นมากจน แต่ถ้าบังเอิญบุคคลนั้นประสบอุบัติเหตุหรือได้รับความกระทบกระเทือนอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เขาสูญเสียความรู้สึกตัวเองหรือหมดความทรงจำ จำเรื่องราวของตนเองที่ผ่านมาแล้วไม่ได้ ชีวิตของเขาจะไม่สามารถเป็นอยู่ดีโดยสมบูรณ์หรือเป็นชีวิตที่ประสพทิฐภาพดีได้อีกต่อไป แม้ว่าเขาจะได้รับการเอาใจใส่ให้เรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ในสภาพแวดล้อมใหม่ที่จัดให้ได้อย่างดีเพียงไรก็ตาม ทั้งนี้เพราะขาดความต่อเนื่อง เกิดมีช่องว่างที่คอยหลอนและถ่วงอยู่ตลอดเวลา และอวัยวะน้อยใหญ่ที่หัดใหม่เมื่อโตไม่อาจให้คล้องแคล้วเคล้าชินกับสภาพแวดล้อมใหม่ได้โดยสมบูรณ์

สังคมก็เช่นเดียวกัน มีชีวิต มีประสบการณ์ มีความชำนาญต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อเนื่องกันมา จำต้องมีความรู้สึกตัวและความทรงจำที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตให้ถึงกันได้ ประสบการณ์ ความชำนาญ ความรู้สึกตัว และความทรงจำต่างๆ ของสังคม ก็คือวัฒนธรรม ถ้าวัฒนธรรมสืบทอดต่อเนื่องมาด้วยดี และสังคมสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมได้สังคมนั้นก็จะมีชีวิตที่มั่นคง มีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาและเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ อย่างได้ผลดี ความมีอายุยืนของสังคมนั้น ก็เป็นความมีอายุยืนที่สมบูรณ์มีความหมายแท้จริง แต่ถ้าสังคมไม่รู้จักรัฒนธรรมของตน สืบต่อและใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมของตนไม่ได้ ตลอดจนไม่สามารถจัดการหรือเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของตนเองให้ถูกต้องได้ สังคมนั้นก็เป็นเหมือนบุคคลที่ขาดสมบูรณ์ ไม่รู้จักรู้ตัวเอง หรือสูญเสียความทรงจำ จำเรื่องราวของตนเองไม่ได้ กลาย

๑๕ คำนิยามแบบพุทธ

เป็นสิ่งสมทขาดประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา และไม่สามารถมีชีวิตของ
ตนเองได้โดยสมบูรณ์ แม้จะมีอดตายยาวนาน ก็ไม่ใช่เป็นความมีอายุยืน
เพราะไม่ส่งผลต่อเนื่องของชีวิต เหมือนกับต้องถือว่า อายุขาดตอนไป
แล้วตั้งตนนับอายุใหม่ แต่ก็นับใหม่ไม่ได้จริง เหมือนคนที่พ้นจากสลบ
แต่กลายเป็นอัมพาต หรือสูญเสียความทรงจำอย่างทุกถ้าวมาแล้ว

ตามที่ปรากฏโดยผลงานและการแสดงออกต่าง ๆ อาจารย์สุลักษณ์
ศิวัรักษ์เป็นผู้สนใจได้ศึกษามาก มีความรู้อย่างที่ท่านหนึ่งเกี่ยวกับเรื่อง
ราวในอดีตของไทย หรือวัฒนธรรมไทยในแง่ต่าง ๆ และได้พยายาม
อยู่เสมอที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้เข้าใจสังคมไทยที่เป็นมา
ในอดีต เพื่อยุติความจำเป็นของการสืบทอดทางวัฒนธรรม ในการที่จะ
แก้ปัญหาของสังคมไทยและการพัฒนาประเทศไทย เห็นได้ว่าชีวิตของ
อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ได้ผูกพันเกี่ยวเนื่องกันมากับความรู้ในเรื่อง
สังคมไทยและวัฒนธรรมไทยตลอดเวลาที่ยาวนาน หากว่าอาจารย์สุลักษณ์
ศิวัรักษ์มีความตั้งใจมุ่งมั่นขยันอยู่ในแนวทางเช่นนี้ และร่วมมือช่วยส่งเสริม
งานและผู้ทำงานด้านนั้นสืบไป ยิ่งอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์มีอายุมาก
ขึ้น การศึกษา ความรู้ ความเข้าใจ และการเห็นความสำคัญของเรื่อง
ราวในอดีตหรือวัฒนธรรมของสังคมไทย ก็จะยิ่งเพิ่มพูนเข้มแข็งชัดแจ้ง
มากขึ้นด้วย หากเป็นไปได้เช่นนี้ ก็จะเป็นข้อที่ควรอนุโมทนาสาธุการเป็น
อย่างยิ่ง

ในมงคลสมัย ที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เจริญอายุครบ ๕๐ ปี ใน
วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๒๖ นี้ อาตมาภพขอตั้งกัลยาณจิต ร่วมกับญาติ
มิตร ศิษย์และวิสาสิกชนทั้งหลาย อาราธนาคุณพระรัตนตรัย อำนาจ

พรแต่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ในโอกาสแห่งการประกอบมงคลพิธีทำบุญอายุ ขอบุญที่บำเพ็ญนั้น จึงเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความเป็นผู้มีอายุยืน และขอความมีอายุยืนของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ จึงมีความหมายสัมพันธ์เนื่องกันกับความมีอายุยืนนานของธรรมและประโยชน์สุขในสังคมนมนุษย์ ขออาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ พร้อมทั้งมารดาของท่านและครอบครัวจงเจริญพรพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย ไพบูลย์ด้วยศิริสวัสดิ รุ่งเรืองงอกงามในธรรม ตลอดกาลทุกเมื่อ

พระธรรมเทศนา

อโมฆชีวิตถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ยงฺกิญฺจิ ยินฺนํ ว หุตํ ว โลก

สํวจฺฉริ ยเขต ปรุญฺญเปกฺโข

สพฺพํ ตํ น จตฺถภาคเมติ

อภิวาทนา อชฺศเตสฺส เสยฺโยติ ฯ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในอโมฆชีวิตถา พรรณนาการมีชีวิตอยู่
อย่างมีค่า เพื่อประดับปัญญาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศี ส่วนธรรมสวน
มัย เนื่องในการที่ชุมนุมปริทัศน์เสวนา มีคุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็น
ประธาน ร่วมกันบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร คือทำบุญ ๗ วัน เพื่ออุทิศส่วน
กุศลแก่นายโกมล คีมทอง ผู้เป็นศิษย์และมิตรสหายของตน ซึ่งได้เสีย
ชีวิตไปเพราะถูกประทุษร้ายขณะบำเพ็ญกุศลกรรมดี จัดเป็นส่วนมิตรพลี
และสังคหธรรม ตามสมควรแก่ฐานะนิยม

นายโกมล คีมทอง ผู้ล่วงลับไปแล้ว มีชีวิตประวัติตามที่ทราบมาว่า
เป็นคนดี มีคุณธรรม ได้ดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ ควรแก่การยกย่อง
สรรเสริญผู้หนึ่ง กรณีกัจจกทั้งหลายที่นายโกมล คีมทอง ได้บำเพ็ญไว้
เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นเครื่องแสดงว่าตนได้เป็นผู้ที่มความกตัญญูและ

ได้ชวนชวายนในการสร้างประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าแก่สังคมส่วนรวมนั้นมีหลายประการ เช่น การที่ได้เข้าร่วมและเบนกำลังสำคัญในกิจการของชุมนุมปริทัศน์เสวนา แต่เมื่อครั้งยังเป็นนิสิตผู้ศึกษาในคณะครูศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้มีโอกาสช่วยเหลือกิจการของสถาบันแห่งนี้ตามฐานะของผู้ศึกษา มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์ของคณะเป็นต้น ครั้นสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาเป็นครูศาสตรบัณฑิตแล้ว ก็ยังใส่ใจชวนชวายนในกิจการของส่วนรวมเพิ่มขึ้นต่อมา เช่น การช่วยเหลือในงานของชุมนุมศึกษิตเสวนา และการได้รับมอบหมายให้เป็นบรรณกรหนังสือ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นต้นและที่สำคัญยิ่งอันเกี่ยวเนื่องมาถึงการสูญเสียชีวิตของตนด้วยก็คือ การที่ได้มีศรัทธายอมเสียสละความสุขสำราญและผลประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ตนในเมืองหลวงอันเป็นถิ่นเจริญ ปลีกตนไปบำเพ็ญประโยชน์สงสอนเด็กชาวบ้านถิ่นห่างไกล ณ โรงเรียนเหมืองห้วยในเขา ตำบลบ้านส้อง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ตั้งใจอบรมสงสอนเด็กนักเรียน กับทั้งสนใจศึกษาศิลปวัฒนธรรมไทยในท้องถิ่นนั้น ๆ หาทางส่งเสริมตามกำลังความสามารถของตน ตลอดมาจนถึงวาระสุดท้ายที่ถูกประทุษร้ายถึงแก่สูญเสียชีวิตประวัติของนายโกมล กัมทอง ทงน แสดงถึงอริยาสัยของเขที่เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่งดงาม เป็นผู้มอดุมคติ เป็นผู้ประกอบด้วยความเสียสละ และประพฤติดนให้เป็นไปตามอุดมคตินั้นได้อย่างมั่นคงจริงจัง บุคคลผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรม และเป็นผู้นำเพ็ญประโยชน์เช่นนั้นเมื่อต้องมาสิ้นชีวิตลง ก็ย่อมเป็นเหตุก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียตายอาลัยถึงแก่ญาติมิตรทั้งหลายเป็นธรรมดา ยิ่งมาสิ้นชีวิตลงในขณะที่ยังมีวัยหนุ่มแน่นและในขณะที่กำลังบำเพ็ญประโยชน์อยู่เช่นนั้น ก็น่าที่จะยัง

๒๒ คำนิยมแบบพุทธ

ให้เกิดความอาลัยเสียตายมากจนได้เป็นธรรมดา เพราะนอกจากการจากไปนั้นจะเป็นการพรากคนดีมีประโยชน์ไปเสียแล้ว ยังเป็นการตัดรอนประโยชน์ทั้งหลายที่หวังว่าจะพึงได้จากการมีชีวิตอยู่ต่อไปของบุคคลผู้นั้นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในทางธรรม ถ้าพิจารณาการเศร้าโศกอาลัยเสียตายถึงผู้ตายไปแล้ว ย่อมไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อยู่และผู้จากไป เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมา และจะกลับเป็นโทษแก่ผู้ที่ยังอยู่ ทำจิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวเป็นทุกข์ ทำปัญญาให้อับเฉาด้วย การรำลึกถึงผู้ตายนั้นจะบังเกิดประโยชน์ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดความไม่ประมาทและกำลังใจเข้มแข็งในการบำเพ็ญกุศลกรรมแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ และชำระรักษาสติต่อคุณความดีของผู้ล่วงลับจากไป

กล่าวตามหลักธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ย่อมมีความตายเป็นที่สุด หมายความว่าคนทุกคนต้องตายแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นคนสูงคนต่ำ คนมั่งคั่งจน คนฉลาดคนโง่ คนดีหรือคนชั่ว และไม่สามารถชกขาดลงได้ว่าความตายนั้นจะมาถึงเมื่อใด ด้วยวิธีใด ดังนั้นข้อที่ว่าชีวิตของผู้ใดจะสั้น หรือยาว จึงไม่มีเครื่องกำหนด หากความแน่นอนมิได้ อย่างไรก็ตาม ความยาวหรือความสั้นของชีวิต มิใช่เป็นเครื่องวัดความดีงามและความมีค่าของชีวิตนั้น บุคคลบางคนอาจมีอายุยืนยาว ดำรงชีวิตอยู่ได้นาน แต่เป็นชีวิตที่ว่างเปล่าไร้ค่า อย่างที่ทางพระศาสนาเรียกว่า โมฆะชีวิต ส่วนบางคนมีอายุสั้น ชีวิตจบสิ้นลงก่อนกาลอันถือกันว่าสมควร แต่ได้ประกอบคุณงามความดีสร้างประโยชน์ไว้ ชีวิตที่ได้เกิดมขนครงหนงแลวนั้น แม้จะสั้น ก็มีได้ผ่านลอยหายไปเปล่า แต่ได้

บันดาลผลอันใดขึ้นไว้ในชีวิตอื่น ๆ ให้สืบเนื่องต่อไป ชีวิตเช่นนั้น ในทาง
พระศาสนาเรียกว่า เป็นชีวิตที่มีค่า เป็นสาระ ไม่ว่างเปล่า เป็นอโหมษชีวิต

เนื้อความที่ได้พรรณามา แสดงให้เห็นว่า ความยาวหรือความสั้น
มิใช่เป็นเครื่องวัดคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต แต่ประโยชน์และผลดีต่าง ๆ
ที่เกิดจากชีวิตนั้นต่างหากเป็นเครื่องวัดคุณค่าอย่างแท้จริง กล่าวอีกนัย
หนึ่งว่าบุคคลจะดำรงชีวิตของเขาอยู่ในโลกได้ยาวนานเท่าใดไม่เป็นประ-
มาณ ขอสำคัญอยู่ที่ว่า เขาได้ปฏิบัติต่อชีวิตหรือได้ใช้ชีวิตเท่าที่มันนให้
เกิดผลขึ้นบ้างอย่างไร ถ้าได้ดำรงชีวิตอยู่ในความดีงาม อาศัยชีวิตนั้น
ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแพร่หลายออกไป ก็ได้ชื่อว่าทำชีวิตให้มีค่า แต่
ถ้าปล่อยชีวิตให้ล่วงเวลาไปเปล่า หรือทำชีวิตของตนให้เป็นเหตุถ่วง ขัด
ขวาง และทำลายความดีงามแห่งชีวิตทั้งหลาย ก็ชื่อว่ามีชีวิตอันไร้ค่า
เหตุผลดังได้แสดงมานี้ ต้องด้วยพุทธพจน์ว่า

โย จ วสุสสตี ชีเว กุสโล อสมาหิตो

เอกาหิ ชีวตี เสยโย สลวนตสฺส ฉายินो

แปลความว่า บุคคลใด ประพฤติชั่วร้าย ไม่มีความคิด ถึงจะมีชีวิตอยู่
ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มีศีล มีความ
คิด แม้มชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า

หรือพุทธภาษิตที่ว่า

โย จ วสุสสตี ชีเว กุสโล หินวีริโย

เอกาหิ ชีวตี เสยโย วิริยิ อารกโต ทพฺหิ

แปลความว่า บุคคลใด เกียจคร้าน มีความเพียรทราม ถึงจะมีชีวิตอยู่
ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มุ่งหน้าทำความ

๒๔ คำนิยมแบบพุทธ

เพียรอย่างมั่นคง แม้มชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า
ดั่งนี้เป็นตน

ในเมื่อความยาวหรือความสั้นของชีวิต เป็นสิ่ง ไม่มีการกำหนดแน่นอน
เช่นนี้ บุคคลจึงควรปฏิบัติระมัดระวังในเรื่องที่เกี่ยวกับความสั้นหรือ
ความยาวนาน ด้วยความไม่ประมาทตามเหตุปัจจัย แต่ไม่พึงให้เกิดเป็น
ความหวาดหวั่นพรนกลัวมัวแต่วิตกกังวล เหมือนอย่างบุคคลบางคน ที่
กลายเป็นก่อกุศลเพิ่มขนแก้ตน ยิ่งไปกว่าตัวความตายนั้นเสียอีกเข้าไป
พึงเอาใจใส่ชวนชวยให้มาก แต่ในฝ่ายการดำเนินชีวิต คือ ในข้อที่ว่า
จะใช้ชีวิตของตนอย่างไรเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย หรือจะ
สร้างคุณค่าเพิ่มพูนสาระให้เกิดมีขึ้นด้วยชีวิตของตนอย่างไร เพราะ
ความชวนชวยใส่ใจอย่างนี้ เป็นทางที่มองเห็นเหตุผลซึ่งจะปฏิบัติได้ให้
เห็นผลจริงจัง และสามารถทำได้แพร่หลายขยายกว้างขวางสืบเนื่องต่อกัน
กันยิ่ง ๆ ขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด ครั้นทำแล้ว ก็มีแต่คุณประโยชน์ ไม่เป็น
ความคับแคบ และไม่เป็นที่เหตุให้เกิดทุกข์ ตรงข้ามกลับเป็นความปลอด
โปร่งทำจิตใจให้กว้างขวาง บังเกิดความแจ่มใสเข้มแข็งในการบำเพ็ญ
คุณประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป และให้ได้รับความสุขที่เบญออิสระเป็นไทแก่
ตน จนเป็นผู้ที่เรียกได้ว่า พร้อมที่จะตายอยู่เสมอ บุคคลใดมั่นใจในคุณค่า
แห่งชีวิตของตนจนเป็นผู้พร้อมที่จะตายได้ทุกเวลา บุคคลนั้น อาจ
กล่าวได้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติต่อชีวิตของตนอย่างถูกต้อง ตรงต่อคุณค่าและ
สาระของชีวิตนั้น แม้จะต้องสูญเสียชีวิตคอตายลงในเวลาใด ก็ไม่เป็น
เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะความเศร้าโศกเสียดายในชีวิตของตน มีแต่คน
อื่น ๆ เท่านั้นที่กลับเศร้าโศกอาลัยเสียดายถึง เพราะคุณค่าอันเกิดแต่
ชีวิตของเขานั้น ส่งผลดงามขยายออกไปแก่ชีวิตอื่น ๆ การสิ้นชีวิตไปจึง

ทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสีย กลายเป็นความเศร้าโศกเสียดาย ตามวิสัย
ของปุถุชน

การประพฤติปฏิบัติตามวิถีที่ได้แสดงมานี้ กล่าวรวมความสั้น ๆ ว่า
เป็นการดำเนินชีวิตตามธรรม และมุ่งอุทิศต่อธรรม บุคคลผู้ดำเนินชีวิต
ด้วยจิตใจเจริญแก่กล้า ถึงขั้นเป็นผู้พร้อมที่จะตายเช่นกัน ย่อมตระหนัก
ชัดว่า ความตายเป็นคตินิยามของชีวิต เมื่อไม่ตายอย่างนั้น ก็ไม่แน่ว่า
จะตายอย่างไร ดังนั้น เมื่อทำการใดที่ได้พิจารณาว่าถูกต้องแล้ว ก็
ดำเนินไปให้ถึงที่สุดโดยมั่นคง โดยนัยนี้ จึงเป็นผู้อุทิศชีวิตเพื่อธรรมได้
พึงเห็นเช่นอย่างพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงยอมสละพระชนมชีพเพื่อโพธิญาณ
และผู้กล้าหาญที่ยอมอุทิศชีวิตเพื่อบูชาอุดมคติอันเป็นธรรม สมตาม
พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

ธนํ จเช องฺควรสฺส เหตุ

องฺคิ จเช ชีวติ รกฺขมาโน

องฺคิ ธนํ ชีวติถฺยจาย สพฺพิ

จเช ธมฺมมนุสฺสรนฺโต

ซึ่งแปลความว่า บุคคลพึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงยอมสละอวัยวะ
เพื่อรักษาชีวิต และพึงยอมสละทุกอย่างทั้งอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ชีวิต
ในเมื่อคำนึงถึงธรรม

การดำรงธรรมอยู่ได้ แม้ถึงต้องสละชีวิตนี้ ดูอย่างสามัญเหมือนว่า
เป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งนัก แต่ข้อสำคัญ ในเมื่อจิตใจเจริญถึงขั้นพร้อมแล้ว
ดังได้กล่าวมา ก็ย่อมเป็นเรื่องธรรมดาไปได้เช่นเดียวกัน อีกประการ
หนึ่งในชีวิตประจำวันตามเหตุการณ์ที่ปรากฏเห็นกันอยู่ทุก ๆ วันนั่นเอง

๒๖ คำนิยามแบบพุทธ

หากจะนึกคิดสังเกตสักเล็กน้อย ก็จะเห็นได้ว่าคนทั้งหลายพากันยอมเสียสละชีวิตของตนให้แก่สิ่งที่ไม่เป็นสาระ คือธรรม อยู่เป็นจำนวนมากมายก ๆ วัน บ้างก็ยอมสละชีวิตเพื่อความ โลก บ้างก็สละเพื่อโทสะ บ้างก็สละเพื่อโมหะ นับเป็นข่าวเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็นให้ได้ยินอยู่เป็นประจำ เมื่อมนุษย์ยอมสละชีวิตให้แก่สิ่งไรสาระต่าง ๆ โดยไม่สมเหตุผลได้ถึงเช่นนี้ เหตุใดจึงจะยอมสละเพื่อธรรมอันเป็นสาระและเป็น การสละอย่างมีเหตุผลไม่ได้เล่า

เท่าที่ได้บรรยายมา มุ่งแสดงให้เห็นปฏิบัติสำหรับดำเนินชีวิตให้ เป็นสาระมีคุณค่าควรแก่การมีชีวิตอยู่ นับว่าเป็นปฏิบัติสำหรับผู้มีปัญญา หรือจะต้องดำเนินด้วยปัญญา เพราะด้วยอาศัยปัญญานั้นแลบุคคลจึงจะ สามารถกำหนดแยกได้ว่า สิ่งใดเป็นสาระ สิ่งใดไม่เป็นสาระ สิ่งใดมีคุณค่า สิ่งใดไร้คุณค่า สิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดไม่เป็นประโยชน์ บุคคลใดดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเช่นนั้น พระพุทธศาสนายกย่องเรียกบุคคล นั้นว่าเป็นบัณฑิต คำว่าบัณฑิตแปลตามหลักทางพระพุทธศาสนาว่า ผู้ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ รู้จักใช้ปัญญากำหนดแยกสาระและอสาระ เป็นต้นแล้ว ดำเนินชีวิตของตนให้พ้นจากอสาระ และให้ประกอบด้วย สาระได้จริงอย่างนั้น ขอนสมด้วยพุทธพจน์ที่แสดงความหมายของความ เป็นบัณฑิตไว้ ดังบาลีว่า

อตฺตหิตํ ปฺรหิตํ อุกฺขหิตํ สพฺพโลกहितเมว จินฺตยมาโน จินฺตติ
เอวํ โข ภิกฺขุ ปญฺหิตโต มหาปญฺญู โหติ
แปลความว่า เมื่อจะคิด ก็คิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ตน เกอกุล
แก่ผู้อื่น เกอกุลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว อย่างนั้นแล ภิกษุจึงจะชื่อว่า
เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก

ตามนัยพุทธภาษิตนี้ พึงสังเกตว่า พระพุทธศาสนา กำหนดความหมายของความเป็นบัณฑิต ด้วยวิธีการดำเนินชีวิต เริ่มแต่ใช้ความคิดเป็นต้นไป กล่าวคือ ตัดสินด้วยความประพุดติปฏิบัติ มิใช่ด้วยความรู้ ความเชี่ยวชาญทางวิชาการ แม้ความหมายของความเป็นบัณฑิตที่เข้าใจกันในปัจจุบัน คือการสำเร็จการศึกษาชั้นสูง ได้รับปริญญาอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น หากกำหนดด้วยหลักพุทธศาสนา ย่อมถือได้ว่าเป็นเพียงเครื่องหมายที่แสดงถึงการที่บุคคลนั้นได้ตระเตรียมตนเองให้ได้รับความรู้ ความชำนาญ และการศึกษาอบรมต่าง ๆ ไว้ เพื่อดำเนินชีวิตให้เป็นบัณฑิตต่อไป กล่าวสั้น ๆ ว่า เป็นการทำให้พร้อมที่จะเป็นบัณฑิต ต่อเมื่อใด นำความรู้ความสามารถที่ได้ฝึกอบรมมานั้นไปใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เกิดผลเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่นเหมือนนั้น จึงจะเรียกชื่อได้ว่าเป็นบัณฑิตแท้จริง

ยังมีข้อที่พึงสังเกตอีกประการหนึ่งในเรื่องความเป็นบัณฑิตนี้ กล่าวคือ การปฏิบัติ หรือการดำเนินชีวิตนั้น ระบุชัดเจนไปว่าให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน แก่บุคคลอื่น ๆ และแก่ชาวโลกทั้งปวง ว่าโดยความหมาย ประโยชน์ทุกประการเหล่านี้ มีสาระเป็นอย่างเดียวกันต่างแต่ขอบเขตความกว้างขวางมากน้อยต่างกันเท่านั้น ประโยชน์แก่กุลแก่ตนย่อมเป็นประโยชน์แก่กุลแก่ผู้อื่นและแก่โลกด้วย ประโยชน์แก่กุลแก่ผู้อื่นและแก่โลก ก็เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ตนด้วย เพราะคำว่าประโยชน์ในที่นี้มิได้หมายถึงผลประโยชน์อย่างที่เขาใจกันโดยสามัญโดยเฉพาะประโยชน์ตน ย่อมหมายถึงความเจริญอกงาม ความมีค่าความเป็นสาระแห่งชีวิตของตน การบำเพ็ญประโยชน์ตน ก็คือการทำให้ชีวิตของตนให้เจริญอกงาม มีค่า เป็นสาระมากขึ้น และการทำให้ชีวิตของตนให้เจริญอกงาม

๒๘ คำนิยามแบบพุทธ

มีคำ เป็นสาระ ก็คือการเสริมสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ขึ้นในตน อันรวมถึง การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น และแก่โลกด้วย โดยนัย การบำเพ็ญประโยชน์ตน จึงมิใช่เป็นการขัดต่อการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่โลก แต่มีความหมายสอดคล้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียว เริ่มต้นแต่ การทำตนให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มิให้เกิดความเดือดร้อนทง แก่ตนและบุคคลอื่นและพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์กว้างขวางยิ่ง ๆ ขึ้น ไปโดยลำดับ

การบำเพ็ญประโยชน์ตน ด้วยการทำความดีให้มีคำ เป็นสาระ อันเป็น การเกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกไปด้วยพร้อมกันนั้น พระพุทธองค์ทรง แสดงตัวอย่างไว้ โดยทรงสอนให้สร้างคุณธรรม ๕ ประการขึ้นในตน คือ ศรัทธา ๑ สติ ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑ จะแสดงความหมายของ ธรรมเหล่านั้นแต่โดยย่อต่อไปนี้

๑. ศรัทธา ได้แก่ความเชื่อ ความเลื่อมใส ความใฝ่ฝิมในคุณค่าที่ พิจารณาเห็นแล้วว่าเป็นความดีงามอันควรยึดถือ สำหรับมนุษย์ ปุ่ลุชน ศรัทธาย่อมเป็นพื้นฐานขั้นแรกของจิตใจ ที่จะบันดาล ความประพฤติปฏิบัติในขั้นต่อ ๆ ไปให้หมุนไปตาม และเป็น กำลังอันแรงที่จะชักจูงบุคคลให้กระทำการต่าง ๆ อย่างแข็งขัน จริงจัง ศรัทธามีความสำคัญเช่นนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ บุคคลปลูกศรัทธาขึ้นในตนและบำรุงศรัทธานั้นให้งอกงาม แต่ ศรัทธาที่มุ่งหมายในพระพุทธศาสนา ประสงค์เอาความเชื่อใน สิ่งที่พิจารณาเห็นจริงแล้วด้วยเหตุผล มิใช่เชื่องมงาย ตามปกติ จิตใจของปุ่ลุชนย่อมจะเชื่อถือผูกพันหรือยึดมั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่ง หนึ่ง ความเชื่อโดยมีเหตุผลจะช่วยให้บุคคลปลอดภัยจากความ

หลังผิด หรือมีโอกาสดอนตนพ้นจากความเชลยถือผิด ดำเนินเข้าสู่ทางที่ถูก บังเกิดความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจได้

๒. ศีล ได้แก่ความประพฤติสุจริต ความร่าเริงกลมกลืนแห่งความประพฤติทางกายและวาจา การไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อน ไม่ล่วงละเมิดสิทธิที่ตกลงกำหนดไว้โดยชอบธรรมของกัน ความอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ตลอดจนการฝึกหัดอบรมขัดเกลาความประพฤติของผู้ต้องการคุณธรรมที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ศีลนอกจากเป็นคุณธรรมเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมแล้ว ยังเป็นเครื่องทำสภาพชีวิตให้อยู่ในภาวะอันเหมาะสมที่จะเป็นทรงรับคุณธรรมอย่างอื่น ๆ และเป็นเครื่องปรับชีวิตให้เข้าสู่แนวทางที่จะเจริญก้าวหน้าต่อไปอีกด้วย

๓. สุตะ ได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการได้ยินได้ฟังและการศึกษาเล่าเรียน ความรู้ย่อมเป็นอุปการะสำคัญในการดำรงชีวิตและการประกอบกิจทุกอย่างของมนุษย์ เริ่มแต่การประกอบอาชีพเบื้องต้นไป ตลอดจนการที่จะช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ในกิจทุกอย่าง

๔. จาคะ ได้แก่ ความสะอาด ปล่อยได้ ความเผื่อแผ่ ความเสียสละ หมายถึงความมีจิตใจไม่คับแคบ ไม่สยบยึดติด สามารถวางใจเป็นอิสระ เผื่อแผ่ แบ่งปัน หรือปล่อยให้แก่ผู้อื่นได้ คุณธรรมขอนับความสำคัญยิ่งในหลายระดับ เริ่มแต่การที่จะทำใ้บุคคลปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องต่อสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ชีวิตของตนเองสร้างขึ้นมา สามารถใช้สิ่งเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตได้ตามวัตถุประสงค์ของมัน โดยไม่กลับตกไปเป็นมหาสของ

๓๐ คำนิยามแบบพุทธ

สิ่งต่าง ๆ ที่ตนสร้างขึ้นมาจาก ไม่เกิดความหมกมุ่นมัวเมา สามารถเผื่อแผ่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยจิตใจที่กว้างขวางปลอดโปร่ง กระจายความสุขให้แพร่หลายออกไป

๕. บัญญา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย สามารถแยกแยะสืบสาวความสัมพันธ์โดยทางเหตุผล สามารถวินิจฉัยระหว่างดี ชั่ว คุณ โทษ เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ และรู้ที่จะจัดการให้เหมาะสมถูกต้องในเรื่องนั้น ๆ บัญญาเป็นคุณธรรมกลั่นกรองและบอกทางให้แก่คุณธรรมอย่างอื่น ๆ ทั้งหมด เช่นในการที่จะใช้สัจจะ คือความรู้ วิชาการที่ได้เล่าเรียน ให้เกิดเป็นประโยชน์ หรือปรับปรุงแต่งความรู้ใหม่ ๆ เป็นต้น

คุณธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ทำชีวิตให้เจริญงอกงาม มีค่า และเป็นสาระ ผู้เสริมสร้างคุณธรรมเหล่านั้นในตน จึงชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ตน และมองเห็นได้ชัดว่าประโยชน์ตนเช่นนั้น เป็นสิ่งที่เกื้อกูลก่อประโยชน์ผู้อื่นไปด้วยพร้อมกัน ยิ่งบำเพ็ญมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งขยายออกไปเป็นประโยชน์ผู้อื่นมากเท่านั้น หากขัดแย้งกันไม่ บุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์ตนอยู่อย่างนี้ ย่อมประสบความสุขโดยตนเองด้วย ทำความสุขให้เกิดแก่ผู้อื่นด้วย เพราะคุณธรรมเหล่านั้น เป็นตัวสร้างความสุขที่แท้จริง หรือเป็นตัวการที่ทำให้บุคคลให้พร้อมที่จะรับความสุขได้ ไม่เหมือนทรัพย์สมบัติและวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นอามิสภายนอก ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งให้ความสะดวกสบายหรือเป็นเครื่องประกอบเสริมความสุขมากกว่าจะให้ตัวความสุขที่แท้จริง ความสะดวกสบายต่าง ๆ นั้น เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสำหรับความสุข แต่ไม่ใช่ตัวความสุขเอง และจึงไม่ใช่เครื่องวัดความสุขของคนใดเสมอไป บุคคลผู้มีเหตุแห่งความสุขในภายใน เมื่อได้อาศัย

ความสะดวกสบายเข้าประกอบ ก็ได้เสวยความสุขเพียบพร้อม แต่บางคนดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ก็หาความสุขไม่ได้โดยนัยนี้ บางคนผู้อยู่ในถิ่นห่างไกลจึงมีความสุขได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ในถิ่นซึ่งนับว่าเจริญ บางคนผู้สมัครทฐาในอุดมคติ ขอมเสี่ยสละผลประโยชน์ส่วนตนไปบำเพ็ญประโยชน์ด้วยความเหนื่อยยากอดทน จึงมีความสุขได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ท่ามกลางการบำรุงบำเรอ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมทั้งเหล่าพระสาวก จึงสามารถตรัสยืนยันได้ว่า ทรงมีความสุขยิ่งกว่าท่านผู้ดำรงอยู่ในอิศริยยศ สมบูรณ์เพียบพร้อมด้วยความปรนเปรอ ไม่ว่าท่านใด ๆ กล่าวได้ว่าคุณธรรมเช่นอย่างธรรม ๕ ประการนั้นมีในบุคคลใด บุคคลนั้นก็มีจิตใจอยู่ในสภาพที่พร้อมจะเสวยความสุข คุณธรรมอย่างนั้น มีในสังกมใด สังกมนั้น ก็ย่อมอยู่ในสภาพซึ่งพร้อมที่จะอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกทุกคนในสังกม

ประโยชน์ตนที่ถูกต้องแท้จริง ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์แก่โลกด้วยอย่างนี้ จึงควรที่จะหาทางส่งเสริมกันให้มีจิตยินดี และแก้ตัวกล่าวอาจหาญ ในการบำเพ็ญประโยชน์ดังที่แสดงมา เพื่อประโยชน์สุขและความดีงามอันร่วมกัน และที่ทุกคนมีส่วนได้รับอยู่ด้วย ในทางพระศาสนาที่มีพุทธภาษิตสนับสนุนการกระทำอย่างนี้ ดังกาลาทักขณเป็นนิกเขปบทข้างต้นว่า

ยงฺกิลฺลิจิ ยฺยฺยจฺจิ ว หุตํ ว โลกเก
 สํวจฺฉริ ยเชถ ปุณฺณญเปกฺโข
 สพฺพหิปี ตํ น จตุภาคเมตฺติ
 อภิวาทนา อชฺชุตฺเตสฺส เสยฺโย ตังนํ

แปลความว่า บุคคลผู้ต้องการบุญ จะพึงบำเพ็ญทาน หรือประกอบพิธี

บูชาอย่างใดก็ตามในโลก ตลอดกาลทั้งปว การที่ประกอบทั้งสนน หามีค่าเท่าหนึ่งในสี่ส่วนของการอภิวาทน้อมเศียรให้แก่ท่านผู้ดำเนินชีวิตตรงไม่ การอภิวาทนนั้นแลประเสริฐกว่า และอีกกาถาหนึ่งว่า

มาเส มาเส สหเส	โย ยเขต สดี สมิ
เอกญ ภาวิตตตาน	มุตตมปี ปุชเย
สาเยว ปุชนา เสโย	ยญเจ วสสดี หดี

แปลความว่า บุคคลใด พึ่งประกอบพิชบูชา โดยสม่ำเสมอ ด้วยใช้ทรัพย์สินจำนวนพันทุก ๆ เดือน ถวนเวลาตรงรอยบ พิชบูชาหนักหาประเสริฐไม่ ส่วนผู้ใดพึ่งบูชาบุคคลผู้สกปรมตนแล้วสักคนเดียว แม้ช่วเวลาหนนง การบูชานแลประเสริฐกว่า พิชบูชาตรงรอยบจะมีความหมายอะไร

พุทธภาษิตในธรรมบท ๒ กาถาน มีความหมายสำคัญที่ควรตระหนักอย่างพิเศษ เพราะนอกจากเป็นคำสอนทางจริยธรรมอย่างคำสอนในทีอื่น ๆ แล้ว ยังเป็นการกระทำดังที่เรียกในภาษาปัจจุบันได้ว่า การกำหนดค่านิยมใหม่ให้แก่สังคมด้วย ด้วยว่าสังคมครั้งก่อนและในสมัยพุทธกาลนั้น นิยมยกย่องการประกอบการบูชาและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอย่างมาก การประกอบพิชเหล่านี้ ถวนมุ่งหวังผลประ โยชน์ตอบแทนอันเป็นส่วนตน คือ ทรัพย์สิน อำนาจ และกามสุขต่าง ๆ นกับวชสมัยนั้น ได้ยึดถือแบบแผนพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ออกไปให้วิจิตรพิสดารเป็นอันมาก จนผู้พิจารณาด้วยปัญญาจะมองเห็นได้ว่าเป็นสิ่งมงายไร้เหตุผล เป็นสิ่งผิดพลาดปรามาสชั้นหยาบชัดแจ้ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว ได้ทรงสั่งสอนมุ่งหมายหักล้างความนิยมในการเช่นนั้น เป็นข้อสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง โดยได้ทรงกำหนดให้บำเพ็ญทาน คือ การให้เพื่อกำจัด

โลกะ และเพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์กันในสังคมาตนา และทานน
ได้เป็นคำสอนหลักใหญ่ ปรากฏมากที่สุดในพระพุทธศาสนาข้อหนึ่ง
แต่กระนั้น ตามพุทธภาษิต ๒ คาถานำให้เห็นเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า พระ
องค์ทรงสอนให้ถือว่าการยกย่องเคารพบูชาคนดี เป็นการกระทำที่สำคัญ
มีค่ายิ่งขึ้นไปกว่าทานนเสียอีก

บุคคลผู้ดำเนินชีวิตตรงหรือผู้สกอบรมตนแล้วตามพุทธภาษิตข้างต้น
อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงพระอรหันต์ แต่ขออนนเป็นการอธิบายความ
หมายขั้นสูงสุด เล็งถึงบุคคลในอุดมคติ ในทันทีถือเอาความหมาย
กำหนดแต่ใจความโดยอนุโลมว่า หมายถึงผู้มีความประพฤติสะอาด
บริสุทธิ์ ดำรงคุณธรรมยึดถือเป็นแบบอย่างได้ ความมุ่งหมายของพุทธ
ภาษิตทั้งสองนี้ อยู่ตรงที่ทรงสอนย้ำอย่างหนักแน่นให้สังคมนำใจ
ยกย่อง เชิดชู ส่งเสริมคนดี และให้ถือเอาความสุจริตและคุณธรรมเป็น
เครื่องวัดคุณค่าของบุคคล มิใช่วัดด้วยอาการภายนอกมัทธพัส ยศ และ
อำนาจเป็นต้น หากสังคมนำใจได้เช่นนั้น ก็จักเป็นความดงามและนำมา
ซึ่งประโยชน์สุขแก่สังคมนั้นเอง พร้อมทั้งแก่บุคคลทุกคนผู้เป็นส่วน
ประกอบแห่งสังคมนั้นชั่วกาลนาน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงชีวประวัติของ นายโกมล กัมทอง ตาม
นัยแห่งหลักธรรมที่ได้แสดงมา ทำให้ได้ความคิดเห็นว่า เธอเป็นผู้ควร
แก่นามว่าบัณฑิตได้ผู้หนึ่ง ทั้งนี้ โดยทั้งสองสถาน คือสถานแรกเป็น
ไปตามความกำหนดนิยมในหมู่ชาวโลกว่าเป็นผู้สำเร็จการศึกษาชั้น
ปริญญา เป็นครุศาสตรบัณฑิต อันถือโดยทางธรรมว่าเป็นผู้ได้ส่งสม
ความรู้ความสามารถอันเป็นอุปการณไวพร้อมเพื่อความบันเทิงต่อไป
ในสถานที่สอง เธอเป็นบัณฑิตโดยชอบตามหลักธรรม เมื่อนำความรู้

และความสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต บำเพ็ญคุณชกกิจอันเป็นประโยชน์ ทำชีวิตของตนให้เจริญงอกงามด้วยคุณค่าและสาระ บังเกิดผลในทางปฏิบัติอันนับได้ว่าเป็นทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์แก่ชาวโลกทุกประการ แม้จะดำรงชีวิตอยู่ได้ไม่นาน แต่ก็ได้ทำชีวิตเท่าที่ตนมั่นใจใหม่ค่าเป็นแก่นสาร เป็นอโมฆชีวิต คือชีวิตที่ไม่ว่างเปล่า อันใคร ๆ ไม่พึงติเตียนว่า ใช้ประโยชน์แห่งชีวิตไม่คุ้มค่า แม้ชีวิตจะสั้น ก็ใช้ได้คุ้มค่า ไม่ควรที่ใครจะต้องเป็นห่วง แต่กลับเป็นเครื่องตักเตือนผู้ยังอยู่เสียดอกเข้าไป ให้ห่วงใยแก่เวลาที่ล่วงไปว่า ชีวิตของตนได้บังเกิดคุณค่ามีความหมายอย่างไรบ้างหรือยัง

นายโกลด คัมทอง เป็นบุคคลหนึ่งในฝ่ายที่เรียกว่าคนรุ่นใหม่ เมื่อเธอได้บำเพ็ญคุณความดีไว้ ชีวิตของเธอจึงมีคุณค่าพิเศษออกอย่างหนึ่งสำหรับคนรุ่นใหม่ด้วยกันโดยเฉพาะ กล่าวคือ เป็นประจักษ์พยานหรือตัวแทนที่ยืนยันถึงความดีงามที่มีอยู่ในหมู่คนรุ่นใหม่ และโดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้ต่อไปอีกว่า การสูญเสียชีวิตของเธอ เป็นการเสียสละเพื่อเกียรติแห่งคนรุ่นใหม่ในส่วนหนึ่ง โดยเหตุผล หากคนรุ่นใหม่จะมองเห็นคุณค่าแห่งการกระทำของเธอ และช่วยกันรักษาความดีนั้นไว้ ก็คงจะเป็นความสมควรอย่างยิ่ง และจะเป็นอย่างนี้ การทำให้การสูญเสียชีวิตของเธอไม่เป็นที่เหตุการณ์ว่างเปล่า แต่กลับเป็นพลังบันดาลผลที่ยั่งยืนสืบไป และเป็นการช่วยทำชีวิตของเธอให้เป็นเสมือนยังคงอยู่เป็นอมตะด้วย

ความจริงตัวธรรมะนั้นเองเป็นสิ่งอมตะ ดังนั้น ผู้ใดดำรงชีวิตอยู่ในธรรม ทำชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม ชีวิตของผู้นั้นย่อมกลายเป็นอมตะไปด้วย แต่ความเป็นอมตะเช่นนั้น เป็นความอมตะโดยสภาพ ไม่ใช่เป็นของปรากฏผลในหมู่มนุษย์ มนุษย์จะทำความเป็นอมตะนั้น

ให้ปรากฏผลเป็นประโยชน์แก่พวกตนได้ ก็ด้วยช่วยกันทำให้เป็นไป
อย่างในกรณีของนายโกมล คิมทองนี้ หากประวัติการเสียสละบำเพ็ญ
กุศลกรรม และการสูญเสียชีวิตของเธอจะเป็นเหตุปลุกศรัทธาในความ
ดี และเป็นพลังผลักดันจิตใจของมิตรสหายและผู้ได้ทราบเรื่องราวทั้ง
หลายให้มีความเข้มแข็งอาจหาญในการที่จะบำเพ็ญความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป
การสูญเสียชีวิตของเธอก็จะไม่กลายเป็นเหตุการณ์ที่ผ่านไปเปล่า และจัก
เป็นการทำความอมตะให้ปรากฏแก่ชีวิตของเธอสืบไป

การที่จะให้คุณความดีของบุคคลมีค่ายิ่งขึ้นส่งผลแก่ผู้อื่นต่อไปได้ยาวนานนั้น ผู้ร่วมสังคมจะต้องช่วยกันยกย่องเชิดชู สนับสนุนให้ปรากฏตามสมควร การทำเช่นนั้นมิใช่จะเอาใจผู้บำเพ็ญกรรมดี แต่เพื่อธำรงความดีของสังคม สมตามพุทธพจน์ที่แสดงมาข้างต้น แม้คณะเจ้าภาพผู้มาบำเพ็ญกุศลในบัดนี้ ก็คงมีความมุ่งหมายเช่นเดียวกัน จึงได้ชวนชวนจัดงานทำบุญสัตตมวารอุทิศให้

ในโอกาสแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขออำนาจกุศลบุญราศีกุศลคุณเจ้าภาพได้บำเพ็ญทั้งหมด จงเป็นพลบัพจรรย์อำนวยการวิบากสมบัติแก่นายโกมล คิมทอง ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ ตามเจตน์จำนงของคณะเจ้าภาพทุกประการ

อาตมภาพ รับประทานวิสัชนาพระธรรมเทศนาในอโมฆชวีกถา โดยสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เอวัง ก็มี ฯ

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ *โกมล คิมทอง* อันเป็นหนังสือที่ระลึกในงานสังสการศพ นายโกมล คิมทอง ณ ฌาปนสถาน วัดประยุรวงศาวาส ๑ มิถุนายน ๒๕๑๔

พระธรรมเทศนา

สมชิวักถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อากงเขยฺยํ เจ คหปตโย อุโภ ขานิปตโย ทิฏฺฐเฐ เจว ธมฺเม
อญฺญมณฺญํ ปสฺสิตํ อภิสมฺปรายญฺจ อญฺญมณฺญํ ปสฺสิตํ, อุโภว
อสฺสฺ สมสทฺธา สมสํลา สมจาคา สมปญฺญาติ ฯ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในสมชิวักถา พรรณนาหลักธรรม
สำหรับส่งเสริมชีวิตของคู่ครองให้ราบรื่นปรองดองสม่ำเสมอและสมกัน
เพื่อฉลองศรัทธาประดับปัญญาบารมีของคณะเจ้าภาพและท่านสาธุชน
เนื่องในงานมงคลสมรส เป็นส่วนกุศลวิธที่จะนำพระพุทธศาสนาโนวาทมา
เป็นเครื่องประสาทพร เพิ่มพูนสิริมงคลแก่คู่สมรส ให้ประสบความสุข
ความสวัสดิ ความเจริญรุ่งเรืองงอกงามไพบูลย์แห่งชีวิตครองเรือน
ตลอดกาลนาน

พิธีมงคลสมรสนั้น ตามประเพณีไทยถือว่าเป็นกิจฝ่ายคฤหัสถ์ ส่วน
พิธีเกี่ยวกับสงฆ์ทั้งหมด รวมทั้งการมีพระธรรมเทศนานั้น นับว่าเป็นการ
ทำบุญเนื่องในงานมงคลสมรส เพื่อให้เกิดธรรมมงคลแก่คู่แต่งงานหรือ
ผู้ที่ได้ตกลงกันแล้วที่จะแต่งงานกัน

การมีคู่ครองนั้น ถือกันว่า เป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งครั้งหนึ่งในชีวิต

ของบุคคล เป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ทำให้เกิดฐานะและหน้าที่
 อย่างใหม่ คือ ฐานะแห่งสามี และฐานะแห่งภรรยา พร้อมทั้งหน้าที่ซึ่ง
 ผูกพันอยู่กับฐานะทั้งสองนั้น อันเกิดจากความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบ
 ซบต่อกัน ความสัมพันธ์และความรับผิดชอบนี้ มิใช่จำกัดอยู่เพียงใน
 ระหว่างคู่สามีและภรรยาเท่านั้น แต่ยังขยายออกไปถึงบุคคลและทรัพย์สิน
 สิ้นเป็นต้น อันมีมาแต่เดิมของแต่ละฝ่ายอีกด้วยเช่น บิดา มารดา เครือ
 ญาติ และมีตรสหายของคู่ครอง เป็นต้น ทำให้เกิดผลออกอย่างหนึ่ง คือ
 การสมรสนี้ เท่ากับเป็นวัชระเพิ่มพูนจำนวนญาติมิตรและทรัพย์สินต่าง ๆ
 ให้มากมายกว้างขวางจนเป็นทวีคูณ แต่ผลดังกล่าวนี้ จะเป็นผลที่ดีงาม
 อย่างแท้จริง ต่อเมื่อผู้สมรสรู้จักรับผิดชอบ และรู้จักปฏิบัติภาระหน้าที่
 ของตนตามความรับผิดชอบนั้นให้ถูกต้องด้วยดี ด้วยเหตุนี้ ผู้สมรสที่
 ปราศจากความสุข และความเจริญก้าวหน้า ทั้งของตนเอง ของคู่ครอง
 และของชีวิตครอบครัวทั้งหมด จึงต้องเตรียมตัว เตรียมใจ ให้ตระหนัก
 ในฐานะภาระ และหน้าที่ต่าง ๆ ที่ตนจะต้องกระทำในชีวิตครอบครัวไว้
 ให้พร้อม เพื่อทำชีวิตครอบครัวของตนให้เป็นความอยู่ร่วมกันด้วยความ
 สุข บังเกิดประโยชน์ ส่งเสริมคุณค่าแห่งชีวิตของกันและกัน และทำให้
 การที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ทั้งหลาย กลายเป็นคุณ
 ประโยชน์ เป็นความดี ความเจริญออกงามแห่งชีวิตทุกชีวิตที่ตนเข้าไป
 มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับนั้น ทั้งถึงกันทั้งหมด

ในสมัยพุทธกาล พระบรมศาสดาเคยทรงได้รับอาราธนาจากภคินี
 ท่านหนึ่ง ให้ทรงประทานโอวาทแก่กุมารที่จะแยกครอบครัวไปอยู่ใน
 ตระกูลสามี ครั้นนั้น พระองค์ได้ตรัสสอนกุมารเหล่านั้น ให้ประพฤติ
 ปฏิบัติหลักธรรมสำหรับแม่บ้านหลายประการ หลักธรรมที่ทรงประทาน

๓๘ คำนิยมแบบพุทธ

ครั้งนั้น พระองค์ตรัสให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของชมพูทวีปยุคพุทธกาล ที่สายฟ้าบ้านเป็นผู้ประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว จึงเป็นวิถีธรรมที่ใช้ได้อย่างดี ในสังคมไทยแบบเดิมซึ่งมีลักษณะการแบ่งงานในครอบครัวอย่างเดียวกัน และแม้สังคมจะผันแปรไปตามกาลสมัย สตรีผู้ฉลาดก็สามารถยืดถือสาระจากหลักธรรมเหล่านั้น นำมาประพฤติปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตครอบครัวได้เป็นอย่างดี ยิ่งกว่านั้น แม้ในสมัยปัจจุบัน ที่สภาพและระบบการต่าง ๆ ในสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วนั้นเอง ก็ยังอาจกล่าวยืนยันได้ว่าในครอบครัวที่รักษายึดถือปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักธรรมเหล่านั้น นับว่ามีปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะยืดเหนี่ยวความชีวิตครอบครัวไว้ใหม่ความสุข ความราบรื่น มั่นคงด้วยดี และความประพฤติเช่นนี้จะไม่เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมเสียหายแก่ชีวิตครอบครัวแต่ประการใด

ในพุทธโอวาทครั้งนั้น ทรงแสดงหลักธรรมสำหรับภรรยา ๕ ข้อ ซึ่งมีใจความดังนี้

- ข้อที่ ๑ พึงเป็นผู้ต้นก่อน นอนทีหลัง เอาใจใส่คอยฟังว่าจะมีอะไรให้ช่วยทำ ประพฤติแต่สิ่งที่ถูกใจ พูดคำไพเราะน่ายรัก คือรู้จักปรนนิบัติ ถนอมนาใจ
- ข้อที่ ๒ คนเหล่าใดเป็นที่เคารพนับถือของสามี เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ ของสามี เป็นต้น ก็แสดงความเคารพนับถือด้วย เอาใจใส่ปฏิบัติสนทนารับใช้เหล่านั้นเป็นอย่างดี
- ข้อที่ ๓ เป็นผู้ขยัน เอาใจใส่ในงานบ้านทุกอย่าง เช่น งานเกี่ยวกับเสอผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เฉลียวฉลาด รู้จักคิดจัดทำงานเหล่านั้นให้เรียบร้อยเหมาะสม

ข้อที่ ๔ เอาใจใส่สอดส่องดูแลคนในปกครองภายในบ้าน เช่นคนรับใช้ และคนงานต่าง ๆ รุ่งานของเขาว่าทำได้แล้วหรือไม่เพียงใด มีใครเจ็บป่วยไข้เป็นอย่างไรเอาใจใส่รักษาพยาบาลจัดแบ่งอาหารของบริโภคเผื่อแผ่ให้ตามสมควร

ข้อที่ ๕ รู้จักประหยัดเก็บรักษาทรัพย์ สมบัติที่สามหามาได้ ไม่เล่นการพนัน ไม่เป็นนักรัก ไม่ทำลายผลบุญทรัพย์สมบัติ

นอกจากหลักความประพฤติเหล่านี้แล้ว ในที่บางแห่งทรงแสดงคุณธรรมในใจกำกับไว้เป็นข้อสุดท้ายด้วย คือ การอยู่ครองเรือนด้วยจิตใจโอบอ้อมอารี ไม่คับแคบด้วยความตระหนี่เห็นแก่ตัว คุณธรรมประจำใจนี้เป็นพื้นฐานชีวิตที่สำคัญ ทำให้บ้านเรือนเป็นสถานที่ร่มรื่นชุ่มชื้นเยือกเย็นเบิกบานใจ ทั้งแก่ผู้อาศัยที่อยู่ร่วมกันและแก่ผู้ไปมาหาสู่เยี่ยมเยือน มีญาติมิตรสหาย เป็นต้น เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตครอบครัว หลักธรรมข้ออื่น ๆ อันเป็นความประพฤติที่แสดงออกภายนอก อาจเปลี่ยนแปลงประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมตามยุคสมัย แต่คุณธรรมที่เป็นพื้นใจ จะยังคงรูปเป็นอย่างเดียวกันตลอดทุกกาล

ที่แสดงมานี้ เป็นหลักความประพฤติในฝ่ายภรรยา ส่วนในฝ่ายสามี แม้ไม่พบที่ทรงได้รับอาราธนาให้ตรัสสอนโดยตรง แต่ในคราวที่ทรงประทานโอวาทแก่กุลบุตรผู้หนึ่งว่าด้วยหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามฐานะแห่งความสัมพันธ์ในสังคม พระองค์ได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่สามพึงทำนุบำรุงภรรยาของตนไว้ ๕ ประการ อธิบายสั้น ๆ ได้ดังนี้

ประการที่ ๑ ให้ความนับถือ ขอมรับฐานะแห่งภรรยาและคู่ครอง

ประการที่ ๒ ขยอขอให้เกียรติ ไม่แสดงอาการเหยียดหยามดูหมิ่น

๔๐ ค่านิยมแบบพุทธ

- ประการที่ ๓ มีความซื่อสัตย์ ไม่นอกใจ
- ประการที่ ๔ มอบความเป็นใหญ่ แสดงความไว้วางใจในงานบ้าน
- ประการที่ ๕ หาเครื่องประดับเครื่องแต่งตัวมามอบให้เป็นของขวัญของฝากของขวัญ แสดงน้ำใจรักไม่จัดจาง
- ทรงแสดงต่อไปว่า ภรรยาที่สามทำนุบำรุงเช่นนี้ จะ(ต้อง)อนุเคราะห์ตอบสามตนโดยฐานะ ๕ ประการคือ
- ประการที่ ๑ จะจัดดูแลงานบ้านให้เรียบร้อยเป็นอันดี
- ประการที่ ๒ จะใส่ใจสงเคราะห์คนข้างเคียงคือหมู่ญาติและข้าทาสบริวารเป็นอันดี
- ประการที่ ๓ จะซื่อสัตย์ ไม่ประพฤตินอกใจสาม
- ประการที่ ๔ จะช่วยประหยัดดูแลเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
- ประการที่ ๕ จะเป็นผู้ขยัน เอาใจใส่ ไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง
- หลักธรรมเท่าที่แสดงมานี้ ส่วนใหญ่เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงออกมานิภายนอก การแสดงออกภายนอกในทางที่ดงามเช่นนี้ ย่อมต้องอาศัยมีคุณธรรมต่าง ๆ เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจ ที่จะช่วยให้คงรักษาข้อปฏิบัติเหล่านั้นไว้ได้มั่นคง ยั่งยืน และด้วยความจริงใจ ด้วยเหตุนี้ผู้ครองเรือนจึงต้องมีคุณธรรมสำหรับรักษาความสัมพันธ์อันดีไว้เป็นหลักในใจ ที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม หรือ ธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน ๔ ประการคือ
๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกัน ขาดสัจจะเมื่อใด ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความระแวงฉงนยากนักที่จะประสานให้คนดีได้ดังเดิม
 ๒. ทมะ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจ ระวังความรู้สึกต่อ

เหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอหิชาตั้ยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อมปล่อยให้ข้อแตกต่างปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรม กลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต และถ้าไม่สามารถปรับตนเข้าหากันได้ ก็เป็นอันต้องทำลายชีวิตคู่ครองแยกทางขาดจากกัน

๓. ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ชีวิตของผู้อยู่ร่วมกัน นอกจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และความต้องการบางอย่าง ซึ่งจะต้องหาทางปรับปรุงเข้าหากันแล้ว บางครั้งอาจมีเหตุล่วงเกินรุนแรง แสดงออกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นถ้อยคำหรือกริยาอาการ จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เมื่อเกิดเหตุเช่นนั้น อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จักอดกลั้นระงับใจ ไม่ต่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไป ความร้ายจึงจะระงับลงได้ นอกจากนั้นยังจะต้องมีความอดทนต่อความลำบากตรากตรำ และเรื่องหนักใจต่าง ๆ ในการประกอบการงานอาชีพ เป็นต้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับขัน ไม่ได้โทษตำหนิ แต่มีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี ชีวิตของคู่ครองที่ขาดความอดทน ย่อมไม่อาจประคับประคองพากันให้รอดพ้นเหตุร้ายต่าง ๆ อันเป็นประดุจมรสุมแห่งชีวิตไปได้

๔. จาคะ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดจนความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ชีวิตบุคคลที่จะมีความสุข จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย มิใช่คอยจ้องแต่จะเป็นผู้รับเอาฝ่ายเดียว การให้ใน

๔๒ คำนิยามแบบพุทธ

มีใช้หมายแต่เพียงการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของอันเป็นเรื่องที่มองเห็นและเข้าใจได้ง่าย ๆ เท่านั้น แต่ยังมีไปถึงการให้หัวใจแก่กัน การแสดงนำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่คู่ครองประสบความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือมีธุรกิจใหญ่ เป็นต้น ก็เสียสละความสุขความพอใจของตน ขวนขวายช่วยเหลือ เอาใจใส่ดูแล เป็นทั้งพึ่งอาศัย เป็นกำลังส่งเสริม หรือช่วยให้กำลังใจได้ โดยประการใดประการหนึ่ง ตามความเหมาะสม รวมความว่า เป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว ชีวิตครอบครัวที่ขาดจากะ ก็คล้ายการลงพื้นที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม ส่วนที่มามีแต่เดิมก็คงที่หรือค่อยร่อยหรอพร่องไป หรือเหมือนต้นไม้ที่ไม่ได้รับการบำรุง ก็มีแต่อับเฉาร่วงโรย ไม่มีความสดชื่นงอกงาม

ธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ ที่พรรณนามานี้ มีใช้ประสงค์ให้เป็นข้อปฏิบัติจำกัดเฉพาะในระหว่างคู่ครองเพียง ๒ คน เท่านั้น แต่มุ่งหมายให้ใช้ทั่วไปในชีวิตการครองเรือนทั้งหมด โดยยึดถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของจิตใจ ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับคนทั้งหลาย ที่จะอยู่ร่วม หรือติดต่อเกี่ยวของกัน ให้เหมาะสมตามฐานะนั้น ๆ เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ชีวิตของตนเอง และแก่ชีวิตของคนอื่น ๆ ในสังคม

ชีวิตคู่ครองนี้ มีคำเรียกตามนิยามว่า ชีวิตสมรส ในทางพระพุทธศาสนา มีคำสอนว่า ชีวิตสมรสที่จะมีความสุข ราบรื่น มั่นคงยืนยาวได้นั้น คู่สมรสควรมีคุณธรรมทสมหรือสมาเสมอกัน อันจะพึงเรียกได้

ว่า สมธรรมชาติ ๔ ประการ คือ สมศรัทธา สมศีลา สมจาคา และสมปัญญา สมธรรมชาติ ๔ ประการนี้ เป็นฐานรองรับชีวิตคู่ครองในระดับปกติ ซึ่งยิ่งกว่าฆราวาสธรรม ๔ อย่าง ที่กล่าวมาแล้ว เพราะแสดงถึงความมีคุณสมบัติสมกันและคุณสมบัติขณะสัมผัสสัมพันธ์กันของคู่ครอง ซึ่งจะ ทำให้ผู้สมรสทั้งสองมีสมชีพหรือสมชวี คือ มีชีวิตที่สมหรือเสมอกัน สมธรรมชาติ ๔ ประการนี้ คือ

๑. สมศรัทธา มีศรัทธาสมหรือเสมอกัน ศรัทธาธรรมนี้ หมายถึงความเชื่อ ความเลื่อมใส หรือความใฝ่ฝัน เช่น ความเชื่อถือในลัทธิศาสนา ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย และความใฝ่ฝันในคุณค่า หรือสิ่งที่เชื่อถือเข้าใจว่าเป็นความดีงามต่างๆ ความมีศรัทธาสมกันย่อมเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่จะทำให้ชีวิตครองเรือนกลมกลืนสนิทสนมแน่นแฟ้น เพราะศรัทธาเป็นเครื่องหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดและเป็นพลังชักจูงใจในการดำเนินชีวิตและกระทำการกิจการต่างๆ ความมีศรัทธาสมกัน ตั้งต้นแต่ความเชื่อถือในลัทธิศาสนาอย่างเดียวกัน ตลอดจนการมีศรัทธาแน่วเดียวกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญมากในชีวิตสมรส ถ้าศรัทธาเบื้องต้นไม่เป็นอย่างเดียวกัน ก็ต้องตกลงปรับให้เป็นที่ไปด้วยความเข้าใจต่อกัน

๒. สมศีลา มีศีลคือความประพฤติสมหรือเสมอกัน คือมีความประพฤติเข้ากันได้ อยู่ในระดับเดียวกัน ไม่เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจดูหมิ่น เหยียดหยาม หรือขัดแย้งรุนแรงต่อกัน เช่น ฝ่ายหนึ่งป่ากร้าย ชอบกล่าวคำหยาบคาย อีกฝ่ายหนึ่งได้รับการอบรมกวัดขັນมาทางด้านการพูดจาสุภาพอ่อนหวานทนฟังคำหยาบไม่ได้ หรือฝ่ายหนึ่งชอบเป็นนักเลงหัวไม้ แต่อีกฝ่ายหนึ่ง ชอบชีวิตสงบไม่วุ่นวาย ก็อาจเป็นทางเบรหน้ายราวฉานเล็กร่างกัน หรืออยู่อย่างทนทุกข์ทรมาน

๔๔ คำนิยามแบบพุทธ

๓. สมจากา ม^๔นำใจเออ^๕เพื่อแผ่^๕เสียด^๕สมหรือเสมอกัน ในชีวิตของบุคคลที่ต้องติดต่อเกี่ยวของสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เริ่มแต่ญาติมิตรสหาย เป็นต้นไปนั้น ธรรมข้อสำคัญที่จะต้องแสดงออกอยู่เสมอก็คือ ความมี^๕น้ำใจ ความเออ^๕เพื่อแผ่^๕ ความมี^๕ใจกว้างขวาง การช่วยเหลือ ฟังพาอาศัยกัน หรือในทางตรงข้ามก็เป็นความตระหนั ความมี^๕ใจคับแคบกระด้าง คู่ครองที่มิจะจากจะไม่^๕สมกัน ย่อมมี^๕โอกาสเกิดความขัดแย้งกระทบกระเทือนจิตใจกันอยู่เรื่อยไป ทำให้ชีวิตครอบครัวเป็นชีวิตที่เปราะบางทางที่จะแตกร้างได้ง่าย

๔. สมปัญญา มี^๕ปัญญาสมหรือเสมอกัน ปัญญาหมายถึงความรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักดีชั่ว รู้จักประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ความรู้จักคิดความสามารถในการใช้ความคิด และเข้าใจในเหตุผล ความมี^๕ปัญญาสมกันมิได้หมายความว่าคู่ครองทั้งสองฝ่ายจะต้องได้เล่าเรียนศิลปวิทยาการทรงความรู้เชี่ยวชาญเหมือนกัน แต่หมายถึงการมีความคิด การรู้จักรับฟังและเข้าใจในเหตุผลของกันและกัน และการช่วยเป็น^๕คู่คิดของกันและกันได้ อย่างที่กล่าวกันว่า ว่าพูดกันรู้เรื่อง คุณธรรมข้อนี้ก็เป็น^๕สิ่งสำคัญยิ่ง เพราะสามภรรยาเป็นผู้อยู่ร่วมใกล้ชิดกันตลอดเวลา จำต้องมีความเข้าใจกัน ร่วมคิดร่วมปรึกษาหารือกัน บรรเทาข้อหนักใจและช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหิต่าง ๆ เป็นกำลังแก่กันและกันได้ ความมี^๕ปัญญาสมกันนั้น นอกจากเป็นเครื่องขัดเหนยวนา^๕ให้ทำให้มีความสนิทสนมกันด้วยดีแล้ว ยังทำให้ชีวิตของคู่ครองทั้งสองฝ่าย เป็น^๕ชีวิตที่ส่งเสริมคุณค่าเพิ่มกำลังแก่กันและกันอีกด้วย

พระบรมศาสดาตรัสแสดงว่า สมธรรม ๔ ประการนี้ จะเป็นเหตุให้^๕คู่สามีภรรยาได้พบกันทั้งชาติในและชาติหน้าตามความประสงค์ สมดัง

พุทธพจน์ทักขณเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า “อากงฺเขยฺยํ เจ กหปตโย อุโก ซานิปตโย” ดังนี้ เป็นต้น แปลความว่า ถ้าคู่สามีภรรยาหวังจะได้พบกันทั้งชาตินี้และชาติหน้าแล้วไซ้ ทั้งสองพึงเป็นผู้มีศรัทธาสมกัน มีศีลสมกัน มีจาคะสมกัน มีปัญญาสมกัน ดังนี้

ความสมหรือเสมอกันของคู่ครองตามหลักธรรม ๔ ประการนี้มีความสำคัญอย่างมาก เพราะบุคคลทั้งสองมามีชีวิตอยู่ร่วมกันใกล้ชิดยิ่งกว่าใคร ๆ จนในทางโลกกล่าวว่าเป็นบุคคลคนเดียวกัน การที่จะมารวมเข้าด้วยกัน จึงต้องอาศัยความประสานกลมกลืนเหมาะสมกันตามทางธรรม ดังกล่าวมา การอยู่ครองเรือนของคู่สมรสนั้น เป็นการร่วมกันนำชีวิตทั้งสองผ่านเหตุการณ์ทั้งปวง ทั้งท้อและร้ายไปด้วยกัน เป็นชีวิตที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ทั้งปวง ในแง่ ท่านจึงถือว่าทั้งสองฝ่ายเป็นเพื่อนหรือเป็นสหายกัน และเป็นเพื่อนที่ยิ่งกว่าเพื่อนใด ๆ เพราะร่วมรู้เห็นเหตุการณ์ร่วมรับสุขทุกข์ครบถ้วนพร้อมกันกว่าเพื่อนอื่น ๆ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ภริยา ปรมมา สขา” แปลว่า ภรรยาเป็นเพื่อนอย่างยิ่ง หรือภรรยาเป็นยอดสหาย โดยความหมายว่าเป็นคู่ร่วมสุขร่วมทุกข์ตั้งอธิบายมาแล้ว

อนึ่ง พึงสังเกตว่า ในทางพระศาสนา ท่านแสดงเพื่อนใกล้ชิดตัวไว้อีกบุคคลหนึ่ง ดังพุทธภาษิตว่า “มาตา มิตตํ สเก ชฺเร” แปลว่า มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน พุทธภาษิตนี้มีได้ชัดแจ้งกับพุทธภาษิตข้อก่อนที่ว่า ภรรยาเป็นเพื่อนอย่างยิ่งนับแต่ประการใด เพราะพึงความคนละอย่าง ในพุทธภาษิตข้อก่อน ท่านมุ่งแสดงลักษณะความเป็นไปของชีวิตหรือความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้ในภายนอก ว่า ภรรยาเป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี ส่วนในพุทธภาษิตข้อหลัง ท่านมุ่งแสดงถึงคุณธรรมในใจ เพราะคำว่ามิตร มีความหมายเพ่งเล็งไป

๕๖ คำนิยมแบบพุทธ

ในทางด้านจิตใจและคุณธรรมมากกว่าคำว่าสหายและเพื่อน ตามพุทธ
ภานิตยข้อที่สองจึงมีความหมายว่า ในบ้านของแต่ละคน มีมารดาเป็นผู้
มีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อบุตร เป็นห่วงใย ฟังอาศัยได้อย่างแท้
จริง เป็นมิตรแท้แน่นอนอยู่ท่านหนึ่งแล้ว

ในกรณี หากภริยาผู้ใดสามารถปฏิบัติตนทำจิตใจให้เป็นมิตรแท้
มีเมตตาปรารถนาดีต่อสามีได้อย่างแท้จริง เหมือนอย่างมารดาแล้ว พระ
บรมศาสดาก็นิยตย์ยกย่องภริยานั้นว่าเป็น มาตาสมภริยา หรือ มาตา
ภริยา คือ ภรรยาเสมอด้วยมารดา หรือ ภรรยาเยี่ยงมารดา ส่วนภรรยา
ผู้มีความคุณธรรมอย่างอื่น ถิ่นดีเปรียบไว้เหมือนพี่น้องหญิง เหมือนเพื่อน
เป็นต้น ดังทศกัณฐ์สอนนางสุชาดา ผู้เป็นสะใภ้ของอนาถบิณฑิก
เศรษฐีว่า มีภริยาอยู่ ๗ ประเภท เป็นฝ่ายร้าย ๓ ประเภท และฝ่ายดี ๔
ประเภท คือ

๑. วรกาภริยา ภรรยาเยี่ยงเพชรฆาต ได้แก่ภรรยาผู้มั่งใจประทุษ
ร้าย ปรารถนาความเสื่อมเสียหายแก่สามี ดูหมิ่นและคิดหาทาง
ทำลายสามี
๒. โจริภริยา ภรรยาเยี่ยงโจร ได้แก่ภรรยาผู้ล้างผลาญทรัพย์สินสมบัติ
ที่สามีหามาได้
๓. อัยยาภริยา ภรรยาเยี่ยงนาย ได้แก่ภรรยาผู้ไม่ใส่ใจการทำงาน
เกียจคร้าน รับประทานมาก ปากร้าย หยาบคาย ใจเหี้ยม ข่ม
สามี
๔. มาตาภริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา ได้แก่ภรรยาผู้ห่วงดีตลอดเวลา คอย
ห่วงใยรักษาสามีเหมือนมารดาปกป้องบุตร และประหยัตรีक्षा
ทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้

๕. ภิกษุภริยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว ได้แก่ภรรยาผู้เคารพสามเณร ดังน้องกับพี่ มีใจอ่อนโยน คล้อยตามสามเณร
๖. สขภริยา ภรรยาเยี่ยงสหาย ได้แก่ภรรยาที่พบสามเณรเมื่อใดก็ปลื้มปิติดีใจเหมือนเพื่อนพบเพื่อนผู้จากไปนาน เป็นคนมีตระกูล (ได้รับการศึกษาอบรม) มีความประพฤติดีรู้จักปฏิบัติสามเณร
๗. ทาสภริยา ภรรยาเยี่ยงทาส ได้แก่ภรรยาที่ขอมอยู่ในอำนาจสามเณร ถูกขู่ตะคอกเข่นข่ม ก็อดทนได้ไม่โกรธตอบ

พรรณนาความตามที่แสดงมาทั้งหมดนี้ ควรถือเอาสาระสำคัญที่เป็นใจความอย่างหนึ่งว่า หลักธรรมสำหรับการครองเรือน ที่สอนให้คู่ครองมีความสมกันทั้งหลายก็ดี ให้รู้จักปฏิบัติหน้าที่ถนอมรักษาน้ำใจกันด้วยประการต่าง ๆ ก็ดี รวมทั้งหมั่น ถนอมความมุ่งหมาย เพื่อให้การครองเรือนของคู่สามีภรรยา เป็นไปในทางที่ส่งเสริมคุณค่าแห่งชีวิตของกันและกัน และเป็นเครื่องอุปถัมภ์ส่งเสริมเพิ่มพูนกำลังแก่กัน เช่น เมื่อมีคุณธรรมความดีอยู่แล้วก็จักได้บำเพ็ญคุณธรรมความดีเหล่านั้นให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป เมื่อกระทำประโยชน์ตนอยู่ก็จักได้กระทำประโยชน์นั้นให้เข้มแข็งหนักแน่นยิ่งขึ้นไป เมื่อบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นอยู่ ก็จักได้มีกำลังช่วยกันบำเพ็ญประโยชน์นั้นให้กว้างขวางได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นการสร้างเสริมความสุขความเจริญก้าวหน้าทั้งแก่ชีวิตตนเอง ชีวิตคู่ครอง และชีวิตอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดถึงสังคมส่วนรวม ทำตนให้เป็นผู้ควรได้ชื่อว่า เป็นสัตบุรุษหรือ สัปบุรุษ ซึ่งเป็นบุคคลที่ดุดมค่า ตามความหมายของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์แสดงปฏิบัติทาของสัตบุรุษว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์

๔๘ คำนิยามแบบพุทธ

เพื่อเกตุกูด เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก แก่บิดามารดา แก่บุตรภรรยา แก่คนรับใช้และกรรมกร แก่มิตรและผู้ร่วมงาน แก่บรรพชน แก่รัฐ แก่ทวยเทพ และแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาเมฆที่ตกลงมา ยังข้าวกล้าให้เจริญงอกงามทั่วกัน ก่อให้เกิดประโยชน์ ความเกตุกูด และความสุข แก่ชนเป็นอันมาก ฉะนั้น”

ประโยชน์สุขอันกว้างขวางซึ่งเกิดขึ้นเพราะสัตบุรุษเช่นนี้ ย่อมต้องเริ่มต้นจากวงแคบออกไปก่อนตามลำดับ คือเริ่มจากครอบครัวและเริ่มจากการประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างคู่ครองทั้งสองแต่ละฝ่าย เมื่อคู่ครองต่างฝ่ายมีคุณธรรมและรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน เป็นกำลังส่งเสริมกัน ทำชีวิตครอบครัวให้มีความสุขความเจริญแล้ว ก็แผ่ขยายประโยชน์สุขนั้นออกไปให้กว้างขวางได้สำเร็จสมความปรารถนา ดังนั้น ชีวิตครองเรือนที่มุ่งหมายในพระศาสนา จึงได้แก่ชีวิตที่คู่วิว่าห์ มาร่วมอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน เพิ่มพูนคุณค่าแห่งชีวิตทั้งสองที่กำลังในการบำเพ็ญประโยชน์สุขให้ภริยาญาติมิตรเพื่อนฝูง สโมสรสโถดำเนินชีวิตครอบครัวของตนให้มีคุณลักษณะสมดังที่ได้พรรณนามาก็คงได้ชื่อว่าเป็นคู่ครองที่ควรยกย่องสรรเสริญ ควรนับว่าเป็นชีวิตครองเรือนที่ประสบความสำเร็จด้วยดี โดยนัยดังได้วิสันามา

บัดนี้ บิดามารดา ญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือของคู่วิว่าห์ ได้มาประชุมพร้อมเพื่ออำนวยความสะดวกแก่คู่สมรสทั้งสอง และคู่บ่าวสาวได้ร่วมกันบำเพ็ญทานมัยบุญกุศลวิว่าต์แก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ขออำนาจคุณพระรัตนตรัย อำนาจบุญกุศลที่ทั้งสองได้บำเพ็ญ และด้วยอำนาจแห่งกุศลจิตของญาติมิตรที่มาประชุมทั้งปวง จงเป็นพลบัจจัยอำนวยความสะดวกแก่คู่บ่าว

สาวทั้งสอง ให้ประสพจตุรพิชพร คืออายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกประการ จงเจริญด้วยอิฏฐารมณ์สมตามคำบาถอนโมทนาของพระภิกษุสงฆ์ว่า เต อตถลลหุตา ท่านทั้งสองจงได้รับประโยชน์สมหมาย สุกิดา จงเป็นผู้มีความสุข วิรุฬหา พุทฺธสาสนะ จงเป็นผู้เจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา อโรคา จงเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน สุกิดา โหถ สห สหเพหิญาคคิ ของจงประสพความสุข พรังพร้อมด้วยหมูญาติทั้งปวงโดยทั่วกัน

รับประธานวิสาขนาพระธรรมเทศนาใน สมัชชาวกถา พรรณนาคุณธรรมสำหรับคู่สมรส พอสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เอวัง ก็มีฯ

พระธรรมเทศนาแสดงในงานมงคลสมรสของนายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กับนางสาวประคองกุล อิศรางกูร ณ อยุธยา เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๑๔
พิมพ์ครั้งแรกในงานมงคลสมรสของนายสุเมธ ชุมสาย กับ นางสาววง เมทินี เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๔ และพิมพ์ซ้ำอีกครั้ง ครังล่าสุดในงานมงคลสมรสของนายจัด กงสุข ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๖

ธรรมกับกาม

เจริญพรท่านชาวพุทธบริษัททั้งหลาย

หลังจากได้ฟังอภิปรายมาแล้วอาตมาขอแสดงความเห็นแทรกสักเล็กน้อยว่า หัวข้อเรื่องพูดที่ว่า ธรรมะกับกาม นั้น ในเรื่องความหมายของธรรมก็ได้พูดกันไปแล้วว่ามีความหมายกว้างมาก ถ้าจะพูดกันละเอียดก็คงเสียเวลามาก อาตมาภาพอยากจะแสดงความคิดเห็นไว้เล็กน้อย ระหว่างธรรมะกับกามนั้น ความจริงการปฏิบัติถูกต้องต่อกามนั้นแหละคือความหมายอย่างหนึ่งของธรรมะ เพราะฉะนั้นเมื่อมาพูดถึงเรื่องกาม และพูดถึงว่าจะปฏิบัติอย่างไรให้ต่อกาม อันนั้นเราจะได้ธรรมะขึ้นมา ฉะนั้น เราอาจจำกัดวงการพูดของเราไว้เพียงเท่านั้น ก็คงจะได้ประโยชน์พอสมควร อันนั้นเป็นแง่ที่หนึ่งคือ ธรรมะในฐานะการปฏิบัติให้ถูกต้องต่อกาม

หนึ่งผู้พูดถึงว่า การปฏิบัติธรรมจะทำให้เรามีความเจริญในโลกแห่งกามนี้ได้หรือไม่ คำว่า ความเจริญหรือไม่เจริญก็พูดได้กว้าง เราอาจจะไม่ต้องพูดถึงเฉพาะแต่ธรรมะอย่างเดียว เราอาจจะพูดว่า ธรรมะเจริญ หรืออธรรมเจริญก็ได้ บางคราวธรรมะเจริญ บางคราวอธรรมก็เจริญได้ ท่านว่าสมัชชิตธรรมะเจริญ สมัชชนั้นก็ร่มเย็นเป็นสุข ผู้ประพฤติ

ธรรมก็พลอยได้รับความเจริญไปด้วย ถ้าสมย์ใดธรรมเจริญ ก็ย่อมเป็น
 ธรรมดาว่าผู้ประพฤติธรรม หรือผู้ไม่ประพฤติธรรมจะเจริญ ผู้
 ประพฤติธรรมก็ต้องตกในที่นั่งที่ชาวโลกชอบพูดว่า ทำดีทำไมไม่ได้ดี
 “ดี” ในที่นี้หมายถึงความหมายอย่างในโลกสมมติ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับ
 ความหมายในทางธรรมทีเดียว ฉะนั้น เราต้องเข้าใจความหมายอัน
 ด้วยว่า ถ้าหากในสมย์ใดที่ธรรมเจริญ ก็คนทั่วไปทั้งหลายเป็นผู้ไม่
 ประพฤติธรรม และได้รับความเจริญอย่างในโลกนิยมสมมติ สมัยนั้น
 สังคมไม่มีความสุข คนที่เรียกว่า เจริญด้วยการประพฤติธรรม ก็ไม่มี
 ความสงบสุขแท้จริง เพราะโลกมีแต่ความเดือดร้อน พูดอีกสำนวนหนึ่ง
 ว่า ในสมย์ที่คนเห็นว่า ทำดีไม่ได้ดี แต่ทำชั่วได้ดั่งนั้น จะเป็นคนที่ยังคง
 ส่วนรวมเดือดร้อนไม่มีความสุข และโดยแท้จริงแล้วไม่มีใครมีความสุข
 แท้จริง ปัญหาอยู่ว่า เราจะให้ธรรมะเจริญหรือธรรมเจริญ ถ้าหาก
 เรายอมรับว่าให้ธรรมะเจริญแล้ว มวลมนุษย์ย่อมไม่เป็นสุข มีแต่ความ
 เดือดร้อน เราก็ต้องพยายามทำให้ธรรมะเจริญขึ้น เมื่อธรรมะเจริญแล้ว
 คนที่ประพฤติธรรมก็พลอยเจริญด้วย เวลานนั้นสังคมส่วนรวมจะร่มเย็น
 เป็นสุข ชาวโลกจะพูดกันได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เงื่อนไขสำคัญ
 ในเรื่องนี้ก็คือ ในการที่ธรรมจะเจริญ ธรรมจะเสื่อมขึ้น คนจะต้องมี
 ความเห็นถูกต้องว่าธรรมดี หรือดีคือธรรม และธรรมไม่ดี หรือชั่วคือ
 ธรรม พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ต้องเป็นยุคสมัยที่คนชอบธรรม ไม่ใช่ช่วง
 ธรรม นั่นเป็นความหมายแห่งหนึ่ง

ที่พูดให้ตกลงไป ความหมายของคำว่า กาม มี ๒ อย่างคือ วัตถุ
 กาม และกิลีสกาม วัตถุกาม คือสิ่งทั้งหลายที่นำใคร่นำปรารถนา นำพอ
 ใจ กล่าวโดยสรุปก็ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่นำใคร่ และเมื่อ

๕๒ คำนิยามแบบพุทธ

พูดขยายความออกไปก็รวมถึงทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ เรือกสวนไร่นา ลากยศ สุขสรรเสริญต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็นเรื่องกาม เป็นวัตถุกาม ส่วนกิเลสกามก็คือ ตัวกิเลสความอยากได้ที่อยู่ในใจของคน หรือตัวกิเลสที่เป็นเหตุให้อยากให้ใคร มีพุทธพจน์อยู่แห่งหนึ่งตรัสว่า ความอยากได้ใคร่ติดเป็นความดำรินักคิดอยู่ในใจของคนนแหละเป็นกาม สังทงหลายทิวจิตรงดงามตระการในโลก หาใช่เป็นกามไม่ ใจคนนั้นก็คิดอยากได้ใคร่เอานั่นแหละคือกามแท้ ส่วนสังวิจิตรสวยงามทั้งหลายมันก็ต้องอยู่ตามปกติของมัน ทนถ้ำหากพูดในความหมายขั้นสุดท้ายแล้ว กามจะไม่มีเหลือเลย เหลือแต่ตัวธรรมะอย่างเดียว ทุกอย่างเป็นธรรมะไปหมด ดังนั้น อาจจะต้องตั้งคำถามว่า เราจะพูดถึงเรื่องธรรมกับกามในระดับไหน? อาตมภาพได้แสดงความหมายไว้อย่างหนึ่งว่า ธรรมะในฐานะเป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อกาม นักเป็นการพูดในระดับหนึ่ง

กามยังมีความหมายอย่างหายาบและอย่างละเอียด อย่างหายาบเป็นความหมายในภาษาไทย หมายถึงเรื่องเพศซึ่งเป็นความหมายที่แคบ แต่ความหมายทางพุทธธรรมหมายถึง กามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าชอบใจ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งกินความหมายครอบคลุมมาก มีพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า สมณพราหมณ์กึ่งเกี่ยวข้องกับกามอยู่ แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกามก็มีหลายระดับ มีทั้งระดับที่ตกเป็นทาสของกามก็มี พวกนี้ต้องตกอยู่ในความทุกข์ ถูกกามบีบคั้น ส่วนวนท้านว่า ถูกมารทำเอาตามใจชอบ เพราะว่าความสุขความทุกข์ในใจคนขึ้นกับกาม คือหมดอิสรภาพโดยสิ้นเชิง พวกนี้เป็นเหมือนเนอที่ติดบ่วง ชนที่ ๒ เหมือนกับเนอที่ไม่ติดบ่วง แต่นอนทับบ่วงอยู่ พวกนี้ได้แก่พวกที่ยังเสวยกามอยู่ แต่ปฏิบัติต่อกามอย่างถูกต้อง จึงไม่ถูกกามทำพิษเอามากนัก แต่ยังคง

มีความหวาดระแวงบ้าง ไม่พ้นจากอำนาจโดยสิ้นเชิง ส่วนพวกที่ ๓ นั้นเป็นเหมือนเนื้อที่อยู่ในป่าห่างไกลจากนายพรานชนิดที่มองไม่เห็นหลังแล้ว พวกนี้ชื่อว่าเนื้ออิสระโดยสิ้นเชิง การที่จะเป็นอิสระได้นั้น ท่านว่าต้องได้ประสบกับปัตติสุขอันประณีตและสูงกว่ากาม และมีพระสูตรเช่น มาคณฺฑยสูตร ได้ตรัสสำคัญไว้ว่า พระพุทธองค์เองหากยังไม่ได้ประสบปัตติสุขที่ประณีตสูงกว่ากามแล้ว จะปฏิญาณพระองค์ไม่ได้เลยว่า จะไม่หวนกลับมาสู่กามอีก ฉะนั้น เรื่องกามนี้จึงเป็นเรื่องใหญ่มาก ตราบใดที่เรายังไม่ได้ประสบกับปัตติสุขที่ประณีตสูงกว่ากามแล้ว เราจะไม่หลุดพ้นเป็นอิสระจากกามแท้จริงได้ จนกระทั่งเห็นกามหมดความหมายไปเอง ตราบใดที่เรายังไม่ได้ประสบปัตติสุขอย่างนั้น ถึงจะปฏิบัติธรรมแค่ไหนก็ตาม เราก็ยังอยู่ในระดับของผู้ฝึกหรือผู้พยายามปฏิบัติ เราอาจมีความภูมิใจหรืออาจยกย่องกันว่าท่านผู้เฒ่าพยายามปฏิบัติตนเพื่ออิสระ ให้พ้นไปจากกาม แต่การพ้นไปจากกามนั้นยังไม่มีความหมายแท้จริง ตราบใดที่เรายังไม่ได้ประสบความสุขที่ประณีตสูงส่งกว่ากามนั้น

มีพระสูตรอีก ๒ สูตร จะขอยกเรื่องในพระไตรปิฎกมาแล้วเป็นคติหรือเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติแก่ท่านที่เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องธรรมและเรื่องกาม พระสูตรหนึ่งเล่าว่า วันหนึ่งพระอนันท์ได้ไปที่บิณฑุของอุบาสิกาท่านหนึ่ง ชื่อว่ามิกสาลา เมื่อไปถึงบ้าน อุบาสิกาท่านนั้นก็พูดกับชนมว่า ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น จะให้ข้าพเจ้าเข้าใจอย่างไรกันแน่ พระอนันท์ก็ถามว่า ทำไม ท่านบ่นเรื่องอะไรหรือ อุบาสิกาก็เล่าบอกว่า เรื่องเป็นอย่างนี้ บิดาของข้าพเจ้าชื่อ ปุราณะ ท่านเป็นพรหมจารี ถอดพรหมจรรย์ งดเว้นจากเรื่องของชาวบ้าน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางเพศเลย และบัดนี้ท่านถึงแก่กรรมไปแล้ว และในเวลาเดียวกันท่านอสิทฺถ ซึ่งเป็น

๕๔ คำนิยามแบบพุทธ

เพื่อนรักของบิดาของข้าพเจ้า ท่านผู้นั้นไม่ได้ถือพรหมจรรย์เลย ท่านเพียงแต่ว่ายินดีในคูครองของท่านเท่านั้น และท่านก็ถึงแก่กรรมไปแล้วเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่า ทั้งท่านปุราณะบิดาของข้าพเจ้าและท่านอสิททัต เพื่อนรักของบิดาข้าพเจ้านั้น เป็นผู้คบคิดเสมอกัน นั้นจะเป็นไปได้อย่างไรกัน ก็บิดาของข้าพเจ้าเป็นพรหมจารีถือพรหมจรรย์ จะมีคดีเดียวกับท่านอสิททัตซึ่งไม่ได้ถือพรหมจรรย์ ยังอยู่ครองเรือน และยินดีในคูครองของตนได้อย่างไรกัน พระอานันทที่ฟังแล้วก็ไม่ได้อธิบายอย่างไร นำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้ฟังว่า เรื่องนอบาสิกามิกสาลาไม่เข้าใจเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ท่านเรียกว่า บุคคลปโรปริยญาณ แล้วพระองค์ตรัสถึงความแตกต่างของบุคคลว่า บุคคลนี้อาจจะยังทางโน้น หย่อนทางนี้ หลายคนก็มีหลายอย่างแล้วตรัสสุดท้ายบอกว่า ท่านอสิททัตและท่านปุราณะนั้นมิตลเท่ากัน มีปัญญาเท่ากัน มีคติเสมอกัน นั้นเป็นเรื่องที่น่ามาเถา อาจจะให้อธิบายประการ

อีกเรื่องหนึ่ง พระองค์ตรัสเรื่องอดีตของพระองค์กับพระสงฆ์คณะหนึ่ง เรื่องว่า เมื่อได้เสด็จไปถึงสถานแห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเยี่ยมพระโอรสผู้ กอมน้อย ๆ พระสงฆ์ก็รู้ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเยี่ยมพระโอรสน้อย ๆ แล้วมักจะมึมน่าสนใจ ซึ่งควรได้ยินได้ฟัง พระภิกษุสงฆ์ก็ทูลถามพระองค์ว่า ทำไมพระองค์จึงเยี่ยมพระโอรสน้อย ๆ เช่นนั้น พระองค์จึงตรัสเล่าให้ฟังว่า สถานนั้นเคยเป็นเมืองใหญ่ในอดีตแห่งหนึ่ง ซึ่งเคยรุ่งเรือง และมีพระพุทธเจ้ามาอุบัติและมีอุบาสกท่านหนึ่งพร้อมด้วยคณะอุบาสกอีก ๕๐๐ คน ได้อยู่ในสถานนั้นด้วย วันหนึ่งท่านอุบาสกที่เป็นหัวหน้าชื่อ ภเวสี คิดได้ว่าเรากับลูกน้องบริวาร

ทั้งหมดนี้ ยังไม่ได้บำเพ็ญศัลให้บริบูรณ์ ทนเราเป็นหัวหน้าเขา เราควร
 จะทำอะไรให้เป็นพิเศษกว่าเขาบ้าง จึงตั้งใจว่าเราจะบำเพ็ญศัลให้
 บริบูรณ์ ท่านจึงบอกกับบริวารทั้งหลายว่า ให้ทราบไว้ด้วยว่าต่อไป
 ข้าพเจ้าจะเป็นผู้บำเพ็ญศัลให้บริบูรณ์ ทนฝ่ายอบาสกบริวารของท่านก็
 มาคิดกันว่า หัวหน้าของเราบำเพ็ญศัลได้บริบูรณ์ เราซึ่งเป็นบริวารเป็น
 ผู้ประพฤติดตามน เราอยู่ในหมู่เดียวกัน เราก็ควรจะทำได้อย่างหัวหน้า
 ฉะนั้นพวกเราจะบำเพ็ญศัลให้บริบูรณ์เช่นเดียวกัน ก็จึงพยายามปฏิบัติ
 เป็นผู้บำเพ็ญศัลโดยบริบูรณ์เสมอกัน ต่อมาท่านภเวสหัวหน้าก็มาคิดว่า
 บัดนี้เรากับลูกน้องบริวารทั้งหมดก็มีความประพฤติดำเพ็ญศัลได้บริบูรณ์
 เหมือนกัน เราเป็นหัวหน้าควรจะทำอะไรให้พิเศษกว่าบริวารบ้าง ท่าน
 จึงคิดว่า เราจะประพฤดิพรหมจรรย์ละ แล้วท่านก็บอกแก่บริวารว่า แต่
 นี้ไปข้าพเจ้าจะประพฤดิพรหมจรรย์ ทนฝ่ายบริวารของท่านก็คิดกันว่า
 หัวหน้าของเราก็ประพฤดิพรหมจรรย์แล้ว พวกเราก็น่าจะทำได้อย่าง
 หัวหน้าบ้าง จึงเลิกตกลงกันว่าต่อไปเราจะประพฤดิพรหมจรรย์เหมือน
 กันหมดทุกคนด้วย ต่อมาหัวหน้าก็มาคิดว่า บริวารของเราก็ประพฤดิได้
 อย่างเรา เราเป็นหัวหน้าควรจะสามรถทำอะไรได้พิเศษกว่าบ้าง ก็จึง
 บอกว่าต่อไปเราจะรับประทานอาหารมอเดียว เป็นเอกภตติโก งดกิน
 ในเวลาวิกาล ฝ่ายบริวารทั้งหลายพอทราบอย่างนั้นก็ไปคิดตกลงกันว่า
 เราเป็นพวกเดียวกันควรทำให้ได้เหมือนกัน จึงทานอาหารมอเดียว เป็น
 เอกภตติกาหมด ทนต่อมาหัวหน้าก็มาคิดว่า บริวารก็ทำได้เหมือนเราหมด
 เราควรจะทำอะไรเป็นพิเศษกว่า จึงคิดว่าเราจะต้องออกบวช จึงไปหา
 พระสงฆ์และขอบวชเป็นพระภิกษุ ทนฝ่ายบริวารเห็นว่าหัวหน้าของเรา
 ก็บวชแล้ว เราเป็นคณะเดียวกันควรทำให้ได้เหมือนกันบ้าง ก็เลยออก

๕๖ คำนิยมแบบพุทธ

บวชกันหมดทั้ง ๕๐๐ คน เรืองกัจจิบ พระพุทธเจ้ากตรัสสรรเสริญชน
กลุ่มนี้ว่า เขาพยายามบำเพ็ญคุณธรรมความดี ให้สูงยิ่งขึ้น ๆ ไป ควร
เป็นตัวอย่างได้อย่างหนึ่ง ท้อตามภาพกเรื่องนชนมาพูด ก็เพื่อเป็นคติ
ว่า เรื่องการถือพรหมจรรย์ก็ดี การรับประทานอาหารมอเดยก็ดี สำหรับ
คฤหัสถ์ทั้งหลายก็เป็นข้อปฏิบัติพิเศษ ท่านเรียกว่าเป็นวัตร เป็นคนละ
ตอนกับการบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ จริงอยู่เราชาวบ้านเรียกอบุสสศีลว่า
เป็นศีล แต่ในพระไตรปิฎกท่านเรียกว่าเป็นวัตร วัตรคือข้อปฏิบัติพิเศษ
เพื่อให้เคร่งครัดหรือดมาดยิ่งขึ้น วัตรนั้นบางทีเป็นข้อปฏิบัติเพื่อให้เหมาะ
สมกับบุคคลบางท่าน แต่มิใช่ข้อปฏิบัติทั่วไป ฉะนั้น สำหรับคฤหัสถ์
แล้ว การบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ มิใช่ว่าจะต้องมาถือพรหมจรรย์หรือว่าจะ
ต้องมารับประทานอาหารมอเดย งดอาหารในเวลาเย็นค่ำอะไรหรือ ถ่า
พิจารณาเรื่องราวที่อาตมายกขึ้นมาพูดว่า อุบาสกแก้วได้ประพฤติศีลให้
บริบูรณ์ได้แล้ว ต่อไปท่านจึงคิดว่าเมื่อประพฤติศีลได้บริบูรณ์แล้วต่อไป
นี้เราจะทำให้พิเศษกว่าบริวาร ท่านจึงถือพรหมจรรย์ และรับประทาน
อาหารมอเดย อันนี้เป็นส่วนพิเศษขึ้นไป

หลักการทำเล้ามาตามพระสูตรนหมายความว่า คนทั่วไปนั้น เรามิ
หลักเกณฑ์ความประพฤติตามระดับกลางอย่างหนึ่ง ซึ่งนับว่าทุกคนควร
ประพฤติให้ได้ เพื่อเป็นคนดีมีศีลธรรม แต่ถ้าจะทำยิ่งกว่านั้นขึ้นไปแล้ว
ก็ไม่ใช่เรื่องผิดถูก แต่เป็นเรื่องที่จะทำอะไรให้ดียิ่งขึ้นเป็นพิเศษออกไป
สำหรับคนที่ประพฤติได้ดีกว่าเราก็คงยกย่อง ให้เกียรติว่าท่านผู้นั้นประพฤติ
ความดีในแง่หนึ่งได้เป็นส่วนพิเศษ ส่วนผู้ที่ประพฤติได้ก็ควรยกย่อง
ท่านที่ไม่ได้ประพฤติอย่างตน แต่เขาก็ยังเป็นคนดีเช่นเดียวกัน เช่น ยก
ย่องคฤหัสถ์ที่มีสันโดษ ยินดีในกู่ครองของตนเท่านั้น ซึ่งเป็นวัตรปฏิบัติ

ในทางพุทธศาสนา เพราะจะเอาข้อปฏิบัติพิเศษ^{๕๗} เป็นหลักวัดความดี ประเสริฐกันก็อาจไม่ถูกต้อง เพราะว่ายังมีแง่ต้องคิดหลายอย่าง เช่นการถือวัตรพิเศษ บางทีบางคนต้องถือข้อปฏิบัติเข้มงวดพิเศษด้วยเหตุผลเฉพาะกรณีเช่น เคยมีเวมาในเรองนนมาก่อน อยากจะฝักตนงดเว้นให้สำเร็จก็ต้องเน้นด้านนแข็งแรงเป็นพิเศษ จึงต้องถือวัตรเข้มงวดในเรองเช่นนน ดงันเบนตัน มีใช้ว่าเป็นเรองที่จะทำตัวเศษกว่ากัน

หรืออย่างพระพุทธเจ้าก็เคยประสพมาด้วยพระองค์เองแล้ว ในมหาสกุทยาภิสูตร^{๕๘} ก็อมผู้มาสรรเสริญพระองค์ว่าเป็นผู้ประพฤติกความดีพิเศษอย่างนนอย่าง^{๕๙} สาวกทงหลายจึงได้เการพบูชา พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ท่านเห็นข้าพเจ้าประพฤดิอะไรดีเด่นพิเศษท่านจึงว่าอย่างนน ท่านผู้นั้นบอกว่า ๑. พระพุทธเจ้าทรงฉินอาหารน้อย ๒. ทรงสันโดษด้วยจัวร์ ๓. ทรงสันโดษในเสนาสนะ ๔. ทรงสันโดษในอาหารบิณฑบาต ๕. ทรงยินดีในทงดี พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า ทท่านจะเอาเรองนนมาเป็นเหตุสรรเสริญข้าพเจ้านั้นไม่ถูกต้อง หากท่านจะสรรเสริญข้าพเจ้าด้วยเหตุอย่างนั้นแล้ว สาวกของข้าพเจ้าประพฤดิได้ดีกว่าข้าพเจ้าทง ๕ ขอนหลายท่าน เช่นบางท่านฉินอาหารน้อยกว่าข้าพเจ้ามากมาย และสันโดษด้วยจัวร์ เสนาสนะ บิณฑบาตยิ่งกว่าข้าพเจ้า ในเรองยินดีในความงดีก็เช่นเดียวกัน บางท่านก็ไปอยู่ป่าตลอดชีวิต วิเวกงดียิ่งกว่าข้าพเจ้ามากนั ข้าพเจ้านยังคลุกคลิตด้วยหมู่ชนเบนอันมาก อะไรท่านองนเบนตัน

อย่างไรก็ตาม คติของชาวพุทธก็คือ ให้รู้ว่าอะไรเป็นหลักกลางในระดับความประพฤดิทั่วไป และเราพยายามประพฤดิกันให้ได้ ส่วนข้อปฏิบัติที่เกินกว่านั้นแล้ว ใครประพฤดิได้เราก็ยกย่อง ส่วนคนที่ประพฤดิ

๕๘ คำนิยามแบบพุทธ

วัตรได้ก็ต้องรู้ว่าเราประพฤติด้วยเหตุใด อันนั้นเป็นแง่ที่เราทำได้ ส่วนคนอื่นก็อาจทำได้ในแง่อื่น ๆ เราก็ควรจะส่งเสริมหรือยกย่องท่านเหล่านั้นในแง่ นั้น ๆ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสพระสูตรเช่น กามโลกสูตร เป็นต้น เพื่อให้เราแยกแยะได้ว่า บุคคลนั้น ๆ มีส่วนใด ส่วนเสียอย่างไรบ้าง ไม่ใช่ตีกลุ่มไปหมดทีเดียว ขอให้ระลึกหลักง่าย ๆ ว่า เพียงแต่ปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้องตามหลักเรื่องกาม โลก ๑๐ นั้น เราก็มีการประพฤติธรรมแล้วครบถ้วนตั้งแต่ชั้นโลกยะถึงโลกุตระ อตมภาพก็ได้ชัดเจนมายดยาว ก็ขอยติลงเพียงเท่านี้ก่อน

คำกล่าวสรุปตอนท้าย

อตมภาพขอบอกความรู้สึกว่า ไม่สู้สะดวกใจที่จะต้องสรุปในตอนท้ายการสนทนาเพราะเป็นเหมือนว่า เรืองนลงขอยติได้ในแนวหนึ่ง แต่เท่าที่พูดกันมา รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก อตมภาพเองก็เห็นว่า ยังมีเรื่องที่จะต้องพูดถกเถียงกันอีกมากมายทีเดียวในหัวข้อนี้ และอยากขอแสดงความรู้สึกต่อไปด้วย เป็นความรู้สึกอย่างกว้าง ๆ ต่อสังคมชาวพุทธในปัจจุบันโดยทั่ว ๆ ไปไม่เฉพาะในที่ประชุมนี้เท่านั้นว่า แม้แต่การประกาศสอนเผยแผ่ธรรม เราก็มักจะเดินในทางสุดโต่งสมัยหนึ่งเราอาจจะเคยหมกมุ่นวนวายไปกับเรื่องโลก เรื่องกามกันมาก ต่อมาเราหันมาสนใจกันทางพระศาสนา และเมื่อมาสอนกันก็มักถูกละเลยไปเสียอีกทางหนึ่ง ไม่ยอมรับรู้เรื่องของชาวโลกที่เขาจะต้องเกี่ยวข้องกับจะพูดแต่เรื่องนอกโลก ไม่สนใจความเป็นไปปกติในชีวิตของเขา แยกตัวออกไปเสียอีกทีหนึ่ง ปฏิเสธการดำเนินชีวิตของเขาเสียทั้งหมด อันนี้ไม่ใช่เรื่องสุดโต่งในมัชฌิมาปฏิบัติ แต่ก็เป็นสุดโต่งที่น่าระวังเหมือนกัน

กัน อันเป็นความรูสึกของอาตมภาพ

อีกข้อหนึ่ง อาตมภาพเห็นว่า แม้ว่าจะได้พูดกัน ไปอย่างไรก็ตาม
 อยากจะอย่าไม่ให้ลม เรื่องเบองตนหรือเรื่องพินฐานที่อาตมภาพได้พูดไป
 ตอนต้นนนั้นก็อยากจะนำมาบอก เกี่ยวกับเรื่องของคฤหัสถ์ชาวบ้าน เรื่อง
 ศล ๕ ที่จะบริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่จะต้องไปงดเว้นจากกาม จากการครอง
 เรือนไปทีเดียว และเมื่อเราปฏิบัติถูกต้องอย่างนนักเป็นธรรมชาติ อันนั้นก็
 อยากจะบอกว่า ทว่าปฏิบัติถูกต้องต่อกามนั้นเป็นธรรมชาติในความหมาย
 ชนหนงแล้ว แม้แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเรื่องกามโลกิ ๑๐ ประเภท
 ก่อกามในความหมายของทฤษฎีสมบัติ ให้เราแสวงหามาโดยชอบธรรม
 เมื่อได้มาแล้วให้เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้เลี้ยงคนทอยู่ในความรับผิดชอบ
 ของเราให้เป็นสุข และให้เผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์แก่
 ผู้อื่นแล้วก็ให้ทำความดี ยิ่งกว่านั้นให้ทำจิตใจให้สงบ เป็นอิสระไม่ตก
 เป็นทาสของความหลงใหลในทฤษฎีสมบัติและวัตถุต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็น
 เรื่องของการปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้อง เป็นธรรมตั้งแต่โลกิยะถึงโลกุตระ
 อาตมภาพว่า เราควรจะยอมรับความจริงว่าโลกนี้ได้มีการผลิตกาม เกี่ยว
 ข้องกับกามอยู่ตลอดเวลา เราควรจะสอนเขาให้รู้ว่าควรจะปฏิบัติต่อกาม
 อย่างไรในแต่ละชั้น แม้ตลอดจนการละจากกามนั้นก็เป็นการปฏิบัติต่อ
 กามเช่นเดียวกัน แต่เป็นการปฏิบัติโดยความหมายถูกต้องอีกระดับหนึ่ง
 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเห็นแก่ประโยชน์สุขของพหุชนตามพระพุทธ
 โอวาทแก่นักเผยแผ่ธรรมแล้ว ก็ควรจะคำนึงถึงสิ่งที่ชาวโลกทั่วไปเขา
 ต้องเกี่ยวข้อง แนะนำธรรมในแง่ที่เป็นการปฏิบัติถูกต้องต่อกามตั้งแต่
 ระดับต้นๆ ใหม่มาก ไม่ควรจะเอาแต่เรื่องทตนเองสนใจเป็นประมาธ และ
 ทอาตมภาพพูดว่าให้ระลึกถึงหลักเบองตนเป็นจุดกลางไว้ก่อนนี้ เพื่อ

ไม่ให้เราล้ม แต่ไม่ได้หมายความว่าให้เราหยุดกันอยู่แค่นั้น เราก็ต้องเดินหน้าเรื่อยไปเหมือนกัน ระวังว่าเราจะต้องปฏิบัติธรรมก้าวหน้า คนไหนปฏิบัติได้ยิ่งกว่าเราก็ให้เกียรติยกย่องสรรเสริญ

อนึ่ง อาตมภาพขอทบทวนเรื่องพุทธบริษัท ๔ อีกครั้ง ได้แก่วิกฤตภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งมีวิถีชีวิตต่างกันไปบ้าง มีธรรมะที่ต้องปฏิบัติผิดแผกกันไปตามระดับของตน แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามทุกบริษัทก็สามารถดำรงอยู่ทั้งในโลกีย์ธรรมและโลกุตระธรรม โดยมีโลกุตระธรรมเป็นเป้าหมาย (อาจจะเป็นเรื่องที่เสมือนว่านำอนาคตในวงการพุทธศาสนา เรายังต้องมาขัดแย้งกันวนเวียนเกี่ยวกับเรื่องโลกีย์ธรรมและโลกุตระธรรมว่าแก้ไหนเพียงใด ใครควรเกี่ยวไม่ควรเกี่ยว ทั้งที่หลักในเรื่องนี้ชัดเจนพอควรอยู่แล้ว เพียงแต่ยอมสละเวลาตรวจสอบหลักกันสักหน่อยเท่านั้น) ในฝ่ายคฤหัสถ์อย่างในมหาปริณิพพานสูตร เมื่อแสดงถึงอุบาสก อุบาสิกาบริษัท ก็กล่าวถึง อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ทั้งฝ่ายทมิครอบครัวและทั้งที่ไม่มีครอบครัว เพราะฉะนั้นอันนี้ก็เป็นการประนอม ๒ ฝ่ายที่ได้พูดถกเถียงกันว่าถูกด้วยกันทั้งคู่ คืออุบาสกอุบาสิกา มทั้ง ๒ ฝ่าย ท่านบอกว่ามทั้งคหิโธทาวตสนาที่เป็นพรหมจารีก็มี ที่เป็นภิกษุคือผู้บริภิกษุภิกษุณี ฉะนั้น เรื่องขอบเขตของธรรมะนั้นมีหลายระดับ และกว้างขวางพอสมควร แต่เมื่อเผยแผ่หรือประกาศอะไรก็พยายามอย่าให้ลุ่มจุดพื้นฐานของตน ซึ่งในระดับที่เกินจากพื้นฐานไปนั้น เราไม่ถึงกับพูดว่าใครถูกใครผิด แต่เราจะพูดในแง่ว่า ใครทำได้ดียิ่งขึ้น อันนั้นก็เป็นที่นิยมยกย่องและเราก็ควรปฏิบัติให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ทนมอกก่อนหนังกเกี่ยวกับเรื่องกาม ที่เป็นพุทธพจน์ตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดไม่รู้ส่วนดีของกามตามที่เป็นส่วนดี ไม่รู้ส่วนที่เป็นโทษ

ของกามตามที่เห็นโทษ ไม่รู้ทางออกจากกามตามที่เห็นทางออกแท้จริง สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมจะไม่เข้าถึงประโยชน์หรือจุดหมายของความ เป็นสมณพราหมณ์ แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็จะยังไม่เชื่อว่าเป็นผู้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าหลักของพุทธศาสนาคือ รู้ตามความเป็นจริง แม้จะเป็นส่วนใดหรือส่วนโทษต้องรู้ทั้ง ๒ อย่าง และ รู้ตามที่เห็นจริง และพระองค์ได้ตรัสถึงพระองค์เองว่า พระองค์เองได้ ทรงรู้ประจักษ์ชัดแล้วซึ่งคุณของกามตามที่เห็นคุณ โทษของกามตามที่ เห็นโทษ และทางออกหรือเป็นอิสระตามที่เห็นทางหลุดพ้น ฉะนั้น พระองค์จึงสามารถปฏิญาณพระองค์เองได้ว่า พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ตรัสรู้แล้วซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เรื่องกามและธรรมะนั้นยังมีเรื่อง ที่จะต้องพูดถึงอีกมากมาย แต่ต้องลงท้ายด้วยพุทธพจน์ดังกล่าวมาแล้ว และเมื่อเราถึงโลกุตระธรรมจริง ๆ แล้ว กามมันไม่มีไปเอง เพราะว่าได้ ยกพุทธพจน์มากแล้ว ว่า กามนั้นที่แท้อยู่ที่จิตของมนุษย์ไปคิดไปดำริ ส่งทั้งหลายทั้งดงามตระการ นนมันดำรงอยู่ของมันตามปกติ ฉะนั้นเมื่อ ถึงโลกุตระธรรมแล้วกามมันไม่มี มีแต่ธรรม ฉะนั้นจึงไม่ต้องเป็นห่วง ส่วนผู้ที่บรรลู่ถึงโลกุตระธรรมจะต้องรู้จักวิธีปฏิบัติต่อกามให้ถูกต้อง และนั่นแหละคือธรรมที่จะช่วยให้เราพ้นจากกาม เข้าถึงโลกุตระธรรม

อาตมภาพักข์อนุโมทนาต่อที่ประชุมเพียงเท่านั้น

จากภิกษุณ ถึงสัตหัตต

การที่พระพุทธองค์ทรงตั้งภิกษุณสงฆ์ขึ้นมีประโยชน์อย่างไรแก่สตรีและสังคมในสมัยนั้น

อันตอบอย่างสั้น ๆ ว่าเป็นประโยชน์ทั้งในแง่ฐานะและการศึกษา ในแง่การศึกษาคือทำให้ผู้หญิงหรือสตรีได้มีโอกาสศึกษาเหมือนกับผู้ชาย คือวัดซึ่งเป็นที่อยู่ของพระภิกษุทั้งพระผู้ชาย (ภิกษุ) และพระผู้หญิง (ภิกษุณ) เป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียน เมื่อไปบวชก็ได้ศึกษาเล่าเรียน แม้แต่ศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้เรียกก็มีเกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น สามเณร คือเด็กหญิงที่ได้บวชเป็นสามเณร ก่อนจะบวชเป็นภิกษุณก็บวชเป็นสิกขมานา แปลว่าผู้กำลังศึกษา เมื่อเป็นภิกษุณก็มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนต่อไปอีกจนเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนสำหรับผู้หญิงด้วย เรื่องผลทางการศึกษานับปัจจุบันยังไม่มี การค้นคว้ากันละเอียดนัก แต่เป็นที่น่าสังเกตในหนังสือวิชาการอย่าง *Encyclopaedia Britannica* ก็กล่าวถึงการศึกษาของอินเดียสมัยโบราณ ตั้งแต่พุทธกาลว่าได้เจริญ เข้มแข็งดีผู้หนึ่งสูงส่งมาก โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าอโศก หลังจากนั้นพุทธศาสนาเสื่อมลง อินเดียก็ทรุดลงทางการศึกษา จนกระทั่งก่อนได้รับเอกราช สถิติผู้หนังสือของอินเดียตัวอย่างยิ่ง

ในด้านฐานะของสตรีนั้นก็สัมพันธ์กับการศึกษาด้วย คือ สตรีมีฐานะ
 ด้อยมากเมื่อเทียบกับสมัยก่อนหน้านั้น (ไม่ใช่วัดด้วยความต้องการใน
 ปัจจุบัน) ในตอนแรกพระพุทธเจ้าทรงตั้งภิกษุสงฆ์ก่อน ภิกษุณีสงฆ์ยัง
 ไม่มี ต่อมาเมื่อจะตั้งชนกัถชนด้วยความยากลำบาก ซึ่งตามทศนะของ
 อาตมาที่ได้อ่านเรื่องราวก็เห็นว่า ถ้าถือตามเหตุผลของสังคมสมัยนั้น
 พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงยอมให้มีภิกษุณีสงฆ์ แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงให้
 ผู้หญิงบวชก็โดยเหตุผลที่ว่า ผู้หญิงมีความสามารถที่จะบรรลุนิพพาน หมาย
 ความว่าพระพุทธเจ้ายอมรับว่าผู้หญิงสามารถจะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของ
 พุทธศาสนาได้และด้วยเหตุผลนี้จึงให้บวช จึงเกิดภิกษุณีสงฆ์ขึ้น และ
 แม้ภิกษุณีสงฆ์จะยังไม่มั่งมีฐานะเท่าพระภิกษุสงฆ์แต่ก็จะเห็นว่ามี
 ฐานะสูงมาก อย่างเช่น ภิกษุณีได้รับความเคารพจากผู้ชายชาวบ้านทั่วไป
 ไปมากราบมาไหว้ ในพระไตรปิฎกคัมภีร์วินัยก็มีเรื่องเกิดขึ้นว่า ตอนที่
 มีภิกษุณีสงฆ์ใหม่ ๆ เมื่อผู้ชายไหว้ ภิกษุณีก็ยัง ไม่มีความมั่นใจในตัวเอง
 จึงถามพระพุทธเจ้าว่า ผู้ชายมาไหว้นี้ ภิกษุณียินดีในการไหว้ของเขาได้
 หรือไม่ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าได้ ในพระสูตรในพระไตรปิฎกนั่นเอง
 พระสูตรที่ภิกษุณีเป็นผู้แสดงก็มี เช่น จูฬเวทลลสูตร นางภิกษุณีชอ
 รัมมทินนาเป็นผู้แสดง ท่านตอบคำถามของอุบาสกซึ่งเป็นสามีเก่าชอ
 วิสาขอุบาสก ตามเรื่องว่าวิสาขอุบาสกมาหากราบไหว้แสดงความเคารพ
 พระธัมมทินนาเถรีแล้วถามปัญหาธรรม พระภิกษุณีก็ตอบขแจ่งให้อย่าง
 แจ่มแจ่ง ต่อมาวิสาขอุบาสกไปกราบทูลเล่าเรื่องนั้นแด่พระพุทธเจ้า พระ
 องค์ก็ตรัสสรรเสริญพระธัมมทินนาเถรีว่าเป็นผู้มีปัญญามาก ถึงแม้วิสาข
 อุบาสกทูลถามปัญหาเหล่านั้นกับพระองค์ ก็ทรงตอบอย่างเดียวกับพระ
 ธัมมทินนาเถรี พระภิกษุณีขอเขมาเถรีก็มีชื่อเสียงมากกว่าเป็นบัณฑิต

๖๔ คำนิยามแบบพุทธ

เฉียบแหลมเป็นปราชญ์รอบรู้ แสดงธรรมได้วิจิตรคมคาย มีปฏิภาณดี
พระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศลก็เคยเสด็จไปหาราบไว้ถวายบิณฑบาต
ณพระอรังคน และได้รับคำตอบขแข็งที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องอย่างเด
กกัน นับเป็นตัวอย่างแสดงว่าภิกษุณีมีความรู้มากสามารถแสดงธรรมแ
นำส่งสอนประชาชนทุกชั้นทั้งหญิงชาย ได้รับความเคารพนับถือเบ
นอย่างดี

ตามหลักการด้านสังคมของพุทธศาสนา จะเห็นว่าการแบ่งพุทธ
บริษัทออกเป็น ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้ง ๔ ส่วนนั้นม
มีความสำคัญเป็นองค์ประกอบของชุมชนชาวพุทธด้วยกันทั้งหมด แต่
ส่วนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า เช่น ในฝ่ายภิกษุเรามีพระโม
คคัลลาน์และพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกชาย-ชวา ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก็
เช่นเดียวกัน มีอัครสาวกฝ่ายชวาชื่อเขมาเถรี และอัครสาวิกฝ่ายชาย
ชื่ออุบลวรรณาเถรี และจะมีภิกษุณีที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทาง
บัญญัติ ในทางธรรมกลัก ในทางบำเพ็ญทาน เป็นต้น แสดงว่าเป็นผู้
มีความรู้ความสามารถได้รับความเคารพนับถือมาก หรืออย่างในหมู่อุบาส
ิกาเราเห็นชื่อนางวิสาขา ว่ามีบทบาทอย่างยิ่งในวงการพุทธศาสนา ใน
อรรถกถามีปรากฏว่าได้รับการยกย่องอย่างข่งจากสังคม เวลาที่มีกิจการ
เรื่องราวทางสังคมก็ขาดไม่ได้ที่จะต้องเชิญนางวิสาขาไป แต่ไม่ค่อพูด
ถึงสามีของนางด้วยซ้ำ พ่อผัวของนางวิสาขา ชื่อ มิคเรศรฐ์ก็เคารพ
นางวิสาขามาก นางวิสาขามีฉายาเรียกว่า มิคเรศรมารดา แปลว่า นาง
วิสาขาผู้เป็นมารดาของเศรฐ์มิกเรศร คือพ่อผัวของนางวิสาขานเดิมเป็น
มิจณาที่ภูฏี อาศัยนางวิสาขาช่วยจึงกลับมาเข้าใจธรรมะในพุทธศาสนา
ได้ เศรฐ์มิกเรศรซึ่งเป็นพ่อผัวจึงเรียกนางวิสาขาเป็นแม่ นางวิสาขาจึง

มีฉายาว่ามีการมารดาต่อท้ายชื่อของตนสืบมา แสดงว่าเกียรติของผู้หญิงสมัยนั้นสูงมาก พอพุทธศาสนาเสื่อมลงก็กลายเป็นสังคมนินดู ผู้หญิงก็หมดฐานะไม่สามารถเข้าถึงจุดหมายของศาสนาได้

เป็นไปได้หรือไม่ที่จะฟื้นฟูให้มีภิกษุสงฆ์ขึ้นในประเทศไทย จะมีอุปสรรคอย่างไรและควรสนับสนุนหรือไม่

พูดกันโดยหลักการแล้ว การจะมีภิกษุสงฆ์ขึ้นนั้นต้องสืบทอดกันมาจากครั้งพุทธกาล เพราะการบวชภิกษุต้องอาศัยสงฆ์ ๒ ฝ่าย เมื่อจะมีภิกษุรูปหนึ่งรูปหนึ่งก็ต้องมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้รับเข้า ดังนั้นในเมื่อปัจจุบันภิกษุสายเถรวาททั้งหมดสูญไปเสียแล้ว จึงไม่มีผู้บวชให้ ดังนั้นโดยหลักการจึงเป็นไปได้ ทางเดียวที่จะเป็นไปได้คือสืบทอดจากทางมหายาน ที่เราจะยอมรับหรือไม่ เพราะทางฝ่ายเถรวาทหมดไปแล้วจบแก่นั้น ถ้าบวชทางมหายาน ก็กลายเป็นภิกษุฝ่ายมหายาน ไม่ใช่เถรวาท กลายเป็นอีกเรื่องหนึ่งไป แม้แต่ภิกษุสงฆ์ก็เหมือนกัน ในประวัติศาสตร์ลังกาเองภิกษุสงฆ์ก็เคยสูญสิ้นไปจากลังกาเหมือนกัน ก็ทำอะไรไม่ได้ ต้องมาขอภิกษุสงฆ์จากประเทศไทยไปบวชให้ แต่ยังเป็นฝ่ายเถรวาทด้วยกันก็จึงสืบทอดไปได้ จึงเรียกพระในลังกาสายที่ไปจากประเทศไทยว่าสยามวงศ์ ดังที่ทราบกันอยู่ในปัจจุบัน

ถ้าหากเป็นไปได้ว่าจะมีภิกษุสงฆ์ขึ้นดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว ควรที่จะส่งเสริมบทบาทสตรีอย่างไรจึงจะมีโอกาสได้รับคุณค่าของชีวิตและสังคมที่พุทธศาสนาอาจเอื้ออำนวยให้ได้โดยสมบูรณ์

เราไม่ต้องไปติดอยู่ว่าจะต้องตั้งเป็นภิกษุสงฆ์ขึ้นก็ได้ หมายความว่า เราอาจตั้งสถาบันนักบวชผู้หญิงของพุทธศาสนาขึ้นในรูปแบบอื่นแทนที่

๖๖ คำนิยมแบบพุทธ

ภิกษุณี ในสมัยโบราณที่เกิดแม่ชชน อาตมาก็เห็นว่าเป็นความต้องการ และเป็นความพยายามร่วมกันของสังคมและของผู้หญิงเอง ที่จะให้ผู้หญิงได้บรรลุอุดมมุ่งหมายทางด้านศาสนาในเมื่อภิกษุณีสงฆ์สูญไปแล้ว แต่แม่ชคงจะทำบทบาทแทนภิกษุณีได้เพียงบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แม่ชในยุคหลังนี้เราต้องเข้าใจว่าได้เสื่อมลงมาทั้งในสภาพของตัวแม่ชเอง กิจกรรมที่ดำเนิน ไปก็พร่ามัว และเสื่อมลงในด้านภาพพจน์ที่สังคมมีต่อแม่ช ทางออกอย่างหนึ่งของเรื่องนี้คือ ถ้าหากเราเห็นว่า จะฟื้นฟูฐานะบทบาทของแม่ชได้ก็จะต้องจัดตั้งขึ้นให้เป็นสถาบันที่ชัดเจน อย่างที่ผู้พยายามทำอยู่บ้าง ต้องวางหลักวางระบบให้ดีขึ้น ให้มีการศึกษาอบรมและพัฒนาขึ้นไป แต่ถ้าไม่ชอบรูปแบบนี้ก็อาจจะคิดรูปแบบใหม่ขึ้นอีกให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์โดยเฉลี่ย ไม่ต้องเป็นภิกษุณีสงฆ์

ในกรณีที่สันตอโศกมีแม่เถรชนมาท่านเจ้าคุณเห็นเป็นอย่างไรครับ

อาตมายังไม่ได้ศึกษาชัดเรื่องสันตอโศก แต่รู้สึกถึงความพยายาม จะทำเลียนแบบภิกษุณีสงฆ์อยู่ เรื่องนี้ควรจะเป็นการตกลงร่วมกันในสังคมหรือโดยสงฆ์ ถ้าทำเป็นเฉพาะกลุ่มชนก็อาจจะเกิดปัญหาขึ้นได้ ยิ่งถ้าเป็นกลุ่มชนที่มลทินชดแฉกก็ยิ่งจะเกิดปัญหามาก ควรจะเป็นการริเริ่มของส่วนรวม หรือถ้าเป็นของกลุ่มชนก็ควรเป็นกลุ่มที่พยายามประสานกันที่จะนำพึงประสงค์ ดีกว่าเริ่มด้วยความแตกแยกออกไป เป็นอันว่าเรื่องนเรมทางเถียงแล้วแต่จะตกลงกัน และต้องพัฒนาขึ้นไป ต้องศึกษาเรื่องภิกษุณีในสมัยโบราณให้เห็นแนวทางแล้วก็ปรับเข้ากับสังคมปัจจุบัน ถ้าเราต้องการทำจริง ๆ ก็เป็นไปได้ ประโยชน์ก็มีอยู่ อย่างไม่ก็ตามที่ ต้องดูด้วยว่า แม่แต่ภิกษุสงฆ์เองเคยवनมประโยชน์มบทบาทในทาง

สังคมเหมือนกับในสังคมไทยสมัยก่อนหรือไม่ เหมือนกับภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลหรือไม่ การตั้งภิกษุณีสงฆ์ก็เหมือนกัน เราตั้งขึ้นมาโดยมองเห็นประโยชน์เพียงในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทยในอดีตยังไม่พอ ต้องดูปัจจุบันด้วย เราอาจจะต้องปรับปรุงฐานะและบทบาทของภิกษุสงฆ์และสถาบันนักบวชหญิงที่จะมาแทนภิกษุณีสงฆ์นั้น ไปพร้อมกันด้วยเลย

การที่ผู้เสนอว่าควรฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์เพื่อทำหน้าที่ด้านการศึกษาและบริกรรมสังฆกรรมเช่นเดียวกับแม่ชีของคาทอลิกนั้น ท่านเจ้าคุณเห็นด้วยหรือไม่ในบทบาทนี้

อันนี้ไม่มีปัญหาอะไร อาตมาเห็นว่าเราไม่จำเป็นต้องตั้งเป็นภิกษุณีสงฆ์ก็ได้ เราพัฒนาสถาบันนักบวชหญิงรูปแบบอื่นขึ้นมาได้เพื่อทำงานนี้จะยังสะดวกขึ้น เพราะกำหนดวินัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและหน้าที่การงานได้ ถ้าเป็นภิกษุณีสงฆ์ก็ต้องใช้วินัยเดิม ซึ่งมีสิกขาบท ๓๑๑ ข้อ ก็จะมีปัญหาขึ้นอีกเช่นว่าเป็นอยู่และทำงานในสภาพปัจจุบันไม่สะดวก

เวลานี้ไม่มีภิกษุณีสงฆ์ แต่มีอุบาสิกา ท่านเจ้าคุณคิดว่าอุบาสิกาในเมืองไทยทำหน้าที่สมบูรณัตถหรือไม่ว่

เรื่องนี้ไม่เฉพาะอุบาสิกาหรอก สมัยนี้ความเป็นกลุ่มชนที่เรียกว่าอุบาสกอุบาสิกา ไม่ค่อยชัดเจนเหมือนสมัยโบราณ ดังนั้นน่าจะพูดรวมไปที่อุบาสกอุบาสิกา ถ้าจะว่าไม่น่าพอใจก็ต้องบอกว่าไม่น่าพอใจทั้งคู่ ไม่เฉพาะฝ่ายใด ทั้งชาวพุทธทั่วไปหรืออุบาสกอุบาสิกาก็ไม่ค่อยรู้ด้วยว่าบทบาทของอุบาสกอุบาสิกาในสมัยพุทธกาลและสมัยโบราณของไทย

๖๘ คำนิยมแบบพุทธ

เป็นอย่างไรมันมาในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างปัจจุบันนี้ รูปศัพท์ที่อุปาสกอุบาสิกาก็ไม่ค่อยได้ใช้และบทบาทก็ไม่มีชัดเจน กลายเป็นบทบาทที่มีในชื่อนอนตราอนแทน ความเป็นอุปาสกอุบาสิกาไปอิงอยู่กับตราตำแหน่งอื่น

ในทางพุทธศาสนา อุปาสกอุบาสิกาคือมีหน้าที่อย่างไรครับ

ท่านบอกไว้แต่คุณลักษณะของอุปาสกอุบาสิกาคือดีไว้ว่าเป็นอย่างไร อย่างในหมวดธรรมต่าง ๆ ก็มีกล่าวไว้เช่นว่า...

“...อุปาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรม ที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุปาสก เรียกว่า อุปาสกธรรม

๑ ประการ คือ

๑. ไม่ขาดการเชื่อมเยื่อพันประพระภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอริยสัจ คือ ผักอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขนสูงขึ้นไป

๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะ และปุณกลาง

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิด หาช่องที่จะติเตียน

๖. ไม่แสวงหาทักษิณภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขต

บุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานับที่ต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” และอีกหมวดหนึ่งกล่าวไว้ “อุปาสก อุบาสิกาคือ มีคุณสมบัติที่เรียกว่า อุปาสกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. มัศจรรย์า เชื่อมเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย
๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕
๓. ไม่ถ่อมองกลตั่นข้าว เชอกรรม ไม่เชอมงกล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคกลาง หรือส่งทดนกันไปว่าขลังศักดิ์สิทธิ์
๔. ไม่แสวงหาทักษิโณชนนอกหลักคำสอน
๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา” ดังนี้ เป็นต้น ... แต่เรื่องหน้าที่ท่านไม่ได้ตราไว้เป็นส่วนเฉพาะต่างหากถ้าจะพูดถึงก็ต้องรวบรวมจากที่ตรัสสอนในที่หลายแห่ง อย่างไรก็ตามเรื่องบทบาทหน้าที่เราจะศึกษาได้จากเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่นเรามืออาสาทที่เป็นเอตทัคคะในด้านธรรมกถึกเป็นนักแสดงธรรม เดียวกันไม่มีใครใช้คำนี้สำหรับภุคหัสถ์แล้ว เรียกแต่พระว่าเบนธรรมกถึก แต่ในสมัยพุทธกาลมืออาสาทที่เป็นเอตทัคคะเยี่ยมในทางธรรมกถึก หรือว่าอาสาทีกามีผู้ทที่เป็นเอตทัคคะในด้านเบนพหูสูตเบนผู้มีความรูกว้างขวาง แสดงว่าในสมัยนั้นอาสาทีกามีการศึกษาดีมากเบนพหูสูตจึงมีเอตทัคคะในด้านนขน

ขอทราบทัศนะท่านเจ้าคุณในเรื่องสิทธัตถะบ้างครับ

เรื่องสิทธัตถะนั้นอาตมาเห็นว่าเบนเรื่องใหญ่ต้องพิจารณากันให้ชัดเจน และต้องใช้เหตุผลมาก บางที่อารมณ์เข้าไปแทรกมากเหมือนกัน เท่าที่ดูลักษณะอาการแสดงออกที่เป็นไปโดยเหตุผลก็มีอยู่บ้าง แต่มิใช่น้อยทแสดงออกโดยใช้อารมณ์เหมือนกันว่ามี การแก่งแย่งชิงอำนาจกันระหว่างผู้หญิงผู้ชาย หรือมาวัดว่าใครจะแน่นกว่ากัน หรือฉันก็ไม่กลัวเหมือนกัน ซึ่งไม่น่าจะเป็นการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนและให้ผลดี เมอมความรู้สึกอย่างนั้นแล้วทำให้การพิจารณาปัญหาไม่มองตามความเป็นจริงเท่าที่ควร มักมี

๗๐ คำนิยมแบบพุทธ

การเองสุดไปด้านใดด้านหนึ่ง ในอดีตเราอาจจะพูดว่าการที่ผู้ชายได้เปรียบเอาเปรียบนั้นเป็นการเองสุดไปด้านหนึ่ง เวลาที่ผู้หญิงจะเริ่มทำอะไร ถ้าเขาลึกซึ้งกว่าเมื่อแรกก็เป็นการเองสุดไปอีกด้านหนึ่ง แทนที่จะหาจุดที่ถูกต้อง เช่นเราอาจจะพูดถึงว่าพวกผู้ชายชอบอ้างเรื่องธรรมชาติของผู้หญิงผู้ชายมาเบียดเบียนขอให้ผู้ชายเอาเปรียบ หรือรักษาความได้เปรียบไว้ พอถึงคราวฝ่ายผู้หญิงพูด เมื่อเห็นว่าผู้ชายยกเรื่องธรรมชาติความเป็นหญิงเป็นชายขึ้นอ้างเพื่อตัวจะได้เอาเปรียบ ผู้หญิงก็เลยมองข้ามเรื่องของธรรมชาติเสียเลย หันไปมองจุดอื่นที่จะเรียกร้องให้ได้สิทธิเท่าเทียมกัน ในแง่ธรรมชาตินั้น เราต้องยอมรับตามที่มันเป็นจริง ต้องมองและเอามาประกอบการพิจารณาอย่างหนึ่งด้วย จุดเสียของเดิมอยู่ที่ว่าผู้ชายจับเอาเฉพาะแง่ที่เบียดเบียนประโยชน์แก่ตัว เพื่อเอาเปรียบได้เปรียบ จึงเป็นการเสียคุณหรือบดเบือนกลาดเคลอนหรือบกพร่องไป ทันทเวลาเราแก้ปัญหาเราจะถือว่าผู้ชายเอาธรรมชาติขึ้นมาอ้างเพื่อเอาเปรียบแล้วเราไม่ชอบใจเราจะไม่มองเลยก็ได้ เราต้องยอมรับธรรมชาติตามเป็นจริงและเอามาเป็นเครื่องพิจารณาประกอบในการแก้ไขด้วย ถ้าหากการแก้ไขไม่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความจริงที่มองอย่างรอบด้านและด้วยใจเป็นกลางแล้ว การแก้ปัญหาหนั้นไม่ได้ผลยั่งยืน ต้องคำนึงถึงความจริงและอย่าให้มีการบิดเบือนเอาความจริงนั้นไปเป็นประโยชน์สนองตามต้องการของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่มองในแง่ว่าจะเอาความแตกต่างมาเสริมเกือกกลอย่างไร

อีกอย่างหนึ่ง ถ้ายอมรับว่าผู้ชายมีโครงสร้างทางสรีรวิทยาที่ใหญ่กว่าได้เปรียบ ทำให้ในอดีตผู้ชายมีโอกาสจะเอาเปรียบได้ ความเป็นมาของสังคมจึงออกมาในรูปว่าสตรีเสียเปรียบมีฐานะด้อยเรื่อยมา ถ้าเรามองในแง่การพัฒนาความเป็นมนุษย์หรืออารยธรรมที่แท้จะเห็นว่า มนุษย์

พัฒนาเพื่อให้พ้นจากความบาปเอน หรือความเป็นสัตว์ป่า ซึงเอาแรงกาย หรืออำนาจเข้าว่า ใครแข็งแรงกว่ามีอำนาจมากอยู่ในภาวะได้เปรียบก็ซึ่ม เหนงเอาเปรียบ ส่วนมนุษย์พัฒนาแล้วเจริญหรือมออารยธรรม แทนที่จะ ถกกำลังกายหรืออำนาจเบนใหญ่ก็เปลี่ยนมาถกคุณธรรมสติปัญญาความ ถูกต้องชอบธรรมและความเกือกกลกันเป็นหลักดำเนิน แทนที่จะแสวง ความได้เปรียบเพื่อเอาเปรียบก็เปลี่ยนเป็นการช่วยจัดสรรโอกาส เพื่อให้ ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพของตน อย่างนั้นจึงจะเป็นสังคมอารยชนที่ เจริญแล้ว ตามหลักพุทธศาสนายอมรับว่าผู้หญิงก็มีความสามารถเข้าถึง จุดหมายคือบรรลุนิธรรมสูงสุดได้ มีสติปัญญาที่สามารถพัฒนาได้ ในเมื่อ เราไม่เอาความได้เปรียบทางกายมาเอาเปรียบ แต่กลับพยายามช่วยเกือกกล โดยถ้าหญิงมีขอทเสียเปรียบอย่างไร ไม่ได้โอกาสจะพัฒนาชีวิต เราก็กั บัญหานนเสีย เพื่อสร้างเสริมบทบาททำให้หญิงได้พัฒนาตัวเองเพื่อเข้าถึง ภาวะดงามสูงสุดที่เขาสามารถจะเข้าถึงได้ อันนเป็นวิถีทางของสังคมของ อารยชนที่ถูกต้องเป็นธรรม

ทน ในการพิจารณาว่าผู้หญิงมีฐานะด้อยถูกเอาเปรียบนั้นเหตุมาจาก อะไร ต้องค้นหาเหตุต้นตอให้ได้จึงจะแก้ปัญหาก็ได้ถูกต้อง เช่นเมื่อเทียบ กันกับที่ศึกษาเรื่องชนชั้นอย่างนายทุนกรรมกรเขาบอกว่ เหตุที่นายทุน ได้เปรียบเพราะนายทุนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทนความได้ เปรียบเสียเปรียบของหญิงชายเกิดจากอะไร ทำไมผู้ชายเอาเปรียบผู้หญิง ได้ ต้องค้นหาให้เห็นเหตุ และเหตุนั้นจะไม่ใช่ชนเด็ขอย่างในเร่องนายทุน กับกรรมกรซึ่งเป็นปัญหาระหว่างคนกับคน ซึงอาจเป็นชายเหมือนกัน หรือเป็นหญิงเหมือนกัน แต่เร่องนเป็นปัญหาระหว่างชายกับหญิงไม่ใช่ เพียงแค่คนกับคน แต่คนผู้ชายกับคนผู้หญิง มีปัจจัยธรรมชาติเข้ามาเกี่ยว

๗๒ คำนิยมแบบพุทธ

ของด้วย ซึ่งต้องยอมรับเอาเข้ามาพิจารณาด้วย เช่น ถ้าเราจะบอกว่าผู้
ชายมีโอกาทางสังคมมากกว่า เหตุผลเท่านั้นไม่พอ ต้องสาวต่อไปว่าการ
ที่ผู้ชายมีโอกาทางสังคมมากกว่านั้นมาจากอะไร ซึ่งอาจจะเป็นเหตุ
ธรรมชาติก็ได้ เมื่อสืบไปถึงเหตุเบื้องต้นนั้นแล้วพบว่าเหตุนี้เป็นช่องเอื้อ
อำนวยให้ผู้ชายเขาเปรียบผู้หญิง ช่องนี้เปิดอยู่จะปิดได้หรือไม่ ปิดได้
ด้วยวิธีการทางธรรมชาติหรือทางสังคม ถ้าหากว่าปิดไม่ได้โดยธรรมชาติ
ก็หมายความว่า ภาวะทางธรรมชาติจะเปิดโอกาสอำนวยให้ผู้ชายมี
โอกาสหรืออวยโอกาสเขาเปรียบได้เสมอ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ในแง่การ
แก้ปัญหาจะออกมาในรูปที่เอาจริยธรรมเป็นแกน ซึ่งจะไปสอดคล้องกับ
การพัฒนามนุษย์ให้พ้นจากความป่าเถื่อน แทนที่จะเอาพลังกายหรือเอา
อำนาจมาใช้แข่งกันแก่งแย่งครอบงำกัน ก็หันมาสร้างสรรค์โอกาสใน
การพัฒนาสติปัญญาความรู้ความสามารถคุณธรรมให้เกื้อกูลกัน คือผู้หญิง
ผู้ชายจะต้องร่วมมือกันช่วยเหลือกัน เมื่อเห็นว่ามนุษย์จะเป็นฝ่ายไหนก็
ตามมีความสามารถจะพัฒนาตนเองได้ ต้องพยายามสร้างเสริมโอกาส
นั้นขึ้น นี่จะเป็นลักษณะสังคมอารยะที่พึงปรารถนา

สิ่งที่ขออย่าในทันทีก็คือ การใช้พลังกายและอำนาจครอบงำกัน รวมทั้ง
การช่วงชิงแก่งแย่งแข่งอำนาจกันฝ่ายหนึ่ง กับการช่วยกันจัดสรรอำนวย
โอกาสเพื่อให้ทุกคนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้ถึงที่สุดฝ่ายหนึ่ง
สองอย่างนี้เป็นเครื่องวัดภาวะที่ยังป่าเถื่อนและภาวะที่พัฒนามอารยธรรม
ของมนุษยชาติ ในขณะที่สังคมมนุษย์ยังเดินทางคืบหน้าถอยหลังกลับไป
กลับมาอยู่กลางทางระหว่างความป่าเถื่อนกับความมีอารยธรรมอย่างปัจจุ
บันนี้ ซึ่งการใช้อำนาจยังมีบทบาทสำคัญอยู่มาก การเรียกร้องต่าง ๆ ก็
ยังเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับว่ามีความจำเป็นอยู่บ้าง เพราะอย่างน้อยก็ยังคง

การถูกข่มเหงเหยียดหยามโดยสันเชิง และการใช้กำลังเข้าต่อสู้หาหนทำลาย
กัน ซึ่งเป็นปลายสุดในทางเลวร้ายทั้งสองด้าน อย่างไรก็ตาม การเรียก
ร้องเป็นต้นนั้น จะดำเนินไปอย่างพอดีและชอบธรรมก็ต่อเมื่อผู้กระทำ
ตระหนักในมาตรฐานวัดความป่าเถื่อนและความเจริญอย่างที่ได้กล่าวถึง
ข้างต้น

อีกอย่างหนึ่งที่ควรเน้นไว้ด้วย คือ เท่าที่สังเกต การเรียกร้องสิทธิ
สตรี (และการเรียกร้องอื่นๆ) เท่าที่ทำกันอยู่ มักดำเนินไปในลักษณะที่
เป็นการส่งเสริมค่านิยมแห่งเกียรติยศอำนาจคือยอมรับหรือเชิดชูใฝ่
ทะยานต่อการมีเกียรติยศอำนาจความสูงเด่นในสังคม การมีตำแหน่ง
ใหญ่โต การเป็นผู้บริหาร มีทรัพย์สินบริวาร เป็นต้น ยอมรับเชิดชูว่า
ฐานะเหล่านี้เป็นสิ่งสูงส่งและให้เห็นว่างานบ้านและการทำหน้าที่ของแม่
เป็นสิ่งต่ำต้อยด้อยค่า แทนที่จะทำในทางตรงข้าม กล่าวคือ ขอเสนอ
แนะว่าสิ่งที่น่ากระทำก็คือ การเรียกร้องสิทธิไปพลาง พร้อมกันนั้นก็
พยายามลดทอนหรือทำลายค่านิยมแห่งเกียรติยศอำนาจ และเชิดชูค่าแห่ง
การทำหน้าที่ของมารดาและงานบ้าน ความจริง ไม่ว่าสังคมจะผันผวน
เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร งานของแม่ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่เรื่อยไป ต่อ
ไปข้างหน้า ฐานะที่จำเจซ้ำซาก ก็อาจปรากฏความสำคัญเป็นสิ่งสูงส่ง
ที่สังคมยกย่องเชิดชูขึ้นได้อีก เมื่อว่าโดยประสิทธิภาพและผลดีต่อเด็ก
ต่อความเจริญของงามของมนุษยชาติแล้ว มีใครจะทำหน้าที่ดูแลเด็กได้ดี
กว่าสตรี ควรหรือที่สตรีจะปล่อยฐานะนี้ให้หลุดไปจากตน หรือยอมให้
สังคมพยายามฐานะที่ว่าต่ำต้อยด้อยค่า ถ้าคนยังมีลูก ถึงหญิงจะเป็น
รัฐมนตรีก็น่าจะเป็นแม่ทดด้วย

๗๔ คำนิยมแบบพุทธ

ข้อที่เชื่อกันว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่อารมณ์อ่อนไหวมีอัตถภาวะอยู่มากจึงอ่อนแอกว่าผู้ชาย ในข้อนี้ทางพุทธศาสนาถือว่าไว้อย่างไรครับ เป็นไปโดยธรรมชาติหรือว่าเป็นเพราะสังคมวัฒนธรรมหล่อหลอมขึ้น

รู้สึกว่าคุณทักไปยอมรับกันอย่างนั้น ปัญหาที่เป็นไปโดยธรรมชาติแท้ หรือโดยการส่งเสริมอบรม อันสามารถโยงไปถึงเรื่องทางกายด้วย ผู้ที่อ่อนแอทางกายมีโอกาสหวนไหวได้ง่าย คือถ้ายอมรับว่าในทางสรีระ ผู้หญิงอ่อนแอกว่าชายแล้ว เมื่อสองคนมาสัมพันธ์กันชายที่อ่อนแอจะอ่อนไหวง่ายและจะแสวงหาการพึ่งพิงจากฝ่ายที่แข็งแรงกว่า อันนี้เป็นผลทางจิตวิทยา แล้วจึงส่งเสริมมาเป็นวัฒนธรรมออกที่หนึ่งหรือเปล่า เราจะมองว่าวัฒนธรรมเป็นเหตุที่มาของสภาพทางจิตวิทยา หรือว่าสรีรวิทยา เป็นจุดเริ่มต้นแล้วส่งผลมาทางจิตวิทยาแล้วจึงมาถ่วงวัฒนธรรม และวัฒนธรรมนั้นก็ย้อนกลับมาเสริมเหตุผลทางจิตวิทยาอีกที่หนึ่งก็ได้ ฉะนั้นต้องศึกษาให้ดี แต่เรามองกันอย่างง่าย ๆ ก็เห็นได้ว่า ถ้าความอ่อนแอทางร่างกายเป็นจริง เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กันทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่อ่อนแอกว่าก็ต้องหวนไหวกว่า สมมติว่า ๒ คนนี้ไปด้วยกันในการเผชิญภัย ความรู้สึกของผู้อ่อนแอก็ต้องหวงพิงผู้แข็งแรงกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นความรู้สึกหวนไหวจึงย่อมมีโอกาสเกิดขึ้นแก่ผู้อ่อนแอได้ง่าย และในเมื่อปัจจัยทางสรีรวิทยาและจิตวิทยาให้ช่องแล้ว ถ้าไม่ระวังให้วัฒนธรรมก็จะส่งสมมากับในลักษณะที่กำหนดสภาพทางสรีรวิทยาและจิตวิทยานี้ให้ผู้อ่อนแอสมจริงและหนักแน่นยิ่งขึ้น แทนที่จะช่วยในทางตรงข้าม

เรื่องอัตถภาวะ—ปริสภาวะนี้เป็นเรื่องภายในจิตใจเท่านั้นหรือ ? ในคน ๆ เดียวมีทั้ง ๒ ภาวะใช่หรือไม่ ?

เรื่องนี้อยู่ในอภิธรรม คือในเรื่องอุปาทายรูป ๒๔ และในเรื่องอินทรีย์ ๒๒ ส่วนในพระสูตรมีกล่าวถึงกระจายอยู่บ้าง และใช้ในความหมายง่าย ๆ คือความเป็นหญิงเป็นชายอย่างท้าวบ้านพูดถึงแล้วก็เข้าใจกัน เช่น ในสังยุตตนิกายและเถรคาถา ภิกษุณีท่านหนึ่งกล่าวถึงอดีตภาวะว่า เมื่อจิตมีสมาธิ มีปัญญาเห็นแจ้งธรรมอยู่ ความเป็นหญิงก็ไม่สำคัญหรือไม่มีความหมายอะไร ปัญหาจะมีแต่สำหรับคนที่ยังยึดติดลุ่มนอยอยู่ว่า เราเป็นหญิงเราเป็นชาย และในอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสถึงสภาพจิตที่ทำให้คนลวงฝันหรือไม่อาจลวงฝันจากความเป็นหญิงและจากความเป็นชาย (หมายความว่าผู้หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวเกาะยึดติดกับความเป็นหญิงและความเป็นชาย) ถ้าเราพูดแง่ละเอียดบางแง่ เราอาจพูดเป็นกลาง ๆ ได้ว่าเพราะมันมีอยู่ทั้งคู่จึงสามารถเกิดกลับไปกลับมาได้ ในอภิธรรมยอมรับว่า ผู้หญิงอาจเกิดเป็นผู้ชายได้ และผู้ชายอาจเกิดเป็นผู้หญิงได้ คือเกิดเป็นคนจริง ๆ ไม่ใช่แค่รู้สึกในใจ แต่ในแง่ที่มาเกิดเป็นผู้หญิงผู้ชายก็แสดงให้เห็นชัดเจนอยู่ว่าอดีตภาวะเด่นชัด หรือปรีศภาวะเด่นชัด จิตเป็นส่วนสำคัญและเป็นเหตุแสดงให้ปรากฏในสภาพชีวิต ร่างกาย ภาวณแทรกซึมอยู่ทั้งหมดในองคาพยพทางสันของชีวิต

ที่เชื่อกันว่า ถ้าหากทำความชั่วชาติหนึ่งแล้วจะไปเกิดเป็นผู้หญิงชาติหน้า แต่ถ้าวุหญิงทำความดีชาติหนึ่งแล้วจะไปเกิดเป็นชาย มีโอกาสบรรพชา อุปสมบท บรรลุธรรมในชาติหน้านั้น คตินี้ตรงตามหลักพุทธศาสนาหรือไม่

ถ้าเชื่ออย่างนั้นจริงก็ลาดเคลื่อน เรื่องนี้ในอรรถกถา ไม่ใช่พระไตรปิฎก และเป็นเรื่องความดีความชั่วเกี่ยวกับทางเพศ ไม่ใช่เรื่องดีชั่วทั่วไป และการบรรลุธรรมก็ไม่จำกัดโดยเพศ ในอรรถกถาพูดไว้ว่า

๗๖ คำนิยามแบบพุทธ

ถ้าผู้ชายไปเจ้าชู้ผิดลูกผิดเมียเขาต่อไปจะไปเกิดเป็นผู้หญิง ส่วนผู้หญิงที่มีใจซื่อสัตย์ต่อสามี รักเดียวใจเดียวมั่นคง ต่อไปจะไปเกิดเป็นผู้ชาย เป็นเรื่องดชวทางเพศ ไม่ใช่ดชวด้านอื่น ถ้ามองจากคตินี้ก็เห็นว่า ถ้าผู้ชายอ่อนไหววุ่นวายกับเรื่องทางเพศมากก็ไปเกิดเป็นผู้หญิง แต่ผู้หญิงที่จิตใจมั่นคง จะไปเกิดเป็นผู้ชาย

นี่ก็แสดงว่า สังคมสมัยนั้นยกย่องให้ความสำคัญแก่ผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิง มีคำนิยามกันมาอย่างนั้น แต่จะพูดคลุมเครือว่า ชายดีกว่าหญิงไม่ได้ และมีข้อสำคัญอีกประการหนึ่งว่าในการเข้าถึงธรรมสูงสุดไม่มีความเป็นชายเป็นหญิง ในพุทธศาสนาจึงพูดได้ในทำนองที่ว่า ในตัวสัทธา โดยเฉพาะการปฏิบัติขณจิตปัญญาและในการเข้าถึงความหลุดพ้น ไม่ต้องพูดถึงความเป็นชายเป็นหญิง ความหลุดพ้นอยู่พ้นเหนือความเป็นชายเป็นหญิง

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณ ที่กรุณาให้ข้อคิดความเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

สัมภาษณ์โดยนายคุษฎี อังสุเมธชากร แห่งคณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา (ศ.พ.ท.) เมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๒๖ พิมพ์ครั้งแรก นิตยสาร "สตรีทัศน์" ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๒๖-มกราคม ๒๕๒๗

ทำอย่างไรจะหายโกรธ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเมตตากรุณา พระพุทธเจ้ามีพระคุณ
ข้อใหญ่ประการหนึ่ง คือ พระมหากรุณา ชาวพุทธทุกคนได้รับการสั่งสอน
ให้มีเมตตากรุณา ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วย กาย วาจา และมีน้ำใจ
ปรารถนาดี แม้แต่เมื่อไม่ได้ทำอะไรอื่น ก็ให้แผ่เมตตาแก่เพื่อนมนุษย์
ตลอดจนสัตว์ทั้งปวงขอให้อยู่เป็นสุขปราศจากเวรภัยกันโดยทั่วหน้า

อย่างไรก็ตาม เมตตาที่มีคู่ปรับสำคัญอย่างหนึ่งคือ ความโกรธ ความ
โกรธเป็นศัตรูที่คอยขัดขวางไม่ให้เมตตาเกิดขึ้น คนบางคนเป็นผู้มัก
โกรธ พอโกรธขึ้นมาแล้วก็ต้องทำอะไรรุนแรงออกไป ทำให้เกิดความ
เสียหาย ถ้าทำอะไรไม่ได้ ก็หงุดหงิดนั่งน่านทรมานใจตัวเอง ในเวลานั้น
เมตตาหลบหาย ไม่รู้ว่าไปซ่อนตัวอยู่ที่ไหน ไม่ยอมปรากฏให้เห็น ส่วน
ความโกรธ ทั้งที่ไม่ต้องการแต่ก็ไม่ยอมหนีไป บางทีจนปัญญาไม่รู้จะจับ
ไล่หรือกำจัดให้หมดไปได้อย่างไร

โบราณท่านรู้ใจและเห็นใจคนขี้โกรธ จึงพยายามช่วยเหลือ โดยสอน
วิธีการต่างๆสำหรับระงับความโกรธ วิธีการเหล่านั้นมีประโยชน์ไม่เฉพาะ
สำหรับคนมักโกรธเท่านั้น แต่เป็นคติแก่ทุกคน ช่วยให้เห็นโทษของ
ความโกรธ และมันในคุณของเมตตาขี้ขง จึงขอนำมาเสนอพิจารณา

๗๘ คำนิยามแบบพุทธ

กัณฺฑู วิหฺลันนํ สอนไว้เป็นขน ๆ ดังนี้

ชั้นที่ ๑ นักถึงผลเสียของความเป็นคนมักโกรธ เช่น

ก. สอนตนเองให้ดีกว่า พระพุทธเจ้าของเราทรงมีพระมหากษัตริย์-
คุณ และทรงสอนชาวพุทธให้เป็นคนมีเมตตา เรามัวมาโกรธอยู่ไม่ระงับ
ความโกรธเสีย เป็นการไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ไม่ทำตาม
อย่างพระศาสดา ไม่สมกับเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า จงรีบทำตัวให้สม
กับที่ศิษย์ของพระองค์และจงเป็นชาวพุทธที่ดี

ข. พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า คนที่โกรธเขาก่อนก็นับว่าเลวอยู่แล้ว
คนที่ไม่มีศัตรูเท่าทัน หลงโกรธตอบเขาไปก็อกก็เท่ากับสร้างความเร็วให้
ชดยาวเพิ่มมากขึ้น นับว่าเลวหนักลงไปกว่าคนที่โกรธก่อนนั้นอีก เรา
อย่าเป็นทั้งคนเลว ทั้งคนเลวกว่า นั้นเลย

ค. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนต่อไปอีกว่า เขาโกรธมาเราไม่โกรธตอบ
ไป อย่างนี้เรียกว่า ชนะสงครามทชนะได้ยาก เมื่อรู้ทันว่าคนอื่นหรืออีก
ฝ่ายหนึ่งเขาขึ้นเคืองขึ้นมาแล้ว เรามีสติระงับใจไว้เสีย ไม่เคืองตอบ จะ
ชื่อว่าเป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ทั้งสองฝ่าย คือ ช่วยไว้ทั้งเขาและทั้งตัว
เราเอง เพราะฉะนั้น เราอย่าทำตัวเป็นผู้แพ้สงครามเลย จงเป็นผู้ชนะ
สงครามและเป็นผู้สร้างประโยชน์เถิด อย่าเป็นผู้สร้างความพินาศวอด
วายเลย

ถ้าคิดนึกระลึกอย่างนั้นแล้วก็ยังไม่หายโกรธ ให้พิจารณาขันทองต่อ
ไปอีก

ชั้นที่ ๒ พิจารณาโทษของความโกรธ ซึ่งมีพุทธพจน์ตรัสสอนไว้มาก
มาย เช่นว่า

“คนขโกรธจะมีผิวพรรณไม่งาม คนขโกรธนอนก็เป็นทุกข์ ฯลฯ คนโกรธไม่รู้เท่าทันว่า ความโกรธนั้นแหละคือภัยที่เกิดขึ้นข้างในตัวเอง พอโกรธเข้าแล้วก็ไม่รู้จกว่าอะไรเป็นประโยชน์ โกรธเข้าแล้วมองไม่เห็นธรรม เวลาถูกความโกรธครอบงำ มีแต่ความมืดตื้อ คนโกรธจะพลาดอยู่เสมอ สงัดสงัดนั้นทำยากก็เหมือนทำง่าย แต่ภายหลังพอหายโกรธแล้ว ต้องเดือดร้อนใจเหมือนถูกไฟเผา”

“แรกจะโกรธนั้น ก็แสดงความหน้าด้านออกมาก่อนเหมือนมีควันก่อนจะเกิดไฟ พอความโกรธแสดงเดชทำให้คนตาลเด็ดได้ คราวนั้นละไม่มีกลัวอะไร ขางอายุก็ไม่มี ล้อยคำไม่มีกลัวระ ฯลฯ คนโกรธฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัวเองก็ได้ ฆ่าพระอรหันต์ก็ได้ ฆ่าคนสามัญญ์ก็ได้ ลูกที่แม่เลี้ยงไว้จนโตลมตามองดูโลกนั้น แต่มักเลศหนา พอโกรธขึ้นมาก็ฆ่าได้ แม่แต่แม่ผู้ให้ชีวิตนั้น ฯลฯ”^๑

“กาลไม่มีเท่าโทษะ ฯลฯ เคาระหืออะไรเท่าโทษะไม่มี”^๒

ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายให้มากมายอย่างพุทธพจน์นี้เป็นตัวอย่าง แม้เรื่องราวในนิทานต่าง ๆ และชีวิตจริงก็มีมากมาย ล้วนแสดงให้เห็นว่าความโกรธมีแต่ทำให้เกิดความเสียหายและความพินาศ ไม่มีผลดีอะไรเลย จึงควรฆ่ามันทิ้งเสียอย่าเก็บเอาไว้เลย ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องมานอนเป็นทุกข์ ฆ่าอะไรอื่นแล้วอาจจะต้องโศกเศร้าเสียใจ แต่ “ฆ่าความโกรธแล้วนอนเป็นสุข ฆ่าความโกรธแล้วไม่โศกเศร้าเลย”^๓

๑. อง. สตุตทก. ๒๓/๖๑/๘๘ (แปลตัดเอาความเป็นตอนๆ)

๒. ขุ.ธ. ๒๕/๒๕/๔๒; ๒๘/๔๘

๓. ส.ส. ๑๕/๑๘๘/๕๓

พิจารณาโทษของความโกรธทำนองนี้แล้วพึงบรรเทาความโกรธ ถ้ายังไม่สำเร็จลองวิธีต่อไปอีก

ขั้นที่ ๓ นึกถึงความดีของคนที่เราโกรธ ขรรดาคณเรานัน ว่าโดยทั่วไป แต่ละคน ๆ ย่อมมีข้อดีบ้างข้อเสียบ้าง มากบ้างน้อยบ้าง จะหาคนดีครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่มีข้อบกพร่องเลย คงหาไม่ได้หรือแทบจะไม่มี บางที่แก่ที่เราว่าดี คนอื่นว่าไม่ดี บางที่แก่ที่เราว่าไม่ดี คนอื่นว่าดี เรื่องราวลักษณะหรือการกระทำของคนอื่นทำให้เราโกรธนั้น ก็เป็นจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องของเขอย่างหนึ่ง หรืออาจเป็นแง่ที่ไม่ถูกใจเรา เมื่อจุดนั้นแก่นันของเขาไม่ดีไม่ถูกใจเรา ทำให้เราโกรธ ก็อย่ามัวนึกถึงแต่จุดนั้นแก่นันของเขา พึงหันไปมองหรือระลึกถึงความดีหรือจุดอันที่ดีๆ ของเขา เช่น คนบางคนความประพฤติทางร่างกายเรียบร้อยดี แต่พูดไม่ไพเราะ หรือปากไม่ดีแต่ก็ไม่ประพฤติเกะกะระรานทำร้ายใคร บางคนแสดงออกทางกายกระโดดกระเดกไม่น่าดู หรือการแสดงออกทางกายเหมือนไม่มีสัมมาคารวะ แต่พูดจาดีสุภาพ หรือไม่ก็อาจพูดจาเมตตุมผลหรือบางคนปากร้ายแต่ใจดี หรือสัมพันธ์กับคนอื่นไม่ค่อยดี แต่เขาก็รักงานตั้งใจทำหน้าที่ของเขาดี หรือคราวนี้เขาทำอะไรไม่สมควรแก่เราแต่ความดีเก่า ๆ เขาก็มีเป็นต้น ถ้ามีอะไรที่ชื่นใจเขา ก็อย่าไปมองส่วนที่ไม่ดี พึงมองหาส่วนที่ดีของเขาเอาขึ้นมาระลึกนึกถึง ถ้าเขาไม่มีความดีอะไรเลยที่จะให้มองเอาจริงๆ ก็ควรคิดสงสาร ตั้งความกรุณาแก่เขาว่า โช้ น่าสงสาร ต่อไปคนคนนั้นคงจะต้องประสบผลร้ายต่าง ๆ เพราะความประพฤติไม่ดี อย่างนั้น นรกอาจารย์เขาอยู่ ดังนี้เป็นต้น พึงระงับความโกรธเสีย เปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจหรือคิดช่วยเหลือแทน ถ้าคิดอย่างนี้ ก็ยังไม่หายโกรธ ลองวิธีขั้นต่อไปอีก

ทำอย่างไรจะหายโกรธ ๔๑

คนที่ ๔ พิจารณาว่าความโกรธคือการสร้างทุกข์ให้ตัวเอง และเป็น
การลงโทษตัวเองให้สมใจศัตรู ชรามดาศัตรูย่อมปรารถนาร้าย อยากให้
เกิดความเสื่อมและความพินาศอดวายแก่กันและกัน คนโกรธจะสร้าง
ความเสื่อมพินาศให้แก่ตัวเองได้ตั้งหลายอย่าง โดยที่ศัตรูไม่ต้องทำอะไร
ให้ลำบากก็ได้สมใจของเขา เช่นศัตรูปรารถนาว่า “ขอให้มัน (ศัตรู
ของเขา) ไม่สวยไม่งาม มีผิวพรรณไม่น่าดู” หรือ “ขอให้มันนอนเป็น
ทุกข์ ขอให้มันเสื่อมเสียประโยชน์ ขอให้มันเสื่อมทรัพย์สมบัติ ขอให้
มันเสื่อมยศ ขอให้มันเสื่อมมิตร ขอให้มันตายไปตกนรก” เป็นต้น
เป็นที่หวังได้อย่างมากกว่า คนโกรธจะทำผลร้ายเช่นนี้ให้เกิดแก่ตนเอง
ตามปรารถนาของศัตรูของเขา ด้วยเหตุนี้ศัตรูที่ฉลาดจึงมักหาวิธีแกล้ง
ยั่วให้ฝ่ายตรงข้ามโกรธ จะได้ผลอสติทำการผิดพลาดเพเลียงพล่า เมื่อรู้
เท่าทันเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่ควรจะทำร้ายตนเองด้วยความโกรธ ให้ศัตรูได้
สมใจเขาโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ในทางตรงข้าม ถ้าสามารถครองสติ
ได้ ถึงกระทบอารมณ์ที่น่าโกรธก็ไม่โกรธ จิตใจไม่หวนไหว สิ้น
เผองใส กิริยาอาการไม่ผิดเพี้ยน ทำการงานธุระของตนไปได้ตามปกติ
ผู้ที่ไม่ปรารถนาดีต่อเรานั้นแหละจะกลับเป็นทุกข์ ส่วนทางฝ่ายเราประ
โยชน์ที่ต้องการก็จะสำเร็จไม่มีอะไรเสียหาย^๑

อาจสอนตัวเองต่อไปอีกว่า

“ถ้าศัตรูทำทุกข์ให้ทรวงกายของเจ้า แล้วใจเจ้าจึงมาคิดทำทุกข์ให้
จิตใจของตัวเอง ซึ่งมีใจร่างกายของศัตรูสักหน่อยเลย

“ความโกรธเป็นตัวตัดรากความประพฤติดังงามทั้งหลายที่เจ้าตั้งใจ
รักษา เจ้ากลับไปพะเนาะความโกรธนั้นไว้ ถ้ามั่นใจเถอะ โกรธจะเซ่อ

๑. เทียบกับคำสอนไม่ให้โสภะสร้า, อัง.ปญจก. ๒๒/๔๘/๖๒

๘๒ คำนิยามแบบพุทธ

เหมือนเจ้า

“เจ้าโกรธว่าคนอื่นทำกรรมทบาเถื่อน แล้วโยตัวเจ้าเองจึงมา
ปรารณาจะทำกรรมเช่นนั้นเสียเองเล่า

“ถ้าคนอื่นอยากให้เจ้าโกรธ จึงแกล้งทำสิ่งไม่ถูกใจให้ แล้วโดนเจ้า
จึงช่วยทำให้เขาสมปรารณา ด้วยการปล่อยให้ความโกรธเกิดขึ้นมา
ได้เล่า

“แล้วนี้ เจ้าโกรธขึ้นมาแล้ว จะทำทุกข์ให้เขาได้หรือไม่ก็ตาม แต่
แน่ ๆ เดียวนเจ้าก็ได้เบียดเบียนตัวเองเข้าแล้วด้วยความทุกข์ใจเพราะ
โกรธนั้นแหละ

“หรือถ้าเจ้าเห็นว่า พวกศัตรูขึ้นเดินทางความโกรธอันไร้ประโยชน์
แล้วโดนเจ้าจึงโกรธเล่นแบบเขาเสียเล่า

“ศัตรูอาศัยความแค้นเคืองใจ จึงก่อเหตุไม่พึงใจขึ้นได้ เจ้าจึงตัด
ความแค้นเคืองนั้นเสียเถิด จะมาเดือดร้อนเรื่องไม่เป็นเรื่องทำไม”

จะพิจารณาถึงชนปรมัตถ์ได้ว่า

“ชนทั้งหลายใดก่อเหตุไม่พึงใจแก่เจ้า ชนเหล่านั้นก็ดับไปแล้ว
เพราะกรรมทั้งหลายเป็นไปเพียงชั่วขณะ แล้วทนเจ้าจะมาโกรธให้โกรธ
กันในโลกน

“ศัตรูจะทำทุกข์ให้แก่ผู้ใด ถ้าไม่มีตัวตนของผู้นั้นมารับทุกข์ ศัตรู
นั้นจะทำทุกข์ให้ใครได้ ตัวเจ้าเองนั้นแหละเป็นเหตุของทุกข์อยู่ณะ
แล้วทำไมจะไปโกรธเขาเล่า”^๑

ถ้าพิจารณาอย่างนั้นก็ยังไม่หายโกรธ ก็ลองพิจารณาชนต่อไป

ชนที่ ๕ พิจารณาความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน คือ พึงพิจารณาว่า
ทั้งเราและเขาต่างก็มีกรรมเป็นสมบัติของตน ทำกรรมอะไรไว้ก็จะได้รับ

๑. วิสุทธิมรรค ๒/๕๑ (ตัดข้อความสำหรับภิกษุโดยเฉพาะออกแล้ว)

ผลของกรรมนั้น เริ่มด้วยพิจารณาตัวเองว่า เราโกรธแล้วจะทำอะไร การกระทำของเราในที่เกิดจากโทสะซึ่งเป็นอกุศลมูล กรรมของเราที่ย่อมเป็นกรรมชั่วซึ่งก่อให้เกิดผลร้าย มีแต่ความเสียหาย ไม่เป็นประโยชน์ และเราจะต้องรับผลของกรรมนั้นต่อไป และเมื่อเราจะทำกรรมชั่วที่เกิดจากโทสะนั้น ก่อนเราจะทำร้ายเขา เราก็ทำร้ายแค้นเผาตัวเราเองเสียก่อน เหมือนเอามือทั้งสองกอดถ่านไฟจะข้างใส่คนอื่น ก็ไหม้มือของตัวเองก่อน หรือเหมือนกับเอามือกอดบอจุจาระจะไป โปะใส่เขาก็ทำตัวนั้นแหละให้เหม็นก่อน เมื่อพิจารณาความเป็นเจ้าของกรรมฝ่ายตนเองแล้ว ก็พิจารณาฝ่ายเขาบ้างในทำนองเดียวกันว่า เมื่อเขาโกรธเขาจะทำกรรมอะไรก็เป็นกรรมชั่ว และเขาก็จะต้องรับผลกรรมของเขาเองต่อไป กรรมชั่วนั้นจะไม่ช่วยให้เขาได้รับผลดีมีความสุขอะไร มีแต่ผลร้ายเริ่มตั้งแต่เผาเผาใจตัวเองเป็นต้นไป ในเมื่อต่างคนต่างก็มีกรรมเป็นของตน เก็บเกี่ยวผลกรรมของตนเองอยู่แล้ว เรื่อยามวิคิตวุ่นวายอยู่เลย ตงหน้าทำแต่กรรมที่ผิดไปเกิด

ถ้าพิจารณากรรมแล้ว ความโกรธก็ยังไม่ระงับ ฟังพิจารณาขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๖ พิจารณาพระจริยาวัตรในปางก่อนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าของเราในกวางจะตรัสรู้ ก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายมาตลอดเวลายาวนานนักหนา ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยยอมเสียสละแม้แต่พระชนม์ชีพของพระองค์เอง เมื่อทรงถูกข่มเหง กลั่นแกล้งเบียดเบียนด้วยวิธีการต่าง ๆ ก็ไม่ทรงแค้นเคือง ทรงเอาดีเข้าตอบ ถึงเขาจะตั้งตัวเป็นศัตรูถึงขนาดพยายามปลงพระชนม์ ก็ไม่ทรงมีจิตประทุษร้าย บางครั้งพระองค์ช่วยเหลือเขา แทนที่เขาจะเห็นคุณ เขากลับทำร้ายพระองค์ แม้กระนั้นก็ไม่ทรงถือโกรธ ทรงทำดีต่อเขาต่อไป พุทธจริยาเช่นนั้น เป็นสิ่งทมนุญชั้วไปยากที่จะปฏิบัติได้ แต่ก็เป็นแบบอย่างที่ดี ช่างชาวพุทธ

๘๔ คำนิยามแบบพุทธ

ควรจะนำมาระลึกถึงเตือนสอนใจตน ในเมื่อประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่า
ที่เราถูกกระทบกระทั่งอยู่ ณ เมื่อก่อนที่พระพุทธเจ้าทรงประสบมาแล้ว
นับว่าเล็กน้อยเหลือเกิน เทียบกันไม่ได้เลย ในเมื่อเหตุการณ์ที่พระพุทธ
เจ้าทรงประสบนั้นร้ายแรงเหลือเกิน พระองค์ยังทรงระงับความโกรธไว้
มีเมตตาอยู่ได้ แล้วเหตุไฉนกรณีเล็กน้อยอย่างของเรานี้ ศิษย์อย่างเรา
จะระงับไม่ได้ ถ้าเราไม่ดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระองค์ก็จำเป็น
สมควรแก่การท้อใจเอาพระองค์เป็นพระศาสดาของตน

พุทธจริยาวัตร เกี่ยวกับความเสียสละอดทน และความมีเมตตากรุณา
ของพระพุทธเจ้า อย่างที่ท่านบันทึกไว้ในชาดก มีมากมายหลายเรื่อง และ
ส่วนมากก็ยาว ไม่อาจนำมาเล่าในที่นี้ได้ จะขอยกตัวอย่างชาดกง่าย ๆ
สั้น ๆ มาเล่าพอเป็นตัวอย่าง

ครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์อุปบัติเป็นพระเจ้ากรุงพาราณสีมีพระนามว่าพระ
เจ้ามหาสละ ครั้นนั้นอำมาตย์คนหนึ่งของพระองค์ทำความผิด ถูก
เนรเทศ และได้เข้าไปรับราชการในพระเจ้าแผ่นดินแคว้นโกศล อำมาตย์
นั้นมีความแค้นเคืองติดใจอยู่ ได้ให้โจรคอยเข้ามาปล้นในดินแดนของ
พระเจ้าสละอยู่เนือง ๆ เมื่อราชบุรุษจับโจรได้ พระเจ้าสละทรงส่ง
สอนแล้วก็ปล่อยตัวไป เป็นเช่นนี้อยู่เสมอ ในที่สุดอำมาตย์ร้ายนั้นก็ให้
เหตุการณ์เหล่านั้นขู่ยงพระเจ้าโกศลว่า พระเจ้าสละอ่อนแอ ถ้ายกทัพไป
รุกราน คงจะยึดแผ่นดินพาราณสีได้โดยง่าย พระเจ้าโกศลทรงเชื่อจึงยก
กองทัพไปเข้าโจมตีพาราณสี พระเจ้าสละไม่ทรงประสงค์ให้ราษฎร
เดือดร้อน จึงไม่ทรงต่อต้าน ทรงปล่อยให้พระเจ้าโกศลยึดราชสมบัติ
จับพระองค์ไป พระเจ้าโกศลจับพระเจ้าสละได้แล้วก็ให้เอาไปฝังทิ้ง
เป็นในสุสานถึงแก่พระสอ รอเวลากลางคืนให้สุนัขขึงจอกมากินตามวิธี

ประหารอย่างในสมัยนั้น ครั้นถึงเวลากลางคืน เมื่อสุนัขจิ้งจอกเข้ามา พระเจ้าสละทรงใช้ไหวพริบและความกล้าหาญ เอาพระทนต์ขบที่คอ สุนัขจิ้งจอกตัวที่เข้ามาจะกัดกินพระองค์ เมื่อสุนัขนั้นคนรกรุนแรง ทำให้สุนัขตัวอื่นหนีไป และทำให้ดินบริเวณหลุมฝังนั้นกระจุกกระจาย หลวมออก จนทรงแก้ไขพระองค์หลุดออกมาได้ ในคืนนั้นเองทรงเสด็จ ลอดเข้าไปได้จนถึงห้องบรรทมของพระเจ้าโกศลพร้อมด้วยดาบอาญาสิทธิ์ของพระเจ้าโกศลเอง ทรงไว้ชีวิตพระเจ้าโกศลและพระราชทาน อภัยโทษ เพียงทรงกู้ราชอาณาจักรคืนแล้วให้พระเจ้าโกศลสาบานไม่ ทำร้ายกัน ทรงสถาปนาให้เป็นพระสหายแล้วให้พระเจ้าโกศลกลับไป ครองแคว้นโกศลตามเดิม^๑

อีกเรื่องหนึ่ง พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นวานรใหญ่อยู่ในป่า ทรานัน ชาย ผู้หนึ่งตามหาโคของตนเข้ามาในกลางป่าแล้วพลัดตกลงไปในเหวชั้น ไม่ได้ อดอาหาร นอนแรมว่าสนหวังสนแรง พอดีในคืนที่สิบ พญาวานร มาพบเข้า เกิดความสงสาร จึงช่วยให้ขึ้นมาจากเหวได้ ต่อมาเมื่อพญาวานรชงเหนียวอ่อนจึงพักผ่อนเอาแรงและนอนหลับไป ชายผู้นั้นเกิดความคิดชั่วร้ายขึ้นว่า “สิ่งนี้มันก็อาหารของกิน เหมือนสัตว์บาอาน ๆ นั้นแหละ อย่างกระนั้นเลย เราก็กินแล้ว ฆ่าถึงตัวมันกินเสียเถิดกินอ้อมแล้วจะ ได้ถือเอาเนอมนัดิตตัวไปเป็นเสบียงด้วย จะได้มีของกินเดินทางผ่านที่ กันดารไปได้” คิดแล้วก็หาก่อนหินใหญ่มาก่อนหนึ่ง ยกชนทุ่มหัวพญาวานร ก่อนหินนั้นทำให้พญาวานรบาดเจ็บมากแต่ไม่ถึงตาย พญาวานร ตบชนรบหนชนต้นไม้ มองชายผู้นั้นด้วยนาตานอง แล้วพูดกับเขาโดย ดัดทำนองให้ความคิดว่าไม่ควรทำเช่นนั้น ครั้นแล้วยังเกรงว่าชายผู้นั้นจะ

๑. มหาสกลชาดก, ชา.อ. ๒/๔๐

๘๖ คำนิยามแบบพุทธ

หลงทางออกจากป่าไม่ได้ ทงทตนเองก็เจ็บปวดแสนสาหัสยังช่วยโดดไปตามต้นไม้ นำทางให้ชายผู้นนออกจากป่าไปได้ในที่สุด ๒

แม้พิจารณาถึงอย่างนั้นแล้ว ความโกรธก็ยังไม่ระงับฟังสองพิจารณาวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๗ พิจารณาความเคยเกี่ยวข้องกันในสังสารวัฏ มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งว่า ในสังสาระ คือการเวียนว่ายตายเกิดที่กำหนดจุดเริ่มต้นมิได้มีสัตว์ที่ไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดากัน มีใช้หาได้ง่าย^๓ เมื่อเป็นเช่นนั้น หากมีเหตุโกรธเคืองจากใคร ฟังพิจารณาว่าท่านผู้นั้น บางทีจะเคยเป็นมารดาของเรา ท่านผู้นั้นบางทีจะเคยเป็นบิดาของเรา ท่านที่เป็นมารดานนรักษายบุตรไว้ในท้องถึง ๑๐ เดือน ครนคลอดออกมาแล้ว เลี้ยงดู ไม่รังเกียจแม้แต่สิ่งปฏิกูลทั้งหลาย เช่น อุจจาระ บัสสาวะ น้ลาย น้ามูก เป็นต้น เช็ดล้างได้สนิทใจ ให้ลูกนอนแนบอก เทียวอุ้มไป เลี้ยงลูกมาได้ ส่วนท่านที่เป็นบิดา ก็ต้องเดินทางลำบากตรากตรำเสี่ยงภัยอันตรายต่างๆ ประกอบการค้าขายบ้าง สละชีวิตเข้าสู่รบในสงครามบ้าง แล่นเรือไปในท้องทะเลบ้าง ทำงานยากลำบากอนๆ บ้าง หากทางรวบรวมทรัพย์มากก็ด้วยคิดว่าเสี่ยงลูกน้อย การที่จะทำใจร้ายและแค้นเคืองต่อบุคคลเช่นนั้นไม่เป็นการสมควร

ถ้าพิจารณาอย่างนั้นแล้วก็ยังไม่หายโกรธก็อาจพิจารณาตามวิธีในข้อต่อไปอีก

ขั้นที่ ๘ พิจารณาอนิสสัยของเมตตา ธรรมที่ตรงข้ามกับความโกรธก็

๒ ดู มหาภชาดก, ชา.อ. ๓/๒๓๑.

๓ ตี.น. ๑๖/๔๕๑-๕/๒๒๓-๔.

คือเมตตา ความโกรธมีโทษก่อผลร้ายมากมาย ฉันทิ เมตตาที่มีคุณ ก่อให้เกิดผลดีมากมาย เมื่อบุคคลเป็นเพื่อนที่ดีจะระงับความโกรธเสีย แล้วตั้งจิตเมตตาขึ้นมาแทน ให้เมตตาตนเองและช่วยกำจัดและป้องกันความโกรธไปในตัว ผู้เมตตาย่อมสามารถเอาชนะใจคนอื่น ซึ่งเป็นชัยชนะที่เด็ดขาด ไม่กลับแพ้ ผู้ตั้งอยู่ในเมตตา เชื่อว่าทำประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เมตตาทำให้จิตใจสดชื่น ผ่องใส มีความสุข ดังตัวอย่างในที่แห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสแสดงอานิสงส์ของเมตตาไว้ ๑๑ ประการคือ หลับก็เป็นสุข ตื่นก็เป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดารักษา ไฟ พิษและศัสตราไม่กล้ากราย จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้รวดเร็ว สิ้นหน่าฝ่องใส ตายก็มีสติไม่หลงเพื่อน เมื่อยังไม่บรรลुकุศลธรรมที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^๑ ถ้ายังเป็นคนขี้โกรธอยู่ ก็นับว่ายังอยู่ห่างไกลจากการที่จะได้อานิสงส์เหล่านั้น ดังนั้นจึงควรพยายามทำเมตตาให้เป็นธรรมประจำใจให้จงได้ โดยหมั่นฝึกอบรมทำใจอยู่เสมอ ๆ

ถ้าจิตใจเมตตายังไม่เข้มแข็งพอ เอาชนะความโกรธยังไม่ได้ เพราะสังขมนิสัยมักโกรธไว้วางใจ จนกิเลสตัวนี้แน่นหนา พึงลองพิจารณาด้วยวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๕ พิจารณาโดยวิธีแยกขาด วิธีการข้อน เป็นการปฏิบัติใกล้แนววิปัสสนาหรือเอาความรู้ทางวิปัสสนามาใช้ประโยชน์ คือ มองดูชีวิตนี้ มองดูสัตว์ บุคคล เรา เขา ตามความเป็นจริงว่า ทุกท่านแก่แล้ว ก็เป็นแต่เพียงส่วนประกอบทั้งหลายมากมายมาประชุมกันเข้า แล้วก็สลายตัวเรียกกันไปว่าเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นฉัน เป็นเธอ เป็นเรา เป็นเขา

๑ อัง.เอกาทสก. ๒๔/๒๒๒/๓๖๐ (หมายถึงเมตตาเจโตวิมุตติ)

๘๘ คำนิยามแบบพุทธ

เป็นนาย ก. นาง ข. เป็นต้น ครั้นจะซัดลงไปตรงไหนว่าเป็นคน เป็นเรา เป็นนาย ก. นาง ข. ก็หาไม่พบ มีแต่ส่วนที่เป็นธาตุแข็งบ้าง ธาตุเหลวบ้าง เป็นรูปขันธ์บ้าง เป็นเวทนาขันธ์บ้าง เป็นสัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ หรืออัญญาณขันธ์บ้าง หรือเป็นอายตนะต่างๆ เช่น ตาบ้าง หูบ้าง จมูกบ้าง เป็นต้น เมื่อพิจารณาตามความจริงแยกให้เป็นส่วน ๆ ได้อย่างนี้แล้ว ฟังสอนตัวเองว่า “นี่แน่เธอเอ๋ย ก็ที่โกรธเขาอยู่นะโกรธอะไร โกรธผม หรือโกรธขน หรือโกรธหนัง โกรธเล็บ โกรธกระดูก โกรธธาตุดิน โกรธธาตุน้ำ โกรธธาตุไฟ โกรธธาตุลม หรือโกรธรูป โกรธเวทนา โกรธสัญญา โกรธสังขาร โกรธวิญญาณ หรือโกรธอะไรกัน” ในที่สุดก็จะหาฐานที่ตั้งของความโกรธไม่ได้ ไม่มีที่ขัดที่เกาะให้ความโกรธจับตัว

อาจพิจารณาต่อไปในแนวนั้นอีกว่า ในเมื่อคนเราชีวิตเราเป็นแต่เพียงสมมติบัญญัติ ความจริงก็มีแต่ธาตุ หรือขันธ์ หรือนามธรรม รูปธรรมต่างๆ มาประกอบกันเข้า แล้วเราก็มานัดสมมติมัน ชัดตืดลอมัน หลงวุ่นวายทำตัวเป็นหุ่นถูกชักถูกเข็ดกันไป การที่มาโกรธ กระพืดกระพืด กุ่นงานเคืองแค้นกันไปนั้น มองลงไปให้ถึงแก่นสาร ให้ถึงสภาวะความเป็นจริงแล้ว ก็เหลวไหลไร้สาระทั้งเพ ถ้ามองความจริงทะลุสมมติบัญญัติลงไปได้ถึงขั้นนั้นแล้ว ความโกรธก็จะหายตัวไปเอง

อย่างไรก็ตาม คนบางคนจิตใจและสติปัญญายังไม่พร้อม ไม่อาจพิจารณาแยกธาตุออกไปอย่างนี้ได้ หรือสักว่าแยกไปตามที่ได้ยินได้ฟังได้อ่านมา แต่มองไม่เห็นความจริงเช่นนั้นก็แก้ความโกรธไม่สำเร็จ ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็พึงดำเนินการตามวิธีต่อไป

ขั้นที่ ๑๐ ปฏิบัติทาน คือ การให้ หรือแบ่งปันสิ่งของ เป็นวิธีการใน

ขลุ่ยมือทำ เอาของของตนให้แก่คนที่เป่าปี่ และรับของของ
ปี่มาเพื่อตน หรืออย่างน้อยอาจให้ของของตนแก่เขาฝ่ายเดียว ถ้า
จะให้ดีขลุ่ยคนควรมีบ่าวจ่า คือ ถ้อยคำสุภาพไพเราะประกอบเสริมไป
ด้วย การให้หรือแบ่งปันกันนี้ เป็นวิธีแก้ความโกรธที่ได้ผลจะจัด
สามารถระงับเวรที่ผูกกันมายาวนานให้สงบลงได้ ทำให้ศัตรูกลายเป็น
มิตร เป็นเมตตากรุณาที่แสดงออกในการกระทำ ท่านกล่าวถึงอานุภาพ
ยิ่งใหญ่ของท่านคือ การให้นั้นว่า

“การให้เป็นเครื่องผูกคนที่ผูกไม่ได้ การให้ยังส่งประสงฆ์ทั้งปวง
ให้สำเร็จได้ ผู้ให้ก็เบิกบานขึ้นมาหาด้วยการให้ ฝ่ายผู้ได้รับก็น้อมลงมา
พบกับบ่าวจ่า”

เมื่อความโกรธเลือนหาย ความรักใคร่ก็เข้ามาแทน ความเป็นศัตรูก็
กลายเป็นมิตร ไฟพยาบาทก็กลายเป็นน้ำทิพย์แห่งเมตตา ความแค้นแค้น
เรารอนด้วยทุกข์ที่เราเริ่มใจก็กลายเป็นความสดชื่นผ่องใสเบิกบานใจด้วย
ความสุข

วิธีที่ ๑๐ ที่ว่ามาเป็นเช่น ๆ นี้ ความจริงมิใช่จำเป็นต้องทำไปตาม
ลำดับเรียงรายข้ออย่างนี้ วิธีใดเหมาะได้ผลสำหรับตน ก็พึงใช้วิธีนั้น
ตกลงว่า วิธีการท่านก็ได้แนะนำไว้อย่างนั้นแล้ว เป็นเรื่องของผู้ต้องการ
แก้ปัญหาก็จะพึงนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แท้จริงต่อไป^๑

๑ เรื่องนี้ เขียนตามแนวกรรมวิสุทธิมคค์ ภาค ๒ หน้า ๕๓-๕๐๖ แต่แทรกเสริม
เติมและตัดต่อเรียบเรียงใหม่ตามที่เห็นสมควร ของเดิมมี ๘ วิธี ในทันทีขยายออก
เป็น ๑๐ วิธี และเนื้อหาเก่าท่านมุ่งสอนพระภิกษุผู้บำเพ็ญเมตตากรรมฐาน ในที่
นี้เขียนปรับความให้เหมาะแก่คนทั่วไป

พิมพ์ครั้งแรก เป็นอนุสรณ์ในวาระทำบุญ ๑๐๐ วัน นางสมศรี บัณฑิตย์ทอง

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

เรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ความจริงก็เป็นเรื่องที่มีข้อแบบสมัยใหม่ ถ้าจะจับเข้ากับหลักธรรมะ ก็ยังนึกไม่คิดว่าคำว่า "ประสิทธิภาพ" นั้นจะแปลว่าอะไรดี คำว่าประสิทธิภาพ ก็หาตัวศัพท์ในภาษาบาลีได้อยู่ แต่ก็ไม่ใช่เป็นคำแบบดั้งเดิมที่ใช้ คือเอารูปศัพท์มาประกอบกัน คำว่า สัทธา ก็แปลว่าความสำเร็จ ถ้าเติม "ป" เข้าไปข้างหน้าก็เป็น ปสัทธา แปลว่า ความสำเร็จทั่ว แล้วก็มีการหรือภาวะเข้าไป ภาวะแห่งความสำเร็จทั่ว หรือภาวะที่ทำให้สำเร็จผลอย่างใดอะไรที่นั่นเอง แต่นั่นเป็นการพูดเชื่อมโยงไปทางภาษาบาลีนิดหน่อยเท่านั้นเอง ความจริงความหมายทั่ว ๆ ไปก็เข้าใจกันอยู่แล้ว

อย่างที่ได้อธิบายแล้วว่า เรื่องที่จะพูดต่อไปนี้เป็นเรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน จึงอยากที่จะโยงเรื่องประสิทธิภาพนี้ไปถึงพระพุทธเจ้า พูดถึงประสิทธิภาพการทำงานของพระพุทธเจ้า เพราะตอนนั้นจะพูดถึงธรรมะของพระองค์ที่ใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ก็ต้องแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีประสิทธิภาพในการทำงานมาก ชีวิตของพระองค์เป็นตัวอย่างของการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อพระองค์มีประสิทธิภาพในการทำงานแล้ว คำสั่งสอนของพระองค์ก็จะช่วยให้มีประ-

สิทธิภาพในการทำงานนั้น จึงจะน่าเชื่อจริง เพราะฉะนั้นจะเริ่มด้วยข้อความที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงมีประสิทธิภาพในการทำงาน ในแง่ที่เป็นประวัติของพระองค์เองอย่างไรก่อน หรือว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้เกี่ยวกับผลสำเร็จแห่งงานของพระองค์อย่างไร

สันโดยไม่ได้ ไม่สันโดยจึงดี

งานของพระพุทธเจ้าอย่างแรกที่สุดก็คือการตรัสรู้ อะไรทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้ พระองค์ได้ทำงานคือมีความเพียรพยายามอย่างมีประสิทธิภาพจนประสบความสำเร็จให้ตรัสรู้ บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้ และพระองค์ก็เคยตรัสไว้ จึงจะขอยกความจากพระสูตรโดยตรง มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราขุ้ดถึงคุณ (คุณนี้หมายถึงคุณค่าก็ได้) ของธรรมสองประการคือ ความเป็นผู้ไม่สันโดยในกสลดธรรมทั้งหลายหนึ่ง ความเป็นผู้ทำความเพียรไม่ระย่อห้อยหนึ่ง ดังที่เป็นมา เราตั้งความเพียรไว้ไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลือแต่หนึ่ง เอ็น กระดูก ก็ตามที่ แม้นเนื้อและเลือดในสรีระเหือดแห้งไปก็ตาม หากยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุด้วยเรี่ยวแรง ความเพียรความบากบั่นของบุรุษแล้ว จะไม่หยุดความเพียรเสีย

ภิกษุทั้งหลาย โพธิญาณเราบรรลุด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นเครื่องปลอดภัยโปรดพ้นจากเครื่องผูกพัน เราบรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท”

นี่เป็นข้อความสำคัญในพระสูตรหนึ่งที่มาในอังคุตตรนิกาย ต่อจากนั้นพระองค์ได้ตรัสเตือนแนะนำพระภิกษุทั้งหลายให้บำเพ็ญเพียรตามอย่างทีพระองค์ได้เคยทรงมาแล้ว ข้อความตอนนี้อาจจะไม่ใช่แสดงคุณธรรมทั้งหมดทีพระพุทธเจ้ามีทำให้พระองค์มีประสิทธิภาพในการทำงาน แต่

ก็กล่าวได้ว่า เป็นพื้นฐานสำคัญ ที่นจุดที่อยากจะขลงไปเพื่อทำให้เกิดความสะดุดใจเป็นที่สังเกตก็ตรงที่ว่า “ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลกรรมทั้งหลาย” อันเป็นเรื่องที่ต้องการเน้น ส่วนอันที่สองว่าความเป็นผู้ทำความเพียรไม่ระย่อท้อถอย อันเป็นเรื่องธรรมดา คือเรื่องความเพียรจนเรากัทราบกันอยู่แล้วว่าเป็นหลักสำคัญ แต่ที่ความไม่สันโดษนั้นบางท่านอาจรู้สึกแปลกหรือขัดหูหน่อย เคยได้ยินว่าความสันโดษนั้นเป็นคุณธรรมสำคัญ มาตอนพระพุทธเจ้าตรัสว่า “คุณธรรมอย่างหนึ่ง และเป็นข้อแรกด้วยที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้ คือความเป็นผู้ไม่สันโดษ แต่ไม่ใช่ว่าไม่สันโดษเฉยๆ ไม่สันโดษในกุศลกรรมทั้งหลาย” ที่ต้องการชี้ก็คือว่า เราเคยนึก เราเคยได้ยิน และพูดกันมากเรื่องความสันโดษ ก็ถือเป็นคุณธรรมใหญ่อย่างหนึ่ง แล้วเราก็จะเห็นนักธรรมะพูดว่า ความไม่สันโดษนี้เป็นสิ่งที่ผิด ไม่ใช่คุณธรรม เป็นอกุศล แต่ความไม่สันโดษทางตรงกันข้าม ถ้าหากท่านไม่เคยได้ยินก็ต้องทำให้เกิดเป็นความสงสัยขึ้นมาก่อน จะได้มาช่วยกันชี้แจงให้เกิดความชัดเจนต่อไป เรามาพูดว่าความไม่สันโดษกลายเป็นสิ่งดีไปแล้ว พระพุทธเจ้าเองตรัสว่าพระองค์ไม่สันโดษ จึงได้ตรัสรู้

ที่ต่อไปจะได้พูดถึงว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความสันโดษนี้ไม่ดี จะให้แปลกใจโดยสร้างความฉงนสนเท่ห์ก่อน ก็อ้างพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งที่ตรัสว่า

“ดูก่อนนันทิยะ อย่างไรริยสาวกชื่อว่า เป็นอยู่ด้วยความประมาท ?
 ริยสาวกนั้นสันโดษด้วยความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ สันโดษด้วยศีลที่ริยชนยอมรับ ย่อมไม่เพียรพยายามให้ยิ่งขึ้นไป...” แล้วพระองค์ก็บรรยายต่อไป จนในที่สุดตรัสว่า

“...เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยสาวกนั้นก็จะไม่มีปัญญาเข้าใจธรรมะทั้งหลาย”

อันสันโดษไม่ได้เสียแล้ว นั่นคือสิ่งที่ต้องการชี้ให้เห็นแต่ต้นว่า มันอาจจะกลับกันกับที่เคยพูดกันมา เคยพูดกันมาว่าสันโดษนั้นเป็นคุณธรรมสำคัญที่สุด ถ้าไม่สันโดษละก็ผิดธรรมะ แต่ในท่อนพระพุทธเจ้าตีความความสันโดษ และทรงยกย่องความไม่สันโดษ และยกย่องในฐานะเป็นคุณธรรมที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้เสียด้วย เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า เรืองน เป็นเรื่องทนายศึกษา

ในวงการศึกษาระบุนั้น อาจจะมีจุดพลาดตรงนั้น คือพูดกันไม่ทั่วถึง ไม่รอบด้าน เมื่อศึกษาไม่รอบด้านก็จะเกิดความผิดพลาดขึ้นได้สองแง่ ฝ่ายหนึ่งก็จะพูดว่าสันโดษ นั้นเป็นคุณธรรมหรือหลักธรรมที่ไม่ดี ทำให้เกิดผลร้าย เมื่อคนทั้งหลายมีความสันโดษ ก็จะทำให้งอมแงมทำอะไรไม่อยากชวนชวนเพียรพยายามทำสิ่งที่ควรทำ ไม่อยากสร้างตัวสร้างหลักฐาน เป็นต้น ถ้ามองในแง่การพัฒนาประเทศชาติ ก็ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนาหรือด้อยพัฒนา อะไรอย่างนี้ นักเป็นฝ่ายหนึ่ง ซึ่งก็เคยมีแม่แต่ท่านผู้ใหญ่ที่เคยแนะนำว่า ไม่ให้พระสอนสันโดษ เพราะท่านเห็นว่าสันโดษนั้นเป็นหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ท่านอีกฝ่ายหนึ่งก็พูดถึงแต่เรื่องความสันโดษ จะต้องสันโดษเท่านั้นจึงจะดี จึงจะถูกต้อง ไม่สันโดษเป็นผิดพลาดหมด สองฝ่ายนี้หาจุดยุติไม่ได้ก็ขัดกัน เพราะฉะนั้นจึงน่าจะมีการศึกษาให้ถ่องแท้ว่า พุทธประสงค์เป็นอย่างไรในเรื่องความสันโดษ และไม่สันโดษนั้น แต่ว่าสรุปความทักท้วงพจนานุกรมมากแล้วเมื่อตะกักให้เห็นได้ว่า ความไม่สันโดษนั้นเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่ง ส่วนสันโดษนั้นก็มีหลักฐานอยู่ในท่อนแน่นอนแล้ว ก็เป็น

๗๔ คำนิยามแบบพุทธ

คุณธรรมเช่นกัน เป็นอันว่าความสันโดษก็เป็นคุณธรรมข้อหนึ่ง ความไม่สันโดษก็เป็นคุณธรรมอีกข้อหนึ่ง ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าจะเป็นไปได้ อย่างไร สันโดษก็เป็นคุณธรรม ไม่สันโดษก็เป็นคุณธรรม เป็นคุณธรรม ทั้งคู่ได้อย่างไร และในทางตรงข้ามก็บอกว่าความสันโดษก็เป็นอกุศลธรรม เป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ผิด เป็นข้อปฏิบัติที่ผิด ความไม่สันโดษ ก็เป็นสิ่งที่ผิดเหมือนกัน ผิดทั้งคู่ก็ มีถูกทั้งคู่ และผิดทั้งคู่ก็น่าสงสัย ไปใหญ่

ท่านจะขอขยายความนิดหนึ่ง คือให้สังเกตว่าเวลาตรัสว่า สันโดษ หรือแม้จะตรัสว่าไม่สันโดษก็ตาม จะไม่ได้ตรัสแต่เพียงถ้อยคำลอย ๆ แค่นั้นมันจะต้องมีอะไรตามมาอีก อันนั้นแหละคือจุดที่ว่าถ้าจะพลาดก็พลาด ตรงนี้ ทพระพุทธรเจ้าตรัสว่า พระองค์เห็นคุณค่าของธรรมสองประการ ข้อแรกก็คือความไม่สันโดษที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้ พระองค์ตรัสต่อไปว่า ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่สันโดษในสิ่งที่งดงาม สิ่งที่ถูกต้อง สิ่งที่ถูกคู่

เอาละ นักเป็นแง่ที่หนึ่ง ความไม่สันโดษที่เป็นคุณธรรม ในเมื่อตามมาด้วยคำว่าในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็เป็นสิ่งที่งดงาม ชอบธรรมเป็นคุณธรรมสำคัญ ท่านถ้าหากว่าสันโดษอย่างทอริยสาวกเมื่อก่อน โดยด้วยศรัทธา สันโดษด้วยศีล สันโดษในกรณีนั้นก็สันโดษในกุศลธรรม พอใจแล้ว มีคุณธรรมแก่นมีความดีงามแก่น พอแล้ว อย่างนี้เป็นอกุศลเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ท่านเรียกว่าเป็นความประมาท เราจะเห็นชัดว่าในทางสองกรณีนี้ ความสันโดษและความไม่สันโดษจะเกี่ยวเนื่องกับความประมาทและความไม่ประมาท ความไม่สันโดษในกุศลธรรมก็มีคู่กับความไม่ประมาท คือเมื่อไม่สันโดษใน

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๙๕

กุศลธรรม แล้วก็ไม่ประมาท ก็จะเพียรพยายามสร้างบำเพ็ญสังฆทาน
นั้นใหม่ๆ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐
พอแล้ว ก็ทำให้เกิดความประมาทคือไม่คิดปรับปรุงตัวเอง ไม่คิดแก้ไข
ไม่คิดพยายามสร้างสรรค์เร่งรัดตนเองให้ก้าวหน้า

๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
ทนทว่าสันโดษเป็นคุณธรรม เป็นสิ่งที่ดี สันโดษอย่างไร ก็จะมีพุทธ
พจน์ตรัสต่อไปอีกเหมือนกัน อาจจะได้ไม่ได้สังเกต ในพุทธพจน์ที่ตรัส
เรื่องสันโดษ เรียกว่าทุกแห่ง ถ้าไม่ใช่คาถา ถ้าเป็นคาถา บางทีข้อ
ความถ้อยคำมันจำกั้ด เดิมอะไรไม่ได้ ก็จะมีแต่ตัวหัวข้อธรรมะ แต่ถ้า
เป็นความร้อยแก้วแล้ว พระพุทธเจ้าก็จะตรัสเสมอเลขที่เดียวว่า “ภิกษุ
เป็นผู้ สันโดษด้วยจิวร ด้วยบิณฑบาต ด้วยเสนาสนะ ด้วยคิลานปัจจัย
เภสัชบริวาร” นั้นชัดเจน แล้วก็ยังตรัสต่อไปอีกว่า “เธอเหมือนอย่างนก
ที่มันแต่ปีกบินไป ต้องการจะไปที่ไหน เมื่อใด ก็ไปได้เองทันที” พุทธ
พจน์นั้นถ้าหากว่าอ่านให้จบ จะเห็นชัดถึงความหมายว่าสันโดษคืออะไร
และมีความมุ่งหมายอยู่ที่ไหน และถ้าเข้าใจอย่างนั้น ก็จะเห็นทันทีว่า
ความสันโดษกับความไม่สันโดษนั้นมันไปกันได้ด้วย ความสันโดษนั้น
แหละคือเป็นเบื้องต้นของความไม่สันโดษ หรือเป็นตัวเกื้อหนุนความไม่
สันโดษ แต่จะต้องจับให้ถูก

๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐
ทนสันโดษ ที่เป็นคุณธรรมนั้น คือสันโดษสำหรับพระ ในปัจจัยสี่
ถ้าพูดอย่างภาษาญาติโยมชาวบ้านก็คือ สันโดษในวัตถุ สิ่งที่จะเอามาบริ
โภคใช้สอย หรืออาจจะพูดว่า วัตถุที่ปรนเปรอ บำรุงบำเรออำนวยความสะดวก
สะดวกสบายต่าง ๆ ในแง่หนึ่งให้สันโดษ แต่ที่นั้เมื่อมีความสันโดษแล้ว
เรามีความพอใจ รู้จักยอมรับพอในด้านวัตถุที่จะมาบำรุงบำเรอปรนเปรอ
ตนเองแล้ว เราก็จะมีเวลาและมีกำลังแรงงานเหลือที่จะเอาไปใช้ทำกิจ

๙๖ คำนิยามแบบพุทธ

หน้าที่ของเรา สิ่งที่เป็นกิจที่เป็นงานนั้นนั่นแหละเป็นพวกกุศลธรรม พระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ เป็นพระโพธิสัตว์ งานของพระองค์คือการ ทำหน้าที่แสวงหาสัจธรรม จะต้องให้ตรัสรู้ให้ได้ พระพุทธเจ้าไม่ทรง เอาใจใส่เท่าไรว่า พระองค์จะสะดวกสบายเรื่องความเป็นอยู่ นั่นแสดง ว่าพระองค์สนใจในเรื่องราวดับทุกข์ แต่ต่อจากนั้นพระองค์ไม่สนใจแล้ว คือทรงไม่สนใจในการที่จะบำเพ็ญกุศลธรรมหรือในการที่จะก้าว หน้าในการแสวงหาสัจธรรม

ประจักษ์พยานหลักฐานที่แสดงถึงการที่พระพุทธเจ้าไม่สนใจโดย อย่างไรนั้นมีมากมาย พระพุทธเจ้าตอนแรกทรงออกบรพชา เสด็จไปแสวง หาความรู้ก่อน ไปหาสำนักอาหารดาบส กาลามโคตร ตามพุทธประวัติ ว่าอย่างนั้น ไปศึกษาจนกระทั่งจบความรู้ อาจารย์ แล้วพระองค์ไม่พอ พระทัยในผลสำเร็จนั้น อาจารย์ก็ชวนบอกว่า ท่านนี่นะเรียนเก่งมาก จบความรู้ของข้าพเจ้าแล้ว ในฐานะที่ท่านมีสติปัญญาดี ขอเชิญมาช่วย กันสั่งสอนอบรมศิษย์ต่อไป พระพุทธเจ้าไม่ทรงพอพระทัย ไม่อึด ไม่ สนใจโดยด้วยผลสำเร็จนั้น ถือว่ายังไม่บรรลุจุดมุ่งหมายของพระองค์ พระ องค์ก็ขอลาจากสำนักอาหารดาบส กาลามโคตร แล้วก็เสด็จไปสำนัก อุทกดาบส รามบุตร ที่มีชื่อเสียง แล้วก็ศึกษาปฏิบัติจนกระทั่งสุดภูมิ รัของอาจารย์ เมื่อประสบผลสำเร็จนั้นแล้ว อาจารย์ก็ชวนอีกแหละว่า เอละ ท่านก็ได้ศึกษาจนกระทั่งหมดภูมิของข้าพเจ้าแล้ว ต่อแต่นี้ไปก็ มาร่วมกันเป็นอาจารย์สั่งสอนกุลบุตรรุ่นหลังต่อไป พระพุทธเจ้าก็ไม่ ทรงพอพระทัย คือว่า ยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ก็ขอลาจากสำนักนั้น ไปอีก แล้วก็ไปทรงหาวิธีการอย่างอื่นไปบำเพ็ญกุศลกรรม ไม่เห็นว่าจะ ประสบความสำเร็จ พระองค์ก็คิดว่าต่อไปจนกระทั่งได้เป็นพระพุทธ

เจ้า แล้วพระองค์ก็มาตรัสว่า เราเห็นคุณค่าของธรรมสองประการ คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วก็บำเพ็ญความเพียรไม่ระย่อ จึงได้ตรัสรู้ ไม่ระย่อนหมายความว่าถ้ามองเห็นจุดหมาย แน่ใจด้วยเหตุผลว่าจะสำเร็จตามหนทางถูกต้อง ทำให้ไม่กลัวตายอย่างที่ว่าเมื่อก่อนว่า ตอนทบทวนบงตงพระทัยเลยว่า เอาละถ้ายังไม่บรรลุโพธิญาณแล้ว แม่เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไป เหลือแต่เส้นเอ็นกระดูก พระองค์ก็จะไม่ยอมลุกขึ้น นับเป็นความเด็ดเดี่ยวของพระทัย นับเป็นตัวอย่างของความไม่สันโดษเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะมองข้าม

คุณธรรมคือความไม่สันโดษนั้นควร จะได้รับการเน้นและยกย่องในหมู่พุทธศาสนิกชนให้มาก แต่ต้องเป็นความไม่สันโดษที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เพราะเป็นพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้าที่เดียว ถ้าเรามองความไม่สันโดษเป็นธรรมสำคัญ เราจะเห็นว่าความสันโดษเป็นฐานให้แก่ความไม่สันโดษ ความสันโดษที่ว่านั้นก็คือ ความสันโดษในเรื่องสังขารโลกที่จะเอามำบำรุงบำเรอตัวเอง หมายความว่า เอากิจหน้าที่ การงานวัตถุประสงค์ที่ตงามันเป็นใหญ่ ส่วนการดำเนินชีวิต การมีบัจจยัส อะไรต่าง ๆ นั้น เป็นเพียงองค์ประกอบเกอกล การมีบัจจยัส การมีวัตถุอำนวยความสะดวกนั้น จะต้องมำเป้าหมายเพื่อเป็นเครื่องเกอหนุนในการที่จะบำเพ็ญกิจหน้าที่ การกระทำสงที่ตงามเพื่อเขำถึงจุดประสงค์ที่เป็นประโยชน์ ถ้าอย่างนั้นแล้วรับกันเลข สันโดษกับไม่สันโดษ ความสันโดษก็พื้นฐานรองรับแก่ความไม่สันโดษอย่างที่ว่ามาแล้ว และความไม่สันโดษนั้นก็เป็นความไม่ประมาท

เรื่องความสันโดษที่พูดกัน ทว่า เป็นปัญหาหมำกก็เพราะไม่ได้พูดให้ชัดว่า สันโดษในเรื่องอะไร? มีเป้าหมายหรือความมุ่งหมำยอย่างไร?

๙๘ คำนิยามแบบพุทธ

เมื่อเราพยายามอธิบายแต่เพียงความหมายของคำ มันก็ยิ่งพรวดออกไป
สั้นโดยที่ตรัสไว้โดยไม่พูดว่าสั้นโดยในเรื่องอะไรก็มีแต่ในกาถาอย่าง
พุดมาแล้ว เช่น บอกว่า “*สนฺตุฏฺฐิ ปรมิ ธนํ-ความสันโดษเป็นทรัพย์
อย่างยิ่ง*” หรืออย่างในมงคลสูตรก็บอกว่า “*สนฺตุฏฺฐิ จ กตญฺญตา เอตมฺ
มฺกฺลฺมฺตฺตฺตมํ-ความสันโดษ ความกตัญญู (และอะไรต่างๆ อีกมากมาย
ในมงคล ๓๘ ความสันโดษก็เป็นมงคลหนึ่งในมงคลเหล่านั้น)* เป็นมงคล
อันอุดม” ในกาถาอย่างนี้ไม่ได้บอกไว้ชัดเจนว่า ให้สันโดษในอะไร แต่
ถ้าเป็นข้อความร้อยแก้วจะบอกชัดทีเดียวว่าสันโดษด้วยอะไร นี่เป็นแง่
หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารมมะ ก็ต้องสะกิดบอกกันว่าไม่ใช่พูดแต่เรื่อง
ความหมายของธรรมข้อนั้น ๆ เท่านั้น แต่จะต้องทำความเข้าใจให้ครบ
ถ้วนทุกแง่ด้วย เช่นในแง่นี้ก็ต้องมองความหมายโดยสัมพันธ์กับ
จุดมุ่งหมายของธรรมะข้อนั้น และโดยสัมพันธ์กับธรรมะข้ออื่น ๆ ด้วย
อย่างความไม่สันโดษนี้ชัดเจนว่า จะสัมพันธ์กันกับความเพียรพยายาม
เช่นในข้อสองแห่งคุณธรรมที่ให้ตรัสรู้ นั่นก็จะตามมาด้วยความเพียรที่
ไม่ยอมระย่อที่ถ้อย

ถ้าเราสันโดษผิดก็ตาม ไม่สันโดษผิดก็ตาม ก็จะมีผลร้ายขึ้นมา
ทันที ฉะนั้นต้องจับจุดให้ถูก สันโดษต้องสันโดษในเรื่องเครื่องอำนวยความสะดวก
ความสะดวกทางวัตถุ แต่ต้องไม่สันโดษในกุศลธรรม ถ้าไปจับสันโดษ
ผิดสันโดษในกุศลธรรมก็หุุดเลย เป็นผลเสียเลยทีเดียว มันจะเสียอย่าง
ไร ถ้าพระโศดบันสันโดษในเรื่องกุศลธรรม พระโศดบันนั้นก็กลายเป็น
ผู้ประมาทไม่ก้าวหน้า ไม่ต้องได้บรรลุเป็นสกิทาคามิ อนาคามิ อรหันต์
ต่อไป ไม่ต้องไปแล้ว เป็นโศดบันอยู่นั่นเอง เรียกว่าเป็นอริยสาวกผู้
ประมาท

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๙๙

ทนถ้าหากว่าไม่สิ้นโดยอย่างผิดพลาด คือไม่สิ้นโดยในสิ่งอันวาย
ความสะดวก มุ่งหาแต่ตัวดีบำรุงบำเรอตนเอง เขาเรียกว่ามุ่งหาอามิส
ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้วงานก็หยุด งานก็เสีย ใจก็ไม่อยู่กับงาน เมื่อใจไม่อยู่
กับงาน ทำงานก็ไม่ได้ผลดี งานก็ไม่สำเร็จผลด้วยดี แล้วดีไม่มีความ
ไม่สิ้นโดยนั้นก็สนับสนุนความโลภ เมื่อโลกแล้วได้ไม่ทันใจก็ต้องทุจริต
อะไรอย่างนั้น เป็นต้น ตัวไม่สิ้นโดยก็นำมาซึ่งความทุจริต มันก็เป็น
เรื่องของผลร้าย

ในจุดนี้ ก็สรุปแต่เพียงว่า เรื่องสิ้นโดยและไม่สิ้นโดยนี้ไม่ใช่คุณ
ธรรมที่เราจะเข้าใจเฉพาะตัวลอย ๆ แต่จะต้องเข้าใจโดยสัมพันธ์กับสิ่งที่
เป็นเข้าของมันว่าสิ้นโดยในอะไร ไม่สิ้นโดยอะไร แล้วก็มีความมุ่ง
หมายอะไร อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว

ถ้ามีความเข้าใจร่วมกันอย่างนั้นแล้ว ก็จะศึกษาให้ลึกลงไปอีกว่าความ
สิ้นโดยที่ดีและความไม่สิ้นโดยที่ดีนั้น มันจะต้องมีรากฐานมาอีกว่ามัน
เกิดจากอะไร ทำอย่างไรจึงจะมีสิ้นโดยที่ดีและไม่สิ้นโดยที่ดี

ความอยากที่ดี

มีคุณธรรมข้อหนึ่งตลอดว่าเป็นพื้นฐาน ทั้งจริงเป็นพื้นฐานของการที่
จะก้าวหน้าในคุณธรรมทั้งหมดทีเดียว คุณธรรมข้อนี้ท่านเรียกว่า “ฉันทะ”
ฉันทะตัวนี้เราฟังแล้วคุ้นหู เพราะท่านที่เป็นนักศึกษาระบบรัฐ
ทันที ฉันทะเป็นข้อหนึ่งในอิทธิบาท ๔ เราแปลกันว่า ความพอใจรัก
ใคร่ในสิ่งนั้น หมายความว่า ถ้าเรามุ่งงานที่จะต้องทำเราก็รักงานนั้น
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับฉันทะ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำเท่านั้น เพราะ
อิทธิบาท แปลว่า ทางไปสู่ความสำเร็จหรือคุณธรรมที่ให้เกิดความสำเร็จ
เป็นเรื่องของการกระทำ จะทำให้สำเร็จต้องมีฉันทะ มีความรัก ความ

พอใจในสิ่งที่ทำให้ ง่าย ๆ ว่า “มีใจรัก” เมื่อมีใจรักแล้ว ก็มาโยงกับความสัมพันธ์โดยและไม่สัมพันธ์โดย พอเรามีใจรักในงานที่ทำ สิ่งที่เป็นวัตถุประสงค์ สิ่งต่าง ๆ ข้นมา เราก็จะมีใจผูกพันอยู่กับวัตถุประสงค์ของงานนั้น อยู่กับงานที่จะนำไปสู่วัตถุประสงค์ เราจะไม่มีขมขื่นหยาบคายไม่สำเร็จผลตามวัตถุประสงค์ แล้วผลที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นนั้น เรายังถือว่ายังไม่พอ เราจะต้องเดินหน้าต่อไป ในแง่ที่มีความไม่สัมพันธ์โดยเกิดขึ้นเรียกว่า “ไม่สัมพันธ์โดยในกุศลธรรม” และเพราะการที่เราเอาใจมาผูกพันอยู่กับงานที่เป็นวัตถุประสงค์ เราก็จะเกิดความสัมพันธ์โดยในเรื่องของเรื่องอำนวยความสะดวกสบาย เรื่องปรนเปรอต่าง ๆ คือ ไม่ค่อยเอาใจใส่ จะเห็นว่าคนที่ตั้งใจทำงานอย่างจริงจังแล้วก็ไม่รู้ว่าวากับสิ่งปรนเปรอบำรุงบำเรอทั้งหลาย ดังนั้นฉันทะนั้นเป็นธรรมพื้นฐานที่จะนำไปสู่สัมพันธ์โดยและความไม่สัมพันธ์โดยที่ถูกต้อง

นอกจากการที่จะมีความไม่สัมพันธ์โดยและสัมพันธ์โดยที่ถูกต้องแล้ว เพราะฉันทะทำให้ใจมาอยู่กับงาน สิ่งที่ทำ สิ่งที่เป็นเป้าหมาย ทำให้เกิดจิตใจผูกพันอย่างทั่วมาเมอิก เมื่อใจผูกพันทำงานด้วยความแน่วแน่จริงจัง สภาพที่จิตแน่วแน่อยู่กับสิ่งๆ นั้น เราเรียกว่าเป็น “สมาธิ” เพราะฉะนั้น ฉันทะก็นำไปสู่สมาธิ สมาธิในการทำงานเกิดได้ด้วยการมีฉันทะ เมื่อมีสมาธิและใจก็รักงานนั้น ทำงานด้วยใจรัก ใจก็เป็นสุข เพราะฉะนั้นคนที่ทำงานด้วยฉันทะก็มีจิตใจเป็นสุข ใจเป็นสมาธิ สมาธิที่ทำให้เป็นสุขเพราะจิตใจสงบแน่วแน่ เมื่อทำจิตใจให้เป็นสมาธิแน่วแน่ ตั้งใจจริงจัง ใจรักงานนั้น ตั้งใจทำเต็มที่ มีความเพียรพยายาม ผลสำเร็จของงานก็เป็นผลสำเร็จที่ดี เรียกว่านำไปสู่ “ความเป็นเลิศ” ของงานนั้น หมายความว่า งานนั้นจะสำเร็จผลอย่างดีเลิศ อันนั้นก็เลยพันกันไป

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๑๐๑

หมด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ฉันทะเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งในอิทธิบาท ๔ คือ ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือเรียกว่า ว่า “ทางแห่งความสำเร็จ”

เมื่อพูดมาถึงอิทธิบาทแล้ว ก็จะต้องโยงไปถึงคุณธรรมข้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ เพราะอิทธิบาทมี ๔ ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือ ข้อที่พูดมาแล้ว ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น รักงาน รักเป้าหมาย รักจุดหมายที่ต่างาม รักวัตถุประสงค์ของงานนั้น

ข้อต่อไปคือ “วิริยะ-ความเพียร, ความพยายาม” “จิตตะ-ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น” “วิมังสา-ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณา” หรือถ้าจะพูดให้สั้น จำง่าย ๆ ก็บอกว่า “มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตผูกใ้ใช้ปัญญาสอบสวน” นี้เป็นอิทธิบาท ๔

ฉันทะเป็นข้อที่ ๑ ตามปกติถ้ามีฉันทะแล้วมันก็จะช่วยให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นในอิทธิบาท ๔ ตามมา มันสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน พอมีฉันทะ ใจรักแล้วมันก็เกิดความเพียรพยายาม เมื่อมีความเพียรพยายาม ใจก็ผูกใ้จดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น มีใจจดจ่อเอาใจใส่แล้วก็สามารถจะใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนเรื่องราวนั้นไตร่ตรองถึงข้อบกพร่อง ข้อที่ควรแก้ไขหาทางทดลองปรับปรุงอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันก็ตามกันมา ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นชุดกันทีเดียว แต่ความจริงนั้นไม่จำเป็นจะต้องตามลำดับนี้ อิทธิบาท ๔ นั้น แต่ละข้อมันก็เป็นใหญ่ในตัว พระพุทธเจ้าตรัสว่าอิทธิบาท ๔ แต่ละข้อเป็นตัวทำให้เกิดสมาธิได้ทั้งนั้น ในพระไตรปิฎกจึงมักจะตรัสเรื่องอิทธิบาท ๔ ในแง่ของสมาธิ แล้วจะมีสมาธิตามข้อของอิทธิบาท ๔ แต่ละข้อ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

สมาธิที่อาศัยฉันทะเกิดขึ้นเรียกว่า “ฉันทสมาธิ”

สมาธิที่อาศัยวิริยะเกิดขึ้น เรียกว่า “วิริยสมาธิ”

สมาธิที่อาศัยจิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่เกิดขึ้น เรียกว่า “จิตตสมาธิ”

และสมาธิที่อาศัยวิมังสาเกิดขึ้น เรียกว่า “วิมังสาสมาธิ”

ตกลงมสมาธิ ๔ แบบ อันนี้อาจจะเป็นคำที่แปลก ที่จริงพระไตรปิฎกมีคำตรัสถึงเรื่องสมาธิตามหลักอิทธิบาทหนบ่่อย ๆ

การสร้างสมาธิโดยเอาหลักอิทธิบาทมาใช้เราจะเห็นว่ามันช่วยให้ได้ผลดี แล้วไม่จำเป็นจะต้องเป็นไปตามลำดับที่ว่า คือแต่ละขั้นทำให้เกิดสมาธิได้ทีละขั้น แล้วมันจะสัมพันธ์กับนิสัยของคน สมาธิในแบบอิทธิบาทนั้นมันเกือกกลแก่การทำงานมาก สำหรับข้อต้นทีนั้นได้พูดมาแล้วว่าเมื่อมีใจรักแล้วเราก้เกิดความแน่วแน่ เกิดสมาธิในการทำงาน อันนั้นเป็นเรื่องแน่นอน

แต่ทีนี้สำหรับคนบางคน ถ้าเราต้องการที่จะนำหรือกระตุ้นให้เกิดสมาธิ ลักษณะจิตใจของเขาเหมาะแก่การกระตุ้นวิริยะมากกว่า วิริยะ นั้นมาจากคำว่า วิระ ตามหลักภาษา วิระกับภาวะ รวมกันแล้วก็เป็นวิริยะ แปลว่า วิรภาวะ ภาวะของผู้แกล้วกล้า วิริยะที่แปลว่าความเพียรพยายามนั้นแปลตามศัพท์ว่าความเป็นผู้แกล้วกล้า แกล้วกล้า คือใจสู้ ไม่ยอมท้อ ถ้าเห็นอะไรเป็นอุปสรรคหรืองานที่มาอยู่ข้างหน้าแล้วจะต้องเอาชนะ ทำให้สำเร็จ คนที่มีลักษณะอย่างนั้น จะทำอะไรก็ต้องให้ผลลักษณะที่ททาทาย อะไรเป็นเรื่องททาทายแล้วใจสู้จะทำให้ได้ คนที่มีลักษณะอย่างนั้นท่านว่าให้ปลุกฝังสมาธิด้วยวิริยะ คือสร้าง วิริยสมาธิ ถ้าเราใช้จิตวิททาทายก็หมายความว่า คนลักษณะนั้นจะต้องทำงานให้เป็นเรื่องททาทาย ถ้าทำงานหรือสิ่งที่เรียนให้เป็นเรื่องททาทายแล้ว คนแบบนั้นจะสู้และจะพยายามทำให้สำเร็จ แล้วสมาธิที่เป็นตัวแกนให้งานสำเร็จจะตามมา

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๑๐๓

คนบางคนเป็นคนแบบมัจฉะ ลักษณะเป็นคนเอาใจจดจ่อ ถ้ามีอะไรที่เขาเกี่ยวข้องกับตัวเขาเรียกว่าเป็นเรื่องของเขาแล้ว เอาใจจดจ่อไม่ทอดทิ้ง อย่างนี้เป็นลักษณะของคนมีความรับผิดชอบ คนแบบนี้ถ้าทำให้เรื่องนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวเขาอยู่ในความรับผิดชอบเป็นเรื่องของเขาขึ้นมาแล้วเขาจะทำ เรียกว่าสร้างสมาธิด้วยวิธีของจิตตอิทธิบาทข้อที่ ๓

คนอีกพวกหนึ่งเป็นพวกชอบสงสัย ชอบค้นคว้า ชอบทดลอง ถ้าทำอะไรให้เขาเกิดความรู้สึกสงสัย อยากรู้ อยากเข้าใจขึ้นมาละก็พวกคนเขาเพราะฉะนั้นการจิตตวิหิตในแบบนี้ ก็หมายความว่าทำเรื่องนั้นให้เป็นเรื่องที่น่าคนคว้า น่าศึกษา น่าสงสัย น่าทดลอง พออยากลองครวญคนนั้นเอาจริง ๆ ไม่ทง ไม่ไปไหน วันอยู่นั่นเอง พยายามทำให้ได้ให้สำเร็จ

อิทธิบาทแต่ละข้อนี้เป็นวิธีสร้างสมาธิทั้งนั้น เป็นทางนำไปสู่ความสำเร็จ ไม่จำเป็นจะต้องเริ่มที่ข้อใดตายตัว ตามปกติมันเริ่มที่ต้นตะมากถ้าเริ่มที่หนึ่งแล้วตัวอื่นจะมาหนุนทันที เพราะฉะนั้นถ้าคนมันสงสัยใคร่รู้ชอบอะไรแล้วก็ทำอะไร คนนั้นก็อยู่ในแง่ฉันทะ คนไหนชอบสังเกตทำอะไรก็ต้องทำงานให้เป็นเรื่องทำทาย จึงจะเอาจริง ใจสู้ คนไหนมีลักษณะเป็นคนมีความใฝ่ใจรับผิดชอบเรื่องของตัวเองเกี่ยวของจึงทำ ก็ใช้วิธีจิตตะ ส่วนคนที่ชอบทดลองค้นคว้าก็ทำงานให้เป็นเรื่องที่น่าอยากหรืออยากเห็น อยากเข้าใจ น่าสงสัยสอบสวนไป มันก็จะได้งานขึ้นมา ถือว่าทุกอย่างจะนำไปสู่การ เกิดสมาธิ เมื่อ เกิดสมาธิแล้ว เขาจะทำงานด้วยความพอใจ มีความสุข เมื่อทำด้วยความตั้งใจจริง ทำด้วยสมาธิ งานนั้นก็สำเร็จอย่างดี

หลักอิทธิบาท ๔ นี้ เป็นธรรมสำคัญที่เราอาจจะต้องมาขยายวิธีการ

๑๐๔ คำนิยามแบบพุทธ

คือ จากหลักใหญ่ ๆ นั้น่าจะมีการเอาไปขยายรายละเอียดของวิธีการได้ในแต่ละข้อ เช่นว่า ในแง่ฉันทะ จะทำอย่างไร มีเทคนิคอะไรบ้างที่จะทำให้นักเรียน หรือทำให้งานนั้นหรือเรื่องที่บนหน้าทนนเป็นเรื่องที่คนชอบเพราะจะมีคนพวกหนึ่งทวารักชอบละก็ทำ ทนมคนอีกพวกหนึ่งที่ต้องใช้ธรรมข้อที่ ๒ ก็จะต้องสร้างเทคนิคกันขึ้นมาว่า ทำอย่างไรจะทำให้งานหรือหน้าทนนเป็นเรื่องท้าทาย แล้วคนพวกนั้นก็มาทำ อย่างที่ ๓ ก็ทำให้รู้สึกเกี้ยวของเป็นเรื่องของเขา อันที่ ๔ ก็ทำให้เกิดความรู้สึกอยากทดลอง

นี่เป็นวิธีการในพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ ๆ แต่ในแง่เทคนิคนี้เรายังไม่ค่อยได้มีการนำเอามาขยาย ถ้าขยายอาจจะเป็นวิธีการที่นำศึกษาทีเดียว เอามาเรียนเป็นวิชาการก็ได้สำหรับเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน แต่จุดแรกที่ยานโยงกลับไปท่เก่า คือ เรื่องฉันทะ จึงจะขอผ่านเรื่องอิทธิบาทนกลับมาสู่ของตนในชุดของมันคือ ฉันทะอีกครั้งหนึ่ง

ฉันทะทำให้ขยัน ตัณหาทำให้ขเกี้ยว

ทนจะขอพูดเรื่องฉันทะอย่างเดียว ฉันทะนี้เป็นเรื่องที่เรจะต้องศึกษาอีก ท่พูดมาเมื่อกันว่า ฉันทะแปลว่า ความชอบ ความพอใจ ความรัก หรือความม่ใจรัก แต่ความจริงฉันทะนั้นมันมี ๒ แบบ

ฉันทะแบบที่เรว่ากันมาเมื่อกัน ในบางโอกาสจะต้องเรียกชื่อให้เต็มว่า “ธรรมฉันทะ” แปลว่า ฉันทะในธรรม ธรรมคืออะไร? ธรรมะนี้ให้ความหมายกันได้เยอะแยะ แต่ในทนนเขาเพียง ๒ อย่าง ธรรมะแง่หนึ่งแปลว่า ความจริง แ่งที่สองแปลว่าความดงาม พอแปลได้ ๒ ความหมาย นี้ก็จะโยงกับเรื่องที่เกี้ยวของในทนน สำหรับธรรมะที่แปลว่าความจริงนั้น ความจริงคือสิ่งที่พรู้ แล้วทนนความดงาม ความดงาม

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๑๐๕

คืออะไร ความดงามคือสิ่งที่พึงกระทำหรือพึงทำให้เกิดใหม่เป็นจริงขึ้นมา

พอบอกว่า ธรรมฉันทะ ฉันทะในธรรมความหมายที่ ๑ คือ ฉันทะในความจริง ฉันทะในสิ่งที่พึงรู้ ฉันทะในแง่ที่เปลี่ยนว่าอยากในความรู้อีก คือ ใฝ่รู้ เพราะฉันทะฉันทะแง่ที่ ๑ ก็ใฝ่รู้ คนมีฉันทะแง่ที่ ๑ คือมีความใฝ่รู้ อยากจะรู้ อยากจะศึกษาให้เข้าใจความจริง ว่าอันนั้นเป็นอย่างไร เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสรู้ก็เพราะมีธรรมฉันทะนี้ ต้องการรู้ ต้องการเข้าถึงความจริงเพราะฉันทะฉันทะนี้จึงต้องขวนขวายให้เกิดความรู้ให้ได้

ในแง่ที่ ๒ ทั่วๆ ฉันทะในความดงามที่พึงทำให้เกิดใหม่เป็นจริงขึ้นมา คือ ฉันทะในการกระทำ ความอยากทำ หรือใฝ่ทำ อันนี้คือตัวที่ท่านเรียกว่า “กัตตัมยตาฉันทะ” เป็นฉันทะสำคัญเป็นรากฐานของความก้าวหน้า

เป็นอันว่า ฉันทะข้อเดิมว่า ธรรมฉันทะ คือใฝ่รู้และใฝ่ทำ หรืออยากรู้ และอยากทำ หรืออยากศึกษาและอยากสร้างสรรค์ อันนี้แหละเป็นตัวหลักสำคัญ พระพุทธเจ้าเรียกธรรมฉันทะนี้เต็มๆว่า “กุศลธรรมฉันทะ” แต่บางทีเราจะเรียกศัพท์ให้เต็มทึมนั้นขยาดยาวเกินไป ก็เลยตัดกันว่า ธรรมฉันทะ หรือบางท่านก็ตัดเอาตัวหน้า ธรรมเอาออก เรียกว่า กุศลฉันทะ แต่เรียกอย่างไรก็ตาม ก็ใฝ่รู้วามันเป็นความหมายนี้ แต่บางทีเราเรียกกันสั้นๆ ว่าฉันทะเท่านั้น โดยหมายถึงฉันทะที่ต้องการที่พูดมาแล้ว เป็นอันว่าเป็นเรื่องของความ “ใฝ่รู้” และ “ใฝ่ทำ”

ยังมีฉันทะอีกอย่างหนึ่ง ได้ยินกันบ่อยในนิเวศน์ ๕ ข้อ นิเวศน์ ๕ ข้อ ๑ ว่า “กามฉันทะ ฉันทะในกาม” ในสิ่งที่อยากได้ คือใจคิดคำนึงแต่ว่าอยากได้นั้น อยากได้นั้น อยากได้รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ที่น่าพอใจทั้งหลาย ใจไปอยู่กับสิ่งที่ต้องการ อยากโน้น

อยาก^๑ เลยไม่เป็นสมาธิ เรียกว่าง่าย ๆ ก็คือ อยากได้อามิส^๒ นี้เรียกว่า
 กามฉันทะ ตกลงว่าฉันทะมี^๓ ๒ อย่าง กามฉันทะ กับ ธรรมฉันทะ ถ้า
 เป็นกามฉันทะ แล้วก็เป็นเรื่องของโลกะ เป็นเรื่องของตัณหา ที่จริงมัน
 เป็นไวพจน์ของตัณหานั่นเองแหละ ตัณหาที่เป็นกามฉันทะนั่นคือตัว
 ปฏิบัติของธรรมฉันทะ หรือฉันทะที่เราต้องการ

ตอนนั้นก็มาถึงการแยกระหว่างฉันทะที่เป็นธรรมฉันทะกับฉันทะที่
 เป็นกามฉันทะ หรือเป็นตัณหา ซึ่งเราจะต้องแยกให้ถูก ถ้ามีกามฉันทะ
 ก็มุ่งไปในทางของตัณหา มุ่งหาสิ่งบำรุงบำเรอวัตถุอันยศความสะดวก
 ต่าง ๆ ตัณหานำไปสู่ความเกียจคร้าน ไม่ได้ทำให้เกิดความสำเร็จ
 หลายท่านบอกว่า เราจะต้องไม่สันโดษ สันโดษแล้วทำให้งอมแงมเท่า
 บ้านเมืองพัฒนาไม่ได้ ต้องส่งเสริมให้คนเกิดตัณหา อยากได้นั่นได้นั้น
 แล้วจะได้มีความพยายามสร้างโน่นสร้างนี่ จะได้พัฒนา ในที่นี้ขอบอกว่า
 ถ้าทำให้คนมีตัณหาแล้วคนจะขเกียจ มันตรงข้าม ทำไม่จึงว่าอย่างนั้น?
 ตัณหาทำให้ขเกียจเพราะเขาไม่ได้อยากได้งาน ไม่ได้อยากได้ผลสำเร็จ
 ของงาน เมื่อเราจะให้คนทำงาน เราต้องทำให้เขารักงาน รักความมุ่ง
 หมายของงาน รักวัตถุประสงค์ของงาน ถ้าคนรักงาน รักความมุ่งหมาย
 ของงาน เราเรียกว่า มีฉันทะ แต่ที่นี้เราบอกให้เขาอยากได้วัตถุ ได้
 เงินอะไรอย่างนี้เราเรียกว่าเราตัณหา ถ้าหากให้เขาอยากได้เงิน ได้วัตถุ
 ปรนเปรอน^๔ เขาไม่ได้อยากได้ผลสำเร็จของงาน ไม่ได้รักงาน ถ้าเป็น
 ไปได้เขาจะไม่ทำงาน เพราะเขาอยากจะได้เงิน อยากจะได้วัตถุเท่านั้น
 เพราะฉะนั้นพวกเราจะหาทางลัดว่าทำอย่างไรจะได้วัตถุ ได้เงินโดยไม่
 ต้องทำงานแล้วเราก็จะต้องสร้างเครื่องบบบังคับ^๕ สร้างระบบการควบคุม
 เพื่อบั่นเงอนไขให้เขาต้องทำงานจึงจะได้วัตถุ ได้ผลประโยชน์ ได้เงิน

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๑๐๗

ที่เขาต้องการ ใช้นิโม่? อันนคือระบบของความยุ่งยาก จะต้องป้องกันความทุจริตกันเต็มที่ ถ้าหากว่าเขาหลีกเลี่ยงได้ไม่ต้องทำงาน พวกมันตั้หันจะหาทางเอาวิธีลัด ถ้าทุจริตได้ก็ทุจริต พวกมันถ้าหากว่าไม่ต้องทำงานได้ก็ดี ก็เลยขเกยจ เพราะฉะนั้นตั้หันก็ส่งเสริมให้คนขเกยจ ถ้าตั้หันหาคนนอกก็ขเกยจบวกสุรธาซาเสพตติการพนัน ดังนั้นจึงบอกได้ว่า ตั้หันหาเป็นธรรมชาติส่งเสริมความขเกยจ และส่งเสริมความทุจริต ไม่ได้ช่วยให้เกิดความดงาม ความขยันหม่นเพียร หรือการพัฒนาอะไรเลย

แต่เมื่ออยู่บางที่พระอนันท์เคยกล่าวว่บางที่ต้งใช้เทคนิคเหมือนกัน บอกว่อาสัตั้หันหาละตั้หันหา หมายความว่า บางครั้งเราต้งเอาตั้หันหาเป็นเครื่องมอ เพราะว่คนบางคนทำให้เกิดฉันทะนียากเหลือเกิน ต้งไปกระตุ้นตั้หันหา ก่อน ให้ออยากได้ผลประโยชน์ ออยากได้วัตถุ เสรจแล้วจึงเอาตั้หันหาความอยากได้วัตถุ หรือความโลภนั้นมาเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดฉันทะความรักงานอีกทหนึ่ง ในกรณีที่ใช้เป็นเทคนิคนี้ท่านยอมแต่ว่ต้งระวังที่สุด เพราะจะไม่ค่อยสำเร็จตามนั้น เพราะไปยั่วให้เกิดความโลภตั้หันหาในวัตถุแล้ว ใจมันแล่นไปทางนั้น ก็ออยากได้วัตถุ ไม่รักงาน ความสำเร็จของงานก็จะไม่ได้ ก็จะได้แต่ในทางเกยจครันทุจริต ความอยากได้ทางลัดเป็นปัญหาในการพัฒนาปัจจุบันนี้

ฉะนั้นเห็นว่าเราจะต้งทำให้คนมีฉันทะให้ได้ ต้งทำฉันทะให้ นำไปสู่ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ต้งให้รักสิ่งที่ดีงามเช่นว่ ในชุมชนของเรา อะไรเป็นเป้าหมายได้แก่ ความสงบ ความอยู่ดี ความเรียบร้อย ความสามัคคี ความสะอาด สุขภาพ ความปลอดภัย อะไรต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งดีงาม สร้างความเร้าใจให้คนเกิดฉันทะขึ้นมา แล้วการพัฒนา ก็จะสำเร็จได้ แต่ถ้าไปเร้าตั้หันหาในทางที่ว่ เรามาพัฒนา

๑๐๘ คำนิยามแบบพุทธ

กันเราจะได้มีของนั้นของนี้ มิวัตถุปริณเปรอ มีโทรทัศน์ มีมอเตอร์ไซค์ มีอะไรต่ออะไร เอาแต่เรื่องที่เป็นวิัตถุบำรุงบำเรอสำหรับแต่ละคนซึ่งเป็นเรื่องส่งเสริมความเห็นแก่ตัว เห็นว่าพัฒนาอย่างฉับพลันจะเกิดปัญหาขนมากมาย

เพราะฉะนั้นจุดเราของสองอันต่างกัน คือจุดเราของฉันทะกับตัณหา ในการพัฒนาจะต้องเลือกเราเป้าหมายหนึ่ง คือเป้าหมายสำหรับฉันทะ ได้แก่สังคมทางหลายทศวรรษในชุมชนนั้นจะพึงตั้งเป็นวิัตถุประสงค์ แล้วเอาอันนั้นแหละช่วยเราฉันทะให้เกิดขึ้น

เป้าหมายแบบที่สองคือ ตัณหาซึ่งเป็นเรื่องของความอยากได้ส่วนตัวของแต่ละคนที่อยากจะได้วิัตถุมาปรนเปรอตัวเอง ซึ่งจะไม่มีทางสำเร็จผลได้ดี จะเกิดปัญหาการเบียดเบียนกัน เกิดการเอาเปรียบกันอะไรต่าง ๆ นานา ปัญหาทั้งหลายจะตามมา ดังนั้น ถ้าหากว่าจะเราตัณหาต้องเราในทางที่เป็นตัวกระตุ้นฉันทะอีกทีหนึ่ง แต่เราผู้ดำเนินการกระตุ้นเราจะต้องวางวิัตถุประสงค์ของตนเองไว้ให้ชัดทีเดียว แล้วก็ดำเนินการโดยเข้าใจกลวิธีเทคนิคต่าง ๆ

ที่ผ่านมาขอบอกว่าเรามองกันแต่เพียงตัณหากับละตัณหา เราไม่ได้มองเรื่องฉันทะเลย คือ ไปมองตัวบวกแต่ตัณหา แล้วว่าถ้าไม่เอาตัณหากลับเท่านั้น แทนที่ว่ามีมีตัวบวก ๒ ด้าน บวกฝ่ายอกุศล กับบวกฝ่ายกุศล บวกฝ่ายอกุศลก็ตัณหา บวกฝ่ายดีก็ฉันทะ แทนที่เราจะบอกว่าไม่เอาตัณหาเอาฉันทะ เรากลับบอกว่า ไม่ได้หรือกลัวละตัณหาเสียแล้วคนจะไม่มีกำลังทำงาน ต้องเราตัณหาเอาไว้ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็ว่า ตัณหาทำให้ยุ่ง ต้องให้ละตัณหาไม่ให้อยากได้ เลขเลียงกันอยู่นั้น ไม่ไปไหนเลย

เพราะฉะนั้นขอตั้งเป็นข้อสังเกตสำหรับแยกอย่างง่าย ๆ อย่างที่พูด

การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ๑๐๙

แล้วว่า ฉันทุ่มความรักงานแล้วก็รักสิ่งต่างที่เป็นวัตถุประสงค์ของงานนั้น ส่วนตัณหารากอามิส รักผลประโยชน์ตอบแทน อันนี้จะแสดงออก เช่นเวลาประสบพบเห็นอะไร คนที่เห็นอะไรที่แปลกตาที่สวยงามฉันอยากจะได้อาจจะเอามา อันนั้นเป็นความอยากแบบตัณหา แต่คนที่เห็นด้วยฉันนะ เวลาเห็นอะไรที่แปลกตงดงามที่ใหม่ที่น่าทึ่งจะเกิดความรู้สึกแปลกใจว่า เอ๊ ของนั้นทำมาได้อย่างไร สำเร็จได้อย่างไร แล้วอาจมีความรู้สึกจะทำอย่างไรเราถึงจะทำได้เช่นนั้น ความรู้สึกนี้จะเกิดตั้งแต่เด็ก ๆ ที่เคย แล้วก็อยู่กับการปลุกฝังของผู้ใหญ่ด้วย เด็กไปเห็นอะไรที่สวยงามแปลกตา เห็นแต่ว่าอยากจะได้ เอาสิ่งนั้นมา ถ้าเราปลุกฝังในแวนมันจะเป็นการเสริมตัณหา เรียกว่า เสริมกามฉันนะ แต่เด็กบางคนเราจะเห็นได้ว่า พอเห็นอะไรแปลกที่น่าทึ่ง แก่นึกในแง่ความเป็นมาเป็นไป สงสัยในทางเหตุปัจจัยเลย ว่าสิ่งนั้นมันเกิดขึ้นมาอย่างไร มันทำได้ยังไง บางคนจะนึกว่าทำไมเราถึงจะทำได้เช่นนั้น ความรู้สึกอย่างนี้ช่วยลดความรู้สึกอยากได้ออกไป เป็นฉันนะ ทำให้คิดสร้างสรรค์

ธรรมดาปลุกแล้วมันก็ต้องมีความอยากได้ออกมาบ้าง แต่ว่าสำหรับปลุกที่เป็น “กัลยาณะ” ก็ควรจะฉันนะด้วย คือนอกจากอยากได้ออกมาฉันนั้นจะมีความที่อยากจะรู้ว่า มันสำเร็จมาได้ยังไง ทำได้ยังไง แต่สำหรับเด็กนี้ สำคัญมากที่จะปลุกฝังนิสัยที่จะพัฒนาอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นนิสัยสำหรับเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไปด้วยคือว่าผู้ใหญ่จะต้องกระตุ้นตัวฉันนะขึ้นมา ไม่ใช่กระตุ้นตัณหา ถ้าเราเข้าใจเทคนิคตามแนวพุทธศาสนาแล้ว การปลุกฝังอบรมเด็กก็อาจจะเปลี่ยนไป แทนที่จะคอยส่งเสริมว่าถ้าเด็กเห็นอะไรอยากได้ ผู้ใหญ่ก็จะคอยเอามาให้ตามที่ต้องการ ทนควรจะไม่ใช่อ่างนั้นแล้ว อาจจะชแนะแก้ไข

๑๑๐ คำนิยมแบบพุทธ

เกิดความสงสัย เกิดความไม่รู้ ว่าสิ่งนั้นคืออะไร เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ทำให้เกียจจะเข้าใจเรื่องนั้นอยากทำได้ แล้วนิสัยแบบฉันทะจะตามมา

ขอสรุปว่า ฉันทะที่ถูกต้องนี่ก็คือ ธรรมฉันทะที่จะไปสัมพันธ์กับความสันโดษ ทำให้เกิดความสันโดษที่ถูกต้อง แล้วก็ทำให้เกิดความไม่สันโดษที่ถูกต้องด้วย แล้วก็ทำให้เกิดวิริยะ-ความเพียร จิตตะ-ความเอาใจใส่การทำงาน วิมังสา-ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสอบสวน เกิดสมาธิ แล้วก็เกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจจริง แล้วก็นำไปสู่แม่แต่จุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาว่าเป็นวิมุตติ-ความหลุดพ้น แต่ถ้าในทางตรงข้ามไปเร็วความอยากที่ผิด ไม่ใช่อยากแบบฉันทะ ก็จะอยากแบบตัณหา เมื่ออยากแบบตัณหาจะมีความสันโดษที่ผิดพลาด คือสันโดษในกุศลธรรมในการทำงานเสียแล้ว งานแค่นพอแล้ว ไม่เอาแล้ว วัตถุประสงค์ของงานสำเร็จแค่นพอแล้ว ไม่เอาแล้วกลายเป็นประมาท แต่จะไปเสริมความไม่สันโดษที่ผิดอีก ก็จะไปไม่สันโดษในเรื่องของสิ่งปรนเปรอต่างๆหาวัตถุ อามิสมาบำรุงบำเรอตัวเอง ก็คือเกิดความโลภ แล้วเกียจคร้านไม่ยอมทำงานหาทางลัด เมื่อเกิดหาทางลัดก็เลยต้องทุจริต เมื่อทุจริตก็เกิดปัญหาขึ้นทั้งส่วนตัวและสังคม

เพราะฉะนั้น จึงมีวิถีทางอยู่ ๒ ทาง วิถีทางหนึ่งนำไปสู่ความไม่ประสิทธิภาพในการทำงาน คือวิธีการของตัณหา และอีกวิถีทางหนึ่งนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงานก็คือ ฉันทะ และมีข้อโยงกันอยู่ที่ว่า สำหรับปุถุชนนั้นมันมีตัณหาอยู่เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นถ้าหากว่ามีตัณหาแล้ว ให้หากลวิธีที่จะทำให้ตัณหานี้เป็นปัจจัยกระตุ้นฉันทะต่อไป แล้วฉันทะนั้นจะนำไปสู่การทำงานด้วยใจรัก มีความสุข มีสมาธิ และนำไปสู่ความเป็นเลิศของงานนั้น หรือทำให้งานสำเร็จผลอย่างดีเลิศแล้ว

ก็นำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งส่วนตน และสังคมประเทศชาติ

นี่คือเรื่องประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งเป็นเพียงแง่หนึ่ง ยังไม่ใช่ตัวประสิทธิภาพเอง แต่เป็นฐานของความมีประสิทธิภาพ ว่าที่จริงการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานมีหลายแง่ คือ หลักธรรมที่จะเสริมประสิทธิภาพนั้นมีหลายอย่าง วันนั้นก็เลือกมาพูดแง่หนึ่ง ซึ่งเห็นว่า ben แก่สำคัญ ถ้าเราหมั่นทำความไม่สันโดษในกุศลธรรมนี้ เราในฐานะจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคล แล้วก็ทำให้เกิดการพัฒนาประเทศชาติที่ถูกต้องได้อย่างแน่นอน

บรรยายแก่ชมรมส่งเสริมสมรรถภาพจิต สำนักงาน ก.พ.

ณ ห้องประชุม ๑ สำนักงาน ก.พ. เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๕

เรียบเรียงโดย จันทนา ชำนาญกุล ศรีสาอางค์ เวชกรณ์ และยุพิน ชาตรีธรรม
พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารราชการ ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑-๒ ม.ค. และ ก.พ. ๒๖

พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล

ขอเจริญพรท่านอาจารย์และอุบาสิกาอุบาสิกาสารุชนทุกท่านทุกคน

เมื่อกันได้พบถวายสักการะ ซึ่งอาตมาได้กล่าวว่า ถือเป็นกรเริ่มต้นที่ดีงาม และท่านปราโมทย์ก็ได้ปรารภเรื่องนั้นให้รู้ความเป็นมาแล้ว ทนกันก็นับได้อีกอย่างว่า นอกจากจะเป็นการเนื่องด้วยการเข้าพรรษา ก็ไปตรงกับที่ท่านปราโมทย์พูดถึงคือ เป็นวันอาสาฬหบูชาด้วย วันอาสาฬหบูชาเป็นวันแสดงปฐมเทศนา วันนั้น เริ่มมรยาการสนทนาธรรมหรือแสดงธรรมในระยะเข้าพรรษานั่น นอกจากจะเนื่องด้วยการเข้าพรรษาแล้ว การเริ่มชนนิกมาตรงกับการแสดงปฐมเทศนาด้วยก็นับว่า ยังเป็นการประจวบที่ตรงกัน จะถือเป็นฤกษ์งามยามดีอะไรก็ได้

วันนี้ให้พูดเรื่อง การพัฒนาชีวิต ขอเดิมนึกเหมือนจะเป็นว่า “พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต” และคณะผู้จัดนั้นก็เรียกชื่อว่าเป็น “ปาฐกถาพิเศษ” เริ่มต้นนั้นก็ต่อว่าคณะผู้จัดสัมมนาอีกเหมือนเคย คือให้ชอการพูดครั้งนี้ใหญ่เกินไปหน่อย อาตมานึกในการที่รับมาพูดว่ามาคุยธรรมกันสักครึ่งชั่วโมงคงพอ แต่รายการนั้นจะให้พูดนานสักชั่วโมงครึ่ง แต่เวลาคู่กันไปมันน่าจะยืดไปถึงเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้ แต่ให้ตั้งใจไว้ก่อนว่าเรื่องทุกคนเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตอะไรนัก เป็นเรื่องท่อนข้างเล็กหน่อย

ในหัวข้อนี้ คำสำคัญก็คือคำว่าพัฒนา “พัฒนา” เป็นคำที่สำคัญ ในสมัยปัจจุบันนี้ บุคคลในแง่หนึ่งเรียกว่าเป็นยุคของการพัฒนา คำว่าพัฒนาในหัวข้อนี้จะเอามาเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา ก็อยากจะถามก่อนว่า คำว่าพัฒนานั้นในพุทธศาสนามีใช้หรือเปล่า ถ้าจะตอบก็บอกว่ามีเหมือนกัน พัฒนา, วัฒนธรรม ก็เป็นศัพท์ในทางภาษาบาลี แต่ถึงจะมีไม่ใช่เป็นคำสำคัญ ถือว่าไม่ใช่ศัพท์ธรรมดาเด่น เรียกว่าเดิมนั้นในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ใช้คำว่า พัฒนา เรามาใช้คำว่าพัฒนากันอย่างกว้างขวาง ในสมัยเมื่อไม่นานมานี้เอง ในเมื่อให้มาพูดเรื่อง พุทธธรรมกับการพัฒนาที่จะต้องกลับไปค้นหาหลักในทางพุทธศาสนาว่าในทางพุทธศาสนา กล่าวถึงการพัฒนาว่าอย่างไร และศัพท์ที่จะถือว่าตรงกันควรจะเป็นอะไร ถ้าเราไม่ค้นหาศัพท์เราก็อาจจะพูดได้ คือพูดไปว่า เดียวเรามักมีการพัฒนาอย่างไร และทางพุทธศาสนาจะว่าอย่างไรกับการพัฒนาในสมัยปัจจุบัน อาจจะพูดกันได้ง่ายมานานทีเดียว แต่ถ้าให้มันลงไปให้กระชับก็ต้องกลับไปค้นหาศัพท์ ที่ใช้อย่างตรงทีเดียวว่าทางพุทธศาสนาใช้อย่างไร ในการค้นหาศัพท์ที่เอาตามาคิดว่า ต้องไปมองถึงระบบหรือกระบวนการปฏิบัติของพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร กระบวนการปฏิบัติในพุทธศาสนา ถือเป็นภารกิจ เรารู้จักกันดีเรียกว่า “สิกขา” สิกขาเป็นภาษาบาลีตรงกับที่ไทยเราใช้ปัจจุบันว่า สักขา ซึ่งแปลมาจากสันสกฤต สิกขา แปลว่า ฝึกอบรม คำว่า พัฒนาแปลว่าทำให้เจริญ การทำให้เจริญลักษณะหนึ่ง ก็อยู่ในขบวนการปฏิบัติของพุทธศาสนา แต่ถ้อยคำรู้สึกว่ายังไม่ตรงกัน ถ้าหาต่อ ๆ ไปอีก ก็มีคำหนึ่งคือคำว่า “ภาวนา” ภาวนาก็เป็นคำที่ใช้มากเหมือนกัน คำว่าภาวนานี้เราแปลกันในภาษาไทยง่าย ๆ ว่า “เจริญ” เช่น สมถภาวนา แปลว่าเจริญสมถะ หรือสมาธิภาวนา ก็แปล

ว่าเจริญสมาธิ วิปัสสนากาวนา ก็แปลว่า เจริญวิปัสสนา คำว่าพัฒนา ก็แปลว่า เจริญหรือทำให้เจริญ ก็รู้สึกว่าได้ ไปกันได้ และถ้าว่ากันถึงคำว่า กาวนาก็เป็นข้อธรรมหลักในทางพุทธศาสนาทีเดียว

คำว่ากาวนาที่เราแปลว่าเจริญ เป็นการแปลที่เข้าภาษาไทยเต็มที่ และเป็นคำง่าย ๆ ที่ใช้กันมาแต่โบราณ คำในสมัยเดิมทำนกินความหมายลึกซึ้งพูดแล้วคงเข้าใจกันดี แต่มาสมัยนั้นอาจจะใช้ในความหมายที่ลึกซึ้งและกินความกว้างไม่เท่ากันทีเดียว เราก็เลยต้องหันไปดูตัวศัพท์ (เสียเวลาเรื่องศัพท์ก้นหน่อย อาตมาขอโอกาสว่าเราจะเบือนหน้าก็ตั้งยอมเสียเวลาเรื่องการพูดความหมายศัพท์อะไรกันเล็กน้อย เป็นเรื่องของภาษา) ไปดูคำว่ากาวนา ก่อนจะแปลว่าเจริญ กาวนาคำแปลตามตัวอักษรแปลว่า “การทำให้เป็นใหม่” หมายความว่าอันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่ไม่ดีก็ทำให้ดีขึ้น ซึ่งหมายความว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่าฝึกรบรรม คำว่าฝึกรบรรมก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าศึกษา เพราะฉะนั้นศึกษา กับ กาวนา จึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกัน บางทีเหมือนกันแทบสนิททีเดียว นับเป็นการโยงเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ในการปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่พูดถึงเมื่อกว่าศึกษา

ทีนี้ศึกษาเราสาม อธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา อธิปัญญาศึกษา สามอย่างนี้เราเรียกง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ขอเต็มเป็นอธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา อธิปัญญาศึกษา ไปดูทางฝ่ายกาวนา คำที่เราได้ยินบ่อย ๆ ก็อาจจะเป็นสมาธิกาวนา หรืออาจจะเป็นสมถกาวนา วิปัสสนากาวนา สมถกาวนาคือเจริญสมถะหรือฝึกรบรรมสมถะ วิปัสสนากาวนาคือ ฝึกวิปัสสนา เจริญวิปัสสนา แต่มันไม่ได้มีแก่นยังมีชุด่อื่นอีก ชุด

หนึ่งมี กายภาวนา จิตภาวนา บัญญาภาวนา อันนั้นชักใกล้เข้ามาแล้ว
ลองเทียบกับชุดศึกษาสาม มอชศีลศึกษา ฝ่ายภาวนา เริ่มต้นด้วยกาย
ภาวนา เรื่องกาย กับเรื่องอชศีล นี้ใกล้กันแล้ว คือเป็นเรื่องด้านกายกาย
นอกเหมือนกัน อันที่สองอชจิตศึกษา ทางภาวนาก็มีจิตภาวนา อชจิต
ศึกษาคือฝึกเรื่องจิตเรื่องสมาธิ จิตภาวนาก็ฝึกอบรมเรื่องจิตเหมือนกัน
สุดท้ายอชปัญญาศึกษา ทางฝ่ายนี้มีปัญญาภาวนา เรียกได้ว่าเหมือนกัน
อชปัญญาฝึกปัญญาขึ้นไป ทางฝ่ายนี้มีปัญญาภาวนาฝึกอบรมปัญญา
เจริญปัญญา ก็เรียกว่าใกล้กันมากเกือบเหมือนกันเลย

ศึกษา นี้เป็นระบบการฝึกฝนปฏิบัติอย่างที่เราเรียกว่าการศึกษา ส่วน
ในด้านที่จะพัฒนาบุคคล บุคคลฝึกตัวเองนี้เราเรียกว่าเป็นภาวนา ถ้าแปล
ให้เหมือนสมัยปัจจุบันที่เขาแปลเป็นภาษาอังกฤษ ลองโยงๆ ไปดูจะตรง
กันหรือไม่ก็ลองวิเคราะห์กันทีหลัง เราแปลศึกษาว่า *Education* และ
เราแปลภาวนาหรือเจริญว่า *Development*

หันมาพูดเรื่องภาวนา เป็นอันว่าใกล้กับศึกษาแล้ว แต่เรื่องภาวนายัง
ไม่จบแค่นั้น อาตมาจะแบ่งเป็นชุดต่างๆ แล้วชี้แจงความหมายของศัพท์
ต่อไป ท่านมีภาวนาหลายชุด เมื่ออาตมาพูดไปชุดหนึ่ง คือ ชุดกาย
ภาวนา จิตภาวนา บัญญาภาวนา แต่บางแห่งท่านพูดเพียงสอง คือ กาย
ภาวนา และ จิตภาวนา ที่พูดอย่างนี้ในบางพระสูตร อาตมาว่าเป็นการ
เทียบกันกับสมัยก่อน ในเมื่อมีผู้พูดถึงลัทธินั้นๆ ซึ่งบอกว่าการฝึกอบ
รมกาย กายภาวนา และฝึกอบรมจิต จิตภาวนา เช่นในลัทธินิครนถ์
การฝึกกาย หมายถึงการประพฤติวัตรต่าง ๆ ที่เรียกว่าเป็นอดีตภิกษุสถาน
โยค เป็นการทรมานกาย ส่วนจิตภาวนาก็เป็นแบบของเขา พระพุทธเจ้า

๑๑๖ คำนิยามแบบพุทธ

ตรัสว่า กายภาวนาในพุทธศาสนาไม่ใช่อย่างนั้น จิตภาวนาไม่ใช่อย่างนั้นแล้วบอกใหม่ อันนั้นเป็นการพูดโดยเทียบกับลัทธิอื่น ๆ ก็มีสองอย่างคือกายภาวนาและจิตภาวนา แต่ในบางแห่งภาวนาจะหมายถึง อันนั้นน่าสนใจ อาตมายกเอามาถือว่า เป็นชุดที่ครบถ้วนที่สุด เป็นเรื่องพระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระองค์เอง ไม่ได้เทียบกับคำสอนอื่น ๆ เมื่อใช้ เป็นคุณสมบัติบุคคล ท่านใช้ว่า ภาวิตกาโย ภาวิตสโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญญา ก็คือว่าภาวนาใช้เวลาใช้เป็นคุณสมบัติมันเป็นภาวิตะ ภาวิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวิตสโล ผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้ว ภาวิตจิตโต ผู้มีจิตเจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวิตปัญญา ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว

ถ้าเป็นคำนาม สอนนักคือ หนึ่งกายภาวนา เป็นคนก็เป็นภาวิตกาเย เป็นตัวการกระทำเป็นกายภาวนา สอง คนเป็นภาวิตสโล ตัวนามการกระทำเป็นศีลภาวนา สาม ภาวิตจิตโตเป็นคุณนามของบุคคล การกระทำก็เป็นจิตภาวนา และภาวิตปัญญาเป็นคุณสมบัติของบุคคล ตัวนามการกระทำก็เป็นปัญญาภาวนา เป็นอันว่าได้ชุดสี่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา นี้เรียกว่าเป็นการเจริญหรือพัฒนาที่ครบชุดสี่อย่าง แปลงง่ายว่า การเจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต เจริญปัญญา

พูดถึงภาวนานี้อาตมาได้เห็นหลักเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการศึกษา ในสมัยปัจจุบันเขาพูดถึงความมุ่งหมายของการศึกษาสี่อย่าง เรียกว่า Growth หรือ Development ก็ได้ ตรงกันเดียวกับภาวนา ถ้าใช้คำว่า Growth ก็ได้ Growth เป็นสี่ ในการศึกษาสมัยใหม่เขาบอกว่ามี

- ๑. Physical Growth ความเจริญหรือความงอกงามทางกาย อันนั้น

จะตรงกับกายภาวนา โดยศัพท์ตรงกันเลยทีเดียว

๒. ของฝรั่งเป็น *Social Growth* หรือ *Social Development* ความงอกงามทางสังคม ของบาลีว่า สัตถาวนา เจริญศีล ศีลคือระเบียบวินัย ความสัมพันธ์ทางสังคม เรื่องการปฏิบัติภายนอก ทางกาย วาจา เรียกว่าความสัมพันธ์ทางสังคม นั้นแหละ ถ้าพูดภาษาสมัยใหม่ ก็ตรงกันอีก

๓. เขาบอกว่า *Emotional Growth* หรือ *Emotional Development* ความเจริญงอกงามทางอารมณ์ อารมณ์นั้นเป็นศัพท์จากฝรั่ง แต่ก็ไม่หนีไปไหนหรอก ตรงกันคือจิตภาวนานั่นเอง แปลว่า เจริญจิต

๔. สุตท้ายของฝรั่งคือ *Intellectual Growth* หรือ *Intellectual Development* ความเจริญงอกงามทางปัญญา ของทางบาลีก็มี ปัญญาภาวนา แปลว่าเจริญปัญญา

แปลกว่าทำไมมาตรงกัน ตรงกันอย่างไรไม่มีคลาดเคลื่อนเลย แต่แปลกอีกอย่างว่าของทางพระสืออย่างนี้ไม่ได้พูดถึงกันมาเลย เราไปพูดถึง *Growth* หรือ *Development* ๔ อย่างในวงการศึกษาว่า เป็นความมุ่งหมายของการศึกษา ๔ ประการ

ที่นี้ ลองพิจารณาความหมายของภาวนา ๔ แต่ละข้อ

ข้อ ๑. กายภาวนา หรือเจริญกาย หมายถึงพัฒนาความสัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อมด้านกายภาพ ทำนอธิบายไว้หลายอย่าง อย่างหนึ่งว่าหมายถึง อินทรีย์สังวร แปลว่าสำรวมอินทรีย์ ๖ แต่บางแห่งท่านเอาแค่ ๕ ยกเว้น "ใจ" ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เวลาประสพอารมณ์ต่างๆ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ไม่ให้ถูกรอบงำด้วยความยินดีขื่นร้าย นี้

๑๑๘ คำนิยามแบบพุทธ

เรียกว่าอินทรีย์สังวร อีกอย่างหนึ่ง บางที่ท่านแปลกายภาวนาว่าได้แก่ กายานุบัสสนาสติปฏิฐาน ในทันอาตมาแปลว่า เรื่องที่เกี่ยวกับทาง กาย ได้แก่พวกการบริโภคน การใช้สอยต่างๆ ซึ่งเป็นหลักสำคัญในทาง พระพุทธศาสนา สิ่งที่เกี่ยวข้องในการบริโภคน หนึ่ง ก็อาหาร เรื่องการ กิน สอง เครื่องนุ่งห่มหรือการบริโภคนจิวร สาม ก็เสนาสนะ การบริโภคน เสนาสนะ คือที่อยู่อาศัย สุธทัย คิลานเภสัช การใช้การบริโภคนยา นึก เป็นเรื่องเกี่ยวกับกายโดยตรง และจัดอยู่ในศีลชนิดหนึ่งเรียกว่าบ้งจยบ้งจยเวกขณ หรือบ้งจยสันนีสติ ในกรณีที่ไม่ศีลมาด้วย กายจะหมายถึง ศีลทั้งหมดด้วย แต่เมื่อกายกับศีลมาด้วยกันคู่กันก็คล้ายๆ กับแบ่ง ส่วนหนึ่งออกจากศีลใหม่ขอบเขตจำกัดแคบลง กายก็จะเป็นศีลส่วน จำเพาะ ซึ่งในกรณีนี้อตมาถือเอาความหมายว่า สิ่งที่เกี่ยวข้องใน การบริโภคนหรือการกินอยู่เป็นเรื่องของกายภาวนา ถ้าอย่างนั้นก็เข้า หลักสำคัญในทางพุทธศาสนาเป็นหลักใหญ่ทีเดียว อตมาเสนอให้มา ช่วยกันศึกษาต่อไป กรณีนี้อตมา เน้นความหมายไปที่การบริโภคน การ เจริญกายเน้นการฝึกรูปธรรมในเรื่องการกินอยู่ การเกี่ยวข้องกับบ้งจยบ้งจย ต่อไปศีล, จิต, ปัญญา ความหมายชัดอยู่แล้ว สมมติว่าตกลงกันได้ อย่างนั้นก็เข้าความหมายที่ตกลงไปได้

สมมติว่าตกลงกันได้แล้วอย่างนั้น กายภาวนาหรือการเจริญกาย คือการ ฝึกรูปธรรมเกี่ยวกับการกินอยู่ การบริโภคน การพัฒนาด้านกาย ในทางพุทธ ศาสนา ถือว่าสำคัญมาก เรามหลักสำคัญในเรื่องนี้เรียก โภชนเมตตัญญู ตา ความรู้จักประมาณในการกิน รู้จักประมาณในการกินคืออะไร ถ้า แปลสมัน โภชนเมตตัญญูตาที่แปลว่ากินพอดี เมตตัญญูตา รู้ประมาณรู้พอ

ดี คำว่า มัตตะ แปลว่า พอดี ปริมาณในการกินหรือกินพอดี หมายถึง อยู่ด้วย ก้อยกน้อยพอดี กินอยู่พอดีคืออะไรอาจจะเป็นเรื่องที่กำลึงถกเถียงกัน แต่เอาตามว่าในทางธรรมะไม่มีปัญหาเลย ถ้าจะเอาหลัก ท่านแสดงไว้ชัดพอ โภชนเมตตัญญุตตา กินอยู่พอดีก็ต้องใช้โยนิโสมนสิการ เพราะท่านบอกไว้เลย กินพอดีก็คือ ปฏิสังขยา โย... ที่พระท่านจะต้องท่อง ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายจึงฉันทอาหารบิณฑบาตคือเราไม่ได้ฉันทเพื่อสนุกสนานมัวเมาใก้หรืออะไรต่าง ๆ ไม่ใช่เพื่อบำรุงบำเรอปรนเปรอ แต่เพื่อให้ร่างกายเป็นอยู่ได้เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ เพื่อเป็นอยู่ผาสุกอาตมาแปลว่า เพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพดี เพื่อเกื้อหนุนชีวิตที่งดงามหรือความประพฤติธรรม ให้ทำงานทำกิจของตนไปได้อยู่สุขสบาย นี้เรียกว่า ใช้โยนิโสมนสิการ

ในกรณีเกี่ยวกับการบริโภคคนมีหลักโยนิโสมนสิการที่เรียกว่า การพิจารณาคคุณค่าแท้คุณค่าเทียม โภชนเมตตัญญุตตา คือใช้โยนิโสมนสิการในการบริโภคให้ได้คุณค่าแท้ ไม่เอาคุณค่าเทียม ในเรื่องอาหารคุณค่าเทียมคือคุณค่าที่ไม่ใช่คุณค่าแท้จริงต่อชีวิต เราเรียกว่าคุณค่าที่สนองตัณหา คุณค่าที่สนองตัณหาคืออะไร ก็คือกินเพียงเพื่อร่อย กินเพื่อจะอวดมั่งอวดมี กินเพื่อใก้หรือสนุกสนานกินเพื่อมัวเมา นี้เรียกว่าคุณค่าเทียม คุณค่าสนองตัณหา ทันท้อมโยนิโสมนสิการ ก็ใช้ปัญญาพิจารณาว่าอาหารนี้ให้อะไรที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงแก่ชีวิต คุณค่าที่จะช่วยให้ร่างกายของเรามีสุขภาพดี กินไม่เกินสมควร ไม่มากไม่น้อยไป ได้คุณค่าประโยชน์ เราเรียกว่าได้คุณค่าแท้ ได้คุณค่าที่สนองปัญญา ทรูเข้าใจความจริงประโยชน์ ความดีความควร เป็นโยนิโสมนสิการ ถ้าเป็นอย่างนี้เรียกว่ากินถูกต้อง

เมื่อกินด้วยใช้ปัญญาอย่างนั้นแล้ว มันก็เป็นโทษเนมัตตัญญูตาเองเลยเพราะ
 ฉะนั้นกินพอดีก็ออกการกินอย่างใช้ปัญญา รู้คุณค่าที่แท้จริง กินเพื่อคุณค่า
 ที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ในเรื่องเครื่องนุ่งห่มก็เหมือนกัน เราต้องพิจารณา
 ว่าเครื่องนุ่งห่มนี้ มนุษย์เราใช้เพื่ออะไรถ้าหากว่าใช้เพื่อปกปิดร่างกาย
 เพื่อกันหนาวร้อนอะไรต่างๆ อย่างนั้นเป็นเรื่องการใช้ปัญญา เป็นโยนิโส
 มนสิการเรียกว่าคุณค่าแท้ ถ้าหากเราใช้เพื่อจะอวดฐานะมั่งมีเป็นต้น
 มันก็กลายเป็นเรื่องตัณหา เรื่องคุณค่าเทียม ต้องแยกกันได้อย่าง

พอใช้โยนิโสมนสิการมันก็เป็นโทษเนมัตตัญญูตาเลย มันอยู่แค่นั้นไม่
 ต้องไปพูดถึงว่าจะกินน้อยเท่านั้นมากเท่านั้น ในแง่ของปริมาณแต่อาจจะ
 บอกไม่ถูก เป็นเรื่องต้องว่ากันอีกชั้นหนึ่ง เอาหลักกลางก่อนต้องเอาที่
 คุณค่าของมันก่อนและเรื่องปริมาณมาว่ากันทีหลัง ถ้าเอาปริมาณมาว่าเลย
 มันก็จะยุ่ง ว่ากินแค่ไหนเรียกว่าพอดี คงจะจำกัดเป็นหลักตายตัวไม่ได้
 บางทีมันขึ้นกับกาลเทศะความต้องการตามสภาพและขนาดของร่างกาย
 เป็นต้น บัจฉัยประกอบหลายอย่าง ต้องจับหลักอันนั้นพระท่านใช้หลักนี้
 เลยกว่าโทษเนมัตตัญญูตา คือปฏิบัติสังขา โย...พิจารณาโดยแยกกายแล้ว
 จึงฉันอาหาร คอฉันเพื่ออย่างนั้นๆ แล้วก็ว่าไป กินอยู่พอดีหลักก็อยู่ตรง
 เราจับได้แล้ว เรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัยก็เหมือนกันขยายไปได้ทุกอย่าง
 แม้แต่เทคโนโลยีต่างๆ

ทุนในการพัฒนา อาตมาว่า ชนกายภาวนา ผูกอบรมเจริญญาณ
 สำคัญมากในการพัฒนา ถ้าพัฒนาบุคคลไม่ได้แล้ว กระบวนการพัฒนา
 ก็ย่อมผิด การพัฒนาบุคคลนั้นต้องพัฒนาทั้งคนทำงานและพัฒนาคนท
 จะอยู่ในถิ่นพัฒนา และในการพัฒนาบุคคลนั้น ถ้าหากว่าชนทหนึ่งคอ
 ทยภาวนาในแง่ไม่สำเร็จ อาตมาว่าการพัฒนานั้นก็ล้มเหลวแล้ว ถ้า

หากว่าการใช้ปัจจัยสี่หรือพวกวัตถุทั้งหลายและการรับความเจริญต่าง ๆ ทางเทคโนโลยี มุ่งจะเอามาเพื่อสนองตัณหา เพื่อวัตถุประสงค์เพียงจะปรนเปรอบำรุงบำเรอ อวดมั่งอวดม้แข่งขันเป็นต้น การพัฒนานั้นจะต้องเกิดปัญหามาก ล้มเหลว และอาตมามองในแง่ว่าการพัฒนาอาจจะเรียกว่าพัฒนาผิดหรือเป็นเพียงการทำให้ทันสมัยแต่ไม่พัฒนานั้น มันเป็นเรื่องที่ผิดมาตั้งแต่กายภาวนาเลย มันพลาดมาแต่ทีนเลย ยังไม่ต้องไปพูดถึงศีลภาวนา จิตภาวนา ปัญญาภาวนา มันพลาดเสียแล้วตั้งแต่ต้น

ขอรวบรัดผ่านไปอีกก่อน เรื่องนี้ยังไม่หมดต้องคุยกันอีก ต่อไปเรื่องศีลภาวนา พัฒนาศีล เจริญศีล เรื่องศีลก็รู้กันอยู่แล้วแต่เรามาขยายความหมายให้คนสมัยปัจจุบันเข้าใจคือ เป็นระเบียบวินัยความสุขจิตกาย วาจา และความสัมพันธ์ทางสังคม ศีลนมองได้สองด้าน ด้านภายในตัวเอง กับด้านภายนอก ด้านภายในคืออะไร ศีลคือการฝึกกายวาจาให้เดินเข้าสู่ทางที่ถูกต้องปราศจากโทษ เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการฝึกอบรมจิตต่อไป ศีลภาวนาเป็นพื้นฐานแก่จิตภาวนา ท่านบอกว่าศีลที่ถูกต้องเป็นไปเพื่อสมาธิถ้าใช้ศัพทศัพท์ว่าสมาธิสังวัตตนิค นเป็นเรื่องวัตถุประสงค์ภายใน ศีลนั้นจะปฏิบัติอย่างไร ถ้าไม่เป็นไปเพื่อสมาธิก็ล้มเหลวหมด ไม่ได้ดูที่การปฏิบัติภายนอกแก่นนั้นแก่น แต่ดูที่ว่บรรลุเป้าหมายหรือไม่ อันนั้นเป็นหลักสำคัญ คือมองศีลนมองสองแบบ หนึ่งมองในรูปแบบว่าเครื่องครัดทำไร เครื่องครัดนั้นก็ถูกต้องในแง่หนึ่ง เพราะมันมีหลักการกฎเกณฑ์ภายนอกที่จะเป็นข้อตกลงสำหรับรู้ร่วมกันว่าเอาแค่นี้ อย่างน้อยรูปแบบมันให้แล้ว รูปแบบนั้นเป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบยังไม่ใช่เครื่องตัดสินที่แท้จริง ต้องดูว่าหลักขณะสมาธิสังวัตตนิค เป็นไปเพื่อสมาธิหรือไม่ ถ้าไม่มีเป้าหมายน้อยอยู่ การปฏิบัติอาจจะเคร่งครัดเลย

๑๒๒ คำนิยามแบบพุทธ

เถิดไป เป็นไปได้เหมือนกัน อย่างลัทธินิกครนถ์ก็ปฏิบัติเคร่งครัดเลย
เถิดไป

ทัศนคติในแง่ข้างนอก ศีลมองในแง่ประโยชน์ของสังคม ประโยชน์
ทางสังคมเริ่มด้วยอะไร คือการไม่เบียดเบียนกันเป็นอันน้อย ศีลนั้นมี
หลักการด้านนอก อย่างน้อยไม่เบียดเบียนกัน ไม่สร้างความเดือดร้อนให้
แก่ผู้อื่น ต่อจากนั้นเป็นศัลยศาสตร์คือการช่วยเหลือทางสังคม
อย่างพระท่านจัดเอาบุญกิริยาวัตถุข้อ ไวยาวัจจมัยกุศล บุญหรือกุศลที่เกิด
จากการชวนชวชวยช่วยเหลือรับใช้อะไรต่าง ๆ (ไวยาวัจจะ) อย่างพวกที่
ไปทำงานสังคมสงเคราะห์ ทำงานพัฒนา เราถือว่าเป็นพวกทำไวยาวัจ
มัยทั้งนั้น ไวยาวัจจะนั้นเป็นเรื่องศัลยชนบวกรวมศัลยที่เรียกว่าศัลยชนลบ
คือไม่เบียดเบียนเป็นเกณฑ์อย่างต่ำ ถ้าใครยังไม่ไปทำอันนี้ก็อย่าเบียด
เบียน ทัศนคติได้ดีกว่านั้นก็มาถึงชน ไวยาวัจจมัยเป็นชนบวกรไปช่วย
เหลือ จะเรียกว่ารับใช้หรือบริการหรือจะใช้ศัพท์อะไรก็ได้แล้วแต่ เป็นอัน
ว่าเรื่องศัลยสองอย่าง มองข้างในมองข้างนอก ในด้านสังคมความสัมพันธ์
พันธ์ในลักษณะไม่เบียดเบียน ลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลและข้างใน มันจะ
สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าภายนอกดกก็จะช่วยให้จิตใจมีพื้นฐานที่จะทำให้
สงบได้ อย่างน้อยสังคมที่สงบร่มเย็นมันสันติก็ทำให้คนมีสภาพแวดล้อม
อำนวยความสะดวกอบรบทางจิตด้วย หรือตัวเองประพฤดีสุด จิตตัวเองก็
โปร่งเบาจิตใจเป็นพินทจะสงบได้ง่าย เหมาะแก่การทำสมาธิ

ขอผ่านไปข้อที่สาม จิตภาวนา การฝึกอบรมจิตในขั้นสูง (ที่จริงก็ไม่
ใช่สูงหรอกแต่เราใช้ศัพท์ทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นรูปแบบหรือจำกัด)
จิตภาวนาก็เป็นเรื่องสมาธิภาวนา การฝึกบำเพ็ญสมาธิ หรือ สมถภาวนา
เจริญสมถะ แต่เดิวน พอพุทธถึงสมถะคนก็ไปนั่งกว่างอหย ๆ ที่จริงงอหย

นตรงกันข้ามกับสมณะ คือไม่ไปเข้าถ้ำนิรณัม สมณะมีจุดมุ่งหมาย
เพื่อการกำจัดถ้ำนิรณัมซึ่งเป็นถ้ำนิรณัมสำคัญ เป็นปฏิบัติแก่สมาธิ
เป็นปฏิบัติแก่สมณะ สมณะนั้นตัวสำคัญคือกำจัดนิรณัม กำจัดนิรณัม
ไม่ได้ไม่มีทางได้สมาธิ เป็นเกณฑ์วัดทีเดียวว่าถ้ำนิรณัมคือไม่มีสมาธิ
เพราะฉะนั้นมีความหุดหุ้ม ท้อแท้คือลักษณะที่ไม่มีทางได้สมาธิ สมาธิ
ต้องกำจัดอันด้วย เพราะฉะนั้นคนเขาใจผิดมากมาย เอาสมณะเป็น
หยอไป ไปสร้างความรู้สึกที่สั่นคลอนอย่างนั้น บางทีคนที่บำเพ็ญเพียร
ทางจิตก็มีลักษณะสงบแต่ว่าสงบอย่างมีปัญญา สงบอย่างมีลักษณะทั่วทั้ง
ของตัวเองในทางที่คุณภาพ ไม่ใช่สงบแบบหยออะไรไปอย่างนั้น ต้อง
ระวังแยกกันให้ด้วย เป็นอันว่าฝักอบรมจิตฝักอบรมสมาธิอันเป็นพวก
เดียวกัน พุดไปแล้วว่า สมาธิให้ความหมายในแง่ลบได้ สมาธิคืออะไร
คือการกำจัดนิรณัม ถ้าพุดแค่นั้นพอเลย กำจัดนิรณัมได้ปฏิบัติสมาธิก็
สำเร็จ นิรณัมห้า

๑. กามฉันทะ แปลว่า ความพอใจในกาม ความพอใจติดในรูป รส
กลิ่น เสียง สัมผัสสังขารปรารถนาหลาย คือใฝ่ในสิ่งที่พอใจอยากได้ทั้ง
หลายนั่นเอง นิรณัมห้าอีกชุดหนึ่งท่านใช้บ่อย เริ่มต้นด้วย อภิชฌา
ไม่ใช่เริ่มด้วยกามฉันทะ แต่ชุดที่เราจะรู้จักกันมากคือ เริ่มด้วยกามฉันทะ
อภิชฌานเป็นไวพจน์ของกามฉันทะ แต่พุดทั้งสองศัพท์ เราจะเกิดความ
เข้าใจกว้างขึ้น บาลีหมายถึงอันเดียวกัน อภิชฌาแปลว่าความเพ่งเล็ง
อยากได้ ใจจ้องจะเอาโน้นเอานั่น คือโลกนั่นเอง โลกอยากได้นั้นได้นั้น
เป็นตัวนิรณัมอย่างหนึ่งขัดขวางการทำงานของจิต อย่างน้อยมันทำให้
จิตสงบ เรื่องนี้จะสัมพันธ์กับปัญญาภาวนาด้วย จิตจะไม่สงบไม่เป็น
สมาธิไม่แน่วแน่ในเรื่องที่คิดพิจารณาเป็นต้น ถ้ามีกามฉันทะโลกอยาก

๑๒๔ คำนิยามแบบพุทธ

ได้นั้นได้นั้น จ้องจะเอาโน้นเอานั่นวนวายน้อย มั่นพึงหรือเขวออกไป

๒. พยาบาท คือความคิดทมิความกระทบกระทั่ง ขัดเคืองแค้นใจ ไม่พอใจอะไรต่าง ๆ คิดแค้นร้ายมุ่งจะทำลาย พวกนี้เรียกว่าพยาบาท ทำให้จิตไม่สงบ ในขณะที่ต้องการสมาธิ ถ้าจิตมันร้อนก็ไม่สำเร็จ พยาบาท ทำให้จิตร้อน ความโกรธทำให้จิตร้อน เมื่อจิตร้อนกระวนกระวาย มั่นก็สงบไม่ได้

๓. ถิ่นมีทระ ตัวที่พูดถึงเมือก ความหดหู่ ง่วงเหงา เฉาซึม ท่านบอกว่ามันเป็นทางกายกับทางใจ ทางกายคือความง่วงเหงาหาวนอนเป็น มีทระ คือกายไม่สู้งาน เรียกว่าไม่สู้กิจก็ได้ ในทางจิตคือถิ่น ความหดหู่ ความซึมเศร้าเหงาหงอย สมาธิจะต้องมีลักษณะจิตสดชื่นผ่องใส กระปรี้กระเปร่าด้วย ถิ่นมีทระทำให้จิตระย้อยทอดย ห่อเหี่ยว ไม่ผ่องใส จึงทำให้ไม่เกิดสมาธิ

๔. ต่อไป อุทรัจจุกุกุจะ แยกเป็นอุทรัจจะ ความฟุ้งซ่านจิตวนวายพล่านไปในเรื่องต่างๆ กุกุจะ ความรำคาญใจ ความเดือดร้อนใจ เช่นว่าสิ่งที่ควรจะทำ เราไม่ได้ทำ เรื่องที่ไม่ควรทำเราได้ทำแล้ว นั่นเป็นสิ่งที่จะมารบกวนจิตทำให้เป็นสมาธิไม่ได้ สงบไม่ได้ ผ่องใสไม่ได้

๕. สุตท้ายกวีจิจิฉมา ความล่งเลงสงสัย ท่านใช้คำว่าสงสัยในกุศลธรรมในหลักความดั้งเดิม ทำให้ใจไม่สามารถแล่นไปได้แม้แต่ในสิ่งที่ปฏิบัติ สิ่งที่เรทำเราเกิดไม่แน่ใจขึ้นมาว่า มันเป็นสิ่งดั้งเดิมมีคุณประโยชน์แท้หรือเปล่า พอเกิดความล่งเลงสงสัยเช่นนี้จิตก็ไม่สบายแล้วแล่นไปไม่ได้ งานนั้นเดินไม่เรียบคล่อง จิตไม่สามารถจับงานนั้นให้พุ่งไปได้ดี

หาอย่างนั้นเป็นตัวนิเวรณ^๕ ขัดขวางจิตไม่ให้สงบ ไม่ให้แน่นแน^๕ ไม่ให้
เกิดสมาธิ สมาธิจะต้องกำจัดเจ้าห้าตัว^๕ ให้ได้ กำจัดได้เมื่อไรสมาธิเกิด
เหมือนนั้น นั่นเป็นการมองในแง่ลบ ที่มองในแง่บวกก็มองได้หลายอย่าง
ท่านใช้ศัพท์เยอะเยอะเหลือเกิน พรรณนาถึงสภาพจิตที่เป็นสมาธิว่า
อย่างนั้น ๆ อาตมาจะลองพูดให้สั้นด้วยคำพูดสมัยใหม่ซึ่งอาจจะใช้ว่า
สมาธิคือฝึกจิตใหม่คุณภาพจิตดี ใหม่สมรรถภาพจิตดี ใหม่สุขภาพจิตดี
จิตมีลักษณะสามอย่างนั้นเรียกว่าเป็นจิตที่ได้รับการฝึกอบรมแล้ว เป็นจิต
ที่สมาธิ

จิตมีคุณภาพ คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่นมีเมตตากรุณาเป็นต้น
จิตมีสมรรถภาพคือจิตที่มั่นคง เข้มแข็งทนทาน ไม่เปราะไม่ใสะเป็น
ต้น ศัพท์ที่พระท่านใช้คำว่า กรรมนี้ยะ เหมาะแก่การใช้งาน แสดงว่า
หลักการของสมาธิมุ่งเพื่อจุดหมายขั้นต่อไปคือสำหรับใช้ประโยชน์เป็น
เครื่องมื่ออุปกรรม^๕ สุดท้ายมี สุขภาพจิต อย่างน้อยก็มีความผ่อนคลาย มี
ความเบิกบานสดชื่นว่าแจ่มใสหนุ่มวโลหะไรพวง^๕ เรียกว่าจิตเป็น
สมาธิ อย่างไรก็ตามคุณสมบัติเหล่านั้นจะมารวมกัน คือ “เหมาะแก่การ
ใช้งาน” ใช้งานอะไร ท่านบอกว่า ใช้งานข้อสี่ใจเล่า คือปัญญา
ภาวนา ใช้งานทางปัญญา เอาไปคิดไปใช้ปัญญา เจริญปัญญาต่อไป
ฉะนั้นสมาธิท่านจึงบอกว่าเป็นฐานแก่ปัญญา เป็นอันว่าพูดโดยย่อก็ท่าน
สมาธิในแง่บวก มีคุณภาพประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ มีสมรรถภาพ
เข้มแข็งเหมาะแก่การใช้งาน มีสุขภาพ เบิกบานผ่อนคลายมีความสุข

ทันเวลาฝึก ถ้าฝึกเพียงจะให้จิตมันแน่นแน^๕อยู่ ก็ใช้วิธีได้เยอะเยอะ
เช่นกสิณ กสิณมุ่งจะทำให้จิตแน่นแน^๕มันคงอยู่กับอารมณ์หนึ่งเดียวที่กำ
หนด มุ่งกำจัดความฟุ้งซ่านต่าง ๆ วิธีฝึกที่เน้นคุณธรรมก็มี ก็มุ่งให้จิต

๑๒๖ คำนิยามแบบพุทธ

แน่วแน่เหมือนกัน แต่เจริญคุณธรรมไปในตัวด้วย เช่น พรหมวิหารสี่ ซึ่งท่านนิยามเรียกว่า อัปมัญญา ก็เป็นกรรมฐานฝึกจิตเหมือนกัน เป็นสมณะ ฝึกใหม่เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ถ้าเรามองกว้าง ๆ เห็นตัวกรรมฐานเราจะเข้าใจสมาธิมากขึ้น ฝึกเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็เป็นการฝึกสมาธิ อย่างนบนตน

ต่อไปข้อสุดท้าย ปัญญาภาวนา เจริญภาวนา ถ้าใช้ศัพท์เฉพาะจริง ๆ ก็เป็นขณวิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้รู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะหรือตามที่มีมันเป็น สิ่งทั้งหลายเป็นอย่างไร ก็รู้ตามมันเป็นนั่นเองนั่นเอง เกิดญาณปฏิญาณที่สันตะ รู้เห็นตามความเป็นจริง ขนสูงที่สุดคือรูสภาวะของโลกและชีวิตตามเป็นจริง ทำให้จิตหลุดพ้นไปได้ รู้ตามเป็นจริงอย่างไร ท่านขยายว่ารู อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทนต่ำลงมารูตามเป็นจริงคือคิดพิจารณาองเห็นตามเป็นจริง เรื่องสำคัญอยู่ที่ว่า คนเรานี้ใช้ปัญญาแต่ไม่เห็นตามความเป็นจริง มันมีตัวตนที่จะทำให้พิจารณาแล้วเห็นคลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนไปจากความเป็นจริง เรียกแง่หนึ่งว่าทำให้เกิดมอคติ คือการพิจารณาองสิ่งทั้งหลายอย่างเอนเอียง ปัญญาภาวนาจะต้องมาแก้อนัน การรู้เห็นตามความเป็นจริง จึงเริ่มต้นแต่การพิจารณาองเห็นรับรู้สิ่งทั้งหลายถูกต้องตรงตามที่มีมันเป็นจริงไปจนกระทั่งรูลักษณะสภาวะทั้งหลายที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จบสุดท้าย

ขณะที่เรานั่งในทณคังเป็นขณตนคือ ขนของการรู้เห็นการพิจารณาสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง การจะใช้ปัญญาให้ถูกต้องเห็นตรงตามความเป็นจริงก็ไปเข้าหลักพุทธมอถ คืออนรรณทสัมพันธกัสมาริ

เป็นตัวที่ถูกสมาธิกำจัด สมาธินั้นทำให้จิตพร้อมที่จะใช้งานทางปัญญา เพราะฉะนั้นนิเวศน์ก็มาสัมพันธ์กับปัญญา เป็นตัวขัดขวางให้ใช้ปัญญาได้ ไม่ถูกต้อง เวลาพระพุทธเจ้าตรัสถึงนิเวศน์ทรงเน้นในแง่ปัญญา มากกว่าในแง่จิตด้วยซ้ำ ในพระไตรปิฎก นิเวศน์จะมากับโพชฌงค์เป็นธรรมชาติฝ่ายปฏิบัติต่อกัน นิเวศน์เป็นฝ่ายอกุศลเป็นตัวขัดขวางปัญญาในแง่จิต ท่านว่ามันกดทับจิต ครอบงำจิต ทำให้จิตไม่เปิดโล่งคับแคบ ทว่าเป็นตัวขวางปัญญาตอนที่สำคัญ ถ้าหากว่ามนิเวศน์การพิจารณาสังทงหลาย มันจะไม่ตรงตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ถ้ามีความโลภเป็นอกุศลมาเพ่งเล็งอยากได้ผลประโยชน์ การพิจารณาเรื่องต่างๆ ก็เอนเอียงถูกความอยากได้มันลากไป ไม่พิจารณาตามเรื่องไม่เป็นอนุเบกขา ถ้าในแง่บุคคล ก็เกิดความลำเอียง ถ้าในแง่วัตถุก็เป็นเรื่องโลก ทันถ้าเกิดพยายามนั้นก็ลำเอียงไปอีกด้านหนึ่ง ไปในแง่โทสาคติลำเอียงเพราะโกรธ ไม่เห็นตามความเป็นจริงเหมือนกัน ถ้ามันมีทระ จิตห่อเหี่ยวก็เป็นอันว่าใช้ปัญญาไม่ค่อยได้ มันซึมไปปัญญาไม่แล่น อุทรัจจะ ถูกกุกจะ ใจฟุ้งซ่าน สายพลาณอยู่ก็เสียคุณภาพไม่มั่นคงเข้มแข็ง จิตไม่แน่วแน่ไม่พร้อมจะใช้งานต่างๆ วิจิกิจฉา ลังเล ขัดแย้งในใจ ทำให้เข้าสู่เรื่องไม่ได้ เขาก็ง่าย ๆ ว่า นิเวศน์เป็นตัวทำให้คนเราใช้สติปัญญาไม่ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง

ทันพูดโยงมาถึงสมัยปัจจุบัน เรื่องนิเวศน์บางกรณีท่านยอมให้ว่าเป็นเทคนิค คนเรานับว่ามีประมาท คนที่มีความสุขอยู่สบายแล้วมักจะประมาท ธรรมะท่านสอนไม่ให้ประมาทแต่คนที่อดประมาทไม่ได้ ยามประเทศชาติมีความสงบสุขชาวประชาที่มักประมาท ไม่เอาเรื่องเอาราวไม่ปรับปรุงเตรียมการ ดีไม่ดีก็หันไปมัวเมา เลินเล่ออยู่กับการสนุก

๑๒๘ คำนิยมแบบพุทธ

สนานปรนเปรอนำสังคัมไปสู่ความเสมอ ความสุขเลขกลายเป็นตัวร้าย ทำให้เกิดความเสมอ คนเรามากับประมาทด้วยเหตุต่าง ๆ หลาย ๆ อย่าง ประเด็นก็คือความประมาทมีว่มาเป็นเรื่องราวแรงและขัดขวางการพัฒนา

เมื่อคนเราประมาทด้วยความสุขของตน ก็จะต้องมีการกระตุ้น กระตุ้นให้ไม่ประมาท วิธีกระตุ้นทำได้หลายอย่าง ถ้าผู้กระตุ้นทำในความหมายที่เป็นกุศล บางทีแม้จะใช้สิ่งที่ไม่เป็นกุศลมันก็ช่วยได้เหมือนกัน หลักธรรมบอกว่าคุณศัลเป็นบัจฉัยแก่กุศลได้ คนในโลกจำนวนมากมีกิเลสชนิดที่ปกป้องตัวเอง ในขณะที่ยังไม่ตรัสรู้ยังไม่บรรลุ กำจัดกิเลสยังไม่ได้ กิเลสชนิดที่ปกป้องตัวเองช่วยคนได้มาก เช่นความกลัว ความกลัวช่วยให้คนพ้นจากภัยอันตรายได้ แม้ว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ปลอดภัย เพราะในหลายกรณีมันทำให้เราแย่ แต่บางกรณีมันช่วย หรืออย่างมานะ คนธรรมดาปลุชนนี้ มานะช่วยได้มาก แต่มันก็ทำลายเราด้วย อย่างขัตติมานะ ก็ทำให้ต้องเพียรพยายาม ฉะนั้นจะต้องทำให้ได้เพราะฉันทเป็นกษัตริย์ หรือไม่ต้องถึงกษัตริย์ คนธรรมดาเพราะมานะก็คิดว่าเราอยู่ในฐานะนี้ ฉันทเป็นอย่างนั้นชนนี้ เห็นคนอื่นในฐานะด้อยกว่า เขาทำอย่างนั้นได้เราทำไม่ได้เราก็แย่ ก็ต้องบับบั้งกับตัวเองเร่งรัดตัวเอง กิเลสพวกนี้ช่วยมนุษย์สามัญได้มากมาย เราต้องเห็นคุณค่าของมันบ้าง

โบราณเราเอามานะมาสนับสนุนกับความเพียร อย่างผู้ใหญ่สอนเด็กว่าให้มันมานะพยายาม เอามานะมากู้กับพยายามก็เพราะฉันทนั้น เพราะตัวมานะมันเคยช่วยเรา แล้วนาน ๆ เลยสนับสนุนเอามานะเป็นความเพียรไป แต่มานะเป็นเหตุให้คนเพียรได้ ทั้งมันเป็นกิเลส และคนธรรมดาคนมานะเป็นตัวสำคัญทำให้ทำสงทอดงามได้มาก ในทำนองเดียวกันเราอาจ

ปลุกคนทำให้เกิดความโกรธไม่พอใจอะไรต่างๆ ทำให้โลกอยากได้นั่น
 ใต้น้ำบ้าง แล้วจะได้ให้เขาคิดให้เขาเพียรพยายาม ที่สำคัญคือใช้ความ
 กัด ไม่นั่นธรรมดาไม่คิดนั่งหงอย เพลินสบายประมาท ไม่เอาเรื่อง
 เอาราว พอไปปลุกอย่างนั้นแล้วคิดขึ้นมา สนใจเรื่องที่เขาให้คิด แต่
 อันตรายมาอยู่ตรงตอนที่ว่าพอถึงจุดควรหยุดไม่หยุด ก่อตอนที่คิดเขา
 ควรจะระงับโลกะความอยากได้ หรือกามฉันทะ ระงับความโกรธความ
 พยาบาท เพราะตอนใช้ปัญญาต้องบริสุทธิ์จากสิ่งเหล่านี้ พอจะคิดต้อง
 หมัดสิ่งเหล่านี้ ไม่มีความลำเอียง มองตามจริง

วิธีการสมัยใหม่ผิดกับพุทธศาสนาตรงนั้น คือไปปลุกให้คนโกรธ
 หรืออยากได้นั้นมี ๒ พวกในสมัยปัจจุบัน พวกหนึ่งปลุกให้คนโลก
 จะได้คิดอยากได้นั้นอยากได้นั้นจะได้พัฒนา อีกพวกตรงข้ามปลุกให้
 โกรธจะได้ต้นตอที่จะแก้ไขสังขารร้ายในสังคม สองพวกนี้ถ้ามองในแง่
 พุทธศาสนาเป็นที่สุดสองทาง พุทธศาสนาอาจจะยอมรับตอนต้นว่าปลุก
 ได้ แต่ระวังที่สุดเลยมันจะผิด พอถึงจุดหยุดจะใช้ปัญญาต้องให้เขาพ้น
 จากสิ่งเหล่านี้ ถ้าไม่พ้นจากสองอันนี้จะคิดลำเอียง แล้วมองไม่เห็นตาม
 เป็นจริง แล้วทันทีพลาดก็ตรงนั่นเองคือ พวกที่ใช้ปัญญาโดยมีโลกะ
 เป็นตัวนำก็จะคิดไปทางหนึ่ง ทำให้พัฒนาผิดพลาดเอาเข้าตัวไป อีก
 พวกหนึ่งคิดโดยเอาพยาบาทหรือโทสะเป็นตัวนำ ความคิดก็ลำเอียงไป
 อีกข้างหนึ่ง ทำให้ไม่เห็นตามความเป็นจริง มองอีกฝ่ายหนึ่งร้ายไปหมด
 คิดทำลายกันต่าง ๆ ผิดทั้งคู่ ในแง่ของพุทธศาสนาบอกว่าเราอาจจะยอม
 ในแง่อุบายจุดไฟเร็วได้ แต่พอถึงขั้นใช้ปัญญาแล้วต้องปราศจากทั้งฝ่าย
 โลกะทั้งฝ่ายโทสะจึงจะมองเห็นตรงทั่วตลอดกำจัดโมหะได้แท้จริง นี่
 เป็นการพูดโดยย่อ โดยหลักการภาวนาสีพุทธจบแล้ว

เรื่องที่น่าจะพูดออกก็คือ ในการประกอบรมปัญญา หรือปัญญาภาวนา ทำให้รู้เห็นตามความเป็นจริงนั้น พอได้เห็น ได้รู้ความเป็นจริงก็เกิดสัมมาทิฐิ ขอบุคคลอย่างย่อว่าตอนต้นเป็นโลกีย์สัมมาทิฐิความเห็นถูกต้องในชนบทเป็นโลกยะ คือความเห็นรู้เข้าใจสำนึกในหลักเหตุผล เหตุผลมันมาจากเหตุและผล คือความคิดที่ดำเนินตามแนวเหตุและผล แต่ว่าเหตุผลกับเหตุและผลไม่เหมือนกันนะ ระวังอย่าสับสน “เหตุและผล” ใช้ภาษาอังกฤษว่า *Cause and Effect* แต่ “เหตุผล” ใช้ภาษาอังกฤษว่า *Reason* “การคิดเหตุผล” ใช้ว่า *Reasoning* นี้ยังไม่ถึงขั้นเข้าถึงตัวความจริงแต่เป็นขั้นการคิดที่ตรงตามแนวเหตุและผล หรือจะเรียกอีกอย่างว่าคิดตามแนวของเหตุปัจจัยตามความสัมพันธ์สับทอดของเหตุปัจจัยนี้เราเรียกว่าคิดอย่างมีเหตุผล แต่มันอาจจะไม่ใช่ตัวความจริง เพราะยังไม่ได้รู้เห็นเหตุและผลเอง ขั้นคิดเหตุผลยังไม่ถึงขั้นรู้เห็นเหตุและผล เป็นขั้นคิดตรงกับความจริงแต่ยังไม่ใช้ขั้นเข้าถึงตัวความจริง แยกตรงนี้ได้ พอรู้เห็นเหตุและผลก็ถึงความจริงเลย แต่คิดสอดคล้องกับเหตุและผลเป็นการคิดอย่างมีเหตุผล ความมีเหตุผลรู้เข้าใจเหตุผลเป็นขั้นโลกีย์สัมมาทิฐิ แต่พอถึงขั้นรู้เห็นเหตุและผลประจักษ์เองก็เป็นโลกุตรสัมมาทิฐิถึงจุดหมายของปัญญาภาวนา

แสดงเมื่อนานาชาติ ๕ กรกฎาคม ๒๕๒๕ ณ อุโบสถวัดทองนพคุณ ตามคำอาราธนาของชมรมพุทธ-ไทยปริทัศน์ พิมพ์ครั้งแรกใน *จดหมายเหตุกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม* ฉบับที่ ๒๒ เดือนกันยายน ๒๕๒๕

ภาค ๒
คนหนุ่มสาวและนักศึกษา

ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว ?

ถ้าพิจารณาในทางสังคม ปัญหาที่ไม่สู้ยาก คนทุกคนไม่จำเป็น
คนหนุ่มสาวเท่านั้นที่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคม เมื่อเกี่ยวข้องกับสังคมก็ย่อม
มีกิจวัตรและปฏิบัติต่อกันกับสังคม โดยเป็นผู้กระทำต่อสังคมฝ่ายหนึ่ง
และเป็นผู้ได้รับการกระทำจากสังคมฝ่ายหนึ่ง

ศาสนาเป็นส่วนประกอบและเป็นบ่อเกิดอันสำคัญของวัฒนธรรม
ชีวิตของบุคคลที่เจริญเติบโตขึ้นมาในสังคม ย่อมเป็นผลของการฝึก
อบรมที่สืบเนื่องมาจากศาสนาด้วย และบุคคลนั้นย่อมอาศัยผลแห่งการ
อบรมนั้นเองเป็นอุปการะในการดำรงชีวิต และนำผลแห่งการฝึกอบรม
นั้นมาแสดงออกต่อสังคม ส่วนในฝ่ายสังคม การฝึกอบรมและองค์ประ
กอบต่าง ๆ ในทางสังคม ที่เป็นเครื่องหล่อหลอมชีวิตของบุคคลนั้นกิด
การกระทำของบุคคลทั้งหลายอันผู้ร่วมสังคม ที่แสดงออกต่อบุคคลนั้นกิด
ดี สภาพและลักษณะของสังคมที่บุคคลนั้นดำรงชีวิตอยู่กิด ล้วนเป็นผล
ที่ศาสนาได้มีส่วนบันดาลให้เกิดขึ้น หรือช่วยชักนำไปเป็นไปด้วยทางสน
ความที่ศาสนาเป็นสงจำเป็นสำหรับบุคคล จึงเป็นเรื่องธรรมดาสามัญเสีย
จนบุคคลแทบไม่รู้สึกลงคุณค่า ความชอบอาจมีส่วนที่เปรียบได้กับอากาศ
ที่แวดล้อม ช่างมนุษย์ใช้หายใจ หรือหย่อนลงมาเหมือนนาฬิกาไซบริโลก

๑๓๔ คำนิยมแบบพุทธ

โดยปกติเป็นของหาง่าย หรือไม่ต้องหา แม้จำเป็นก็เหมือนไม่สำคัญ ต่อเมื่อใดเกิดเหตุขาดแคลนหรือเสียคุณสมบัติไป มนุษย์จึงจะรู้สึกถึงความเดือดร้อน และมองเห็นคุณค่าของมัน ที่ไม่มีราคา หรือราคาต่ำต้อย ว่ามีค่ามากกว่าเพชรกว่าทองคำ ในแง่ ศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งแห่งการดำรงชีวิตของบุคคล จำเป็นในการที่จะเข้าใจสังคมที่ตนดำรงชีวิตอยู่ และจำเป็นสำหรับการเข้าใจตัวของตัวเองอย่างแท้จริง

ถ้าพิจารณาในแง่ความหมายต่อชีวิตจิตใจอันเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับตนเองเป็นพิเศษ ศาสนาย่อมเป็นเครื่องกำหนดความเข้าใจของบุคคล ต่อคุณค่าและจุดหมายของชีวิต และย่อมมีส่วนบันดาลแม้แต่แนวความคิดในศาสนาใหม่ของผู้ที่ปฏิเสธศาสนาซึ่งมียุติธรรมในสังคมของตน แล้วคิดสร้างคุณค่าและจุดหมายของตนขึ้นมาใหม่

ในแง่ ควรพิจารณากันใหม่แต่เริ่มต้น คำว่าศาสนาในทันที คงมิใช่ศาสนาในความเข้าใจของบุคคลผู้ใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ และคำว่าคนหนุ่มสาวในทันที คงมิได้หมายถึงคนหนุ่มสาวที่เป็นนิสิตนักศึกษา หรือที่อ่านหนังสือเล่มนี้อยู่เท่านั้น จนถึงบัดนี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีบุคคลผู้ใดสามารถให้นิยามคำว่า ศาสนาลงได้เป็นอย่างดีอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือทั่วกัน เป็นที่แน่นอน สำหรับชาวบ้านและนักศึกษาบางคน ศาสนาหมายถึงพิธีกรรมต่าง ๆ นักบวชผู้ประกอบพิธีกรรม และวัดอันเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น สำหรับศาสนิกชนบางคน ศาสนาอาจหมายถึงคำสอนของพระศาสดาที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ สำหรับนักวิทยาศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่บางคน ศาสนาอาจหมายถึงความรู้สึกซาบซึ้งคมคาย ในความเป็นไปอย่างมีระเบียบแห่งกฎเกณฑ์ต่างๆ ของธรรมชาติ

ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว ? ๑๓๕

อันเป็นแรงบันดาลใจให้เขายอมพลีตนเพียรสืบค้นข้อเท็จจริงต่าง ๆ ใน
ธรรมชาติเพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการ และดื่มรสแห่งสัจธรรมอันเป็น
อมตะ

ศาสนาในความเข้าใจของคนหนึ่ง อาจไม่ใช่ศาสนาในความเข้าใจ
ของอีกคนหนึ่ง และสิ่งที่มีชื่อศาสนาในความเข้าใจของคนหนึ่ง อาจเป็น
ศาสนาในความเข้าใจของอีกคนหนึ่ง ศาสนาในความเข้าใจของศาสนิก
อาจไม่ใช่ศาสนาอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ และศาสนาที่เข้าใจตามคัมภีร์
อาจไม่ใช่ศาสนาอย่างที่พระศาสดาทรงมุ่งสั่งสอน แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือน
กันสำหรับคนเหล่านั้นทุกคน คือการไขว่คว้าและยึดถือเอาคุณค่าอย่าง
ใดอย่างหนึ่งมาเป็นพลังนำทางในการดำรงชีวิต และชักจูงบัญชาการกระ
ทำต่าง ๆ ของตน ท่ามกลางทะเลชีวิตที่เว้งว่างไม่รู้ต้นปลาย ขอบเขต
ตำแหน่งแห่งที่ ตลอดจนถึงความหมายแห่งตัวของตัวเอง

คนบางคนอาจกล่าวว่า เขาไม่พอใจกับศาสนาทุกศาสนา และประ
ทาศตนเป็นผู้ไม่มีศาสนา แต่ในภาวะที่เข้าใจว่าตนไม่มีศาสนานั่นเอง
อวิชาได้ผลักดันให้เขาไขว่คว้าหาคุณค่าและจุดหมายขึ้นมาสำหรับตน
เอง ตามระดับความรู้ความเข้าใจของเขาต่อความหมายของชีวิต ขอน
หมายความว่า เขามีสัญญาตามความหมายของเขาเอง ซึ่งไม่พ้นที่จะได้
รับอิทธิพลจากศาสนาเดิมในวัฒนธรรมที่ได้ฝึกอบรมหล่อหลอมชีวิตเขา
ขึ้นมา และย่อมตรงกันกับศาสนาในใจของคนอื่น ๆ ที่อยู่ในระดับใด
ระดับหนึ่งของวิวัฒนาการแห่งความเข้าใจทางศาสนา จะต่างกันก็แต่
เพียงระดับแห่งต้นเหตุ มานะ และทิฐิเท่านั้น เรื่องจึงกลายเป็นว่า
มนุษย์ปุถุชนทุกคนไม่เฉพาะคนหนุ่มสาวเท่านั้น ถ้ามีสติปัญญาพอรู้สึก
ได้ มิใช่คนสติวิปลาส ย่อมเป็นผู้มีศาสนาในรูปใดรูปหนึ่ง ปัญหาจึงไม่

๑๓๖ คำนิยามแบบพุทธ

อยู่ที่ว่าศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาวหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าศาสนาที่เขา
มีควรจะเป็นอย่างไร และเขาควรจัดการกับศาสนาที่มีอยู่นั้นอย่างไร
บุคคลผู้ไม่มีศาสนา คือไม่มีอย่างแท้จริง มิใช่เพียงไม่มีโดยความเข้าใจ
ของตน ต้องเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงความรู้แล้วอย่างแท้จริง จนพ้นสิ้นเชิงจาก
อวิชชา สามารถกล่าวยืนยันด้วยความจริงใจว่า ปราศจากความเคลือบ
แคลงสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ในเรื่องชีวิตของตน บุคคลเช่นนั้นนับว่าเป็นผู้
ประเสริฐสุด หรือบุคคลในอุดมคติตามความหมายของพุทธศาสนา
เพราะบุคคลนั้นเป็น “พุทธ” ผู้ตื่นแล้ว พ้นจากหลับและพ้นจากฝัน

จุดหมายสูงสุดของศาสนา คือ ความรู้แจ้งที่ทำให้หมดอวิชชา ซึ่ง
ทำให้พ้นจากความติดข้องยึดมั่นอยู่ในทฤษฎีใด ๆ ศาสนาที่แท้จริงได้แก่
ศาสนาที่นำไปสู่ความรู้เห็น และศาสนาเช่นนั้นเท่านั้น ที่สามารถทำให้บุคคล
ให้เป็นผู้ไม่มีศาสนาได้ หรือทำให้ศาสนาหมดความจำเป็นสำหรับบุคคล
ได้ จุดมุ่งหมายของศาสนาอย่างสามัญ คือการทำให้มนุษย์มีความสุข
ศาสนาที่ติดตามความหมายสามัญจึงได้แก่ ศาสนาที่มุดมคติกับการปฏิบัติ
เพื่ออุดมคติที่ตรงกัน คือให้ความสุขทั้งระหว่างปฏิบัติ และเมื่อถึง
จุดหมาย

ศาสนาที่เคลื่อนคลาดจากความหมายมากที่สุด ก็คือศาสนา หรือระ
บบความเชื่อถือความเข้าใจใด ๆ แม้ที่เรียกตนว่าเป็นปฏิบัติกับศาสนา
ซึ่งมุดมคติกับการปฏิบัติไม่ตรงกัน และซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความยึดมั่น
ถ่อมตนติดแน่นอยู่กับความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จนไม่สามารถรับรู้
และทำความเข้าใจอย่างอื่นได้ และเที่ยวเล่นไปบับบงกับผู้อื่นใหม่ความ
เห็นเหมือนกันกับตน

ศาสนาจำเป็นสำหรับคนหนุ่มสาว ? ๑๓๗

สำหรับคนหนุ่มสาว ศาสนาน่าจะมีความสำคัญและจำเป็นเป็นพิเศษ ในข้อที่ว่า ชีวิตซึ่งกำลังจะย่างก้าวออกมาแสดงบทบาทของมันอย่างแท้จริงนั้น กำลังกำหนดความเข้าใจของมันต่อคุณค่าและจุดหมายต่าง ๆ ความเข้าใจเหล่านี้ย่อมเป็นตัวการที่จะบันดาลบทบาทที่พวกเขาจะแสดงสืบต่อไป เมื่อเช่นนั้น トラบใดที่ยังไม่สามารถรู้ความจริงถึงที่สุดจนปราศจากวิชาถึงขั้นไม่มีศาสนาได้ トラบนั้น การสร้างความเข้าใจต่อความหมาย คุณค่า และจุดหมายต่าง ๆ ให้ดีที่สุด ก็ย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง และความจำเป็นของศาสนาสำหรับคนหนุ่มสาว ก็เกิดขึ้นโดยนัยนี้

อุดมคติของคนหนุ่มสาว

ในการสัมมนา^๑ ทางฝ่ายผู้จัดแจ้งไว้ว่า แม้ในสังคมไทยจะไม่นิยมการพูด แสดง หรือเปิดเผยคุณค่าของตัวเอง แต่ผู้จัดสัมมนาประสงค์ให้การสัมมนา^๒ครั้งนี้เป็นกรณีพิเศษ ที่ต้องการให้ผู้พูดเปิดเผยเรื่องราวของตนและคุณสมบัติส่วนตัวที่ตนชอบใจแก่ผู้ร่วม เพื่อเป็นข้อคิดหรือคติแก่ผู้ร่วมสัมมนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผู้พูดนั้นขอโอกาสที่จะแสดงในเอกสารเฉพาะข้อคิดเห็นบางประการ ที่ต้องการจะเสนอให้ผู้ร่วมสัมมนาพิจารณา ส่วนเรื่องเกี่ยวกับตนเองหากมีจะยกไว้ต่างหาก

ต่อไปนี้เป็นข้อคิดเห็นบางประการ ที่เสนอแก่คนหนุ่มสาวสมัยปัจจุบัน เพื่อพิจารณา โดยหวังว่าอาจเป็นประโยชน์บ้างอย่างไรอย่างหนึ่ง

ความหมายของอุดมคติ

คำว่าอุดมคติ ไม่มีในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ไม่ใช่คำไทยแต่เดิม เป็นคำบัญญัติขึ้นเพื่อแทนคำต่างประเทศในภายหลัง เมื่อถ้อยความเทียบเคียงจากคำต่างประเทศคำนั้น (คือ *ideal*) น่าจะให้ความว่า หลักการ แนวทาง หรือแบบอย่างการดำรงชีวิต ที่ถือว่าดีสุด หรือ

สิ่งที่ตที่สุดซึ่งขดถือเอาเป็นหลัก เป็นแนวทาง หรือเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ทดองมากกว่าถือหรือขดถือ ก็เพราะไม่ใช่ของที่เป็นไปอย่างนินเองโดยธรรมดา หรือเป็นหลักความจริงโดยธรรมชาติ แต่เป็นเรองของความควร ซึ่งชนต่อความเชื่อ ความเห็น ความเข้าใจ คำว่า ถือหรือขดถือ อาจเปลี่ยนเป็น เชื่อ เห็น เข้าใจหรือยอมรับ เป็นต้นก็ได้ นอกจากนั้น บางทีคำว่าอุดมคติ มีความหมายเป็นจุดหมายหรือที่หมายไปก็มี คือหมายถึง สังกตถือเอาเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

ความคิดเห็นที่เสนอในทนมเพียงว่า ทำที่ของบุคคลต่ออุดมคติที่ขดไว้ นั้นน่าจะมีสองแบบ คือ แบบที่ชอบใจลูกใจแล้วรับเอามาขดถือไว้ตนเองได้แต่เพียงมุ่งมั่นปฏิบัติให้เป็นไปอย่างนินอย่างเดี่ยวพวกหนึ่ง กับแบบพิจารณาองเห็นเหตุผลด้วยตัวเอง เข้าใจชัดเจน แน่ใจ แล้วจึงขดถือปฏิบัติตาม พวกหนึ่ง แบบแรก เรียกได้ว่าพวกศรัทธาอด แบบหลังเป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ ขอเสนอว่าอุดมคติ หรือคติใดๆ ก็ตามควรเป็นไปตามแบบหลัง ซึ่งจะทำให้ไม่เป็นการถอรัน ไม่เป็นเหตุให้เทยเบียดเบียนบคนคนอน และไม่เป็นเครื่องถ่วงบดกนขดขวางความก้าวหน้าทางปัญญาของตนเอง

ขอเสนอหวาน ดูเป็นเรองธรรมดาสามัญ ใคร ๆ ก็ทราบ ไม่น่าจะต้องพูดไว้ แต่ในทางปฏิบัติ สังกตถือไว้แน่และ มักกลับเป็นตัวการสำคัญที่กลับมาผูกมัดตัวเองไว้ หรือถ่วงขดขวางไม่ให้สามารถก้าวหน้าต่อไปได้ จึงควรเป็นผู้พร้อมที่จะพิจารณาตรวจสอบคติ อุดมคติของตนได้เสมอ เพราะแท้จริงแล้ว อุดมคติที่ขดไว้ก็เพื่อการก้าวหน้าไปหรือเพื่อให้ถึงความเป็นอิสระนเอง

บางคราวอุดมคติกลับเป็นเครื่องผูกมัดหรือขัดขวางตนเองได้ ทำให้ดูเหมือนว่า อยู่โดยไม่มีอุดมคติหรือคติเลยจะดีกว่า ดูเผิน ๆ อาจจะเห็นอย่างนั้น แต่ความจริง มนุษย์ทุกคน ถ้าไม่ใช่คนเสียสติ ย่อมยึดถืออะไรบางอย่างเป็นเครื่องจูงในการดำเนินชีวิต และยึดถืออะไรบางอย่างเป็นตัวนำในการกระทำทุกอย่าง แต่สังหรือคตินี้เขายึดไว้อย่างมิด ๆ มัว ๆ ไม่ได้นำขึ้นมาสู่ความคิดหรือการใช้ปัญญา เช่นยึดเอาแต่ที่ตัวได้เข้าว่า ผลที่ออกไปนอกตัวใคร ๆ เป็นอย่างไรไม่ต้องคำนึง จึงกลับเป็นสิ่งที่เลวร้ายและก่อผลเสียหายได้มาก แม้แต่คนที่มีชีวิตอยู่อย่างเลื่อนลอยที่สุด ก็ไม่ใช่ลอยเรื่อยไปเฉย ๆ เมื่อยังมีชีวิต คนก็ย่อมทำการต่างๆ ถ้าเฉยเลยหรือลอยเลย ก็ไม่มีชีวิต ไม่ใช่คน พวกที่อยู่อย่างเลื่อนลอย ก็คือพวกที่ช่วยเอาควาเอาไปคราว ๆ ที่ ๆ คือ ยึดถือเอาตามความรู้สึก ไม่ใช่อยู่ด้วยความคิด ไม่ใช่ปัญญา สองพวกนี้อาจจะเรียกว่ามคติได้เหมือนกัน แต่ไม่ใช่คติที่ดี ไม่ยอมรับกันว่าเป็นอุดมคติ ชีวิตที่ขาดแนวทางและกระทำการต่าง ๆ โดยมิได้คิดกะไว้ด้วยสติปัญญา ย่อมไม่เป็นระเบียบ จึงสับสนยุ่งเหยิง ว้าวุ่น ทั้งภายในและภายนอก เมื่อภายในใจแต่ละคนวุ่น สักคนก็ย่อมวุ่น และเมื่อสักคนวุ่นแต่ละคนก็ยิ่งวุ่นหนักขึ้นเป็นธรรมดา

รากฐานและความหมายที่แท้จริงของการแสดงออกอย่างเสรี

ปัจจุบัน มีความรู้สึกทั่วไปในหมู่คนรุ่นใหม่ว่า ควรมีการแสดงออกอย่างเสรี คือใครมีความรู้สึก ความคิดเห็นอย่างไร ก็ควรมีโอกาสแสดงออกภายในขอบเขตอันควร ซึ่งจะเป็นการปฏิบัติชอบด้วยหลักประชาธิปไตย และจะเป็นทางส่งเสริมความก้าวหน้าแห่งวิทยาการเป็นต้น ใน

เรื่องนี้ ขอเสนอความคิดเห็นว่า การแสดงออกเสรีเช่นนั้นในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม ถ้าขาดรากฐานที่อยู่ลึกซึ้งลงไปเป็นทีมาแล้ว ก็น่าจะไม่ให้เกิดผลสำเร็จที่ควรมุ่งหมาย แต่จะกลายเป็นการกระทำที่เลื่อนลอย หรือเป็นเพียงการแสดงด้วยอยากเด่น อดทน อดทน อดทน ไป รากฐานที่วางก็คือ การแสวงปัญญา ความใฝ่ธรรม หรือความใฝ่แสวงคุณค่าที่แท้จริง รากฐานอันนั้นนอกจากจะทำให้การแสดงออกเสรีนั้น เป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบ มั่นคง และนำไปสู่ผลสำเร็จอย่างแท้จริงแล้ว ยังเป็นแรงผลักดันอยู่ในตัวที่จะให้การแสดงออกอย่างเสรีนั้นเกิดมีขึ้นจนได้ออกด้วย

ถัดจากความใฝ่แสวงธรรม-สัจจะ-ปัญญา หรือคุณค่าที่แท้จริงซึ่งเป็นรากฐานนั้นขึ้นมา ยังมียอดประกอบสำคัญที่เป็นตัวกำกับการกระทำและการแสดงออกต่างๆ อีกชนหน่ง คือ การคิด การค้น และการทำอย่างจริงจัง ซึ่งหมายถึง การใช้สติปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล โดยรอบคอบ เที่ยงธรรม การศึกษา ค้นคว้าสอบสวนข้อเท็จจริงและความหมายของสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน และการลงมือกระทำการที่มั่นใจแล้ว ด้วยความแข็งขันแน่วแน่จริงจัง องค์ประกอบสามอย่างนี้ น่าจะนำมาใช้กำกับการแสดงออกอย่างเสรีทั้งหลาย หรือควรสร้างขึ้นให้พร้อมก่อนจะมีการแสดงออกอย่างเสรีด้วยซ้ำไป เพราะเท่าที่มองเห็น การคิดค้น และทำอย่างจริงจังนั้น เป็นสิ่งที่เรายังขาดกันอยู่มาก ขาดเสียยิ่งกว่าการแสดงออกที่เข้าใจกันว่าเบนความเสรีนั้นอีกเป็นไหน ๆ

เมื่อไรใครจะเริ่มต้น

สิ่งที่พบเห็นบ่อยที่สุดอย่างหนึ่งในสมัยปัจจุบัน คือ การดำเนินชีวิตที่หันหน้ามาแต่ตัวเองอย่างหนึ่ง ในสมัยปัจจุบัน คือ การดำเนินชีวิตที่หันหน้ามาแต่ตัวเองอย่างหนึ่ง ในสมัยปัจจุบัน คือ การดำเนินชีวิตที่หันหน้ามาแต่ตัวเองอย่างหนึ่ง ในสมัยปัจจุบัน คือ การดำเนินชีวิตที่หันหน้ามาแต่ตัวเองอย่างหนึ่ง

๑๔๒ คำนิยามแบบพุทธ

อีกพวกหนึ่ง หรือต่อสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ การดำเนินและการแสดงทัศนะเหล่านี้ เมื่อเกิดจากความหวังดีเป็นการเตือนสติ เสนอแนะ แนะนำช่องทางให้ ตลอดจนทำให้สำนึก โดยต้องให้มีการปรับปรุง ทำให้ดีขึ้น ย่อมเป็นประโยชน์และมีส่วนค้อยู่มาก แต่อาจจะโหดจริง เป็นประโยชน์ และเกิดผลสำเร็จจริง ควรจะมีความเอาจริงเอาจังกับปัญหาต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งและแน่วแน่ในใจจริง ไม่ใช่เพียงการโวยวายขว้างแผ่นหรือพันดา

เรื่องที่ตื้นเขิน ชัดแจ้ง โจมตีกันนั้น รวมแล้วคงมี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ประเภทที่ ๑ คือความเห็นที่ไม่ลงรอยในเรื่องเดียวกัน หรือความรู้สึกลับกันในเรื่องเดียวกัน เพราะมองเห็นสิ่งนั้น หรือเขาเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นต่างกันด้วยสายตาและทัศนคติของผู้ผ่านประสบการณ์และได้รับการปลูกฝังอบรมมาคนละอย่าง ความจริงจึงที่ต้องการเพื่อแก้ปัญหาในกรณีนี้คือการศึกษาวิจัยปัญหาอย่างจริงจัง แสวงหาสืบค้นข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างละเอียดด้วยความมุ่งมั่นอดทน และนำมาพิจารณาไตร่ตรองใช้ความคิดมองหาเหตุผลวินิจฉัยด้วยใจเป็นกลาง อาจลงเอยด้วยถือเอาข้างใดข้างหนึ่ง หรือประนีประนอมอมอมชอมกันสุดแต่จะสำเร็จประโยชน์เป็นผลดีทางใด

เรื่องประเภทที่ ๒ ที่ตื้นเขิน โจมตีกันอยู่เสมอ เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ที่ทุกคนรู้และเข้าใจ มองเห็นอย่างเดียวกัน ว่าอย่างไรผิด ดีชั่ว ควรไม่ควร เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบ ความสุจริตทุจริต และความผิดพลาดต่าง ๆ ว่าทำไมคนนั้น พวกนั้น สถาบันนั้น ทำอย่างนั้น คนนั้นทำอย่างนั้น ไม่ทำอย่างนั้น

อย่างนี้ การตัดสินใจที่ประเภทนี้ เป็นภาพและเสียงซึ่งหูซันตาใน
ชีวิตประจำวัน จนดูเหมือนทุกคนเป็นเจ้าของทุกสิ่ง มนุษย์อันสงอนสถาบัน
อันเป็นจำเลยเรื่อยไป เมื่อทุกคนเป็นเจ้าของทุกสิ่ง ผู้คนที่เป็นเจ้าของจึงหาตัว
ไม่ได้ การลงมือทำหรือลงมือแก้ไขจึงไม่มี การกระทำอย่างนี้คือการ
เก็งกัน และการขัดท้อตกกัน ซึ่งแสดงว่าสังคมนั้นประกอบด้วยผู้ไม่มี
ความสำนึกในความรับผิดชอบทั้งสิ้น หรือไม่มีแก่นสัจของจิตใจแคบ
ทุกคนไม่มีใครยอมทำก่อน เพราะกลัวตนเองจะเสียเปรียบ ซึ่งเป็น
ความรู้สึกที่น่าละอาย ความจริงทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในปัญหาทุกอย่าง
ที่กระทบกระเทือนสังคม หรืออาจพูดได้ว่าทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในการ
ทำให้ปัญหาแต่ละอย่างนั้นเกิดขึ้น ตามระดับและอัตราที่สัมพันธ์เกิดหรือ
ห่าง ตรงหรืออ้อมของแต่ละคน ๆ ความจริงจึงที่ต้องการในเรื่องนี้ก็คือ
การคิด สำรองความรับผิดชอบนั้น ก่อนที่จะมองหาหรือบอกแก่ใครอื่น
เพราะเมื่อทำให้ธรรมดาแล้ว ใครรู้ สำคัญ และเข้าใจก่อน คนนั้นต้อง
ทำก่อน การกระทำต้องเริ่มตนที่คนนั้น ก่อนจะเตือน ต่อว่า หรือตำหนิ
ใครอื่น ต้องได้สำรวจแล้วว่า บทบาทในส่วนที่ตนจะพึงเกี่ยวข้องของนั้น
มีพร้อมอยู่แล้ว หรือได้เริ่มขึ้นแล้วด้วย ใครรู้ คนนั้นต้องเริ่ม ใคร
ตระหนัก คนนั้นต้องลงมือ ผู้รู้แล้วไม่เริ่มก่อน ย่อมควรได้รับการ
ตำหนิมากที่สุด และก่อนคนอื่น เพราะถ้าไม่เริ่มที่ผู้รู้ตัวก่อน แล้วเมื่อไร
ใครจะเริ่ม จุดอ่อนที่สุดอย่างหนึ่งของสังคมไทยปัจจุบันน่าจะเป็นข้อนี้
คือ ทุกคนรู้แต่ไม่มีใครเริ่ม ในกรณีคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ สมมติว่าถ้า
คิดว่าคนรุ่นเก่านั้นหมดหวังสิ้นทางแก้ไขปรับปรุงแล้ว ความหวัง
สำหรับคนรุ่นใหม่ก็ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ และเป็นความหวังที่คาดผล

๑๔๔ คำนิยมแบบพุทธ

สำเร็จได้แน่นอนที่สุด คือ เริ่มที่ตนเอง การสร้างรุ่นของพวกตนไว้ให้พร้อมก่อนจะไม่ได้กว่าหรือ เพราะเบนวิสัยที่แน่ใจที่สุด และถึงอย่างไรก็ต้องทำอยู่ดี เพราะผู้ที่รับผิดชอบต่อสังคม ก็ต้องทำตนให้เป็นผู้พร้อมที่จะรับผิดชอบเสียก่อน

ซากเก่าของพวกตน กับ เปลือกใหม่จากพวกอื่น

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของยุคปัจจุบัน ก็คือ คนรุ่นใหม่ได้เกิดขึ้นมา และมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความระคนปนประหว้างของเก่ากับของใหม่ ระหว่างส่งภายในที่คงเหลือจากอดีตกับสิ่งใหม่ที่หลั่งไหลมาจากภายนอก ทำให้ยากที่จะแยกแยะทำความเข้าใจได้ทั่วถึงและทันการที่จะเลือกเฟ้นยึดถือ และปรับตัวเข้าได้อย่างฉลาด จึงเป็นปัญหาหนักมาก ท่ามกลางความสับสนนั้น ถ้าไม่มีหลัก ก็จะไม่มีโอกาสตรวจดูสิ่งใดอย่างลึกซึ้งเพียงพอที่จะมองเห็นคุณค่าและความหมายที่แท้จริงได้ การมีชีวิตอยู่อย่างเลื่อนลอยแบบไขว่คว้าและยึดฉวยสิ่งตอบสนองความต้องการแบบพอให้ตนเดินผ่านไปทีหนึ่งคราวหนึ่ง จึงเป็นสภาพที่ตาชั่งคนจนเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสมัยปัจจุบัน เมื่อเวลาที่จะคิดตกลงกับตนเองก็ไม่พอเสียแล้วจะไปคิดเผื่อคนอื่นอย่างไร จึงตัวใครตัวมันมากจน หรือแล้วแต่ตัวฉันรู้สึกหรือจะเอาอย่างไร ท่ามกลางสภาพเช่นนั้น ของตนเองที่มีภายในก็มีแต่ของเก่าแก่ที่เหลือจากอดีต ส่วนของใหม่ ก็มีแต่ของมาจากภายนอก นำสงสัยว่าการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ของตนเองที่ควรยกขึ้นชูवादได้ จะมีบ้างสักเท่าไร

สำหรับของภายในของตนเองนั้น ในเมื่อไม่มีหรือแทบไม่มีสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นเองใหม่ ก็มีแต่ของที่เหลือมาจากอดีต ของที่เหลือมาจากอดีตนั้น

เมื่อเวลาผ่านไป ๆ และมีสิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกหนุนเนื่องเข้ามา ก็ย่อม
 เคลื่อนกลางสายตัวไปเรื่อย ๆ ที่คงรอดอยู่ได้ทั้งรูปร่างและแก่นสารโดย
 สมบูรณ์นั้นน้อยนัก ส่วนมากแม้เหลืออยู่ก็เป็นเพียงซากของอดีต ซาก
 นั้นคือสิ่งที่หมดชีวิตสูญคุณค่าและความหมายเดิมที่แท้จริงของมันไปแล้ว
 บางทีก็คุณค่าและความหมายใหม่เกิดขึ้น ซึ่งมันก็จะไม่เป็นไปในทางที่
 ดั่งงามอย่างของเดิม หรือเหลือแต่ความหมายที่ผิวเผินชวนให้เข้าใจผิด
 และนำไปใช้ในทางที่ผิด ภาพที่คนรุ่นใหม่มองเห็นสำหรับของภายใน
 ของตนเองเหล่านี้ จึงมักเป็นเพียงซากของอดีต หรือความหมายที่ไขว้
 เขวเคลื่อนกลาง ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดพลาดอย่างมากมาย ยิ่งความรู้สึกรู้สึก
 ว่าเก่าทึมไม่น่าสนใจเข้าผสมด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เกิดทัศนคติในทางผล
 หนี ทำให้ไม่มีโอกาสค้นหา และห่างเหินจากความหมายเดิมที่แท้จริง
 มากขึ้น

ส่วนของที่ประดังเข้ามาจากภายนอกนั้น หลายอย่างมีความใหม่ผสม
 จจุดความต้องการบางอย่างจึงมักทำให้ตื่นตื่นรับเอา โดยลืมที่จะตรวจดู
 คุณค่าและความหมายที่แท้จริงของมัน พร้อมกับนั้นของอีกหลายอย่าง
 ซึ่งละเอียดลึกซึ้งที่เขามาพร้อม ๆ กันก็ถูกมองข้ามไป

ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันจึงมีลักษณะอาการหลายอย่างที่ทำให้เกิดความ
 รู้สึกว่าเรากำลังเป็นทาสของเสี้ย หรือสังทาทรมจากหนทางทั้งสอง
 สาย คือ ด้านภายในที่รับช่วงมาแต่เพียงสิ่งที่เป็นซากพร้อมทั้งความหมาย
 ที่ผิวเผินและผิดเพี้ยนของอดีต ส่วนภายนอก ก็รับเข้ามาแต่รูปร่างที่เป็น
 เปลือกแห่งความจริง หรือพูดสั้น ๆ ว่า ได้แต่ซากเก่าของพวกตนกับ
 เปลือกใหม่จากพวกอื่น

๑๔๖ คำนิยมแบบพุทธ

ความหวังสำหรับอนาคต อยู่ที่ว่าจะต้องสามารถสร้างสรรค์ปรับปรุงแต่ง
สิ่งใหม่ หรือดัดแปลงสิ่งเก่าขึ้นมา ให้ตนอยู่ได้อย่างมีคุณค่าและมีความ
หมาย ซึ่งเหมาะสมกับตน การจะทำได้เช่นนี้ก็ต้องขึ้นกับความสามารถ
ที่จะแยกแยะค้นหาและเลือกเฟ้นคุณค่าและความหมายต่าง ๆ อย่างถก
ต้อง ซึ่งหมายถึงการที่จะต้องมีความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ที่
กล่าวข้างต้นนั้นเป็นขอเสนออย่างหนึ่ง สำหรับบำรุงสติให้เกิดความยง
คิดที่จะพิจารณาแยกแยะระหว่างสิ่งเทียบกับสิ่งแท้ส่วนหนึ่ง สิ่งสำคัญที่จะ
ต้องยำไว้ในตนเองครั้งหนึ่ง ซึ่งจะเป็นหลักในการดำรงอยู่ท่ามกลางความ
สับสนนั้นได้ ก็คือการคิด ค้น และลงมือทำอย่างจริงจัง โดยมีความใฝ่
แสวงธรรม-สัจจะ-ปัญญาเป็นรากฐานอย่างมั่นคง

ถ้าเป็นอย่างนั้น ก็ต้องตามเขาอยู่เรื่อยไป

บรรดาซากแห่งอดีตของพวกเขา นั้น พุดถึงเฉพาะในด้านพระพุทธ
ศาสนาอย่างเดียวก็นับมากมาย แน่ที่ต้องการกล่าวถึงก็คือภาพที่ปรากฏใน
ทางความประพฤติปฏิบัติ ความประพฤติปฏิบัติที่เห็น ๆ กันอยู่ ซึ่งเรียก
รวม ๆ กันไปในนามว่าพระพุทธศาสนานั้นมีจำนวนมาก แต่จะต้องชะ
งักใจไว้ก่อนแต่ต้นว่า ภาพที่มองเห็นอาจจะไม่แสดงถึงตัวจริงหรือเนื้อ
แท้ก็ได้ หลายอย่างความหมายเดิมจนจะหมดไป และจนจะกลายเป็น
ซาก หลายอย่างกลายเป็นซากซึ่งคุณค่าและความหมายเดิมหมดไปนาน
แล้ว บางอย่างไม่ใช่แม้แต่ซากของตัว แต่เป็นซากอันแปลกปลอมเข้ามา
ที่เป็นเช่นนั้นไม่ใช่เฉพาะความประพฤติปฏิบัติทั่วไป แต่รวมถึงความ
หมายของหลักด้วย ตามธรรมดาใครจะพูดว่าอะไรเป็นอะไรอย่างไรก็
ต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจสังนินให้ชัดเสียก่อน แต่หลักธรรมต่าง ๆ ถูก

คนทั้งหลายอาจชอบใช้เรียกและพูดถึงกันเป็นคำสามัญและบางครั้งเราก็พราพหรือ ถ้าผู้ใช้คำนั้น ๆ จะหวนคิดถึงตำรวจตนเองขึ้นมาว่า ศัพท์ธรรมที่ตนใช้อยู่ในความหมายที่ต้องการขณะนั้น ตนได้ศึกษาทำความเข้าใจในความหมายโดยวิธีการและจากแหล่งที่แน่ใจว่าถูกต้องแล้วหรือไม่ หรือนักเพียงว่าตนเข้าใจความหมายจริง ๆ หรือไม่ ก็อาจจะต้องชะงักขึ้นมาทันที ถ้าปรากฏว่าเราไม่เข้าใจหรือไม่แน่ใจ หรือเข้าใจเลื่อนลอยตาม ๆ กันมาก็หมายความว่า เรายังไม่ได้ก้าวไปไหนเลย ในด้านทัศนคติมูลฐานเกี่ยวกับการใช้สติปัญญาซึ่งจะเป็นที่มาแห่งความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการ เพราะแสดงว่าเรายังคงติดอยู่พอใจอยู่แค่ส่วนที่ผิวเผินของสิ่งทั้งหลายแม้แต่ที่ตนต้องเกี่ยวข้องของใช้อยู่เป็นประจำ ความใฝ่ในสติปัญญาที่แท้จริงถึงตัวความจริงยังไม่มี หลักธรรมเหล่านั้นติดพันมากับประวัติของตัวเรา (ชาติเรา) แทรกอยู่ในวัฒนธรรมของเรา ถ้าจะเข้าใจตัวเราให้ชัดก็ต้องเข้าใจความหมายของหลักธรรมเหล่านั้นด้วย เราจะดำเนินต่อไปได้ดีที่สุดก็ต้องจัดการกับตัวเราเองให้ดีที่สุด จะจัดการกับตัวเราให้ดีที่สุด ก็ต้องรู้จักเข้าใจตัวเองให้ชัดเจนที่สุด ซึ่งรวมถึงเข้าใจหลักธรรมที่เรายึดถือกันมาด้วย

ชาวต่างประเทศที่เข้ามาวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทยนั้นมามาก เป็นธรรมดาที่การวิจัยนั้นมักพาดพิงถึงเรื่องหลักธรรมที่คนไทยยึดถือด้วย ผลก็คือหลักธรรมที่เข้าไปรวมอยู่ในเรื่องทวิเจียมนั้น ถูกพิจารณาในความหมายที่ต่างกันอย่างผิวเผินทั่วไป จริงอยู่ผู้นอญ่อมมองเห็นตัวเราชัดกว่าในบางกรณี และวิธีการวิจัยของเขาทำอย่างเป็นระเบียบและมีเหตุผล แต่ต้องไม่ลืมว่า เมื่อเขาวิจัยนั้น เขามักเอาตัวเขาเข้ามาเทียบ บางทีตัวของเขาเองนั้นเขาก็ไม่เข้าใจจริง อีกอย่างหนึ่งคนไม่จำเป็นต้องเดินไปสู่จุด

๑๔๔ คำนิยามแบบพุทธ

หมายเดียวกันด้วยวิธเดียวกัน นอกจากนั้น ในเมื่อผู้สอนขจัดให้ ครั้น
สะดวกใจแล้วตัวเราเองย่อมจะศึกษาจุดนั้นต่อไปได้ละเอียดชัดเจนกว่าผู้ช
การวิจัยของชาวต่างประเทศนั้นมีประโยชน์ การที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์
ก็คือ เราควรจะวิจัยต่อไปอีกซึ่งละเอียดแน่ชัดยิ่งขึ้นไป แต่
ภาพที่มองเห็นบ่อยก็คือ คนของเราเอียงอ้างถึงความคิดเห็นซึ่งเป็นผลจาก
การวิจัยของชาวต่างชาตินั้น โดยที่อาการแสดงออกมิได้สื่อให้เห็นว่า
ได้ใช้ความคิดอย่างจริงจังในเรื่องที่ตนเอียงอ้างถึงเลย ถ้าเป็นเช่นนั้น เรา
คงจะต้องเป็นผู้ตามหรือพูดให้แรงว่าเป็นทาสทางปัญญาอยู่เรื่อยไป

ซากเก่าที่ทำให้หลังคิเตียนกันเอง

มีตัวอย่างหลักกรรมหลายข้อที่อ้างหรือพูดถึงกันบ่อย ๆ โดยมีได้
ศึกษาความหมายให้แน่ชัดลงไปก่อน และความหมายที่เข้าใจหรือหนัก
ในเวลาอันนั้น ไม่ค่อยถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นเหตุให้เกิดทัศน
คติไม่ดีต่อธรรมเหล่านั้น และเป็นเหตุให้ยกเป็นข้อโจมตีกันได้ เช่น

เมตตา แทนที่จะรู้ว่าเป็นหลักกรรมสำหรับปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อกัน
เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีในระหว่างเพื่อนมนุษย์ กลับเป็นเรื่องสำหรับปิด
ความรับผิดชอบไปให้ผู้ใหญ่หรือสำหรับอ้างเพื่อช่วยลูกน้อง

อุเบกขา แทนที่จะรู้ว่าเป็นหลักกรรมสำหรับธำรงความเที่ยงธรรม
และความหนักแน่นมั่นคง กลับเป็นเครื่องอ้างสำหรับการนั่งเฉย ไม่สนใจ
หรือปิดความรับผิดชอบ

กตัญญู แทนที่จะรู้ว่าเป็นธรรมสำหรับรู้จักคุณค่าแห่งความดีของผู้
อื่นแล้วช่วยต่อเติมเสริมความดีหรือคุณงามให้เพิ่มขึ้น บางทีก็กลายเป็น
เป็นเครื่องมือสมคบกันระหว่างเจาหนากับลูกหน

สันโดษ แทนที่จะรู้ว่าเป็นธรรมสำหรับตัดความฟุ้งเพื่อสำรวม บึงกันความฟุ้งซ่านเห็นห่างจากหน้าตาและความทุกจริต กลับเป็นเครื่องอ้างสำหรับละเลยภารกิจ และไม่เคยรู้เลยว่าอีกด้านหนึ่ง ความไม่สันโดษก็เป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งเหมือนกัน

ผู้ที่อ้างถึงสิ่งใดโดยไม่ได้ตระหนักว่าตนได้ศึกษาสิ่งนั้นอย่างสมควรแล้ว ย่อมแสดงถึงการขาดความรู้สึกรับผิดชอบ และขาดความใฝ่ปัญญาที่แท้จริง นอกจากนี้ ขอเสนอให้ศึกษาคิดค้นอย่างจริงจังถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดคำปรีมปราพพร้อมทั้งความหมายของมัน เช่น

“คนธัมมะธัมโม” แทนที่จะหมายถึงคนที่ดำรงธรรม ปฏิบัติหน้าที่ของตนครบถ้วนไม่บกพร่อง กลับกลายเป็นหมายถึงคนคร่ำครึ ถอนตัวหรือประพฤติธรรมด้วยปาก

“แพะเป็นพระชนะเป็นมาร” มุ่งความหมายแท้จริงอย่างไร การนำมาใช้อีกกันมีผลต่อผลเสียอย่างไร ควรแก้ทัศนคติอย่างไร เพราะพระพุทธเจ้ามีแต่ทรงชนะมาร ไม่เคยแพะ มารเป็นผู้แพ้ฝ่ายเดียว

“แข่งอะไรแข่งได้ แข่งบุญแข่งวาสนาแข่งไม่ได้” เกิดมาอย่างไร ควรใช้เพียงใด เพราะตามหลักกรรมมุ่งให้เพียรพยายามแก้ไขปรับปรุงตนเอง เข้าสู่ผลสำเร็จด้วยการลงมือกระทำ มุ่งให้แข่งกับงานและแข่งกับตนเอง ไม่ได้มุ่งให้คนคอยคิดแข่งกัน

ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักธรรม นอกจากการศึกษาให้รู้ความหมายที่ถูกต้อง ก็คือการคำนึงถึงวัตถุประสงค์หรือจุดหมายของการปฏิบัติธรรมข้อนั้น ๆ เพราะหลักจริยธรรมทุกข้อสอนไว้เพื่อนำไปสู่จุดหมาย ถ้าปฏิบัติโดยขาดความตระหนักในจุด

๑๕๐ คำนิยามแบบพุทธ

หมาย ย่อมกลายเป็นความมั่งงายและเกิดผลเสียหายได้ เช่น อดทน ก็ไม่ใช่อดทนเข้าไว้เฉย ๆ แต่อดทนต้องมีเพื่ออะไรด้วย เช่น เพื่อให้หน้าตหน้าเข้าถึงผลสำเร็จที่ต้องการได้ในที่สุด เป็นต้น

จุดที่พลาดและล้มเหลวของพวกเก่าและพวกใหม่

ปัจจุบันดูเหมือนจะตระหนักรู้แล้วว่า อารยธรรมตะวันตกก็ยังแล่นต่อไปในอาการและทิศทางเช่นนี้ จะไปสู่หายนะ ในเวลาเดียวกันทางฝ่ายเราเองก็รู้สึกวาทะที่เบนมา ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร อะไรเป็นความผิดพลาดหรือสาเหตุของความล้มเหลวของทางสองสายนี้ ในความเห็นของผู้เขียนว่า อารยธรรมตะวันตกล้มเหลวในส่วนที่เน้นเอาตัวหน้าเป็นแรงจูงใจในการกระทำหรือในการสร้างสรรค์ต่าง ๆ และผิดหวังในการใส่แสงธรรมบัญญัติ ส่วนความผิดพลาดฝ่ายเราได้แก่การไม่นำเอาเป้าหมายของจริยธรรมออกมาแสดงให้ชัด ความคลุมเครือในเรื่องจุดหมายปลายทางของจริยธรรม ทำให้ขาดแรงจูงใจในการกระทำ เรามักพูดถึงความมุ่งหมายของการประพฤติศีลธรรมกันเพียงเพื่อความสงบสุขของสังคม จริงอยู่ ความสงบสุขในสังคมจะมีได้คนจะต้องมีศีลธรรม แต่จุดมุ่งหมายของการประพฤติศีลธรรมจะต้องไม่อยู่เพียงแค่นั้น เมื่อวินิจฉัยตามหลักพุทธศาสนา ศีลย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่สมาธิ และนำไปสู่ปัญญา จุดหมายอันสูงที่ทำให้เกิดความใสธรรม ใสแสงปัญญา และสั่งจะเพื่อคุณค่าที่แท้จริงนั้นแหละจึงจะเป็นแรงจูงใจให้หลุดหน้าต่อไปจากชนศีลธรรมและช่วยให้ศีลธรรมเองมั่นคงด้วย แต่เพราะไม่มีแรงจูงใจนี้ในที่สุดแม้แต่การประพฤติศีลเองก็มีการเน้นการยึดตัวพยัญชนะในพิธีหาได้มีการปฏิบัติเคร่งครัดจริงไม่ ภาพที่เห็นได้ชัดโดยไม่ต้องบรรยาย

อะไรควรเป็นที่หมายของชีวิต (ทั้งส่วนตนและสังคม)

คนสมัยนี้จำนวนมากคงบอกว่า ความสุขเป็นที่หมายของชีวิต แต่ในทัศนะของผู้เขียนบทความนี้เห็นว่า ถ้าหมายถึงความสุขอย่างแท้จริงที่เข้าไปแล้ว อันนั้น ไม่ใช่ที่หมายของชีวิต เพราะยังไม่ถูกต้อง ไม่เป็นจริง และไปได้ไม่ตลอด หรือไม่มีทางสำเร็จทั้งชีวิตบุคคลและสังคม สิ่งที่จะต้องแสวงหาหรือที่หมายอันถูกต้องของชีวิต คือความเป็นอิสระของบุคคลและของสังคม ที่ทำให้พร้อมที่จะเสวยสุขหรือไม่เสวยได้ตามความต้องการ และดำรงอยู่ได้อย่างดีอย่างไม่มีทุกข์ โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับความสุข ความสุขเป็นผลพลอยได้ หรือผลได้ในระหว่าง และผลที่ขึ้นอยู่กับความพอใจ ความเป็นอิสระอันเกิดจากธรรมเนียมญา ทำให้สร้างสุขเสวยสุขได้อย่างดี และไม่ทำให้ความสุขกลายเป็นทุกข์โทษ เรื่องนี้จะต้องพูดกันอีก

พิมพ์ครั้งแรกในบันทึกการสัมมนา "อุดมคติของคนหนุ่มสาว" ๒๔-๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๔ ณ วัดอโงะงัก เชียงใหม่ (มูลนิธิโกมลคีมทองจัดพิมพ์)

ธรรมสำหรับนักศึกษาแพทย์

ขอเจริญพรท่านศาสตราจารย์ กณบดี และท่านผู้เป็นประธาน ในทหน้าท่านอาจารย์และท่านนักศึกษาแพทยศาสตร์

ในเบื้องต้นเอาตมภาพต้องขออนุโมทนา ในการที่เรื่องคุณธรรมได้
รับความสนใจจากสถาบันวิชาชีพชั้นสูง มีการนำมาตั้งเป็นปัญหาสำหรับ
พิจารณาและให้ขบคิดกันเช่นนี้ เรื่องคุณธรรมกับอาชีพแพทย์นั้นมีความ
จำเป็นและเกี่ยวของกันอย่างไรนั้นเป็นเรื่องที่มองเห็นชัดกันอยู่แล้ว ซึ่ง
ท่านผู้อภิปรายท่านอื่น ๆ ก็ได้กล่าวถึงมาพอสมควร ในประเด็นที่ท่าน
มอบหมายให้อาตมภาพพูดถึงคือเรื่องที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมแล้วจะมี
ลักษณะอย่างไร อันนั้นเอาตมภาพเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันไปถึงความจำเป็น
ของธรรมที่มต่ออาชีพการแพทย์ด้วย เรื่องธรรมที่มความจำเป็นต่อ
อาชีพแพทย์นั้น มันมีเป็นพิเศษมากกว่าที่มอยู่ตามปกติ คือในอาชีพ
การงานทุกอย่างนั้นคุณธรรมเป็นเรื่องจำเป็นอยู่แล้ว อย่างน้อยเราจะ
เห็นได้ว่าเมื่อเราจะทำการงานอะไร ผู้ที่จะทำการงานนั้นจะต้องมคุณ
ธรรม เช่นความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ ความรู้จักรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์
เป็นต้น เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่ช่วยให้การปฏิบัติงานเป็นไปด้วยดี แล้ว

ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นในการทำงาน ในอาชีพทุกอย่าง ไม่จำกัดเฉพาะอย่างใด
อย่างหนึ่ง แต่ทันสมัยสำหรับวิชาแพทย์นั้น คุณธรรมมีความจำเป็นเพิ่มขึ้น
อีก ไม่เหมือนกับอาชีพอย่างอื่น ทว่ามีความจำเป็นเพิ่มขึ้นนั้นเพราะว่า
คุณธรรมดูเหมือนว่าจะเป็นคนสมบัติหรือเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของ
ของอาชีพแพทย์ทีเดียว

ความเป็นส่วนประกอบในอาชีพของแพทย์นั้นจะมองเห็นได้ง่าย
เพราะว่าอาชีพแพทย์เป็นอาชีพที่ไม่ใช่เกี่ยวกับวัตถุ แต่เป็นอาชีพที่
เกี่ยวข้องกับบุคคล เกี่ยวกับชีวิต ทว่าการที่จะเกี่ยวกับชีวิตจิตใจ
นั้น เรื่องคุณธรรมเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าการที่จะเกี่ยวกับวัตถุอย่าง
อื่น ๆ อย่างน้อยแพทย์มีหน้าที่ในการที่จะช่วยเหลือชีวิตมนุษย์ การช่วย
เหลือนั้นเป็นคุณธรรมอยู่แล้ว และการช่วยเหลือที่จะให้ได้ผลสำเร็จด้วยดี
ก็ต้องอาศัยคุณธรรม ซึ่งทำให้ผู้รับความช่วยเหลือนั้นเกิดความรู้สึกไว
วางใจ เกิดความรู้สึกที่จะมอบจิตใจให้คิดที่จะฟัง อันนั้นเป็นเรื่องสำคัญ
ถ้าหากว่าคนที่ได้รับความช่วยเหลือมอบความไว้วางใจให้ คิดที่จะฟัง ก็
คือเขามอบชีวิตของเขาไว้ในกำมือของแพทย์นั่นเอง เมื่อแพทย์ได้รับ
ชีวิตของมนุษย์ไว้ในกำมือแล้ว คุณธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะปฏิบัติ
ต่อชีวิตนั้น

ฉะนั้น คุณธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับแพทย์มากกว่าอาชีพอื่น ๆ
คนทั่วไปนั้นเมื่อเจ็บไข้ได้รับความทุกข์ทรมานถึงถึงแพทย์ถึงถึงโรง
พยาบาล พอมาถึงโรงพยาบาล แม้กำลังได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน
เป็นอันมาก กำลังควรรณครางอยู่ พอรู้ว่าถึงโรงพยาบาลบางที่ก็หยุดคราง
หยุดการโอดครวญ หยุดแสดงความเจ็บปวดได้ทันที เพราะเกิดความ

๑๕๔ ค่านิยมแบบพุทธ

อบอุนใจขึ้น และขงเมื่อได้เห็นนายแพทย์หรือพยาบาลด้วยก็เกิดความอบอุนใจมากยิ่งขึ้น ขงได้เห็นสีหน้าของแพทย์ทรมความรู้สึกโอบอ้อมอารี มีเมตตากรุณา แสดงให้เห็นหัวใจที่จะช่วยเหลือเขาจากใจจริงแล้ว คนไข้ก็นึกเหมือนกับหายไข้ไปครึ่งหนึ่งแล้วจากโรคภัยไข้เจ็บนั้น เพราะฉะนั้นเรื่องคุณธรรมของแพทย์จึงเป็นเรื่องสำคัญมากที่จะทำให้งานอาชีพของแพทย์สำเร็จผล และเป็นไปในทางที่จะเกิดประโยชน์แท้จริงสมกับหน้าที่แพทย์ต้องรับผิดชอบอยู่

นอกจากแพทย์จะต้องมีความรู้สึกในทางเมตตากรุณาที่จะให้คนไข้เกิดความรู้สึกอบอุนใจแล้ว อาชีพของแพทย์ยังมีลักษณะบางอย่างที่ทำให้เกิดความน่าเบื่อหน่าย และอาจจะทำให้เกิดความหดหูได้ง่าย เพราะได้เห็นแต่สภาพที่ไม่น่าพึงพอใจ ไม่เจริญตาเจริญใจ ภาพของคนที่ได้รับบริการทุกข์ทรมานความเจ็บปวดต่าง ๆ และคนที่ป่วยไม่เป็นเวลา ส่งเหล่านมแต่บ่นทอนความสุขส่วนตัวของแพทย์ เช่นว่าคนป่วยอาจจะป่วยขึ้นมาเวลาหนึ่งเวลาใดก็ได้ แต่แพทย์ต้องเสียสละความสุขส่วนตัวมาช่วยเหลือคนเหล่านั้น ถ้าหากว่าแพทย์ไม่มีคุณธรรมแล้วความเบื่อหน่ายก็จะเกิดขึ้นได้ง่าย เกิดขึ้นจากการที่ได้เห็นภาพของคนเจ็บป่วยทุกข์ทรมานซึ่งเป็นภาพที่ไม่เจริญตาเจริญใจ แล้วก็เกิดจากการที่ว่าจะต้องเสียสละผลประโยชน์ความสุขส่วนตัวให้กับคนไข้ที่เจ็บป่วยไม่เลือกเวลาเหล่านั้น คุณธรรมมีความจำเป็นสำหรับแพทย์อย่างนั้น ถือเป็นส่วนประกอบโดยตรงของอาชีพแพทย์ทีเดียว เป็นคุณสมบัติประจำตัวของแพทย์อย่างหนึ่ง

ส่วนการที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมแล้วจะมีลักษณะอย่างไร เราสามารถอนุมานได้จากการทำงานที่ขาดธรรมมีความจำเป็นสำหรับแพทย์อย่างไร

นั่นเอง จากที่เอาตมภาพได้พูดมานี้จะเห็นว่าคุณธรรมสำคัญของแพทย์มี ๒ อย่างเป็นอย่างน้อยคือ *ความเมตตากรุณา* ซึ่งทำให้เกิดความอบอุ่นใจแก่คนไข้ แล้วก็ *ความเสียสละ* ที่ต้องเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อที่จะมาช่วยเหลือแก่คนไข้เหล่านั้น โดยไม่เลือกกาลเวลา เมื่อแพทย์ทำหน้าที่ของตนได้โดยถูกต้องแล้ว แพทย์ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นทพของประชาชน อยู่ในฐานะที่ประชาชนรู้สึกว่าเป็นที่เคารพส่วนหนึ่งในสังคมอยู่แล้ว ถ้าแพทย์ได้มีคุณธรรมอย่างที่เขาต้องการ คือความเมตตากรุณาทำให้เกิดความอบอุ่นใจ แล้วก็ความเสียสละอย่างนด้วยแล้ว ความรู้สึกเคารพของประชาชนที่มีต่อแพทย์นั้น ก็จะเพิ่มขึ้นโดยสมบูรณ์ เมื่อแพทย์ขาดคุณธรรม คุณสมบัติเหล่านั้นก็จะหายไป คือ ความเมตตากรุณาที่ให้ความเสียสละก็ทิ้ง ก็จะหายไป บุคลิกบางอย่างของแพทย์ก็จะห่อหุ้มลง บุคลิกเป็นเรื่องสำคัญที่ก่อให้เกิดความเชื่อถือ ความเคารพ แพทย์ที่มีคุณธรรมในตัวแล้ว เมื่อคนไข้เห็นก็มีความรู้สึกรักใคร่ตั้งแต่ต้น ๆ ช่วยให้โรคภัยของเขาหายไปหลายส่วน แต่เมื่อแพทย์ขาดคุณธรรม คุณสมบัติเหล่านั้นในตัว แพทย์ขาดไป บุคลิกของแพทย์ก็เปลี่ยนไป ฉะนั้นความอบอุ่นใจที่คนไข้จะมีขึ้นก็จะน้อยลง แล้วความสำเร็จผลในการรักษาเยี่ยงยากก็อาจห่อหุ้มลงไปได้ด้วยเหมือนกัน อันนี้อตมภาพเห็นว่าเป็นเรื่องทมองเห็นได้ไม่ยากนัก ในเรื่องที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดคุณสมบัตินี้ขาดคุณธรรมแล้วจะมีลักษณะอย่างไร เมื่อบุคลิกลักษณะความเชื่อใจไว้วางใจห่อหุ้มแล้ว การทำหน้าที่ของตนเองของแพทย์นั้นก็จะบกพร่องไปด้วย คุณสมบัติของแพทย์ก็จะห่อหุ้มลงไปด้วย

มีเหตุผลอย่างหนึ่งว่าแพทย์ก็เป็นผู้อยู่ในสังคมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอย่างในคำปรารภของท่านอาจารย์คุณบิด พุฒถึงว่าการที่เราจะดำรง

๑๕๖ คำนิยามแบบพุทธ

คุณธรรม หรือการที่จะส่งเสริมคุณธรรมในอาชีพแพทย์นั้นจะทำได้ผลแค่ไหนเพียงไร ในเมื่อแพทย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในสังคม เมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่ไม่ดี ที่เราถือว่า คุณธรรมเสื่อมทรามลง ศีลธรรมเสื่อมทรามลง อิทธิพลของสังคมก็ย่อมมีผลต่อแพทย์แต่ละบุคคลไปด้วย ข้อน่าจะทำให้การที่จะส่งเสริมคุณธรรมนั้นเป็นไปได้ยากหรือไม่สู้ได้ผล ในเรื่องนี้อาตมภาพเห็นว่าสังคมนั้นมีอิทธิพลต่อบุคคลแต่ละคนที่เป็นส่วนประกอบในสังคมนั้นแน่นอน เมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีก็ย่อมมีผลต่อความประพฤติปฏิบัติของบุคคลแต่ละคน แต่ในเวลาเดียวกันสังคมก็ประกอบขึ้นจากบุคคลนั่นเอง ถ้าหากว่าไม่มีบุคคลที่จะคิดในทางดำรงรักษาคุณธรรมไว้เลย ก็เท่ากับว่าเป็นการช่วยกันชักนำสังคมนั้นให้เสื่อมลงไปยังขั้น

มองในทางมุกกลับ แพทย์นั้นก็เป็นสังแวดล้อมอย่างหนึ่งในสังคมเหมือนกัน คือสถาบันแพทย์เป็นสังแวดล้อมอย่างหนึ่งในสังคมที่มีอิทธิพลต่อสังคมส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด ถ้าสถาบันแพทย์เป็นสถาบันที่ควรแก่ความเคารพนับถือเป็นที่พึ่งของประชาชนก็เท่ากับเป็นการช่วยหนุนงเห็นยวสังคมไว้ไม่ให้ตกต่ำส่วนหนึ่งเหมือนกัน ฉะนั้นแทนที่เราจะไปเป็นผู้ยู่ใต้อิทธิพลของสังคมเราน่าจะกลับคิดในแง่ที่ว่าในฐานะที่แพทย์เป็นผู้นำเป็นอาชีพชนนำ เป็นอาชีพที่ได้รับความนับถือส่วนหนึ่งในสังคมนั้น เราควรจะเป็นสังแวดล้อมที่ช่วยทำสังคมให้ดีขึ้น ไม่ใช่เป็นผู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตามสังคมนั้นไปในทางเสื่อมลง สถาบันแพทย์นั้นโดยแท้จริงแล้ว เราจะต้องยอมรับว่าเป็นสถาบันที่ได้รับความรู้สึกจากประชาชนในทางที่ดีงามในทางที่สูง หากว่าสถาบันแพทย์ยังสามารถดำรงคุณธรรมไว้ได้แล้ว ในฐานะของแพทย์ในสังคมก็อยู่ในความเคารพต่อไป แล้ว

ก็เคารพนับถืออย่างซื่อสัตย์ วิชาการหนักเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้อาชีพแพทย์ได้ผลก้าวหน้า แต่ในเวลาเดียวกันคุณธรรมก็เป็นส่วนประกอบที่ควบคู่กันซึ่งขาดเสียมิได้ ซึ่งช่วยให้สถาบันแพทย์หรืออาชีพของแพทย์นั้นมีความเจริญทั้งในด้านการปฏิบัติหน้าที่ได้ผลแล้วก็มีรักษาสถานะในความเชื่อถือของประชาชนไว้ด้วย อารมณ์ของซื่อสัตย์สุจริต ไว้วางใจไว้วางใจกัน

เมื่อสักครู่ อารมณ์ที่ได้รับมอบให้พูดในประเด็นเกี่ยวกับการขาดธรรม ซึ่งเมื่อพูดในเรื่องนี้ก็น่าจะเป็นการพูดในแง่ที่เป็นอนุญัตติธรรม คือในทางที่ไม่น่าพึงพอใจ คราวนี้ได้รับประเด็นใหม่ในเรื่องธรรมที่มีคุณพิเศษสำหรับนักศึกษา และท่านผู้ดำเนินการอภิปรายต้องการให้พูดยกตัวอย่างธรรมที่จะมาใช้ประโยชน์ในทางประยุกต์เกี่ยวกับด้านนี้โดยตรงด้วย เรื่องธรรมที่มีคุณพิเศษสำหรับนักศึกษานั่น อารมณ์เห็นว่าสำหรับนักศึกษาแพทย์เห็นจะแยกได้สองแง่ คือในฐานะที่ท่านเป็นนักศึกษาอย่างนักศึกษาทั่วไป ซึ่งมีหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนค้นคว้าอย่างหนึ่ง และในฐานะที่เป็นนักศึกษาแพทย์ คือผู้ที่รับผิดชอบดำเนินงานในอาชีพของแพทย์ต่อไปอีกอย่างหนึ่ง สำหรับประเด็นแรกนั้นอารมณ์ขอยกไว้ก่อนคือในแง่ของนักศึกษาทั่วไปยังไม่ขอพูด จะพูดในแง่ที่ท่านเป็นนักศึกษาผู้เตรียมตัวที่จะเป็นแพทย์ต่อไป

ในตอนที่ผ่านมา อารมณ์ได้พูดถึงเรื่องคุณธรรม ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับแพทย์แล้วก็เกี่ยวโยงไปถึงการที่ว่าเมื่อแพทย์ขาดธรรมเหล่านี้แล้วจะมีลักษณะเป็นอย่างไร อันนี้นักศึกษาเองมาถั่งประเด็นข้อนี้ด้วย เพราะว่าหน้าที่เราจะให้นักศึกษามีคุณธรรมหรือคุณพิเศษอย่างไรนั้นก็ต้องเตรียมปลูกฝังธรรมที่จำเป็นสำหรับแพทย์ให้แก่แก่นักศึกษาแพทย์นั้น

๑๕๘ คำนิยามแบบพุทธ

เอง ฉะนั้นอันนั้นก็ไปเกี่ยวถึงข้อแรก อาชีพของแพทย์นั้นต้องเกี่ยวของกับคนมาก เกี่ยวข้องกับชีวิตจิตใจของบุคคลอย่างที่เราตามภาพได้พูดถึงในคราวก่อน ทัศนการเกี่ยวข้องกับคนมากนั้นก็ย่อมได้พบอย่างที่เรียกว่า นานาจิตตํ ก็คือว่าคนเรามีจิตใจต่างกัน ในเมื่อแพทย์ได้พบกับคนที่มีลักษณะจิตใจต่าง ๆ กัน ต่างคนก็หวังจะได้อย่างนั้นอย่างนี้ ก็ย่อมทำให้แพทย์อาจเกิดความเคร่งเครียดทางจิตใจ ในการทำงานก็เป็นเรื่องธรรมดาอย่างที่ท่านอาจารย์สุชีพได้กล่าวมาแล้ว ก็ว่าอาจจะแสดงอาการบางอย่างออกไปได้ในกาลบางคราวซึ่งแม้เป็นเรื่องที่น้อยเท่านั้น แต่ก็ทำให้มีคนนำไปพูดได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ควรเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง อันนั้นก็เพื่อความจริง และโดยเฉพาะผู้ที่มาเกี่ยวข้องกับแพทย์นั้นไม่ใช่คนที่มานานาจิตตํอย่างทั่ว ๆ ไปเท่านั้น ยังเป็นจิตชนิดที่อ่อนแอเป็นจิตที่มีโรคแล้ว เวลาที่เป็นโรคทางกายนั้นเราต้องยอมรับว่าจิตใจก็เป็นโรคด้วย คือสภาพทางจิตก็จะไม่สมบูรณ์ด้วยเหมือนกัน ทัศนอกจากการที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนที่มีอารมณ์จิตใจต่าง ๆ กันตามปกติ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับคนมาก จะต้องได้รับความเห็นใจแล้ว ยังไปเกี่ยวข้องกับคนที่มีสภาพทางจิตใจไม่ปกติเขาอีกด้วย อันนั้นก็ย่อมต้องเห็นใจแพทย์มากยิ่งขึ้น ในการทำงานจะเห็นใจแพทย์นั้น อาตมภาพมองดูในส่วนมากเท่าที่ตนเองรู้สึกเห็นว่าแพทย์ส่วนมากยังเป็นผู้มโหฬารที่เยือกเย็น มีอารมณ์ที่สุขุม อันนั้นมิใช่ที่ว่าอาตมภาพจะมาพูดในที่ประชุมในที่สถาบันเพื่อเอาใจ แต่ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้สึกที่ได้ประสบมา คือแพทย์ส่วนมากก็ยังเป็นผู้ที่มีความสุขุมเยือกเย็นโดยการเปรียบเทียบกับสถาบันหรือการอาชีพอย่างอื่นอยู่แน่นอน แต่อย่างไรก็ดีในเมื่อแพทย์มีหน้าที่ที่เกี่ยวกับคนจำนวนมากที่มีอารมณ์ต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะที่มีสุขภาพทั้งกายทั้งจิตต่ำลงอย่างนี้

แม้ว่าแพทย์ควรจะได้รับความเห็นใจก็จริง แต่ในเวลาเดียวกันเรามาพูด
 ในแง่ของแพทย์เองในฐานะที่เป็นผู้ที่จะต้องปรับปรุงตัวเอง คือเราจะทำ
 งานอาชีพของเราให้ดีขึ้น เราก็ต้องพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของตน
 ให้ดีขึ้น คือว่าเราจะต้องเกี่ยวข้องกับคนมาก มีอารมณ์และจิตใจต่างๆ
 กัน โดยเฉพาะผู้ที่เป็นคนช่วยคนไข้แล้ว แพทย์ก็ต้องเตรียมใจที่จะฝัก
 อบรมคุณธรรมในการที่จะเป็นผู้สุขุมเยือกเย็นใหม่มากกว่าผู้ที่จะไป
 ประกอบอาชีพในด้านอื่น ๆ เพราะฉะนั้นอันนี้แสดงถึงความจำเป็นมาก
 ยิ่งขึ้นไปอีกในการที่จะต้องใช้แพทย์มีคุณธรรม คุณธรรมอะไรที่จะ
 เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับแพทย์ อันนั้นก็เป็นคุณธรรมที่เราจะต้องปลูกฝัง
 ไว้สำหรับนักศึกษาแพทย์ คุณธรรมที่แพทย์จะต้องมีก็เป็นคุณธรรมพิเศษ
 สำหรับนักศึกษาแพทย์ด้วยที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่วัยศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่
 อาตมภาพพูดมาแล้วคุณธรรมเช่นความเมตตา กรุณา ความเสียสละ เป็น
 เรื่องที่จะต้องปลูกฝังขึ้นในแพทย์ ในขณะที่ยังเป็นนักศึกษาแพทย์อยู่มิ
 โอกาสมากกว่าตอนเป็นแพทย์แล้ว แล้วก็เป็นเวลาที่จะต้องเตรียม
 ตัวในการฝักอบรมทั้งในด้านบุคลิกลักษณะ คุณสมบัติต่างๆ ที่จะไปเป็น
 แพทย์ที่ดีด้วย เพราะฉะนั้นก็เป็นเวลาที่เหมาะสมที่สุดที่จะปลูกฝังคุณ
 ธรรมเหล่านี้ ทั้งในด้านความสุ่มเยือกเย็น ความเมตตา กรุณา และ
 ความรู้สึกเสียสละ รวมไปถึงความมีขันติคือความอดทน คุณธรรมเหล่านี
 จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ในทางพระพุทธศาสนานั่นถือว่า การปลูกฝัง
 คุณธรรมนั้นให้ปลูกฝังด้วยปัญญา คือให้เกิดจากความรู้อย่างเข้าใจของ
 เราเอง

อาตมภาพเห็นว่าอาชีพของแพทย์หรือลักษณะงานของแพทย์นั้น มี
 โอกาสหรือมีสภาพที่อำนวยให้มีการปลูกฝังคุณธรรมได้มากกว่าอาชีพ

๑๖๐ คำนิยามแบบพุทธ

การทำงานอย่างอื่น ๆ ส่วนมาก สิ่งที่เป็นสภาพที่อำนวยความสะดวก
ง่าย ๆ ก็คือสภาพของคนเจ็บป่วย ซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ของเราที่ได้รับความ
เจ็บป่วย ได้รับความทุกข์ทรมานต่าง ๆ อันมักเป็นสภาพที่เป็นโอกาส
อำนวยให้เกิดการปลุกฝังคุณธรรม อีกอย่างหนึ่งก็คือการที่ได้เห็นสภาพ
ธรรมดาของสังขารที่เป็นไปอย่างที่เป็นในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ไตร
ลักษณ์ หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เมื่อมาเรียนแพทย์ นักศึกษาแพทย์จะ
เห็นลักษณะเหล่านี้ได้ยิ่งกว่าที่เป็นนักศึกษาหรือทำงานอาชีพอย่าง
อื่น ๆ คือได้เห็นสภาพของชีวิตที่เป็นจริงว่าเมื่อชีวิตเกิดขึ้นมาแล้วจะมี
ความเป็นไปอย่างไร ความเจ็บป่วยได้ป่วย ความทุกข์ทรมานเป็นอย่างไร
เราควรจะตั้งทัศนคติต่อสภาพที่อำนวยความสะดวกอย่างไร ธรรมดาคนที่มีพื้นฐาน
ทางคุณธรรมอยู่แล้วได้รับได้เห็นสภาพต่าง ๆ เหล่านี้ คุณธรรมอาจเกิด
ขึ้นได้เอง เช่นว่าเมื่อเห็นคนป่วย ได้รับความทุกข์ทรมานก็อาจจะเกิด
ความเมตตาสงสารขึ้น ถ้ามองคุณธรรมในด้านที่เป็นเพื่อน หรือได้เห็นสภาพ
ของธรรมดาชีวิต ความเป็นไปในชีวิตที่เป็นสามัญ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
อย่างนั้นอาจจะทำให้เข้าถึง ไปถึงความจริงได้ดั่งนั้น แต่สำหรับคนทั่วไป
สภาพเหล่านี้ ไม่แน่ว่าจะทำให้เกิดคุณธรรมที่ต้องการอย่างนั้นได้
เพราะว่าความจำเจหรือว่าสิ่งที่ชกแจงในด้านนั้นอาจจะทำให้เขวไปได้
เราจึงจะต้องมีการคอยสะกด คอยผูกใจ คอยระมัดระวัง คอยพูดถึงกันไว้
บ้าง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยให้สภาพที่อำนวยความสะดวกให้คุณธรรมอยู่แล้ว
เหล่านั้นเกิดเป็นผล คือมีคุณธรรมขึ้นได้อย่างแท้จริง อาตมภาพเห็นว่า
แม้แต่ภาสคของสถาบันแพทย์แห่งนี้ท่านผู้ตั้งกึ่งจะได้นักถึงเหตุผลข้อ
ด้วย จึงได้ตั้งภาสคขึ้นว่า “อดุตตานํ อุปมี กเร” ซึ่งแปลว่า ฟังกระทำ
ตนให้เป็นอุปมา ก็คือคอยเตือนใจแพทย์อยู่เสมอในเมื่อได้เห็นคนได้รับ

ความทุกข์ทรมานว่า ให้เอาตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับคนทั้งหลายเหล่านี้
 นกรักชีวิต มีความรักสุข เกลียดทุกข์เหมือนกับตัวเรา ต้องการที่จะ
 สงวนชีวิตของตนให้ยั่งยืน เมื่อแพทย์เอาตนเองเข้าไปเปรียบเทียบกับ
 นแล้ว ก็เห็นใจเขา ก็จะช่วยเหลือเขาได้เต็มที่ ความเมตตากรุณาที่อาจ
 จะเกิดขึ้น ความเสียสละช่วยเหลือก็อาจจะได้เกิดขึ้นด้วย แต่การที่จะนำ
 ตนเข้าไปเปรียบเทียบกับโดยตรงอย่างนี้ อารมณ์ภาพเห็นว่าบางที่เรายังมอง
 เห็นไม่ชัด ก็เอาสิ่งที่ใกล้เคียงเข้าไปเปรียบเทียบกับ ถ้าเรามองเห็นคนป่วยคน
 ไข้ในระดับวัยเพศต่าง ๆ กัน ก็หันกลับไปถึงบุคคลที่เรารักใคร่ เช่นบิดา
 มารดา ญาติ พี่น้อง แม่แต่บุตรธิดาของเรา ท่านที่ได้เห็นคนไข้แล้ว เมื่อ
 เห็นคนที่สูงอายุหน่อยก็นึกไปถึงคุณพ่อ คุณแม่ของตนเอง คุณปู่ คุณย่า
 ของตนเอง เมื่อเห็นเด็กอายุน้อยก็นึกถึงตั้งว่าเป็นลูกของตนเอง หรือ
 นกถึงพี่น้องของตนเอง อย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบที่เนื่องกับตนก็จะ
 ช่วยให้คุณธรรมในทางเมตตากรุณาเกิดขึ้นได้ อารมณ์ภาพเห็นว่าสภาพที่
 อำนวยนั้น ไม่ใช่จะทำให้เกิดคุณธรรมได้เสมอไป บางที่ชินชาไป เราจะ
 ต้องมีการชักจูงแนะนำสะกดกันไว้ เพราะฉะนั้นการที่เริ่มการพูด การ
 อภิปรายอะไรกันบ้างนี้อารมณ์ภาพเห็นว่าเป็นสิ่งซึ่งจะช่วยได้ แต่ว่าถึง
 โดยสภาพในลักษณะงานอาชีพของแพทย์แล้ว มีลักษณะอำนวยอยู่โดย
 ตรงที่จะให้เกิดคุณธรรม

อารมณ์ภาพขอสรุปว่า เรื่องนมได้สองอย่าง คือ คุณธรรมในฐานะ
 หน้าที่อย่างหนึ่ง และคุณธรรมในฐานะสิ่งซึ่งพึงปลูกฝังโดยการชักจูง
 อบรมอย่างหนึ่ง ในฐานะหน้าที่นั้นถ้าเราอมรับว่าแพทย์ที่ดีจะต้องมีคุณ
 สมบัติทั้งในทางวิชาการ คือการที่จะรู้วิชาแพทย์และรักษาตามวิชาการ
 นั้นได้ และจะต้องมีคุณสมบัติในทางจรรยาในการที่จะสร้างบุคลิกให้ได้

รับความเคารพนับถือจากประชาชนและคนไข้ด้วย ถ้าเราอมรับว่า
 หน้าที่ของแพทย์จะทำได้โดยสมบูรณ์ แพทย์เองจะต้องมีคุณสมบัติอย่าง
 นแล้ว ก็จะต้องทำให้ท่านผู้เป็นนักศึกษาแพทย์มีความสำนึกอยู่ในตัว
 เสมอว่า ถ้าปรารถนาที่จะบำเพ็ญหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์แล้วเราจะต้อง
 มีทั้งวิชาการและทั้งคุณธรรม เมื่อแพทย์มีความสำนึกอย่างนั้นแล้วก็จะ
 เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในการที่จะปลูกฝังคุณธรรมเหล่านั้นในตน
 คุณธรรมต่างๆนั้นเกิดขึ้นจากการที่ได้ทำบ่อย ๆ และการที่ทำบ่อยนั้น ๆ
 เกิดจากการที่ปรารถนาในจิตใจของตน เกิดศรัทธาความเชื่อไว้อย่างแน
 แน่ ท่านเมื่อเห็นว่าท่านจะเป็นแพทย์ที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติทั้งในด้าน
 วิชาการและในทางคุณธรรม เมื่อท่านเชื่ออย่างนี้และยอมรับความจริง
 แล้วท่านก็ต้องตั้งใจตั้งแต่บัดนี้ว่าเราจะต้องเรียนทั้งวิชาการ แล้วจะ
 ต้องปลูกฝังคุณธรรมใหม่ลงในตน อย่างนี้เรียกว่าการอธิษฐานใจ เป็น
 คุณธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

การอธิษฐานใจนั้นหมายถึงการตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่าจะทำอย่างนั้นให้ได้
 จริงๆ ไม่ใช่ความหมายว่าอธิษฐานขอให้ผลอย่างนั้นอย่างนั้นเกิดขึ้นโดยไม่
 กระทำ ซึ่งเป็นการเข้าใจผิดพลาดในเรื่องคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา
 อย่างหนึ่ง เมื่อเราอธิษฐานใจอยู่ตลอดเวลาว่าเราจะต้องเป็นแพทย์ที่ดี
 เป็นผู้มีความดีของแพทย์ที่ครบถ้วน จะต้องทำหน้าที่ของแพทย์ให้
 สมบูรณ์ไม่บกพร่อง ถ้าตั้งใจอย่างนี้แล้วการคิดที่จะปลูกฝังคุณธรรม
 ข้นมันก็ต้องมีขึ้นเอง เมื่อเห็นคนไข้มาก็จะไม่เกิดความเบื่อหน่าย เกิด
 ความเมตตากรุณาสงสารขึ้นมาได้ในตัว เพราะความรู้สึกรู้สึกว่าเราจะทำ
 หน้าที่ของเราให้สมบูรณ์ แต่ท่านถ้าว่าในทางตรงกันข้ามสภาพที่อำนวยความสะดวก
 เหล่านี้แหละอาจจะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายขึ้นได้ ถ้าแพทย์ไม่ได้คิด

อธิษฐานใจในการทำหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์ เช่นเห็นคนไข้ได้รับความทุกข์ทรมานมากเป็นสภาพที่ไม่เจริญตาเจริญใจ เป็นสภาพที่เขามาขัดขวางความสุขส่วนตน อันนั้นก็อาจจะทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายนั้นก็แสดงออกมาในทางหน้าที่ไม่ขมขื่นแจ่มใส ต่อจากนั้นก็แสดงออกในการปฏิบัติต่อคนไข้ในทางที่ไม่น่าพึงใจ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ติดต่อกันทั้งสองฝ่าย แล่งงานที่ปฏิบัติก็ได้ผลไม่เต็มที่ ทนถ้าเราจะทำงานให้ ได้ผลให้เต็มที่เราบอกตัวเองว่าอนันเป็นหน้าที่ของแพทย์ เราจะทำหน้าที่ของแพทย์ให้สมบูรณ์ พอเราก็คิดว่าจะทำหน้าที่ของเราให้สมบูรณ์เท่านั้นแหละ คุณธรรมเหล่านั้นจะเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าหน้าที่คือธรรม ธรรมก็คือหน้าที่ ถ้าเราทำหน้าที่ของเราโดยสมบูรณ์แล้วอนันนคือการปฏิบัติธรรมที่สาคัญอย่างยิ่งสำหรับบุคคลแต่ละคน ธรรมนั้นอาจจะมเป็นจำนวนมาก แต่ธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลแต่ละคนก็ลัดขิดที่สุดคือหน้าที่ของตนเอง ธรรมอย่างอื่นอาจจะเกี่ยวข้องน้อยเราอาจใช้เพียงบางโอกาสเท่านั้น แต่เรื่องหน้าที่แล้วเป็นเรื่องจำเพาะแต่ละบุคคล ทุกคนมีหน้าที่อยู่แล้ว โอกาสที่จะปฏิบัติธรรมได้ดีที่สุดคือการทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้นคุณธรรมที่แพทย์จะต้องปลูกฝังให้ได้มากที่สุดตั้งแต่เป็นนักศึกษาแพทย์ก็คือ การอธิษฐานใจว่าเราจะทำหน้าที่ของแพทย์ให้สมบูรณ์ให้ดีที่สุด เมื่อตั้งใจอย่างนั้นแล้วตั้งแต่เป็นนักศึกษา คุณธรรมต่างๆ ก็จะเกิดขึ้นได้เอง เพราะว่าท่านจะปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา อนันเป็นของอนง

ทีนี้ในแง่ของการปลูกฝังอบรม เมื่อพูดในแง่สภาพที่อานวยเมือกสำหรับบางคนสภาพที่อานวยเหล่านั้นอาจจะกลายเป็นความจำเขินซาจนไม่อาจให้เกิดความรู้สึกในการที่จะปลูกฝังคุณธรรมขึ้นก็ได้ ทงนสุดแต่

๑๖๔ คำนิยามแบบพุทธ

ความคิดเห็นในเบื้องต้น เมื่อความคิดเห็นในเบื้องต้นเป็นอย่างไรรแล้ว
ความดีร้าย การกระทำ วาจาอะไรต่างๆ ก็ตามไปในทางนั้นด้วย ถ้าไม่
การชักจูงในทางที่ดี พอเห็นสภาพที่ไม่ดีก็อาจจะมสังขจูงในทางที่เสีย
เกิดขึ้น เช่นเห็นภาพคนไข้ที่ได้รับทุกข์ทรมานก็เกิดความเบื่อจน พอ
เกิดความเบื่อแล้วความเหินผัดคนน้อยแล้วก็ชักจูงไปในทางที่ไม่ดี
เมื่อเห็นภาพของการเจ็บการตายอะไรต่างๆ ซึ่งเป็นภาพที่เป็นอนัญญา-
รมณตงนนั้น อาจชวนให้เกิดความเบื่อหน่าย คนที่จะเข้าสู่คุณธรรมก็ต้อง
อาศัยเหตุผลสองประการ คือ หนึ่งเกิดจากตนเอง ตนเองทรมพื้นฐาน
คุณธรรมได้อยู่แล้วไม่ต้องมีใครมาชักจูงก็อาจจะเกิดเมตตา เกิดความรู้
เข้าใจสภาพความจริงได้ ทนสำหรับคนบางคนไม่เกิดความรูสึกอย่างนั้น
ต้องอาศัยการชักจูงจากภายนอกก็เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน ในเมื่อมีผู้
มาพูดมาชักจูงสะกิดใจไว้เป็นบางครั้งก็ทำให้ผู้เป็นนักศึกษาแพทย์นั้น
ได้นึกถึงเรื่องทศทางามและหน้าที่ของตนขึ้น ไม่ทันที่จะปล่อยใจไปใน
ทางเบื่อหน่ายนั้นแต่ฝ่ายเดียว อาจจะกลับมาทำในทางที่ดีปฏิบัติ
หน้าที่ของตนให้เต็มที่ หันกลับมาผูกใจไว้กับคุณธรรมได้ เพราะฉะนั้น
การที่จะทำให้คุณธรรมของแพทย์เกิดขึ้นได้ สมความปรารถนานั้นก็เกิด
จากการปลุกฝังของนักศึกษาแพทย์แต่ละคนในการคิดตั้งใจทำหน้าที่
ของตนให้สมบูรณ์อย่างหนึ่ง และการที่มากอดช่วยกันสะกิดคอยพูดคอย
ตักเตือน ซึ่งก็อาจจะอาศัยการที่มีกิจกรรมต่างๆเช่นการอภิปราย สัมมนา
การเชิญบุคคลภายนอกมาบรรยายให้ฟังเป็นครั้งคราว ซึ่งนอกจากจะได้
รับฟังเรื่องการสะกิดใจผูกใจไว้กับคุณธรรมแล้วก็ยังจะได้รับฟังความคิด
ของบุคคลภายนอกที่มตอสถาบันแพทย์ด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์
อย่างหนึ่ง

สภาพที่อ่านออกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้เกิดคุณธรรม คือเรื่องสภาพ
 ธรรมดาของชีวิตอันได้แก่เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเหล่านี้ความ
 จริงมันเป็นเรื่องพหุ แต่ที่ว่าไม่มีการสะกิดกันบางทีก็มองไม่เห็น ถ้า
 ได้มีการพุดถึง คอยคิด คอยดำริกันอยู่บ้าง ก็ทำให้เกิดความระแวง
 ในชีวิตที่เป็นจริง ทำลายความยึดมั่น ถมึน หรือทำให้ถอยลงได้บ้าง
 เมื่อทำลายความยึดมั่นถมึน ทำลายความผูกพัน ก็มองเห็นอนัตตา เห็น
 อนัตตาก็หมายถึงการที่ความยึดมั่นในตัวตน ถมึนลง มีความยึดมั่นใน
 ความคิดเห็นของตน ถมึนลง มีพื้นฐานถมึนลง ตลอดจนกระทั่งมีความเห็น
 แก่ตัว เห็นแก่ความสุขส่วนตัว ถมึนลงด้วย เพราะเห็นสภาพธรรมดาของ
 ชีวิตมันเป็นไป ก็เข้าใจว่าสังขทั้งหลายมันเป็นไปอย่าง เห็นสภาพอนัต-
 ตาแล้วว่าสังขทั้งหลายมันก็มีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนอะไร เมื่อ
 ทำลายความยึดมั่นในตัวตนแล้วก็ทำงานด้วยเห็นอนัตตา ทำงานด้วย
 เห็นอนัตตาก็หมายความว่า ไม่ยึดมั่นกับตัวเอง ความคิดเห็นของตนเองเกินไป
 ไปแต่ยึดถือเอาความถูกต้อง เอาธรรมเป็นທັງ ไม่ใช่เอาตนเป็นທັງ
 อนันต์ก็เป็นเรื่องของคุณธรรมที่พึงปลูกฝังลงในผู้เป็นนักศึกษาแพทย์
 ซึ่งอาจตามภาพเห็นว่ามิใช่การที่ต้องทำทั้งตนเองและอาศัยการสะกิดการ
 แนะนำ ชักจูงผูกใจจากภายนอกด้วย ทั้งสองอย่างประกอบกัน ขอเจริญ
 พรมติไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน

เรียบเรียงจากการอภิปรายเรื่อง “ธรรมกับการศึกษาแพทยศาสตร์” ที่คณะ
 แพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล ร่วมกับนายแพทย์อวย เกตสิงห์ (ผู้นำการอภิ
 ปราย) พระราชโมฬี วัดพระเชตุพน กิตฺยวชิโรภิกขุ (มูลนิธิอภิธรรมมหาธาตุ
 วิทยาลัย และจิตตภาวันวิทยาลัย) นายแพทย์ต้นม้อเชียง และนายสุชีพ ปุณฺณ
 ภาพ

พิมพ์ครั้งแรกใน สารคดีวชิร ๒๒ ฉบับที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๑๓ หน้า ๖๑๓-

บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ

นิสิตนักศึกษาที่เป็นผู้แทนของกลุ่ม ชุมชน หรือชมรมพุทธศาสนาในสถาบันต่าง ๆ

หัวข้อเรื่องต่งไว้คราวนี้ เหมือนกับจะฟ้องว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาไม่ค่อยได้รับความนิยมในสมัยปัจจุบัน จึงได้มีการตั้งหัวข้อเรื่องว่าบทบาทนักศึกษาในการเสริมสร้างค่านิยมในทางพุทธศาสนา ถ้าเรามองดูสภาพในปัจจุบันและทบทวนถึงความเป็นไปในระยะไม่ช้านานนัก อาจจะมีส่วนให้เห็นจริงว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาจะอ่อน ๆ คือไม่ค่อยจะมี หรือว่าเคยมีแต่คงจะเสื่อมลงไปหรืออย่างไร เคยมีความรู้สึกกันมาและก็ได้พูดกันติดปากอยู่เสมอว่า คนเข้าวัดเป็นคนล้าสมัย ไม่ทันสมัย อะไรต่าง ๆ เป็นคำที่ได้ฟังกันอยู่แล้วทุกท่านทราบอยู่แล้ว สมกับที่วาค่านิยมในทางพุทธศาสนายังไม่สุด ไม่ค่อยได้รับความนิยมจึงได้จัดงานครั้งนชนเพื่อหาทางที่จะมาช่วยกันส่งเสริมบทบาทของนักศึกษาที่จะมาเร่งค่านิยมอันนี้

เรื่องค่านิยมในทางพุทธศาสนานี้ มีข้อที่น่าพิจารณาอยู่หลายอย่าง เช่นว่า สิ่งที่เรียกว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนานี้เป็นค่านิยมพุทธจริงหรือไม่ ชาวพุทธควรจะยอมรับหรือไม่ ถ้าหากว่าจริงก็ดีไป ถ้าไม่จริง

แล้วค่านิยมอะไรจึงจะจริง จะต้องมาช่วยกันกำหนดให้ถูกต้อง ต่อจากนั้นก็ต้องมาช่วยกันหาทางว่าจะทำให้เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่ประชุมนี้เป็นที่ประชุมของผู้แทนชาวพุทธกลุ่มต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมพุทธศาสนาทางนบน เมื่อกล่าวถึงบทบาทของนักศึกษาในการเสริมสร้างค่านิยมพุทธ คำว่านักศึกษาถึงจะหมายถึงนักศึกษาที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธนั่นเอง คงจะไม่ได้หมายถึงนักศึกษาโดยทั่วไป เพราะถ้าจะหมายถึงนักศึกษาโดยทั่วไปก็คงเป็นไปได้ โดยเฉพาะถ้าเรายอมรับว่าพุทธศาสนายังไม่ได้รับความนิยมนเท่าที่ควรแล้ว ก็ยังเป็นไปไม่ได้ใหญ่ และยิ่งถ้าหากว่ามีความสับสนในเรื่องที่ว่าค่านิยมที่ถือว่าเป็นของพุทธศาสนานั้น เป็นของพุทธศาสนาจริงหรือไม่ และค่านิยมอะไรจริง แม้แต่ชาวพุทธเองก็ยังสับสนแล้ว เราจะไปหวังให้คนวงนอกมาช่วยได้อย่างไร ก็ต้องเริ่มจากคนวงในก่อน

สิ่งที่สำคัญก่อนอื่นก็คือ ผู้ที่จะทำหน้าที่ในการเสริมสร้างค่านิยมนี้เอง บุคคลที่ทำหน้าที่เสริมสร้างค่านิยมพุทธศาสนาจะต้องเป็นคนที่มีค่านิยมในทางพุทธศาสนาเสียก่อน ก่อนที่จะไปเสริมสร้างค่านิยมพุทธศาสนาให้แก่ผู้อื่น ก่อนที่จะมีค่านิยมในพุทธศาสนาก็ต้องเข้าใจว่าอะไรเล่าคือค่านิยมในทางพุทธศาสนา ถ้าสิ่งเหล่านี้เรายังไม่ชัดเจนแล้ว ก็รู้สึกว่าจะเจริญก้าวหน้าไปยาก

บุคคลผู้จะทำหน้าที่เสริมสร้างค่านิยมในกรณีนี้คือนักศึกษาตามหัวขอต้งไว้ เราลองมาพิจารณาดูก่อนว่านักศึกษาชาวพุทธคือใคร นักศึกษาชาวพุทธนั้นถ้าจัดเข้าในระบบสังคมของพุทธศาสนาก็อยู่ในพวกอุบาสกอุบาสิกาบริษัท เพราะในพระพุทธศาสนานั้น ท่านจัดชุมชนหรือสังคมชาวพุทธโดยแบ่งออกเป็นบริษัท ๔ คือ ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสก

บริษัท และอุปาสถาบริษัท ในเมื่อนักศึกษาที่เป็นคฤหัสถ์ในถิ่นเป็น
 อุปาสกและอุปาสิกา ก็เป็นชุมชนพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง เรียกว่าฝ่าย
 คฤหัสถ์ เราเรียกรวมพระภิกษุ ภิกษุณี ว่าเป็นฝ่ายบรรพชิต และเรียก
 อุปาสก อุปาสิกาว่า เป็นคฤหัสถ์ ชาวพุทธฝ่ายคฤหัสถ์นั้นหมายความว่า
 มีบทบาทในทางพุทธศาสนาแค่ไหน เพียงไร เป็นสิ่งที่เราควรจะมี
 แจ่มแจ้งชัดเจนก่อนที่จะทำบทบาทอะไรต่างๆ

เรากลับมาทบทวนกันอีกครั้งหนึ่งว่า อุปาสกอุปาสิกาบริษัทที่เป็น
 ส่วนหนึ่ง เป็นครึ่งหนึ่งของชุมชนในพุทธศาสนา จะทำหน้าที่
 อย่างไร แต่จะต้องพิจารณากันตั้งแต่พระภิกษุ ภิกษุณี เป็นต้นไปทีเดียว
 ถ้าหากว่าเรามองภาพภิกษุ และภิกษุณี และหน้าที่ของท่านถูกต้อง อุปา
 สก อุปาสิกา ซึ่งเป็นส่วนประกอบอีกด้านหนึ่งของพุทธศาสนา ก็จะมอง
 เห็นหน้าที่ของตนชัดเจนด้วย เพราะหน้าที่เหล่านี้ต้องสอดคล้องกัน ถ้า
 เราไม่เข้าใจขอบเขตของหน้าที่ฐานะของบริษัท ๔ ฝ่ายคฤหัสถ์ไม่เข้าใจ
 ฐานะหน้าที่ของฝ่ายบรรพชิต ก็จะนำไปสู่ความสับสน ยกตัวอย่างเช่น
 ถ้าเรามองพระภิกษุสามเณร ในพระพุทธรูปเหมือนอย่างมองพระ
 สงฆ์ในศาสนาอื่น ๆ อย่างนักเรมตาแล้วที่เราจะมีความเข้าใจผิดพลาด
 ดูเหมือนว่าในปัจจุบันเราก็ซักจะมีความเข้าใจเช่นนั้นกันแล้ว โดยมอง
 ภิกษุสามเณร ในบางแง่บางด้าน เหมือนอย่างศาสนาทั่วไปอื่น ๆ เช่น
 พระบาทหลวงในศาสนาคริสต์ ท่านทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างพระผู้
 เป็นเจ้ากับมนุษย์ และการที่ใครจะไปเป็นพระบาทหลวงในคริสตศาสนา
 นิกายโรมันคาทอลิกนั้นจะต้องได้รับกระแสเรียกจากพระผู้เป็นเจ้า คือได้
 รับการคัดเลือกจากพระองค์ พระบาทหลวงในคริสตศาสนาคือผู้ได้รับ
 การคัดเลือกแล้วจากพระผู้เป็นเจ้า มีฐานะเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับ

พระผู้เป็นเจ้า เป็นสัจจะนำเอาโองการและพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้ามาถึงมนุษย์ และเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นบาทหลวงแล้วก็จะเป็นตลอดไป อันนั้นเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับบาทหลวงในศาสนาคริสต์

ที่นั่นมาตุกันว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ในพระพุทธศาสนานั้นพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติธรรม เป็นผู้ทำสมาธิเอง เป็นผู้คัดเลือกลักษณะใจเองว่า ตนต้องการจะปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เมื่อตนเองเลื่อมใสศรัทธาแล้วก็มาขอสมัครเข้าพวก โดยพิจารณาเห็นว่าการดำเนินชีวิตฆราวาสนั้นไม่ปลอดภัย ดังคำศัพท์ที่ท่านใช้ว่า สมพาโร ฆราวาโส บอกว่า เพศฆราวาสนั้นคับแคบเป็นทางมาแห่งขุติ มีเรื่องวุ่นวายมาก อภิเษกาส โภกาส บัณฑิตชา ส่วนการบวชทรงเพศบรรพชิตนั้นปลอดภัย ปลอดภัย ไม่มีหิว ไม่มีง่วง ไม่มีกังวล เมื่อตัดสินใจเลือกเองแล้วก็สละฆราวาสมาอุทิศกายถวายชีวิตต่อการที่จะบำเพ็ญข้อปฏิบัติอย่างจริงจัง ส่วนคุณหัสดีแม้จะไม่ได้บวช ก็สามารถประพฤติปฏิบัติธรรมได้ เพียงแต่ยังไม่ได้อัดห่วงไขกังวลในเพศฆราวาสเท่านั้นเอง และเมื่อมาบวชแล้ว จะลาสิกขาจะบวชใหม่ก็ได้ หรือว่าฆราวาสที่ยังสมัครใจครองเรือนนั้น เกิดสมัครใจต้องการจะบวชก็บวชได้ ถ้ายังไม่บวชก็มีฐานะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน ฐานะไม่เหมือนกันนักบวชอย่างน้อยก็ในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก พระสงฆ์กับคุณหัสดีในพระพุทธศาสนาต่างก็เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่จุดหมายหมายของพระพุทธศาสนาด้วยกัน

มีคำศัพท์เรียกศาสนิกในพุทธศาสนาว่าเป็น สหธรรมิก อันนี้ศัพท์เดิมแปลว่า ผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน ศาสนิกนนี้มี ๑ ประเภท ได้แก่ ไกรบัง ๑. ภิกษุ ๒. ภิกษุณี ๓. สิกขมานา (คือสามเณรที่เตรียมจะบวช

เป็นภิกษุณี) ๔. สามเณร ๕. สามเณรี ๖. อุบาสก ๗. อุบาสิกา
 ทั้งหมดนี้เป็นสหธรรมิก ๗ ประเภท เป็นผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน ใน
 วินัยสมัยต่อมาเรามาจำกัดเรียกสหธรรมิกเอาเฉพาะฝ่ายภิกษุสามเณร
 เป็นสหธรรมิก ๕ แต่ในคำเดิม สหธรรมิกหมายถึงผู้ประพฤติธรรมร่วม
 กันทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อก่อนในแง่ของหลักธรรมแล้ว
 พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ไม่มีสิทธิเราเรียกได้ว่าเท่าเทียมกัน แต่ในเมื่อพระ
 สงฆ์เป็นผู้มีเจตนาที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ถึงกับสละโลก
 สละความห่วงใยในเพศฆราวาสออกมา จึงน่าจะปฏิบัติธรรมได้เต็มที่
 พวกเราในฐานะที่เป็นคฤหัสถ์ก็เลยมาร่วมมือกับท่าน ก็เลยเกิดการแบ่งงาน
 แบ่งหน้าที่กัน และหลักในวินัยก็สอดคล้องกันว่า คฤหัสถ์มีหน้าที่ช่วย
 เหลือ จุนเจือ อุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ช่วยความเป็นอยู่ทางด้านวัตถุเรียกว่า
 อามิสทานเพื่อจุนเจือชีวิตให้พระสงฆ์ได้หมดห่วงกังวลในด้านปัจจัย ๔
 หรือเรื่องความเป็นอยู่ด้านวัตถุนั้น จะได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมให้เต็มที่ต่อไป
 ทนสวนพระสงฆ์ เมื่อตั้งใจปฏิบัติแล้วก็มีโอกาสที่จะได้บรรลุธรรม และ
 มีความรู้ความเข้าใจในธรรมะลึกซึ้งกว่า และเมื่อพระสงฆ์ได้รับผลแล้ว
 ก็ควรที่จะได้มาส่งสอนให้แก่ฆราวาสเพื่อแผ่ธรรมให้แก่ฆราวาส เราจึง
 มีหลักว่า พระสงฆ์มีหน้าที่แผ่ธรรมทานให้แก่คฤหัสถ์ และยังมีข้อ
 ความในพระไตรปิฎก ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า ทั้งฝ่ายพระสงฆ์
 และฝ่ายคฤหัสถ์นอนอาศัยซ่งกันและกัน คฤหัสถ์เป็นฝ่ายอำนวยการ
 พระสงฆ์เป็นฝ่ายอำนวยการ เมื่อบริการสองฝ่ายนอนอาศัยซ่งกันและกัน
 แล้วก็พากันก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนาได้ อันนี้ก็เป็น
 แนวปฏิบัติในทางพุทธศาสนา เป็นอันว่าอุบาสก อุบาสิกาบริษัทก็เป็นผู้
 ประพฤติปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนา มีฐานะคล้ายๆ พระสงฆ์นั่นเอง

แต่ว่ายังมีความยินดี มีความหวังใยในเทศมราวาส ยังไม่พร้อมที่จะสละ
อุทิศตน ก็อยู่ครองเพศกฤหัสถ์ต่อไป แต่ในฐานะที่เป็นศาสนิกหรือสท-
ธรรมิกก็มีหน้าที่ประพฤติปฏิบัติธรรมร่วมกัน

ที่นี้ อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนั้นก็มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา
สมัยพุทธกาลเราจะมองเห็นว่า ในอุบาสก อุบาสิกาบริษัทจะมีบุคคลที่มี
ความสามารถได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าเป็นเอตทัคคะเช่นเดียวกับใน
ภิกษุ และภิกษุณีบริษัท ตัวอย่างที่เราเคยได้ยินในฝ่ายภิกษุเช่นพระสารี-
บุตร อัครสาวกฝ่ายชวาเป็นเอตทัคคะ เป็นผู้ที่มีความสามารถมากที่สุด
ในทางปัญญา พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกฝ่ายชาย ท่านได้รับยก
ย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางมฤตย และยังมีพระสาวกองค์อื่นได้รับยกย่อง
ในทางทิพยจักขุบ้าง ในทางธรรมกลักบ้าง และทางอื่นๆ มากมายหลาย
ด้าน ที่นี้ในทางภิกษุณีก็เช่นกัน มีนางเขมาภิกษุณีเป็นเอตทัคคะในทาง
ปัญญาเป็นอัครสาวกฝ่ายชวา มีนางอุบลวรรณาเถรีเป็นอัครสาวกฝ่าย
ชาย เป็นเอตทัคคะมีความสามารถในทางฤทธิ์ อย่างนี้เป็นต้น ในฝ่าย
อุบาสกอุบาสิกาบริษัท ก็มีเอตทัคคะ ขอบยกตัวอย่าง ผู้ที่ได้รับยกย่องใน
ฝ่ายอุบาสกและอุบาสิกา เช่น จิตตคฤหบดี ท่านผู้นี้เป็นเอตทัคคะใน
ทางธรรมกลัก ธรรมกลักหมายความว่าความสามารถในการแสดงธรรม
พูดอย่างนี้อาจจะแปลกใจ เอ๊ะ เกี่ยวกับมราวาสด้วยหรือนั้น นายหัตถกะ
ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะทางสงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔ คือ
เป็นนักร้องสงเคราะห์ ที่นี้ในฝ่ายอุบาสิกาบริษัท ขุชชุตตราอุบาสิกา
เป็นเอตทัคคะในทางพหูสูต พหูสูตคือเป็นผู้คงแก่เรียน มีความรู้มาก
เรียนรู้พระพุทธศาสนาเชี่ยวชาญ ต่อไปนางสามาวดี เป็นเอตทัคคะทาง
เมตตา นางอุตตราเนันทมารดาเป็นเอตทัคคะในทางนัภมาน บำเพ็ญ

ฉาน เป็นนักบวชที่ผู้สามารถจนได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ นาง
 สุปปียาหรือสุปเปียอุบาสิกาได้รับยกย่องในทางคิลาณบัญญัติ แปลว่าผู้
 พยายามใช้ นกเป็นตัวอย่าง ยังมีอีกหลายคนที่อาตมาไม่ได้ยกตัวอย่าง
 ให้ดู นกคือภาพของพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ถ้าเรามองตามภาพนั้นก็
 อาจจะว่า เอ๊ะ อุบาสกอุบาสิกาบริษัทนี้มีความสำคัญพอสมควร

อนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญบุคคลบางท่านที่ควรเอาเป็นตัว
 อย่าง ถ้าใครอยากเป็นอุบาสกทตฺกให้เอาตัวอย่างจิตตคฤหบดี กับท่าน
 หัตถกะ ท่านทั้งสองนี้เป็นมาตรฐานในอุบาสกทั้งหลาย ถ้าหากจะออก
 บวช ก็ให้มองดูพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นมาตรฐาน ส่วน
 ในหมู่อุบาสิกา ก็ให้มองดูนางชัชชุตตรา กับนางนันทมารดาสองคน
 เป็นตุลาคือเป็นมาตรฐาน หรือเป็นแบบอย่าง และถ้าจะออกบวชก็ให้
 เอาอย่างนางอุบลวรรณา และนางเขมา ซึ่งเป็นภิกษุณีที่มีความสามารถ
 ได้รับยกย่องอย่างสูง นับเป็นสิ่งที่อาตมาอยากมากแล้วเพื่อจะได้มองเห็น
 ฐานะของอุบาสก อุบาสิกาบริษัท

อีกครั้งหนึ่งตอนพระพุทธเจ้าก่อนจะปรินิพพาน ได้ทรงพิจารณา
 ฐานะของพุทธบริษัทกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ตามเรื่องบอก
 ว่ามารมาทวงว่าภาระของพระองค์สำเร็จหมดแล้ว เงื่อนไขที่ทำให้
 พระองค์รออยู่ที่เสด็จสิ้นสมบุรณ์แล้ว ถึงเวลาที่พระองค์จะปรินิพพานได้
 แล้ว เงื่อนไขที่ตรัสไว้ในการทำจะทรงรอไม่ปรินิพพานมีอะไรบ้าง ก็
 เรื่องของบริษัท ๔ นั้นแหละ เริ่มตั้งแต่ภิกษุไปจนถึงอุบาสิกา พระองค์
 ตรัสว่าตราบใดที่ในพุทธบริษัทยังไม่มีพระภิกษุเถระ (พระผู้ใหญ่) พระ
 มัชฌิมะ (พระปานกลาง) พระนวกะ (พระบวชใหม่) หมายความว่าหลัก

บทบาทของนักศึกษาในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ ๑๗๓

แหลมในธรรมวินัย มีความกล้าหาญในธรรมะสามารถที่จะแก้ไขต่อคำกล่าวหาพระพุทธศาสนาได้ ตราบนั้นพระองค์จะไม่ปรีนิพพาน ต่อมาก็กล่าวถึงภิกษุณีบริษัท ในภิกษุณีบริษัทก็เช่นเดียวกัน ถ้ายังไม่มีพระเถระพระภิกษุณุป่านกลางหรือบวชใหม่ก็ตาม ทมความสามารถเพียงพอ พระองค์ก็ยังไม่ปรีนิพพาน ในฝ่ายอุบาสก อุบาสิกา ก็เหมือนกัน ถ้าอุบาสก อุบาสิกา ยังไม่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความกล้าหาญในธรรมะเพียงพอ ยังไม่มีความสามารถที่จะแสดงธรรมในพุทธศาสนาได้ชัดเจน จนกระทั่งว่า เมื่อมีใครกล่าวหาหรือโจมตีแล้ว จะสามารถกล่าวแก้หักล้างได้ ถ้ายังไม่มีผู้สามารถเช่นนั้น ในหมู่อุบาสก อุบาสิกา พระองค์ก็ยังไม่ปรีนิพพาน และตอนทมารมานิมิตปรีนิพพานก็บอกว่า บดินทิมภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทมความสามารถอย่างนครบถ้วนทุกประการแล้ว เพราะฉะนั้น พระองค์ก็ควรปรีนิพพานได้ ถ้าเรารู้สึกว่า ขันธมาร ได้แก่พระวรกายของพระพุทธเจ้าได้มาเตือนพระองค์แล้ว บอกว่าพระองค์ได้เหน็ดเหนื่อยพระวรกายมากแล้ว ทรงพระชรา พระวรกายอ่อนแอลง ขันธ & ได้มาเตือนพระองค์ว่าควรปรีนิพพานแล้ว พระองค์เคยกำหนดไว้ว่า จะยังไม่ปรีนิพพานจนกว่าพระองค์จะสามารถตั้งพระพุทธศาสนาได้มั่นคงแล้ว ตอนนั้นพระองค์พระชนมายุได้ถึง ๘๐ พรรษาแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อขันธมารมาเตือนอีก พระองค์ก็เลยทรงปลงอายุสังขารตั้งพระทัยที่จะปรีนิพพาน นี่เป็นข้อหนึ่งทีแสดงฐานะของพุทธบริษัท ซึ่งจะช่วยให้เรามองเห็นรูปร่างคร่าวๆ ว่า อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ควรจะมีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาอย่างไร

ทีนี้ หันมามองในปัจจุบัน นี่เป็นความรู้สึกในด้านตนเองมองว่า อุบาสกอุบาสิกาของไทยเรารับปัจจุบันนี้ออกจะพรวมวิหน้อย คือไม่ค่อยมี

รูปร่างให้เห็นชัด เราจะไปเอาอย่างประเพณีของสังคมที่ดำเนินมานานเห็น
 จะไม่ได้ สังคมไทยเราที่ผ่านมาเป็นสังคมแบบที่ว่าเป็นชุมชนย่อย ใน
 หมู่บ้าน มีวัด แล้วรอบ ๆ วัดนั้นก็มีชาวบ้านอยู่เป็นอุปาสก อุบาสิกา
 เกาะกลุ่มกันเหนียวแน่น ในวัดก็มีภิกษุบริษัท นอกวัดชาวบ้านก็เป็นอุ
 บาสกอุบาสิกาบริษัท ในสภาพเช่นนั้นเราก็ไม่ต้องจัดตั้งขึ้นมาต่างหากให้
 เห็นชัดว่า เป็นอุปาสก อุบาสิกาบริษัท เพราะเขามียอยู่แล้ว แต่มาสมัย
 บัจุบันนี้ สังคมได้เปลี่ยนแปลงไป จะเห็นว่าเราได้อยู่กันกระจัดกระจาย
 ในแต่ละชุมชนย่อยๆ นั้น คนก็มีความสัมพันธ์กัน แต่มีความแน่นแฟ้นไม่
 เหมือนเดิมกระจัดกระจายกัน คนในถิ่นนี้ไปรู้จักกับถิ่นโน้น ไปมีความ
 สัมพันธ์ในหน้าที่การงานกับคนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมือง
 อย่างในกรุงเทพ ฯ จะเห็นได้ชัดว่าสภาพความเป็นอยู่ไม่เหมือนเดิมแล้ว
 ฉะนั้นถ้าหากว่าใครจะทำกิจกรรมอะไรขึ้น ก็จะต้องมีการรวมกลุ่มกัน
 ถ้าหากว่าสังคมเป็นเช่นนั้นแล้ว ในหมู่ชาวพุทธก็ต้องเป็นเช่นนั้นเหมือน
 กัน ชาวพุทธจะต้องตั้งกันเป็นหลักเป็นฐานมั่นคง อันนี้มิใช่หมายความว่า
 บัจุบันเราจะไม่มีอุปาสกอุบาสิกาบริษัทเสียเลย แม้กระทั่งมาประชุม
 ในที่นี้ ก็ได้สร้างกันขึ้นเป็นกลุ่มก้อน แต่ละกลุ่มก็ทำหน้าที่เป็น
 อุปาสกอุบาสิกาบริษัทตนเอง แต่ถึงอย่างไรก็ยังดูว่าไม่ค่อยจะเหนียวแน่น
 ยังไม่เห็นเป็นชนเป็นอันเท่าที่ควร ยังไม่มีอุปาสกอุบาสิกาบริษัทชนิดที่
 จะทำหน้าที่ได้เหมือนครั้งพุทธกาล เหตุที่กระชกรอะไรที่คล้ายๆ อย่างนั้น
 ก็ไม่มี มารูสึกอย่างหนึ่งว่าชาวพุทธศรัทธาพากันฝากพระพุทธรูปศาสนา
 ไว้กับพระภิกษุสงฆ์ อันนั้นอาจจะไปในแง่หนึ่งก็ถูก เพราะว่าพระสงฆ์
 นั้นเป็นแกนกลางของพุทธบริษัท เพราะว่าเป็นผู้ตงหนาดงตาปฏิบัติ
 ทำหน้าที่ในทางพุทธศาสนาเต็มที แต่ถ้าพิจารณาตามหลักการของพระ

พุทธศาสนาแล้ว อุบาสก อุบาสิกาบริษัทนั้นจะต้องมีบทบาทในพุทธศาสนา
พอสมควร

ถ้ามองดูในด้านนิสิตนักศึกษาอันนี้ก็ต้องเห็นใจ เพราะเวลานิสิตนัก
ศึกษานับเป็นผู้ที่เข้ามาในสถาบันแล้วทำหน้าที่อยู่ในชุมนุมหรือชมรม
พุทธศาสนาหรือกลุ่มอะไร เป็นช่วงสนเพียงบสองบสามปี ซึ่งยังไม่
ทันที่จะทำอะไรเป็นหลักฐานมั่นคง อย่างไรก็ตามถ้าหากว่าการติดต่อ
ที่ดี น่าจะมีการกระทำอะไรที่เห็นเด่นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ถ้าหากว่า
เราจะสร้างชุมชนชาวพุทธที่มีความหมายขึ้นมาแล้ว คนที่เป็นตัวแทน
ของอุบาสกอุบาสิกาชาวพุทธก็ต้องเป็นคน ที่ควรแก่การเคารพนับถือ
เป็นผู้ที่คนอื่นมองเห็นความหมายเป็นที่ยอมรับในสังคม ถ้าหากว่าเป็นนิ-
สิตนักศึกษาที่จะต้องเป็นคนแทนนิสิตนักศึกษาอื่น ๆ มองเห็นคุณค่าและ
ความหมาย ในปัจจุบันนี้อาจมาว่าเราจะต้องมองทั้งในด้านความประพฤติ
ปฏิบัติและความรู้ ในด้านความรู้ก็เริ่มตั้งแต่ว่า ผู้เป็นตัวแทนชาวพุทธ
เป็นอุบาสกอุบาสิกาบริษัท จะต้องมีความรู้เรื่องพุทธศาสนาพอสมควร
ความรู้ในด้านพุทธศาสนาก็มองทั้งในแง่ของหลักธรรมคำสอน และใน
แง่ของสถาบันสังคม รวมไปถึงวัฒนธรรมและอื่น ๆ ด้วย แต่ในปัจจุบัน
ถ้าเราไปถามบางท่านในชุมนุมพุทธเกี่ยวกับเรื่องวัดวาอารามนี้ บางที
ไม่ได้สนใจกันเลยทีเดียว เช่นว่า พระสงฆ์ในประเทศไทยมีเท่าไร มีวัด
กี่วัด อันนี้ไม่ใช่คำถามที่จำเป็น แต่หมายความว่าคนที่จะมาเป็นตัว
แทนของชาวพุทธนั้นน่าจะเป็นผู้ที่มองเห็นสภาวะการณืพุทธศาสนาอย่าง
กว้าง ๆ แม้คำถามเหล่านี้จะให้คำตอบตายตัวไปเลยเป็นตัวเลขที่แน่นอน
คงไม่ได้ และก็ไม่ใช่เรื่องจำเป็นที่จะต้องมาตอบมารู้กันทั้งหมด แต่อย่าง
น้อยถ้าผู้คนที่ควรจะเข้าใจพอมองเห็นภาพ ว่าพุทธศาสนาในเมื่องไทย

เป็นอย่างไรมีพระภิกษุท่านนั้น สามเณรท่านนั้น เป็นใครมาจากไหน อยู่ในสภาพอย่างไร มีดวงอารมณ์ท่านนั้น ทำหน้าที่อะไร อันนี้อตมามองเห็นว่า เป็นความจำเป็นอย่างหนึ่ง ผู้ฟังจะมองเห็นเป็นอย่างใ้ก็ลองมาพิจารณากันดู ตอนท้ายอาจจะใช้เวลาในการถกเถียงกันนิดหน่อยก็ได้ อตมาเห็นว่าสงนจำเป็นอยู่ ถ้าเราจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธแล้วจะต้องมีความรู้ความเข้าใจพอสมควร ถึงขั้นสามารถกล่าวแก้ปรัวาทได้ ก็จะต้องมีความเข้าใจสถาบันพุทธศาสนาด้วย ไม่ใช่เฉพาะเพียงแต่ศึกษาธรรมอย่างเดียว แต่เป็นที่แน่นอนว่าธรรมะนั้นจะต้องศึกษา

ในส่วนของการศึกษาธรรมนั้น อตมามีข้อคิดเห็นอย่างหนึ่งว่า จะต้องไม่ศึกษาเพียงเพื่อตัวเองอย่างเดียว จะต้องสามารถเอาไปใช้เพื่อแผ่หรือทำประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย ในชุมนุมพุทธกลุ่มพุทธนิกายท่านอาจจะรู้สึกเหมือนกันว่า เป็นผู้ที่มาหาทางออกให้แก่ตัวเอง หรือหาความสุขส่วนตัว ถ้ามันแค่นั้นอตมาว่าไม่พอ ถ้าจะเป็นเพียงสมาชิก อาจจะพอได้ แต่ถ้าเป็นกรรมการ ซึ่งเป็นตัวแทนของนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ เป็นผู้ทำงาน แค่นั้นไม่พอ ขอให้คิดถึงพุทธพจน์ที่ตรัสเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นธรรมดาของพระโสดาบัน แม้ว่าจะเป็นที่ตรัสเกี่ยวกับพระโสดาบันที่เป็นพระสงฆ์ แต่จะใช้สำหรับอุปาสกอุปาสิกาก็ได้ มีข้อหนึ่งบอกว่า พระโสดาบันนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาถูกต้องแล้ว ทั้งที่เป็นผู้เอาใจใส่ในกิจการของเพื่อนร่วมหมู่คณะ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีความฝักใฝ่ในไตรสิกขา เปรียบเสมือนแม่โคขณะที่จะเล็มหญ้ากินไป ก็เหลือวแล้วลูกน้อยไปด้วย ถ้ามองอย่างนี้ก็หมายความว่าในขณะที่ที่ฝึกตนเอง ก็ทำประโยชน์ตนหมายถึงว่าประพฤติตนให้ก้าวหน้าไปนั้น ในเวลาเดียวกันก็ต้องเหลือวแล้วลูก ต้องเหลือวแล้วผู้อื่น คือ

เอาใจใส่ในเพื่อนภิกษุสามเณรด้วยกันด้วย ถ้าหากเป็นคุณุสถก็ถือเอาใจใส่ในเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น ทำหน้าที่เหมือนกับแม่ทวดแลลูกอ่อนด้วย อันนี้อาจเป็นคติสำหรับเสริมสร้างบทบาทนักศึกษาที่จะส่งเสริมค่านิยมทางพุทธศาสนาได้

นิสิตนักศึกษาจะทำหน้าที่เป็นชาวพุทธที่ดี ควรจะเป็นผู้ที่เขาเห็นว่ามีความหมายน่าเชื่อถือ เพราะถ้าหากว่าตัวบุคคลที่เป็นตัวแทนชาวพุทธนั้นน่าเชื่อถือ ค่านิยมพุทธนั้นก็น่าเชื่อถือไปด้วย เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าคิดว่าจะทำให้เขานับถือได้อย่างไร จะต้องสร้างความน่าเชื่อถือใหม่ขึ้นในตน จึงจะสามารถนำพระพุทธศาสนาและค่านิยมพุทธไปเผยแพร่ หากเรามีความสามารถขึ้นในตนแล้ว และมีค่านิยมชาวพุทธด้วย คนที่มีค่านิยมชาวพุทธนั้นมีความน่าเชื่อถือ มีการดำรงชีวิต ที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น อันนี้ก็เป็นการเผยแพร่ค่านิยมพุทธไปในตัวนั่นเอง เรียกว่าแทบจะไม่ต้องพูดเลยก็ได้ เขาเห็นค่านิยมพุทธดีแล้วเขาก็พยายามเลียนแบบ ที่ว่ามานอาจจะเป็นเรื่องอุดมคติมากไปหน่อย แต่ตามหลักความเป็นจริงก็ควรเป็นเช่นนั้น เราจึงน่าจะพยายาม เรื่องตัวบุคคลของเราพูดกันมาแล้วพอสมควร

ที่มาพูดกันเรื่องค่านิยมในพุทธศาสนาบ้าง ค่านิยมในพุทธศาสนานั้นคืออะไรและมีอะไรบ้าง พูดถึงเรื่องนั้นแล้วรู้สึกว่ายากเหมือนกัน ค่านิยมพุทธในสมัยปัจจุบันนี้ ก็อย่างที่อาตมาได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า เรา รู้สึกจะมีความสับสนกันพอสมควรว่าค่านิยมพุทธคืออะไร ถึงกับมีคนหลายกลุ่มหลายพวกมาโจมตีอย่างที่หลากหลายท่านก็คงเคยได้ยิน ที่ฝรั่งมาดูพุทธศาสนามาดูคนไทยแล้วก็บอกว่า คนไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา คนไทยมีพฤติกรรมอย่างนี้เกิดจากคติหรือหลักธรรมในพุทธ

๑๗๘ ค่านิยมแบบพุทธ

ศาสนาว่าอย่างนั้น และการมีพฤติกรรมหรือความประพฤติอย่างนั้น ๆ ไม่เอื้อที่จะก่อความเจริญแก่สังคมอะไรต่าง ๆ เช่น เรื่องทาน ทำให้ทำลายเศรษฐกิจบ้าง สันโดษทำให้ไม่พัฒนา เป็นต้น ยังไม่จำเป็นต้องมาสาธยายกันในวันนี้ แต่จะอย่างไรก็ตามก็ขอที่เราควรหาทางแก้ไข ถ้าหากค่านิยมพุทธเป็นค่านิยมที่ไม่ที่น่านิยมน่าอย่างที่เขาว่าไปแล้ว เราจะไปส่งเสริมค่านิยมพุทธให้ได้ผลอย่างไร พฤติกรรมในหมู่ชาวพุทธปัจจุบันนี้ เราควรจะต้องคิดถึงให้แน่นอนว่าจะเอากันอย่างไร ถ้าไม่เกิดความแน่นอนชัดเจนแม้ในหมู่ชาวพุทธเอง ในหมู่พวกเราที่อยู่ในชุมชนพุทธเอง ก็จะเกิดความหักเหแตกต่างอย่างเห็นเป็นสำนักต่าง ๆ หลายสำนัก แล้วก็เกิดการโจมตีกันชน คือผู้ที่ไปศึกษาในสำนักอย่างนั้น ก็เกิดความขัดถือในสำนักของตนแล้วก็มาโจมตีกัน แล้วก็เกิดความแตกแยกกัน เราควรพิจารณาว่าเราควรจะทำอย่างไร ในด้านพฤติกรรมทั่ว ๆ ไป

อย่างเรื่องพระสงฆ์เราก็มีปัญหาวาว่า เดียวพระสงฆ์ไปอยู่กับของขลังเครื่องรางสิ่งศักดิ์สิทธิ์หมอดูอะไรต่ออะไร เรามาดูปัญหาเรื่องนั้นแล้ว ก็เกิดความขัดแย้งกันเอง ในสังคมส่วนใหญ่ยังมีผู้นิยมน่าอย่างนั้น คนข้างนอกเอาไปว่าเป็นค่านิยมในพุทธศาสนา ส่วนในหมู่พวกเราหนึ่งก็บอกว่านั่นไม่ใช่พุทธศาสนาจะต้องแก้ไขเสีย เป็นต้น ในสังคมที่สับสนอย่างนี้ก็ได้แต่ว่ากันไป โจมตีกันไป สภาพที่เป็นจริงก็คงอยู่อย่างเดิมหรือกลับทรุดลงอีกไม่ดีขึ้น จะหาข้อยุติได้อย่างไร เรื่องนี้อาตมาจะลองใช้วิธีตั้งข้อถามมาพิจารณา คือวิธีที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้เรียกว่า วิภังชวาท แปลว่าการกล่าวจำแนกหรือแยกแยะ ในการที่จะตัดสินอะไรต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าจะทรงใช้วิธีแยกแยะ วิเคราะห์ออกไปว่าอะไรดี อะไรเสีย อะไรเสียด้านไหน ด้านไหนอย่างไร ดีมากกว่าเสีย หรือเสียมาก

กว่าได้อย่างไร เช่นในปัจจุบันอย่างหมอดูนี่ เราจะเอาอย่างไรกับท่านดี สมมุติว่าเราบอกว่าไม่เห็นด้วยกับพระหมอดู แล้วเราจะแก้ไขได้อย่างไร ยิ่งพูดยิ่งว่า กิจการพระหมอดูก็เหมือนขึงเจริญ ยิ่งว่ารุนแรง ชาวพุทธก็ขึงแตกแยก ทนจะลองใช้วิธีที่ว่ามาพูดถึงเรื่องพระหมอดูว่า พระหมอดูมีหลายชนิดหลายประเภท

ประเภทที่หนึ่ง คือผู้ทรมความโลกในลาภสักการะ แล้วก็เพียรพยายามที่จะใช้วิชาทำนายทายทักเพื่อแสวงหาลาภสักการะส่วนตัว พุดง่าย ๆ ว่าใช้วิชาหมอดูเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ

พระหมอดูประเภทที่สอง คือ ท่านที่เห็นว่าตัวเองไม่มีความสามารถที่จะสอนธรรมเพียงพอ เมื่จะต้องสงเคราะห์ชุมชนชาวพุทธห้ดี ก็ใช้วิชาหมอดูเพื่อจะเป็นสื่อในการที่จะสอนธรรมะ เพราะว่าป็นจิตวิทยาในการปลอบประโลมใจ แต่ไม่ได้มุ่งหมายหรือเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่ทำตนให้ติดติดกับสิ่งเหล่านี้ และมีควมพยายามที่จะนำกลุ่มชนนั้นให้เข้าสู่ธรรมที่สงฆ์เข้าไป

ประเภทที่สาม ได้แก่ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการทำนายทายทัก คัดค้านพฤติกรรมของพระกลุ่มนี้ ต่เตียนพระหมอดูอย่างเต็มที่ แต่ตนเองก็ไม่มีความสามารถในการที่จะสั่งสอนประชาชน ก็เลยได้แต่เตียน

ประเภทที่สี่ คือพระภิกษุทรมความสามารถสั่งสอนผู้นอด้วย และก้ว่าการทำนายทายทักนี้ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นวิธีการที่ชอบธรรมในทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นก็นั้นในหลักที่จะไม่ยอมใช้การทำนายทายทักด้วย

วิธีอย่างนี้เรียกว่า วิชัชวาท เรามาดูว่าใน ๔ ประเภทนี้ชนิดไหนดีมากที่สุด อันไหนเสียมากที่สุด อันไหนควรแก้ไขก่อนแก้ไขหลัง อันไหนควรจัดการให้หมดไปโดยเร่งด่วน หรืออันไหนควรสนับสนุน

ให้ทำต่ออีกทำกันไป อาจจะแยกแยะกันมากกว่ากันได้ นับเป็นวัชรของพระ
พุทธเจ้าเรียกว่าเป็นวัชรชวาท

นี่อาจจะเป็นการเสนอแนวทางหนึ่งในด้านปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการ
ส่งเสริมก็ตามแก้ไขก็ตาม เมื่อแยกให้ชัดแล้วอาจเห็นทางปฏิบัติชัดเจน
ขึ้น และเริ่มปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่อยู่แค่คำว่ากันไม่ไปไหน

ทนายอยากจะหันมาในเรื่องคำนิยม ว่าพุทธศาสนาของเรามีกำนิยม
อะไร คำนิยมอะไรที่เรียกว่าเป็นคำนิยมพุทธ อันนี้อาตมาเป็นเพียงผู้มา
เสนอเท่านั้นเอง จะต้องขอให้ช่วยกันพิจารณา จะยอมรับหรือไม่ก็เป็น
อีกเรื่องหนึ่ง

คำนิยมอันหนึ่งซึ่งเป็นที่แพร่หลายมาก ก็คือคำนิยมแห่งทาน การให้
การบริจาครู้สึกกันว่าจะยอมรับได้ว่าเป็นคำนิยมทางพุทธศาสนา จะเห็น
ด้วยหรือไม่ตอนท้ายเราค่อยมาได้เถียงกันอีกทีหนึ่ง คำนิยมแห่งทานนี้
เห็นได้ชัดว่าเป็นคำนิยมของไทย ซึ่งเป็นคำนิยมพุทธ ขอให้แยกก่อนว่า
คำนิยมพุทธกว้าง ๆ ทั่วไปอย่างหนึ่ง แล้วก็มีคำนิยมพุทธไทยออกอย่างหนึ่ง
ซึ่งไทยอาจจะมีต่างจากชาวพุทธอื่น ๆ ก็ได้ คำนิยมพุทธไทยอย่างหนึ่ง
ก็คือคำนิยมแห่งทาน เราชอบและส่งเสริมให้มีการให้การบริจาคแบ่งปัน
ในทางพุทธศาสนาเราหาหลักฐานยืนยันในเรื่องนี้ได้ไม่เฉพาะในเรื่อง
เวสสันดร ในเรื่องชาดกที่เป็นทานบารมีอย่างข่งเท่านั้น แม้ในเรื่องทั่วไป
ไปพุทธศาสนาก็สอนในเรื่องทรัพย์ ทั้งการเก็บทรัพย์ รักษาทรัพย์ หา
ทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ พระพุทธศาสนานี้ไม่ค่อยห่วงในเรื่องหาทรัพย์
และรักษาทรัพย์ ที่ว่าไม่ห่วงก็คือ ไม่ได้กีดกัน ยินดีส่งเสริมเรื่องการ
แสวงหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียร แต่ไม่ห่วงหรือใส่ใจอยู่กับเรื่องวิธี
การแสวงหา ว่าชอบธรรมหรือไม่ เท่านั้นเอง อีกตอนที่สองก็คอมมาแล้ว

จะใช้อย่างไร และตอนที่สองนี้เกี่ยวกับเรื่องทาน การมีทรัพย์สินและรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินเป็นจุดที่มาเกี่ยวกับเรื่องทาน พระพุทธเจ้าไม่สนับสนุนให้มีการหามาเก็บตองไว้ แต่สนับสนุนให้หามาใช้เลี้ยงตนเองและคนที่ควรเลี้ยงให้เป็นสุข และเผื่อแผ่แบ่งปันทำความดีออกไปอีก อันนี้เป็นหลักทั่วไป และเรื่องนปรากฏมากมายในพุทธศาสนา มีทั้งในพระไตรปิฎก เป็นพุทธพจน์เอง และในอรรถกถา เป็นนิทานชาดกเล่าเกี่ยวกับเรื่องพระไปทรมานเศรษฐี เรื่องอย่างนี้มีมากมาย

เศรษฐีในสมัยก่อนพุทธกาล ในชาดกเขอะแอะ ที่แสวงหาทรัพย์สินโดยชอบธรรมแล้วก็เอามาเก็บไว้ ตนเองก็มีได้ทำให้มีความสุข และก็ไม่ได้ใช้จ่าย อยู่อย่างลำบากแล้วก็ไม่นำทรัพย์สินไปบำรุงเลี้ยงผู้อื่น ไม่เผื่อแผ่แบ่งปัน พระพุทธเจ้าทรงติเตียนมาก ในพระไตรปิฎกก็มีเรื่อง เช่น วันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลมาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงทักทายตรัสถาม พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เล่าถวายว่า วันนั้นพระองค์ได้จัดการเรื่องเศรษฐีผู้หนึ่งมีเงินทองมากมาย เขาตายแล้ว ก็ต้องไปขนเงินทองเข้าทอพระคลัง อ้าวทำไมเป็นอย่างนั้น เพราะเศรษฐีเมื่อยังอยู่นั้นท่านเป็นคนขเหนียวเป็นอยู่อย่างลำบาก ไม่ทำให้ตนเองมีความสุข และก็ไม่นำรุงเลี้ยงคนอื่น ไม่ใช่ทรัพย์สินทำความดี พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าอย่างนั้นอัสติบุรุษได้ทรัพย์สินแล้วก็สูญเปล่า อันเป็นการพูดอย่างย่อ ๆ คือให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงสนับสนุนการหาทรัพย์สินมาเก็บตองไว้ พระองค์ตรัสถึงการใช้จ่ายทรัพย์สินว่า เมื่อได้ทรัพย์สินมาแล้วก็ควรจะทำให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและแก่คนอื่น เผื่อแผ่แบ่งปัน และทำความดี อย่างในนิทานชาดกก็เปรียบเทียบว่าคนที่มีเงินแล้วเอาเก็บไว้ ไม่ใช่ทำประโยชน์ ก็เหมือนกับ

นมมัยหค “มัยหค” แปลว่า ของข้ำ นกมัยหคทมนนอยุทตนไมชนนคทง
เรอควาต่นเลอบ ต่นเลอบเป็นอยางไรก็กจจะไม่รู้จักทหลายทาน เมอ
ต่นเลอบนมผลสูกแล้ว นกมัยหคทงลुकเลอบทกมาบินวนเวอนอยุทตน
เลอบ ปากก็รอกว้า มัยหค ๆ แปลว่า ของข้ำ ๆ ในเวลาเดยวกันนท นก
ตวอนกมากินผลเลอบทสुकน แล้วพากันบิโนไป สุกแสวงหาทรพยมา มี
ทรพยแล้ว ไม่นำทรพยมาใช้ให้เป็นประโยชน์เหมอนกับนกมัยหค ได้แต่
รอกว้าของข้ำ ๆ แม้วมฤตยูมาพรากเอาตัวไปก็ย้งรอกว้าของข้ำ ๆ อยุ
นนเอง

นอกจากนี้ เรื่องพระโมคคัลลานะไปปราบมัจฉริยโกสสิยเศรษฐิก
เรื่องอนทานองนทคิด เรื่องเหล่านมมากมาย คติเรองการทจะใช้ทรพย
ให้เป็นประโยชน์ก็คือ คนเรหาทรพยมา ก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชีวิตแก
สังคม ในพระพุทศาสนาเรอควาประโยชน์แกต่น และประโยชน์แกส
อน เพื่ออตัดตะ และปรตตะ เป็นสงทเราจะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์
แต่มนุชยบางคนเมอหาทรพยมาได้แล้วกลมวดลุประสงคขอนแก่นเสีย ไมได้
นำทรพยมาใช้ให้เป็นประโยชน์ กลายเป็นว้าเบนทาสของทรพยเสียเอง
นเบนคตพินฐานของพระพุทศาสนา ทนเราจะเอาขังไรกับทาน เรากวร
จะให้ทานอยางไร เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ ก็มีพุทพจน์ตรสว่า พังวีย
แล้วจึงให้หรือเลือกเฟ้นให้ พิจารณาให้ทนคจจะให้อยางไร จึงจะเป็น
ประโยชน์ นนก็เบนเรองทจะต้องพิจารณากันตอไป สรปว้าการให้เป็น
คำนิยามพุทไทยอยางหนึ่ง

ตอไปคำนิยามที่เราจะพิจารณาคือ คำนิยามแห่งการไม่เบียดเบียน
หรือเมตตา เมตตาถือธรรมทตรงกันข้ามกับความเบียดเบียน หรือ
เทียบบัจจุบันตรงกับทมีการอาจหลกเรองอหังสานนเอง อหังสาคือ

หลักหนึ่งในพุทธศาสนา เมตตากรรมเป็นหลักที่เด่นชัด เรียกให้ครบ
ชุดว่าพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกี่ยวกับหลัก
ธรรมชุดนี้ ก็มีฝรั่งโจมตีชาวพุทธโดยเฉพาะชาวพุทธไทยว่า สังคมไทย
สอนเมตตา สอนกรุณา แต่การสอนเมตตานั้นสอนอย่างไร ก็สอนให้
แผ่เมตตา แผ่เมตตาได้อย่างไร คือการไปนั่ง ๆ แล้วก็คิดถึงใจขอให้
เพื่อนสัตว์ทั้งหลายทรมองเกิดแก่ เจ็บ ตาย ทงหมดทงสน จึงเป็นสุข
เป็นสุขเถิด อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย เพียงแค่นี้ก็เป็นการทำ
ความดีแล้ว ฝรั่งก็เลยโจมตีบอกว่า คนไทยพอไปนั่งนอนแผ่เมตตา ก็
เป็นอันได้บำเพ็ญธรรมะทำความดีครบถ้วนเพียงพอแล้ว ไม่ต้องไปทำ
อะไร ในพุทธศาสนาคนทำความดีแบบ *Passive* ขอบกั้ใช้ภาษา
อังกฤษ คือไม่ *Active* เลย ทำไมเขาจึงเห็นอย่างนี้ อันนี้อาจจะเป็นที่
ความบกพร่องของเราเองก็ได้ ที่ปฏิบัติไม่ครบตามหลักพุทธศาสนา คือ
หลักของพุทธศาสนาต้องสอดคล้องกัน ถ้าวาดต้องเริ่มจากจิตใจ ต้องมี
ธรรมในใจเป็นสิ่งสำคัญ ธรรมะในใจคือตัวพื้นฐาน แล้วแสดงออกมามี
นอกคืออะไร ก็คือสังกหัตถ์ ๔ ถ้าเราไม่พรหมวิหารในใจแล้วจะให้ได้ผล
ในทางปฏิบัติแท้จริง ก็ต้องแสดงออกมามีนอกด้วย การแสดงออกมามี
ภายนอกนั้นก็คือ สังกหัตถ์ ๔ มีอะไรบ้าง มีทาน บิยวาจา อัตถจริยา
สมานัตตทา

ทาน ก็ช่วยด้วยของ เพื่อแผ่ แสดงเมตตากรรมออกมา ในทางที่จะ
เพื่อแผ่แบ่งปันทรัพย์หรือสงของภายนอกตัว

บิยวาจา ก็ได้แก่ช่วยด้วยถ้อยคำ คำแนะนำตักเตือน ไม่ใช่พูดเพราะ
เลย ๆ แค่นั้นอาจจะบกพร่องไป คำพูดสภาพที่เป็นบิยวาจา แต่ว่าเป็นบิย
วาจาที่แท้เกิดจากใจที่มเจตนาดี เจตนาดีเป็นเจตนาที่เมตตา เจตนาที่

๑๘๘ คำนิยามแบบพุทธ

เมตตา คือ ต้องการให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และมีความสุข ให้เขาพ้นจากความทุกข์ เจตนา ทัดแม่จะรุนแรงไปบ้างก็ไม่เสียบียวาจา ยกตัวอย่างว่า แม่มีความรักลูก อັນน เป็นธรรมดา แต่ลูกหัวตอ ชอบเที่ยวไป แม่ก็ว่าอย่าไป ๆ หนูมันมีอันตรายทุกด้าน ลูกก็ไม่ยอมจะไป แม่ก็กล่าวคำแรงว่า ถ้าไปขอให้เสือกัดตายเลย คำที่แม่กล่าวอย่างนั้นไม่เสียบียวาจา ทำไมล่ะ เพราะเจตนาดี แม่มีความรักจนกระทั่งโมโห พุทธศาสนาบอกว่าคนมีกิเลสดี โทสะเกิดจากโลภะก็มี โทสะเกิดจากราคะก็มี อย่างในกรณีนี้ โทสะเกิดจากความรัก แม่นเจตนาดี ถึงจะโกรธก็ไม่ได้มีความประสงค์ร้ายต่อลูกเลย แต่ลูกไม่เชื่อฟัง ก็กล่าวคำรุนแรงออกไป ถือว่าไม่ผิดบียวาจา อย่างนี้เป็นต้น เน้นที่เจตนา บียวาจา ค่อมโนใจ ต้องการให้เขามีความสุข กล่าวคำสุภาพอ่อนโยน จริงใจ ทำให้ทั้งสองฝ่ายสบายด้วยกัน ก็เป็นบียวาจา แต่เวลาเป็นเรื่องราว เขาทำความผิด เราก็ต้องแนะนำตักเตือน นักเป็นบียวาจา ดูว่าด้วยความหวังดี ต้องการให้เขาได้มีความสุขก็ยังไม่เป็นบียวาจา

ต่อมาอัตถจริยา หมายถึงการทำความกิจธุระต่าง ๆ ขวนขวายบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือรับใช้บริการ

สมาทานัตตา หมายถึงการทำตัวให้เข้ากับเขาได้ เช่นว่าวางตนเสมอ เข้ากันได้ ไม่ถือตัว มีความยุติธรรม ร่วมมือ ร่วมกิจกรรม ร่วมทุกข์ ร่วมสุขเสมอหน้ากัน

สามข้อต้น จะเห็นว่ามากับเมตตากรุณาอย่างชัดเจน และถึงมูทิตา ด้วย ส่วนข้อสุดท้ายก็มากับอุเบกขา มีอุเบกขาเป็นหลัก หมายความว่าในการบำเพ็ญความดีนั้นต้องทำให้ได้ทั้งภายในและภายนอก มีภายในเป็นฐานให้ภายนอกด้วย หากว่าไม่มีฐานอยู่ภายใน ไม่มีเมตตา กรุณา

บทบาทของนักศึกษในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ ๑๔๕

มุกิตา อุเบกขา การช่วยเหลือที่เรียกว่าสังคหวัตถุ ๔ นั้นอาจจะทำได้ เจตนาที่ไม่สุจริตก็ได้ อาจจะทำได้ด้วยความหลอกลวง อาจจะทำได้ด้วยเจตนา เพื่อประโยชน์ส่วนตนก็ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องให้กลมกลืนกันทั้งภายในภายนอก ทำได้อย่างนี้เท่ากับว่าปฏิบัติอย่างท่านหัตถกะ ซึ่งเป็นอุบาสกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะในการสงเคราะห์บริษัท นับเป็นเรื่องค่านิยมแห่งเมตตากรุณา

ต่อไปเรื่องค่านิยมแห่งความสันโดษ ในเมืองไทยก็เป็นที่รู้กันทั่วแล้วว่าไทยเราได้รับการส่งสอนจากพระพุทธศาสนาให้มีความสันโดษ ท่านอาตมาอยากจะเติมว่าค่านิยมในทางพุทธศาสนาได้แก่ค่านิยมแห่งความสันโดษและไม่สันโดษ คือสันโดษในกรณีไม่ควรสันโดษและไม่สันโดษในกรณีที่ไม่ควรสันโดษ เพราะว่าสันโดษอย่างเดี๋ยวนี้อาจจะขาดความสมบูรณ์ไปก็ได้ พระพุทธเจ้าเองก็ทรงช้ำในเรื่องความไม่สันโดษ แต่เราอาจจะมองข้ามไปเสีย สันโดษไม่ใช่สันโดษเฉย ๆ สันโดษด้วยปัจจัย ๔ ที่ตนเองหามาได้เป็นของตน ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม

ส่วนความไม่สันโดษ พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้มาก อย่างในอังกุตตรนิกายบอกว่า พระองค์เห็นประจักษ์คุณของธรรม ๒ ประการ คือความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย กุศลธรรมคือสิ่งที่งามทั้งหลายเป็นสิ่งที่พระองค์ไม่สันโดษ แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือความเพียรที่ไม่ระย่อ คือไม่ยอมถอย ถ้าทำอะไรก็มีอธิษฐาน ค้อมความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ตอนที่พระพุทธเจ้าจะสำเร็จโพธิญาณ พระองค์เล่าว่าเมื่อพระองค์ประทับนั่งที่ต้นโพธิชนน พระองค์ได้อธิษฐานคือตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวว่า ถ้าไม่ได้ตรัสรู้แล้วถึงแม้เลือดเนื้อจะแห้งหมดไป ก็จะไม่ลุกขึ้นจากที่ประทับ อย่างนี้เป็นต้น หรืออย่างเวลาตรัสสอนพระโศดาบันว่า พระโศดาบันที่ตกอยู่

ในความประมาท และไม่ประมาทนั้นอย่างไร พระโศดาบันท์มีความ
 ประมาทคือผู้ที่ได้ก้าวหน้าในคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระโศดาบันท์ มีคุณ
 สมบัติของพระโศดาบันท์แล้ว แต่สันโดษพอใจในคุณธรรมแก่นั้น ได้ข้อ
 ว่าเป็นผู้ประมาท หรืออยู่อย่างผู้ประมาท ทัศนผู้ไม่ประมาทเป็นอย่างไร
 ได้แก่พระโศดาบันท์มีคุณสมบัติของพระโศดาบันท์แล้ว ไม่สันโดษด้วย
 คุณธรรมเพียงเท่านั้น แต่พยายามทำให้ก้าวหน้าต่อไป อย่างนี้เป็นต้น
 เรื่องความไม่สันโดษนั้นมีอยู่มากหลาย เราสามารถนำมาพิจารณาศึกษา
 กันได้ เป็นพุทธพจน์แท้ เพราะฉะนั้นเราต้องแยกกันให้ถูกว่า อันไหน
 เป็นสันโดษโดยที่พระพุทธเจ้าทรงส่งเสริม อันไหนไม่ทรงสรรเสริญ

ต่อไปจะว่าด้วยเรื่องฉันทะ กับตัณหา รู้กันดีในวงการพุทธศาสนา
 ว่า เราไม่ส่งเสริมตัณหา ตัณหาเป็นสมุทัย เป็นอริยสัจข้อที่ ๒ ดังพุทธ
 พจน์ว่า ทุกขสมุทัย อริยสัจจ์ ปหัตตพฺพํ สมุทัยํแห่งทุกข์เป็นสิ่งที่พึงละ
 เสีย เพราะฉะนั้นตัณหาที่ท่านจึงให้กำจัด ตัณหาแปลว่าความอยาก อยาก
 ได้อะไรต่าง ๆ หลายคนก็เลยว่า ศาสนาสอนอย่างนี้ คนก็เลยไม่อยากจะ
 ได้อะไรอะไร เพราะฉะนั้นเราก็ต้องแก้ไขคือส่งเสริมให้ชาวบ้านมี
 ความอยากได้มาก ๆ จะได้พัฒนาประเทศชาติ อันนี้เป็นข้อสรุปของท่าน
 ผู้ที่กล่าวต่อว่าหลักของพระพุทธศาสนา บอกว่าเราจะต้องส่งเสริมการ
 พัฒนาด้วยการส่งเสริมตัณหา ทัศนความอยากนั้นคำศัพท์ที่เราใช้ทั่วไป
 ก็คือตัณหา แบ่งเป็นอยากได้ (กามตัณหา) อยากเป็น (ภวตัณหา) อยาก
 ไม่เป็น (วิวัตตัณหา) อยากได้อะไรเป็นอันไม่ใช่อะไรของดีแน่ พุทธศาสนา
 บอกว่าคนเราแล้วไม่ต้องไปส่งเสริม ทุกคนมีตัณหา ตัณหาเป็นสิ่งที่เรา
 จะต้องระวังไม่ให้เป็นโทษ เราจะต้องแก้ปัญหานั้นได้อย่างไร พุทธศาสนาไม่ให้
 อยากรวยหรือ อันนั้นจะเป็นข้อที่ต้นสำหรับเราละ เราหาทางออกไม่ได้

หรือ ทุ่มมาอยู่ในอิทธิบาท ๔ มีอะไร ยังไม่ต้องเข้าหลักเอาแค่ที่เราเห็น
ง่าย ๆ ถ้าเรานึกเฉลียวใจขึ้นมาก็จะเห็นว่า อิทธิบาท ๔ เริ่มด้วย ฉันทะ
ความพอใจ รักใคร่ในสิ่งนั้น เช่นกรรมที่เรารักใคร่ในศาสนา อยากรู้หลัก
พุทธศาสนา อยากปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เราเรียกว่าฉันทะ ใน
พุทธศาสนานี้ท่านสอนฉันทะเป็นทางที่จะให้คนทำงาน แต่ถ้าไปสนับ
สนุนตัณหา ก็อยากได้ อยากเป็น คนก็แค่อยากเอา แต่ไม่ยอมทำ ท่าน
จึงให้ละตัณหาเสีย และให้ส่งเสริมฉันทะแทน แต่ฉันทะมี ๓ อย่าง คือ

๑. ตัณหาฉันทะ หรือกามฉันทะ พอใจกาม หรืออยากได้อยากเอา
อันนี้เป็นอกุศล ไม่ได้

๒. กัตถกัมมฉันทะ ความอยากทำ หรือฉันทะในการงาน อยาก
ทำดีก็อยากทำไม่ดีย่อมอันเป็นสงทพจะเลือกสนับสนุนได้

๓. กุศลฉันทะ ฉันทะที่เป็นกุศล เรียกอีกอย่างว่า ธรรมฉันทะ คือ
ฉันทะที่เป็นธรรม ฉันทะในธรรม อันนี้ดี

แม้แต่อยากได้นิพพานก็ใช้คำว่าฉันทะ ใครบอกว่าอยากได้นิพพาน
ผิด บาลีกัณฐ์ว่า ฌนุโท อรหตฺตปฺปตฺติยา ฉันทะเพื่อการบรรลุซึ่งพระ
อรหัตตผล อันนี้ก็เป็ฉันทะ ในองค์ตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า
ธรรม ๖ ประการเหล่านี้ เป็นสงทหาได้ยากในโลก ธรรมหกนั้นมอยู่ข้อ
หนึ่งว่า กุศลธรรมฉันทะ เป็นสงทหาได้ยาก ก็เป็นอันว่าพระพุทธศาสนา
สอนส่งเสริมฉันทะ การที่จะเข้ถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาก็อาศัย
ฉันทะ เป็นแรงจูงใจที่สำคัญ พุดง่าย ๆ ก็คือว่าสงทจะใช้เป็นแรงจูงใจใน
ทางพุทธศาสนานี้มิใช่ตัณหา ความอยากได้อยากเป็นนั้นทุกคนมอยู่แล้ว
แต่ความอยากทำ หรืออยากธรรมนี้สืหาได้ยาก ไม่ว่าจะเป็ความ
อยากทำงาน ความอยากสร้างความคิด หรือความใฝ่รู้ ก็ตาม นั้นแหละ

๑๔๔ คำนิยมแบบพุทธ

คือความอยากที่เป็นฉันทะ คนที่อยากแบบฉันทะหาได้ยาก คนอยากแบบ
ตัณหาหาได้ง่าย จึงมีแต่คนอยากได้โดยไม่ต้องทำงาน อยากเป็นอะไร ๆ
โดยไม่ต้องทำความดีงาม ถ้าจะต้องทำงานก็สักว่าทำ ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่
ทำ พยายามหลีกเลี่ยงการทำ เพราะฉะนั้นถ้าไปส่งเสริมตัณหาเข้า อาจ
จะอยากทำ เพราะมันจำเป็นต้องทำ แต่ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่ทำ เป็นทาง
ให้เกิดความเกียจคร้านและทุจริต ถ้าพัฒนาด้วยตัณหาที่เป็นการพัฒนา
ที่ผิดพลาด ไม่ต้องไปส่งเสริม เพราะตัณหาเรามีทุกคน ไม่ต้องกลัวจะ
ไม่มี มีอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเพียงแต่คอยคุมมันให้ดี

ในทางตรงข้าม ควรส่งเสริมฉันทะความอยากทำ ให้ทุกคนอยากทำ
งานดี อันนี้อาจถือว่าสำคัญ สร้างฉันทะใหม่ขึ้น อยากจะทำงาน อยาก
จะทำสิ่งที่ดี ให้มีกุศลฉันทะ ธรรมฉันทะ เช่น อยากให้มีความสะอาด
อยากให้เห็นความมีคุณภาพของผลเมือง อยากให้เห็นคุณความดีเกิดขึ้น
อยากจะให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ดี เป็นครูอยากให้นักเรียนดี เป็นนัก
เรียนอยากให้ได้ความรู้นำมาใช้ประโยชน์อะไรได้ นี้เรียกว่าใช้กุศลฉันทะ
แล้วส่งเสริมฉันทะที่มันอยากทำ มันก็สอดคล้องไปกันได้ ทำให้
เกิดการพัฒนาที่ถูกต้อง อันนี้เป็นค่านิยมพุทธศาสนาที่ว่าไม่ละตัณหา
เฉย ๆ แต่ให้ส่งเสริมฉันทะไปด้วย

ต่อไปเป็นเรื่องความไม่ประมาท หรืออัปมาทธรรม อัปมาทธรรมนั้น
เป็นธรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดธรรม หรือรอยเท้าช้าง คือพระ
พุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ธรรมทั้งหลายรวมลงได้ในความไม่ประมาท เหมือน
รอยเท้าสัตว์บกใหญ่เล็กทั้งหลายลงในเท้าช้าง อัปมาทธรรมนั้นเป็น
หลักของการกระตุ้นเตือนตนเอง ทำให้จดเว้น ยับยั้ง ไม่ตกไปในทาง
ความชั่ว ไม่หลงลืม ไม่ปล่อยตัว ส่วนในทางความดีก็ไม่ละเลย ไม่

ปล่อยปละละทิ้ง พยายามทำให้เกิดขึ้น ต้องมีความไม่ประมาทก่อน ถ้ามีความไม่ประมาทแล้ว ก็จะนำไปสู่ความก้าวหน้าได้ ความจริงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเหมือนรอยเท้าช้างมีหลายข้อ โยนิโสมนสติกการก็ใช่ อริยสัจสี่ก็ใช่ แต่เฉพาะที่หนีไปยกเอาอุปมาธรรมมาและก็นำจะกำหนดเอาเป็นค่านิยมพระพุทธศาสนาไว้ด้วย ความไม่ประมาทคือไม่ขาดสติ ไม่ขาดสติก็มีความรับผิดชอบด้วยคือ ถ้าเป็นเรื่องที่จะผิดพลาดเราไม่ยอมถ้าไปตาม แต่ถ้าโอกาสแห่งการทำความดีมาถึงก็ขมิ้นขมิ้นทำไม่ยอมให้ผ่านไปเปล่า ธรรมข้อนี้ควรเอามาใช้ไม่เฉพาะในกิจการงานต่าง ๆ แม้แต่ชีวิตก็ควรไม่ประมาทเหมือนกัน เราไม่รู้ว่าภายหน้าของเราจะเป็นอย่างไรเราก็ต้องไม่ประมาท ชีวิตของเราจะอยู่กันไปกี่วันเราก็บอกไม่ถูก ถ้ามีความไม่ประมาทพิจารณาชีวิตแล้วก็จะไม่หัดหุ้ไม่ท้อแท้ใจ เราพิจารณาแล้ว บังเกิดความไม่ประมาท เกิดความสังเวช

คำว่าสังเวช นี้เราเข้าใจกันอย่างไร ถ้าเข้าใจคำว่าสังเวช หมายถึงความสลัดหลุดใจแล้วก็เลยกลายเป็นว่าทุเรศอะไรไปด้วย สังเวชนี้ถ้าไปดูหลักฐานที่ท่านสอนไว้จะเข้าใจ เช่นถ้าเราตกอยู่ในความประมาทแล้วต่อมาไปเห็นคนเจ็บใกล้จะตายเกิดความสังเวช ก็คือเกิดความได้คิดขึ้นมาว่าจะต้องรีบเร่งทำความดี ให้ไปดูหลักฐานในพระไตรปิฎกว่าเป็นอย่างนี้หรือไม่ เรามาเข้าใจกลาดเคลื่อนว่าสังเวชนี้มันสลัดหลุดใจ แต่ความจริงไม่ใช่ เห็นอะไรแล้วได้คิดขึ้นมา ว่าเราจะต้องรีบทำสิ่งที่เป็นคุณงามความดีเป็นกุศล ละความชั่ว อย่างนั้นจึงจะเรียกว่าเป็นความสังเวช ถ้าใครมาถามว่าไปดูสถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณไปเพื่ออะไร ก็ตอบว่าเพื่อให้เกิดความสังเวช ความสังเวชได้คิด กระตุ้นเตือนใจ เราเตือนว่าแม้แต่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นมหาบุรุษก็ยังต้องปรีชาญาณ

สถานทนเกยวของกับพระองค์ เป็นเครื่องเตือนให้คิดเป็นเครื่องเตือนใจตนเอง ให้รับชวนขยายปฏิบัติธรรมของพระองค์ เร่งทำความดีงามบำเพ็ญธรรมด้วยความไม่ประมาท อย่างนั้นจึงจะเรียกได้ว่าเป็นสังฆเวชนียสถาน

จะพูดต่อไปอีกสักเล็กน้อย คำนิยามพุทธมีหลายอย่าง วันนี้อาตมานำมาช่วยกันคิดพิจารณาจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม ทันทต่อไปก็คือ คำนิยามแห่งการฟังตน

พอพูดถึงเรื่องฟังตน ทุกท่านบอกว่าใช่แล้วความรู้ง่าย ๆ หลายท่านจำพุทธภาษิตได้ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน หลักธรรมเรื่องการฟังตนที่ท่านสอนเพื่อให้แต่ละคนมีความรับผิดชอบต่อตนเอง คือเราแต่ละคนจะต้องพยายามฟังตนเอง แต่บางทีในการนำมาใช้ก็เกิดปัญหา อย่างเช่นฝรั่งบางคนเอาไปโจมตีว่าพุทธศาสนาสอนหลัก อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนพึ่งตน อันนี้สอดคล้องกับหลัก สุทธิ อสุทธิ บัณฑิตตั้ง ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนหนึ่งทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ หลักสองหลักนี้เข้ากัน สอดคล้องกันดี เมื่อสอดคล้องกันดี ก็มาเป็นอันตรายแก่ประเทศไทย อันตรายยังไร คนไทยบอกว่า มนุษย์แต่ละคนนั้นตัวใครตัวมัน อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ก็คือหลักตัวใครตัวมันช่วยกันไม่ได้ ถ้าเราไปเห็นคนตกทุกข์ได้ยาก ก็ต้องนึกถึงหลักพึ่งตัวเองต้องบอกว่า เอ้า...ตัวทำไมไม่พึ่งตัวเอง? ถ้าคุณพึ่งตัวคุณก็ไม่เป็นอย่างนั้น เขาบอกว่าหลักการอย่างนี้ไม่สนับสนุนให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แล้วยังไปคล้องจองกับหลักกรรมอีกด้วย หลักกรรมในพุทธศาสนาบอกว่า กรรมเก่า ใครทำมาอย่างไรก็ได้ อย่างนั้น ใครเป็นอย่างไรเวลานักเป็นเพราะกรรมของเขาทำไว้ ต้องปล่อยให้เขารับ

กรรมของเขาเอง ไม่ต้องไปช่วย เขาก็ต้องพึ่งตน คือช่วยตัวเองไป คนชาวพุทธไทยก็ไม่คำนึงถึงกัน แล้วยังสอดคล้องกับหลักอุเบกขาอีก เมื่อเป็นกรรมของเขาเราก็คงต้องมือเบกขา คือวางเฉยะ ไม่ยินดียินร้ายเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ ก็เลยจบกัน เป็นอันว่า หลักธรรมทั้งหลายสอดคล้องกันหมดเลย ทำให้คนไทยไม่ต้องขวนขวายช่วยเหลือกัน เขาไปเขียนหนังสือ เขียนตำราโจมตีอย่าง

หนักมาพูดถึงการพึ่งตนตามหลักพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร อัดดา หิ อัดตโน นาโถ ถ้ามุ่งไปที่ธรรมะชั้นใน การเข้าใจสังขารธรรม การที่จิตใจของเราจะพ้นจากกิเลสจะพ้นจากความทุกข์ได้ในขั้นสุดท้าย คนอื่นใครเล่าจะมาช่วยได้ มันทำให้กันไม่ได้ ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์นั้นมันของเฉพาะตน เป็นของแน่นอน เป็นหลักสัจจะ นี่ทำให้เราต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ช่วยตนเอง แต่การพึ่งตนเองมิได้หมายความว่ามิให้ช่วยผู้อื่น และมีเชื่อว่าคนอื่นช่วยอะไรไม่ได้เลย หลักธรรมที่ยืนยันมากมาย สังคหวัตถุเป็นต้น ก็เป็นหลักธรรมที่ให้ช่วยกันทั้งนั้น หลักธรรมที่คู่กับอันนี้ก็คือกัลยาณมิตร ให้เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน และกัลยาณมิตรนั้นก็ก็เป็นหลักการสำคัญของพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิและเป็นเบื้องต้นแห่งอริยมรรค ก่อนที่พระอาทิตย์จะอูทัยนั้น มีแสงอรุณให้เห็นได้ก่อนฉันใด การมีกัลยาณมิตรก็เหมือนกัน เป็นแสงเงินแสงทอง เป็นนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรค นหมายถึงความว่า ในเรื่องของสังคม การช่วยเหลือกันและกันเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา สำหรับตนเองเราต้องพยายามช่วยตัวเอง แต่สำหรับผู้อื่นเราต้องช่วยเขา ไม่ใช่คอยให้เขามาช่วยเรา ในขั้นสุดท้ายหรือขั้นในสุดแล้วทุกคนต้องช่วยตัวเองแน่นอน คนอื่นเขาจะมาช่วยอยู่ตลอดเวลา

ไม่ได้ และข้างในแท้ ๆ เขาก็ช่วยไม่ได้ แต่ก่อนถึงนั้นจะต้องมีการช่วยเหลือกัน

ท่านท่านบอกให้ทุกคนฟังตนอย่างไร ฟังตนด้วยการทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ อันนั้นเพื่อจะได้ไม่ต้องให้คนอื่นมาช่วย เมื่อฟังตนได้ก็ไม่ต้องเบียดเบียนใคร และคนที่ฟังตนได้จึงจะช่วยเหลือคนอื่นได้ ถ้าฟังตนไม่ได้ ก็เป็นภาระของคนอื่น ถ้าคนส่วนมากในสังคมใดฟังตัวเองไม่ได้ สังคมนั้นก็ไม่ต้องคิดทำอะไรให้เจริญก้าวหน้า เหมือนเรือทีมแต่เรือร่วมแต่คอยประู๊กก็หมดลมหมดเวลา ถ้าทุกคนฟังตนไม่ได้ก็ไม่มีใครช่วยใครได้เลยและทำอะไรไม่ได้เลย

คนที่ไม่รู้จักฟังตน คนอื่นเขาไม่อยากจะมาช่วย แต่ถ้าเราฟังตนเองได้ดีแล้วเวลาเราฟังตนเองไม่ได้ คนอื่นเขาอยากช่วย เพราะฉะนั้นการได้ฟังคนอื่นที่เขาอยากช่วยเป็นการฟังตนด้วย และมันก็เป็นความจริงอย่างนั้น หลักธรรมต่าง ๆ จะสอดคล้องกัน พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมต่อกันเป็นทอด ต้องมองดูอย่างสัมพันธ์กัน พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมสำหรับสร้างที่พึ่ง ได้แก่หลักธรรมที่ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้ เรียกว่า นาคกรณธรรม ๑๐ ประการ ในหลักธรรม ๑๐ ประการนั้นมี สติ มีปัญญา มีสันโดษ มีความเพียร มีอะไรต่ออะไร และมีข้อหนึ่งว่า ขวนขวายเอาใจใส่ช่วยช่วยเหลือกิจการของเพื่อนร่วมหมู่คณะ (กิจการนี้แยกทุกขตา) หลักข้อนี้แสดงว่าการที่จะฟังตนเองได้นั้นต้องช่วยเหลือคนอื่นด้วย เป็นอันว่าการที่จะฟังตนเองได้นั้น ในบรรดาธรรมะทั้งหลายที่จะต้องปฏิบัติ ธรรมข้อหนึ่งก็คือต้องเอาใจใส่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย เพราะฉะนั้นธรรมะของเราสัมพันธ์กัน ในที่สุดการฟังธรรมก็คือฟังตน การฟังตนก็คือฟังธรรม เพราะฉะนั้นในตอนพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานจึงได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย

อัสตตรณา ฐัมมัสสรณา จงมัตนเบนทพง จงมฐรรมเบนทพง จงมตณ
เป็นประทีป และจงมฐรรมเป็นประทีป นแสดงว่าการฟังตนและฟังธรรม
เนื่องอยู่ด้วยกัน อย่างเช่นทตฺรส์ว ภิภษฟังตนเองนั้นคืออย่างไร แล้ว
เฉลยว่า ภิภษปฏิบัติตามหลักสติปัญญา ๔ อย่างนี้ เรียกว่าฟังตน ถ้าฟัง
ตนแล้วก็ต้องใช้สติปัญญา ต้องประพฤติปฏิบัติธรรม การประพฤติ
ธรรมก็รวมทั้งการช่วยเหลือผู้อื่นด้วย เราต้องเข้าใจใช้ให้ถูก

ต่อไปค่านิยมแห่งการใช้ปัญญา พุทธศาสนาอย่างในเมองไทยนี้ เรียก
ว่าเป็นแบบเถรวาท พุทธศาสนาเถรวาทนี้ ถือหลักธรรมข้อปัญญาเป็น
เอก พระพุทธศาสนาแยกนิกายเป็นมหายานกับเถรวาท ทางฝ่ายมหายาน
บอกว่าเถรวาทอย่างในประเทศไทย ถือหลักปัญญาเป็นสำคัญ และก็
หย่อนในด้านกรุณา มหายานเองก็หนักในด้านกรุณา แต่ก็หย่อนด้าน
ปัญญา กรุณาก็คือความต้องการที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ต้องการบำเพ็ญตน
เป็นพระโพธิสัตว์ ไม่ยอมเข้าสู่ปรินิพพานจนกว่าจะได้ช่วยสรรพสัตว์ให้
พ้นจากโอฆกัณดารเสียก่อน แล้วพระโพธิสัตว์จึงจะเข้าปรินิพพานภาย
หลัง นเป็นค่านิยมทางฝ่ายมหายาน แต่ก็เป็นเพียงการเน้นต่างกันเท่านั้น

ที่พระคุณของพระพุทธเจ้ามีปัญญาเป็นตัวการสำคัญ จะต้องใช้
ปัญญาในการปฏิบัติธรรม ด้วยปัญญาจึงจะเข้าใจและเข้าถึงความจริง
เพราะฉะนั้นในทางพุทธศาสนาจึงถือหลักว่าปัญญาสำคัญยิ่งนัก อย่างไร
สังยุตตนิกาย ก็บอกว่าในบรรดาธรรมทั้งหลายที่เบญกุสสน ปัญญาเป็น
ยอด คือเป็นหลักธรรมเอกที่จะทำใหตรสรหรือเข้าสู่จุดมุ่งหมายของพระ
พุทธศาสนา อันต่างกับศาสนาทั่วไปทยกศรัทธาเป็นใหญ่ถือศรัทธาเป็น
หลักการสำคัญ พุทธศาสนาถือศรัทธาเป็นหลักการสำคัญเหมือนกัน แต่
ในขั้นสุดท้ายจะต้องก้าวพ้นชนศรัทธา คือไปด้วยศรัทธาได้ในขั้นต้นๆ

พระอรหันต์บุคคลในขั้นต้น ๆ จะมีศรัทธาเป็นหลักเด่น อย่างพระโสดาบันนั้น มองก็คุณลักษณะสำคัญ ก็คือความเป็นผู้มึนศรัทธาทมหนัก มีความเลื่อมใสไม่วอกแวก ไม่คลอนแคลนในพระธรรม แต่พอเป็นพระอรหันต์แล้ว ก้าวพ้นขั้นศรัทธาก็เห็นชัดเห็นจริงด้วยตนเอง เหมือนอย่างทพระพุทธรเจ้าเขตรัสถามพระสารีบุตรว่า ข้อธรรมอย่างนั้นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ พระสารีบุตรบอกอย่างนั้นอย่างนั้น แล้วพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ที่เรากล่าวอย่างนั้นเป็นด้วยเชื่อตามทตถาคตกถาหรืออย่างไร พระสารีบุตรตอบว่า มิใช่เชื่อเพราะพระองค์ตรัส แต่เพราะได้รู้เห็นด้วยตนเอง แสดงว่าขั้นสุดท้ายแล้วต้องก้าวพ้นขั้นศรัทธา ในพุทธศาสนาน ศรัทธาเป็นธรรมเครื่องนำทาง ในขั้นสุดท้ายต้องก้าวพ้นไป แต่ไม่ใช่ไม่เชื่อ ไม่เชื่อกับไม่ต้องเชื่อเป็นคนละอย่างกัน บอกไม่เชื่อ พระพุทธเจ้าตรัสอะไรก็ไม่เชื่อ อันนั้นไม่เชื่อเพราะไม่เห็นด้วย แต่ถารู้เองเห็นเองแล้วก็ไม่ต้องไปเชื่อใคร ถ้าหากว่าคุณลืมตาแล้วเขาเอาผ้ามาให้คุณ เขาบอกว่าคุณเชื่อไหม ผ่านมัสเชยวสแดง เราจะต้องบอกว่าเชื่อไหม ไม่ต้องเชื่อแล้วเห็นเองแล้ว ผาตเชยวสแดง ทนตาเราหลับตาแล้วเขาเอาผ้าห่มมาแสดง บอกว่าเขยวหรือแดง คุณไม่เห็นคุณจะว่าเขยวหรือแดงได้อย่างไร ถ้าเขาถามว่าคุณเชื่อไหมว่าเขยว คราวนี้แหละเราจะต้องบอกว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ เริ่มแต่ต้องลองพิจารณาว่าคนทมาบอกเราเป็นคนนำเชื่อไหม เรา รู้จักไม่รู้จัก มันสย้อย่างไร ถารู้จักเขา เขามาด้วยเหตุผลอะไร เชื่อหรือไม่เชื่อด อย่างนั้นเรียกว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ เราหลับตาฟังเขาบอกไม่เห็นเองจึงต้องคิดว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อ เขาบอกว่าเขยวเราอาจจะเชื่อว่าเขยว ถ้าเขาว่าแดง เราอาจจะไม่เชื่อว่าแดง แต่ถ้าเรากลืมตาเองแล้วเรามองเห็นเองนั้นะ เราต้องบอกว่าเชื่อไหม ก็ไม่ต้องแล้ว เห็นเองรู้เอง

บทบาทของนักศึกษในการส่งเสริมค่านิยมพุทธ ๑๙๕

ธรรมในพระพุทธศาสนาน่าจะเป็นคนเชื่อ กึ่งเป็นคนศรัทธา ในชั้น
โศดาลัยยังเป็นคนศรัทธาอยู่ ต่อจากนั้นปัญญาจะต้องเจริญขึ้นมาแทน
จนถึงขั้นตรัสรู้ ปัญญาเป็นยอด

อย่างไรก็ตาม ไม่ควรตีความเลยเถิดเกินไป เช่นในกาลามสูตร ไม่
ใช่แปลว่าไม่ยอมเชื่อใคร พระพุทธเจ้าตรัสธรรมมาให้ฟังใจใคร่ตรงดู
ก่อน ไม่ใช่ตรัสให้เชื่อ แต่บางคนแปลเลยไปว่า หมายความว่า
พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ให้เชื่อใคร ๆ หรืออะไร ๆ เลยอย่างนั้นก็ยังมี ความ
จริงต้องบอกว่า ตำราว่าอย่างนี้ หลักฐานในตำราว่าอย่างนี้ อาจารย์บอก
ว่าอย่างนี้ ขนาดน่าเชื่ออย่างนี้ยังต้องพิจารณาด้วยปัญญาก่อน แล้วอย่าง
นี้จะแค่ไหน ก็ท่านให้พิจารณาก่อน แต่รวมความก็คือถือปัญญาเป็น
หลักธรรมข้อสำคัญ มีค่านิยมแห่งการใช้ปัญญา

ค่านิยมต่อไปคือ ค่านิยมแห่งการฝึกตน ซึ่งรวมถึงการสำรวจตัวเอง
ด้วย สำรวจตัวเองจะมากลี่ยกกับฝึกตน พระพุทธเจ้าได้ตรัสย้าว่า
ทันใด เสฏฐิ มนุสเสสุ แปลว่า ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้วประเสริฐ
สุด หรือตรัสอีกที่ว่า วิชชาจรณสัมปັນโน โส เสฏฐิ เทวमानุเส
หมายความว่า ผู้ที่ลงพร้อมด้วยวิชาและจรณะนั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดใน
หมู่มนุษย์ทั้งปวง ไม่เฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่เทวดาคนที่ฝึกตนเอง
แล้วก็ยังประเสริฐกว่า เป็นค่านิยมแห่งการฝึกตน หลักการของ
พระพุทธศาสนาว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และฝึกได้ดีที่สุด ถ้าหาก
ว่าไม่ฝึกแล้วอาจจะเลวที่สุด หรืออาจจะต่ำกว่าสรรพสัตว์ แต่เมื่อฝึกแล้ว
ก็ประเสริฐสุด แม้แต่เทวดาหรือว่าพรหมยังต้องบูชาพระพุทธเจ้าผู้เป็น
ศาสดาเอก สัตถา เทวมนุสสานัง เป็นศาสดาทั้งของเทวดาและมนุษย์
เทวดายังต้องมาไหว้พระพุทธเจ้า เพราะผู้ฝึกตนเองนั้นเป็นผู้ที่สูงที่สุด

๑๙๖ คำนิยามแบบพุทธ

ในเมื่อเรämänิยามว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เราก็ต้องเห็นคุณค่าของการฝึก คือต้องเห็นคุณค่าของการศึกษา การศึกษานี้หมายถึงการศึกษาตามความหมายของพุทธธรรม การศึกษาในแง่ของพระพุทธศาสนาหมายถึงการฝึกตน ฝึกตนคือทำตนให้เจริญงอกงามหรือพัฒนาตน ทำให้ชีวิตดีขึ้นทั้งด้านความประพฤติ การอยู่ร่วมในสังคม จิตใจ และปัญญา

คำนิยามอีกสองอย่างคือ คำนิยามแห่งคุณค่าของชีวิต ที่ท่านฝากไว้ว่าความเป็นโสดาบัน หรือ โสดาปัตติผล ประเสริฐกว่าแม้แต่ความเป็นเอกราชบนผืนแผ่นดิน แม้แต่การไปสวรรค์ ไปเทวโลก แม้แต่อิสรชาติในโลกลงมวต คำนิยามนี้มีความหมายอย่างไร คำนิยามนี้หมายความว่า การปรับปรุงชีวิตของเรานั้นมีคุณค่ามากกว่าผลได้ภายนอกทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ ความมั่งมี ความยิ่งใหญ่ การปรับปรุงชีวิตนั้นเป็นสิ่งสำคัญสุดยอด เขากับเรื่องการฝึกตนเหมือนกัน ถ้าเราสร้างคำนิยามได้ เราก็จะเข้าถึงคำนิยามพุทธศาสนาอย่างอื่นได้ เพราะอันใดที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าเป็นสิ่งประเสริฐ ในคติพุทธศาสนาถือว่าเป็นสุดยอดดลเลิศ ที่สำรวจมานักหลายอย่าง ตามที่อาตมาได้อธิบายมาตั้งแต่ต้น ก็มายุติว่าการบรรลุโสดาปัตติผลนั้นถือว่าสำคัญยิ่งกว่าการได้เป็นผู้มีอำนาจ ยิ่งกว่าการได้รับการกราบไหว้บูชา ยิ่งกว่าสิ่งที่เป็นโลกธรรมซึ่งเป็นความสำเร็จภายนอก นั่นคือการเห็นคุณค่าชีวิตของมนุษย์ การที่จะคิดปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น ถ้าแต่ละคนมีคำนิยาม ก็เท่ากับว่า แต่ละคนเห็นคุณค่าของการเข้าใจในชีวิตของตนเอง พยายามปรับปรุงส่งเสริมคุณค่าของชีวิต การที่จะไม่ทำชั่ว เพราะจะเป็นการทำลายคุณค่าของชีวิต ถ้าเราเห็นคุณค่าของชีวิตสุดยอดแล้วเราจะไม่กล้าทำความชั่ว เพราะกลัวจะมาทำลาย

คุณค่าชีวิต และเราจะต้องพยายามทำความดี ปรับปรุงส่งเสริมให้ชีวิตเจริญงอกงามจนบรรลุถึงความงามหรือประโยชน์สูงสุด

สุดท้าย ค่านิยมแห่งความเป็นอิสระหรือความไม่ยึดติด เข้าใจกันทั่วไปว่าเป็นความไม่ยึดมั่น ความไม่ยึดติดถ้อยมั่นในสิ่งต่าง ๆ สอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ สอดคล้องกับหลักปัญญา ความรู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย

ความเป็นอิสระ ไม่ยึดติดนี้ บางทีก็ต้องระวัง ไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด ความเป็นอิสระมันใกล้เคียงกับความเป็นเสรี ความเป็นเสรีก็เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้ใดได้ตรัสรู้เป็นเสรี คอมมความเสรีในจิตใจ จะทำการต่าง ๆ ในแนวของปัญญา ความเป็นอิสระคือพ้นจากอำนาจของตัณหาอุปาทาน ความเป็นอิสระในที่นี้เรียกว่าไม่ยึดติดไม่ใช่เป็นอิสระเสรีที่ว่า ฉันอยากทำอะไร ก็ทำได้ อันนั้นคนมักจะเข้าใจผิดว่าเป็นอิสระคติในพุทธศาสนาไม่มีอย่างนั้น ความเป็นอิสระเสรีหมายความว่า ฉันรู้ว่าควรทำอะไร ก็ทำได้ เราเป็นอิสระเสรีตามเหตุผล เราดำเนินชีวิตตามเหตุผลได้ ปัญญาบอกว่าสิ่งใดงามก็ทำตามได้ ไม่ใช่ทำไปตามความใคร่ของตนเอง แล้วบอกว่าอิสระเสรี คือฉันอยากจะทำอะไรก็ทำอย่างนั้น อันนั้นเห็นจะเป็นสิ่งที่เรียกว่าเสรีทาส คือความเป็นทาสอย่างเสรีหมายความว่าเราเป็นทาสของกิเลส แล้วก็เลยแสดงกิเลสได้อย่างเสรี ที่นั่นถ้าหากว่าเป็นอิสระในทางพระพุทธศาสนาก็หมายความว่า มีอิสระ มีความสามารถที่จะดำเนินไปตามทางแห่งเหตุผล ความดีงามและความถูกต้อง อันนั้นเป็นอิสระอย่างแท้จริง ปัจจุบันนี้เรามานั่งคิดเรื่องความไม่ยึดมั่นถ้อยมั่น เราไม่ยึดมั่นถ้อยมั่น ไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลาย คือเราไม่ถือสิ่งต่าง ๆ ไปตามอำนาจกิเลสของเรา เราจะเป็นอิสระอย่างแท้จริง คำ

๑๙๘ คำนิยามแบบพุทธ

ว่าไม่ยึดติดนั้นจะมาสอดคล้องกับเรื่องความเป็นอิสระเสรี แต่ที่ต้องระวังเหมือนกัน ความเป็นอิสระเสรีไม่ยึดติดนั้น จะต้องเกิดขึ้นด้วยปัญญา มิฉะนั้นอาจกลายเป็นความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น

คนเรานั้นจะมีความยึดมั่นได้แม้กระทั่งในความไม่ยึดมั่น ความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่นเป็นอย่างไร เรามักสอนธรรมว่า ไม่ควรยึดมั่น เรา ก็อยากจะประพฤติตามหลักธรรมข้อไม่ยึดมั่น แล้วก็คิดว่า ฉะนั้นจะต้องเป็นคนไม่ยึดมั่น ฉะนั้นจะต้องมีความประพฤติแสดงออก มีพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งแสดงออกถึงความเป็นผู้ไม่ยึดมั่น เพราะฉะนั้นก็จะทำอะไรต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าตนเป็นคนไม่ยึดมั่น ตอนนั้นแหละที่จะเกิดความยึดมั่นใหม่ คือความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่น แล้วจะทำให้เกิดความผิดพลาด นั่นเป็นสิ่งที่สำคัญที่เราควรจะเตือนกันไว้ ความยึดมั่นในความไม่ยึดมั่นนั้นเป็นสิ่งสำคัญทีเดียว เพราะมันเป็นตัวหลอกจนสุดท้าย ทำให้พระพุทธเจ้าจึงไปขัดกับพวกศาสนาเจ้าลัทธิทั้งหลาย ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐ แต่ไปยึดติดทฤษฎีของอยู่นั้นไปไม่พ้น ท่านจึงเรียกทฤษฎีหรือทฤษฎีนั้นๆ ว่า พรหมชาติ แปลว่าตาข่ายดักพระพรหม คือร่างแหพวกศาสนาจารย์ผู้ประเสริฐพากันมาติดอยู่

ผู้ที่เรียนความไม่ยึดมั่นก็ต้องระวังว่าจะไปติดในความไม่ยึดมั่น การที่เราระงับยึดมั่นสิ่งใดนั้น ที่แท้มันเกิดจากปัญญา คือรู้เขาใจสัจจนมองเห็นเกิดเป็นความตระหนักรู้เองว่ามันมีสภาวะอันไม่นำเอาไม่นำเป็นเรื่องราวไหลลื่นที่จะทำอย่างนั้นๆ แล้วเราก็จะไม่ยึดติดมันเอง เป็นไปเองโดยไม่ต้องคิดจะไม่ยึด ทนคนธรรมดาเป็นปุถุชน เวลาบอกว่าเรายึดมั่นอะไรนั้น แต่ใจยังยึด ตัวก็เลยยังอยู่ ถึงปากจะบอกว่าไม่ยึด แต่ว่าใจมันก็ยังยึด ทนเมอจะจะไม่ยึดก็จะบอกตัวเองว่า ฉะนั้นไม่ยึดมั่นนะ แล้วก็

พยายามทำ พยายามแสดงความไม่ยึดมั่น เลยกกลายเป็นหลอกตัวเอง ความจริงการไม่ยึดมั่นเป็นคติที่เป็นประโยชน์ นี่ไม่ใช่มาค่าน ความไม่ยึดมั่นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่มิทางพลาดได้คือไปยึดมั่นความไม่ยึดมั่น ความไม่ยึดมั่นที่เราเอามายึดมั่นมันเป็นที่ลึกลับ เป็นภาพในใจ ขอภัยใช้ภาษาอังกฤษเป็น *concept* ของความไม่ยึดมั่นเท่านั้น เมื่อจะไม่ยึดมั่น ก็กลายเป็นการพยายามแสดงให้คนอื่นเห็นหรือไม่ก็เป็นการหลอกตัวเองว่าฉันไม่ยึดมั่น ฉันไม่ยึดมั่น ทนสิ่งทควรทำตามเหตุผลก็ไม่ทำ สิ่งที่ทำก็เกินเลยไป ไม่พอดี และการหลอกตัวเองนั้นเป็นอันตรายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เป็นการทรมาณตัวเอง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นความไม่ยึดมั่นที่เกิดจากของจริงแล้ว ก็จะไม่พอดี

นักค่านิยมต่าง ๆ เขาเป็นว่าค่านิยมแห่งความเป็นอิสระทางใจหรือความไม่ยึดมั่นถ่อมตนเป็นค่านิยมสำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่จะต้องทำให้กระจ่างชัด อาตมาก็ได้เสนอมาพอสมควร มีอะไรก็มาพิจารณาด้วยกัน ทนก็ได้อธิบายว่าเป็นที่ประชุมของท่านที่แทนตัวแทนของชาวพุทธ เมื่อให้อาตมาพูดในเรื่องค่านิยมในวันนั้น ชาวพุทธในที่ประชุมนั้นก็เลยเกิดหน้าที่ใหม่ที่จะต้องมาพิจารณาเรื่องค่านิยมว่า ในฐานะที่เราทำหน้าที่ของอุบาสก อุบาสิกา เราก็มายืนยันว่า การที่เราจะทำหน้าที่ได้อย่างจริงจัง ๆ สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ จะต้องตกลงกันให้ได้ว่า ชาวพุทธเราควรมีค่านิยมอะไรบ้าง อะไรเป็นค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง อะไรเป็นค่านิยมพุทธแท้จริง เมื่อตกลงหรือกำหนดได้แล้ว ก็ต้องเริ่มปฏิบัติให้เป็นเรื่องจริงหรือเป็นของมีจริงขึ้น โดยเฉพาะก็ต้องเป็นผู้ดำเนินการสร้างค่านิยมพุทธ ที่แสดงออกในความประพฤติ การปฏิบัติ การดำเนินชีวิต เพื่อจะนำให้คนอื่นมีความเชื่อถือ มีความนิยมนับถือ แล้วมีค่านิยมของ

ชาวพุทธนด้วย น้แหละคือหนทางที่นำไปสู่การเป็นชาวพุทธที่แท้จริง
 หนึ่งเวลาต่อไปน้อตมาเห็นว่า ถ้ายังเหลืออยู่ก็อาจจะมีการสนทนาแลกเปลี่ยน
 เปลี่ยนความคิดเห็น ขอเชิญท่านผู้ใดมีคำถามอะไรขอให้นำมาคุยกัน

พระสงฆ์โดยทั่ว ๆ ไป พุทธบริษัทถือว่าไม่น่านับถือแล้ว เพราะ
 พระสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของพระศาสนามัน ไม่ค่อยเคร่งครัดต่อพระวินัย
 ซึ่งเราจะได้พบได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังกันมาก ในเรื่องนี้เราจะมิวิตแก้ไข
 อย่างไม่ และถ้าเราจะพูดเพื่อแก้ไขข้อสงสัยนี้ เราควรจะพูดอย่างไร อีก
 ข้อหนึ่งครับ พระสงฆ์ที่วุ่นวายเกี่ยวกับการเมือง ถือว่ามีคตินิยมใหม่

เจริญพร คำถามนุรตจะเป็นคำถามสามัญในยุคปัจจุบัน ถือเป็นการ
 ขอมรบัสภาพนตงแต้แรก คอตอนต้น อตมาได้ตงขอสง้เกตุว่า
 บัจจุบันนี้คำนิยามพุทธศาสนาได้เสื่อมลงทั้งในด้านความนิยมและกำลัง
 เรขอมรบัว่าเบนอยางนนั้น ก็เป็นอันเท่ากับบอกว่าคำนิยามพุทธศาสนา
 เสื่อมไปแล้ว มีข่าวเรอข เรื่องพระภิกษุสงฆเบนอยางนอยางน อนนถ
 มีการเกตุตัวและแก้ไขได้หลายอยาง

การปฏิบัติในเรื่องนม ๒ อย่าง อันหนึ่งคือพูดแก้ หรือพูดส่งเสริม
 ว่าจริงหรือไม่อย่างนั้นอย่างนั้น ออกอย่างหนึ่งคือ พูดถึงทำทของเรา ทำท
 ของเรต้อปัญหา การทเราจะมาตอบแก้ว่าจริงไม่จริงน จะแยงจะค่าน
 ไปก็เสียเวลา ไม่มีประโยชน์เท่าไร ทะเลาะไปก็ยงมากเรื่องกวานอก ท
 นเราจะวางทำทอยางไร โดยเฉพาะในทน ก็เป็นตัวแทนชาวพุทธ
 อุบาสก อุบาสิกาบริษัท ควรจะวางทำทต้อเรื่องนอยางไร ทำทอยางน
 ก็คือ ทำทแห่งความรุ้ความเข้าใจ ทำทแห่งเหตุผล แต่บัญญัติหรือความ
 รุ้เหตุผลนเกตุชนไดอยางไร จะตองมีความรุ้อกประเภทหนงด้วย มันจึง

จะมีปัญญาวิจฉัยได้ว่า ควรจะอย่างไรดี ความรู้ที่วานคือความรู้ประเภทสุตะ และสุตะในทนต์หมายถึงความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์ปัจจุบัน

อาตมาขอเล่าเรื่องทีพูดมาแล้วตอนต้นว่า ท่านทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธนี้ สิ่งหนึ่งที่สำคัญน่าจะต้องย้ำ คือความรู้เกี่ยวกับสถาบันพระพุทธศาสนา อันนี้เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน อาตมาต้องขอติว่าผู้นำชาวพุทธเราไม่ค่อยรู้เกี่ยวกับสถาบันพระพุทธศาสนา เช่นอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ วัดอยู่ข้างๆ วัดอยู่ท่ามกลางพวกเรา เราแทบไม่รู้จักเลยว่าพระนั่นคือใคร มีความเป็นอยู่ พิณเพ อะไรต่อมีอะไรอย่างไร ครั้งหนึ่งในสมัยก่อน ชาวบ้านอุบลราชธานี ภูษิตสามเณร อยู่ด้วยกันใกล้ชิดกัน ก็เข้าใจซึ่งกันและกัน มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นก็ทำความเข้าใจกันได้ ให้อุบลราชธานีรู้ ว่าต้องแก้ไขอย่างไร ทนปัจจุบันไม่รู้จักกันแล้ว เวลาเกิดเรื่องอย่างนั้น ก็ตอบปัญหาที่ช่วยไม่ได้ ถ้ารู้จักกัน เข้าใจกันดีแล้ว มันจะมีคำตอบให้ตัวเองในใจ รู้จักกับปัญหา โดยเฉพาะชาวพุทธที่เป็นอุบลราชธานีอุบลราชธานีในยุคนี้ รู้สึกว่าพระสงฆ์ท่านมีอุปสรรคในการประกาศธรรมในพระพุทธศาสนา แต่ท่านถนัดในการที่จะประกาศความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ที่นั้นอุบลราชธานีก็เป็นบริษัทใหญ่เหมือนกัน แทนที่จะทำหน้าที่ในการเผยแผ่ส่งเสริม ก็กลับจะไปหวังจากพระ อุบลราชธานีก็มีฐานะเป็นพุทธบริษัทประกาศศาสนาได้เช่นเดียวกัน จริงอยู่ เราต้องยอมรับฐานะและบทบาทที่ต่างกัน แต่ไม่ใช่อุบลราชธานีบริษัทจะไม่มีฐานะบทบาทของตนเองในสมัยพุทธกาล มีเหตุที่คคะทางโน้น ทางนี้เหยอะไป และพระพุทธเจ้าก็ยังทรงสนับสนุนว่าถ้าอุบลราชธานียังไม่มีความรู้ความ

สามารถในทางธรรม ยังไม่เชื่อว่าชาลยพอทจะประกาศลัทธิธรรมและแก้ไขข้อกล่าวหาต่อพระศาสนาได้ พระพุทธศาสนาก็ยังไม่เชื่อว่าเจริญมั่นคง

อุบาสกอุบาสิกาควรจะต้องมีสถาบันของตัวเองได้ มีกิจการทางสังคมที่ใหญ่โต เป็นฐานรองรับภิกษุบริษัทไว้สักชั้นหนึ่ง แบ่งงานกับพระสงฆ์ ทำบทบาทที่พระสงฆ์ไม่เหมาะที่จะทำในสังคม ส่วนประกอบของสังคมที่ใหญ่ขึ้น ถ้าหากว่าเป็นส่วนประกอบที่ติดก็จะมาช่วยซึ่งกันและกัน อุบาสกอุบาสิกาบริษัทที่ติดก็จะมาช่วยภิกษุบริษัทให้ดีขึ้น ถ้าหากเรามาลือว่า พระสงฆ์นั้นเป็นตัวสถาบันพุทธศาสนาทั้งหมดแล้ว ก็ไม่มีส่วนช่วย สองส่วนน่าจะมาช่วยซึ่งกันและกัน ถ้าส่วนหนึ่งตกลงไป อีกส่วนหนึ่งก็น่าจะมาช่วยพยุงขึ้น หลายครั้งหลายคราวที่อุบาสกอุบาสิกาจะสามารถค้ำชูไว้ได้ ถ้าเรารู้สึกว่าเรามันบทบาท เรามันภาระอยู่ บางครั้งเรามีความรู้สึกเหมือนว่าพระพุทธศาสนานั่นเป็นของพระสงฆ์ฝ่ายเดียว เวลาอะไรเกิดขึ้น ก็จะเหมือนกับว่า มีแต่พระสงฆ์เท่านั้นที่หาหนทางในพระพุทธศาสนา หรือถึงกับเห็นพระสงฆ์เป็นเจ้าของพุทธศาสนาเสียเลย เมื่อพระสงฆ์เสื่อม หรือมพระทำไม่ได้ ก็พูดว่าจะไม่นับถือพุทธศาสนา ทำราวกะว่าตนเองเป็นคนนอก ไม่ได้เป็นเจ้าของพุทธศาสนาด้วย ทุลกควรคิดว่ามีคนไม่ได้เข้าไปบวชทำลายศาสนาของเรา เราจะต้องช่วยแก้ไข เมื่อมีพระสงฆ์เป็นแกนกลาง ถ้าหากว่าส่วนนอกไม่เข้าทำหน้าที่เสียเลยจะเป็นอย่างไร การที่เราบอกที่อุบาสกอุบาสิกาทำอะไรไม่ได้ นั้นแสดงว่าอุบาสกอุบาสิกาบริษัทเสื่อมไปก่อนแล้ว ถ้าหากอุบาสกอุบาสิกาเสื่อม พระสงฆ์จะไม่เสื่อมได้ยาก ยกตัวอย่างง่ายๆ ชีวิตความเป็นอยู่ในสมัยโบราณ พระสงฆ์กับคฤหัสถ์อยู่ด้วยกัน พระสงฆ์สอนคฤหัสถ์ให้ทำความดี คฤหัสถ์ก็คอยดูพระสงฆ์อยู่เรื่อยๆ พระสงฆ์ก็ประพาศดี อุบาสก

อุปาสิกามีความเคารพในพระสงฆ์ พระสงฆ์ที่ระวางตัวต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติตัวดี เมื่อประพฤติปฏิบัติตัวดีก็ได้รับความนับถือจากชาวบ้าน และสามารถส่งสอนควบคุมชาวบ้านให้ประพฤติดี

ทนระบบมันเสื่อมไปแล้ว ระบบการควบคุมโดยธรรมในพระพุทธศาสนาไม่มีเหลือ ความเสื่อมก็เกิดขึ้นได้ แต่ก่อนนี้พระจะไปไหนไปสวดมนต์ไหน ไปทำอะไรที่ไหน เป็นอยู่อย่างไร ชาวบ้านก็รู้หมด เพราะว่าเขาใส่ใจ แต่เดี๋ยวนี้ชาวบ้านเอาแต่ประโยชน์ของตนเอง นิมนต์พระไปทำบุญบ้าน นิมองแง่หนึ่งถือว่าชาวบ้านเอาประโยชน์ของตนเอง ฉนั้นอยากทำบุญ ฉนั้นก็รับพระมาทำบุญให้ฉนั้น พระจะทำอะไร อยู่อย่างไร ก็ช่าง เราไม่ได้สนใจเลยว่าพระสงฆ์ที่ท่านมาเป็นใคร เป็นอย่างไร พอถึงเวลาท่านก็มาประกอบพิธีให้ นิมองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับว่า พวกเราเอาแต่เรื่องของตนเอง ฝ่ายพระบางส่วนพอไม่มีใครมาดูแล ฉนั้นจะทำอย่างไรก็ได้ ก็ขาดระบบควบคุม อาตมาก็เลยขอบอกว่าความจริงอุปาสกอุปาสิกาบริษัทนั้นแหละเสื่อมก่อน เสื่อมมานานแล้ว เสื่อมจนจะไม่มีเหลือเป็นชนเป็นอันแล้ว ถึงเวลานพระสงฆ์ภิกษุบริษัทจึงเสื่อมบ้าง เมื่อกำแพงรอบนอกพังลงแล้ว ความเสื่อมจึงเข้ามาถึงภายใน ทว่ามานท่านจะยอมรับหรือไม่ โโทษกันเอง เสียเวลาและไม่มีประโยชน์ มาช่วยแก้ดีกว่า เรามาช่วยกันศึกษาว่ามันเป็นเพราะอะไร เอาสิ่งต่างๆ เหล่านี้มาวิเคราะห์ เมื่อรู้เข้าใจเหตุผลที่เป็นมาแล้วก็จะเกิดความเห็นใจ แต่ว่าถ้าเห็นใจเกินไปมันก็เสีย มันไม่รู้จักแก้ไข แต่ถ้าไม่รู้จักศึกษาก็ไม่รู้จักทางแก้ ก็แก้ไม่ถูกที่เหมือนกัน ในแง่ที่พระสงฆ์เสื่อมนี้ อาตมาทำให้มองทงแง่ไหนเห็นใจด้วย ถ้าเราศึกษาเรื่องสถาบันสงฆ์ดีแล้ว เราก็เกิดความเห็นใจ ความรู้คือปัญญามันจะกลับมาทำให้เกิดกรุณา ก็คือความที่

เห็นอกเห็นใจแล้วก็จะเห็นพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่ คือ บัญญาคุณและกรุณาคุณ (จะเพิ่มวิสุทธิคุณตามนิยามในเมืองไทยก็ได้) เมื่อพระพุทธเจ้ามีปัญญาสูงสุดแล้วก็เข้าใจทุกข์สุขของสัตว์มนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ก็เกิดกรุณาอยากจะช่วยเหลือ เราก็อ่อนน้อม ถ้าเราได้ศึกษาอะไร เราเห็นใจแต่ละคนน่าจะช่วยโยยให้หนัก แต่พอเราศึกษาชีวิตเขาแล้วว่าเข่าเป็นอย่างนั้นเพราะอะไร แล้วเราอาจจะพบข้อน่าเห็นใจ และเข้าใจว่าสภาพสังคมน่าจะมีอะไรแก้ไขอีกเยอะแยะ ก็จะเกิดความ เป็นอิสระชนแล้วเห็นทางแก้ไขถูกต้อง เพราะฉะนั้นอาตมาว่าอันนี้ต้อง เริ่มด้วยปัญญา ชาวพุทธควรจะศึกษาเรื่องสถาบันพุทธศาสนาของตนเอง ให้เข้าใจดี ไม่ใช่รู้จักธรรมอย่างเดียว รู้จักว่าพระสงฆ์เป็นใครมาอย่างไร มีสภาพอย่างไร อะไรต่ออะไร เมื่อเข้าใจดีแล้ว ความเห็นใจและวิธิการแก้ไขจะตามมา คำถามเหล่านั้นคุณจะต้องตอบตัวเอง อาตมาจะไม่แก้ไข

พระสงฆ์วันวายกับการเมืองนั้นจะต้องแยกแยะ จะต้องใช้หลัก วิถีชีวิตที่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าทรงติเตียนพระสงฆ์องค์เจ้าไม่ให้อยู่การเมือง แด่อกด้านหนึ่งก็คือ พระมหานาถสอนนักรการเมือง อันนี้ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าการเมืองหรือเปล่า ที่จริงไม่ว่าใครทรงไหน ท่านให้ทำหน้าที่ของตนให้ ดี ถ้าเป็นนักรการเมืองก็ให้เป็นนักรการเมืองที่ดี จะเป็นอะไรก็ให้เป็น อย่างนั้นแหละ ถ้าพระจะทำหน้าที่ที่ดีก็สอนนักรการเมืองให้ทำหน้าที่ให้ดี สอนข้อปฏิบัติทำให้มีการเมืองที่ดีที่ชอบธรรม

อันนี้กับปัญหาที่กล่าวถึงเมื่อก่อนแล้ว อาตมาบอกมาให้ศึกษากันก่อน ศึกษาแล้วเกิดปัญญาจะแก้ไขอะไรต่างๆ ได้ ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งใน สังคมไทยขณะนี้ โดยเฉพาะในสังคมชาวพุทธคือความไม่รู้ ก็เลยไม่ทำ หรือทำก็ไม่ถูกต้อง อาตมาขอว่า ในสังคมไทยเราไม่ค่อยรู้จักสังคม

ตัวเอง เราชอบหันไปมองข้างนอกก็เลยไม่รู้จักตัวเอง ตอนนั้นเราจะสนับสนุนส่งเสริมค่านิยมชาวพุทธ ก็อยากจะให้ชาวพุทธเป็นผู้ที่รู้จักสังคมไทยดีกว่าคนอื่น นักศึกษาชาวพุทธน่าจะเป็นส่วนที่รู้จักสังคมไทยดีกว่ากลุ่มอื่น เพราะว่าสังคมนี้รวมไปถึงสถาบันทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่อยู่ภายใน ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นส่วนประกอบสำคัญ ถ้าเราจะแก้ไขคนไทย ก็ต้องรู้จักคนไทยให้ดี ปัจจุบันเราขาดความรู้ในเรื่องสังคมไทยอย่างมาก

วิธีการต้องอาศัยความรู้ การวางตัวของชาวพุทธที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่จะแก้ปัญหาที่ก่อการส่งเสริมสังคมขึ้นมาแล้ว สิ่งไม่ดีก็จะอ่อนลงไป จางหรือลดน้อยลงไปเอง นั่นเป็นวิธีแก้ไขอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่ศึกษาให้ดี เราอาจจะแก้มืด ถ้าจะแก้ระยะยาวเราต้องทำความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง เมื่อชาวพุทธมีความรู้ก็จะมีความมั่นใจที่จะแสดงออก ถ้าทำอย่างจริงจัง ก็จะมีผลต่อบ้านเมือง

ขอตอบคำถามที่รวบรวมยอดอกทว่า ถ้าแม่พระสงฆ์จะทำตัวไม่น่านับถือ แต่ถ้าชาวพุทธชาวบ้านยังสามารถนับถือความเป็นชาวพุทธที่มีในตนเองได้ พุทธศาสนาก็จะยังอยู่ และจะแก้ไขพระสงฆ์ให้น่านับถือได้ต่อไป อันนั้นเป็นคำถามที่ฝ่ายชาวบ้านจะต้องตอบเอง

อหิงสาของคานธี เกี่ยวข้องอย่างไรกับหลักพระพุทธศาสนา

หลักอหิงสาเรารู้กันดีว่ามีมหาตมะคานธีเป็นผู้ยึดมั่นเดินมาก ถ้ามองในแง่ประวัติศาสตร์อหิงสาเป็นหลักธรรมเก่า

ในทางพระพุทธศาสนา อหิงสาก็เป็นธรรมข้อหนึ่ง แต่รูปที่ใช้บ่อยมักเป็นอหิงสา แปลว่าความไม่เบียดเบียน การไม่เบียดเบียนที่แสดง

ออกทางกายและวาจา มีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานคือสัมมาสังกัปปะ ซึ่งแยกเป็นข้อย่อยข้อหนึ่งว่า อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำรงที่ปราศจากการเบียดเบียน อวิหิงสา เป็นคำควบคู่กับคำว่ากรุณา และหมายความตรงกับความกรุณาด้วย ในฐานะที่เป็นสัมมาสังกัปปะก็ย่อมต้องมาจากสัมมาทิฐิ มีความเข้าใจถูกต้องหรือความเห็นชอบเป็นพื้นฐาน ถ้าต้องการทราบอหิงสาอย่างเป็นขบวนการของมหาตมะ คานธี เราก็ต้องศึกษาจากมหาตมะ คานธี อุดมการณ์ของมหาตมะ คานธี ยกหลักอหิงสานเป็นหลักเอกเทศเดียว ถ้าจะตอบในแง่ประวัติศาสตร์จะยดยาวไปกันไกลทีเดียว เพราะหลักอหิงสามีไม่เฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น นิกرنธ์ก็สอนอหิงสา เน้นมากด้วย อหิงสาในพระพุทธศาสนา มีหลักการที่แตกต่างกับของนิกرنธ์ในแง่สำคัญบางอย่าง ส่วนมหาตมะ คานธีนั้น ท่านได้ศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ ของชมพูทวีปเป็นอันมาก รวมทั้งหลักอหิงสาท่านฝึกฝนมาก ซึ่งแหล่งอิทธิพลเดิมที่สำคัญก็จะเป็นพระพุทธศาสนา และลัทธินิกรินตันแหละ แล้วท่านเจาะจงพัฒนาความคิดเกี่ยวกับอหิงสาค้นเป็นพิเศษโดยเฉพาะ เพื่อใช้ให้ได้ผลทางปฏิบัติการอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยของท่าน เรื่องนี้คงจะตอบสั้น ๆ เพียงเท่านี้

คำบรรยายแสดงแก่ที่ประชุมทางวิชาการศาสนาของชุมนุมพุทธศาสนาระดับอุดมศึกษาทั่วประเทศ ที่ มศว.บางแสน เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๒ พิมพ์ครั้งแรกในจุลสาร วิถิ บทที่ ๑ ฉบับที่ ๔-๕ ของชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์ และประเพณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก.ย.-ต.ค. ๒๕๒๕

ภาคผนวก

แนะนำหนังสือธรรมนุญชีวิต

ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจัดขึ้น ณ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (AIT) เมื่อเร็วๆ นี้ ได้มีผู้เอื้อเฟื้อบริจาคหนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมต่างๆ ในพุทธศาสนา ให้แก่ผู้เข้าร่วมสัมมนาและบุคคลอื่นๆ ที่มาร่วมในงานนี้ หนังสือเหล่านั้นล้วนมีคุณค่าในการนำทางให้ผู้อ่านเข้าใจและสนใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนา อันจะก่อให้เกิดคุณประโยชน์เมื่อนำไปปฏิบัติ

ในบรรดาหนังสือเหล่านั้นมีอยู่เล่มหนึ่งซึ่งพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เรียบเรียงขึ้น ให้ชื่อว่า *ธรรมนุญชีวิต*

ก่อนอื่น ขอกล่าวถึงความเปี่ยมมาของหนังสือเล่มนี้สักเล็กน้อย หนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* นี้ เดิมใช้ชื่อว่า “คู่มือดำเนินชีวิต” ซึ่งท่านผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้น จากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธาและคุณความดีของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของท่านในการเดินทางไปเป็นวิทยากรในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนน์ซิลเวเนีย และได้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่นๆ ด้วย หลังจากกลับ

๒๑๐ ค่านิยมแบบพุทธ

เมืองไทยแล้วท่านได้ปรับปรุงหนังสือ “คู่มือดำเนินชีวิต” ใหม่และจาก
ปัจจัยบริจาคนั้นที่เหลืออยู่ ก็ได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ชื่อว่า *ธรรมนุญชีวิต*

ธรรมนุญชีวิต เป็นหนังสือที่ว่าด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ในทางพุทธ-
ศาสนาซึ่งเป็นพื้นฐานง่ายๆ เหมาะแก่กัลป์สัทธิทั่วไปที่จะนำไปประพฤติ
ปฏิบัติเพื่อชีวิตที่งดงาม และสร้างสรรค์สังคมที่ชอบธรรม

เนื้อหาของหนังสือ ประกอบด้วยบทนำและบทย่อยอีก ๒๐ บท ซึ่ง
จัดรวมเข้าเป็น ๔ หมวด ว่าด้วย *คนกับสังคม คนกับชีวิต คนกับคน*
และคนกับมรรคา

บทนำ แสดงลักษณะของคนสมบูรณ์แบบ ซึ่งจะเป็สมาชิกที่ดีของ
มนุษยชาติ ว่าต้องประกอบด้วยคุณสมบัติเรียกว่า สปีริตธรรม ๗
ประการ อันนัศึกษารมมัทก็ท่องเฉพาะหัวข้อสั้น ๆ กันจนใจว่า รู้จัก
เหตุ (รู้หลักการ) รู้จักผล (รู้ความมุ่งหมาย) รู้จักตน (เพื่อวางตนได้
เหมาะสมและแก้ไขปรับปรุงตัวได้ถูกต้อง) รู้จักประมาณ (รู้จักความ
พอดี) รู้จักกาล (รู้เวลาที่เหมาะสมและใช้เวลาเป็น) รู้จักชุมชน (รู้
เทศะ รู้จักตน เข้าใจชุมชนและวิธีปฏิบัติต่อชุมชน) และรู้จักบุคคล
(เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อผลดีในการเกี่ยของสัมพันธ์
เช่น การคบหา การอยู่ร่วมกัน การใช้งาน และการแนะนำสั่งสอน
เป็นต้น)

หมวดที่หนึ่ง “*คนกับสังคม*” ว่าด้วยหลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วม
กัน เพื่อประโยชน์สุขและความดีงาม ทั้งแก่สังคมและชีวิตของบุคคล
ประกอบด้วยบทย่อย ๕ บทคือ

๑. “*คนมีศีลธรรม*” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับเตรียมตัวบุคคลให้
เป็นอารยชน คือเป็นผู้พร้อมที่จะอยู่ร่วมในสังคม ได้แก่สุจริต ๓ ประการ

ซึ่งขยายออกไปเป็นอารยธรรม หรือธรรมจริยา ๑๐ ข้อ และให้โอกาสไว้ด้วยว่า ถ้ายังไม่พร้อมที่จะปฏิบัติได้ตามหลักอารยธรรมทั้งสิบก็ควรถือศีล ๕ ให้ได้เป็นอย่างดี

๒. “สมาชิกที่ดีของสังคม” กล่าวถึงคนมีค่า ซึ่งมีไว้แต่เพียงอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้เท่านั้น แต่ยังเป็นผู้คุ้มครองประโยชน์ต่อสังคม ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้ดงามยิ่งขึ้นด้วย บทนแสดงทงหลักธรรมภาคคุณสมบัติสำหรับเป็นพื้นฐานทางจิตใจ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมภาคปฏิบัติการสำหรับลงมือทำหรือแสดงออก ได้แก่ สังคหวัตถุ ๔ คือหลักการสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวใจกัน ๔ อย่าง แสดงให้เห็นว่าคนเราจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้หลายวิธีทั้งในด้านทุนทรัพย์ สังของ กำพุด แรงงาน และการร่วมแก้ร่วมเผชิญปัญหา

๓. “สมาชิกที่ดีของชุมชน” กล่าวถึงคนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชนว่า จะต้องมีความรับผิดชอบ ทั้งในด้านที่ทำตนไม่ให้เป็นที่ปัญหาหรือภาระต่อสังคม และในด้านที่จะเป็นกำลังส่งเสริมความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสังคม กล่าวคือ ในด้านแรก ต้องสามารถรับผิดชอบตัวเองหรือพึ่งตนได้ ด้วยการประพฤติตามหลักธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง ๑๐ ประการ ในด้านหลัง พึ่งประพฤติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม ๖ ประการ

๔. “สมาชิกที่ดีของรัฐ” เสนอหลักธรรมสำหรับคนในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งมีความรับผิดชอบร่วมกันในการธำรงรักษาการปกครองระบบนั้น ว่าจะต้องรู้หลักอธิปไตย ๓ แล้วยึดถือธรรมาธิปไตย คือถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นที่สำคัญ นอกจากนั้น จะต้องไม่ปล่อยปละละเลยหน้าที่ต่างๆ ที่สมาชิกของรัฐจะต้อง

พร้อมเพรียงกันทำเพื่อกำหนดความเรียบร้อยมั่นคงและส่งเสริมความดีงามในสังคมของตน ตามหลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ

๕. “ผู้นำหรือผู้ปกครองรัฐ” แสดงความหมายและอธิบายโดยย่อเกี่ยวกับหลักธรรมที่ถือกันมาประเพณีแต่โบราณว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมจะต้องประพฤติปฏิบัติ และนักปกครองผู้รับมอบพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มาใช้อยู่ในปัจจุบัน ก็ควรรับหลักธรรมเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติด้วย หลักธรรมเหล่านั้นมี ๓ หมวดใหญ่ ได้แก่ หลักที่เป็นคุณสมบัติและความประพฤติประจำตัว เรียกว่าทศพิธราชธรรม อย่างหนึ่ง หลักการปฏิบัติหน้าที่หรือธรรมเนียมการปกครอง เรียกว่าจักรวรรดิวัตร อย่างหนึ่ง และหลักการทำนุบำรุงประชาราษฎร์อันจะทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข และนักปกครองสามารถครองใจประชาชนไว้ได้ เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ อีกอย่างหนึ่ง ต่อท้ายด้วยหลักเตือนใจในการปฏิบัติหน้าที่มิให้ตกไปในอคติ ๔ ประการ

หมวดที่สอง “คนกับชีวิต” ว่าด้วยหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของบุคคลในการดำเนินชีวิตของตนให้ประสบความสำเร็จก้าวหน้า ความสำเร็จ และความดีงาม จนถึงขั้นที่เรียกได้ว่า ได้บรรลุจุดหมายของการมีชีวิตพร้อมชีวิตที่มีคุณค่าคุ้มกับการที่ได้เกิดมา หมวดที่สองนี้แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์” กล่าวถึงคนที่มีชีวิตอยู่อย่างดีที่สุด ซึ่งทำให้มีความมั่นใจในตนเอง จนไม่หวาดหวั่นแม้ต่อความตาย เพราะประพฤติธรรม ๓ หลักคือ ธรรมเป็นทมน ๔ อย่าง ได้แก่ ทำการด้วยปัญญา รักษาดีจะ สละสงฆ์ได้ ใฝ่หาความสงบใจ ธรรมเป็นพลัง

๔ อย่างคือ มีกำลังปัญญา มีกำลังความเพียร มีกำลังความสุจริต และมีกำลังสงเคราะห์ หลักที่สามคือ บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ๓ ประการ ได้แก่ ประโยชน์ปัจจุบัน (ทรัพย์สิน ยศ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุข) ประโยชน์เบื้องหน้า (ความประพฤติดี และมีจิตใจออกงามด้วยคุณธรรมจนไม่ต้องหวาดหวั่นต่อโลกหน้า) และประโยชน์สูงสุดหรือปรมาตม์ (รู้เท่าทันสังขาร มีจิตใจเป็นอิสระผ่องใส ไม่เป็นทาสของโลกและชีวิต) พูดอีกนัยหนึ่งว่า บำเพ็ญได้บริบูรณ์ทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

๒. “ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด” กล่าวถึงคนที่ไม่หลงโลก ไม่เมาชีวิต เพราะมีสติ รู้จักวางใจต่อสิ่งต่าง ๆ ในโลก ไม่ให้เกิดความลุ่มหลง มัวเมา ทำให้ดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด กล่าวคือให้เป็นผู้รู้เท่าทันและวางใจให้ถูกต้องต่อโลกธรรมทั้ง ๘ ประการคือ การได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และความเสื่อมหรือความผิดหวังจากสิ่งเหล่านั้น กับทั้งให้รู้จักพิจารณาคติธรรมดาของชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และกฎแห่งกรรม เพื่อให้ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท

๓. “ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ” กล่าวถึง คนผู้จะดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จและความก้าวหน้า นอกจากประกอบด้วยอิทธิบาท ๔ ที่รู้จักกันดีแล้ว ควรจะประพฤติตามหลักธรรมอะไรอีกบ้าง เฉพาะอย่างยิ่ง จักขรธรรม คือธรรมดุษณีอนำรถไปสู่ที่หมาย ๔ อย่าง อันได้แก่ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่งดงาม สมาคมกับคนดีมีความรู้ ตั้งตนไว้ชอบ และมีพื้นฐานในตนดี

๔. “ชีวิตที่เป็นหลักฐาน” กล่าวถึง คนที่รู้จักหาและรู้จักใช้ทรัพย์

๒๑๔ คำนิยมแบบพุทธ

จนตั้งตัวเป็นหลักฐาน มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ว่าหลักความประพฤติปฏิบัติอย่างไร และควรใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างไร

๕. “ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์” กล่าวถึงลักษณะของคนที่ประสบความสำเร็จในการครองเรือน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นชาวบ้านที่ดี หรือคฤหัสถ์ตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ คือความสุข วิชาแสวงหาทรัพย์ วิชาใช้จ่ายทรัพย์ ท่าทีของจิตใจต่อทรัพย์นั้น และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เป็นต้น

หมวดที่สาม “คนกับคน” ว่าด้วยหลักธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์และหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดกัน หรือเกี่ยวข้องกันโดยหน้าที่การงาน หลักธรรมในหมวดนี้ว่าตามทิส ๖ ยินพิน และมีหลักธรรมอื่น ๆ เพิ่มเข้ามาอีกตามสมควร แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “คู่ครองที่ดี” นอกจากแสดงหลักธรรมสำหรับการครองเรือนที่เรียกว่าฆราวาสธรรม ๔ ประการคือ ความมีสติจะต่อกัน ทั้งกาย วาจา ใจ รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนปรับตัวปรับใจเข้าหากัน มีความอดทน และสามารถเสียสละเพื่อคู่ครองของตน พร้อมทั้งหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามหลักทิส ๖ แล้ว ยังกล่าวถึงหลักธรรมของคู่ชีวิต ๔ ประการ และภรรยา ๗ ประเภท ไว้เป็นหลักสำหรับสำรวจอุปนิสัยของตนเองและคู่ครองของตนด้วย

๒. “พ่อบ้านแม่บ้านที่ดี” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับหัวหน้าครอบครัว ทั้งในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบบ้านเรือนและวงศ์ตระกูล และในฐานะที่เป็นมารดาบิดา

๓. “ทายาทที่ดี” กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับผู้หมั่นหาที่สืบทอดวงศ์ตระกูล ทั้งในฐานะที่เป็นบุตรธิดา ซึ่งจะพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาของ

ตน และในฐานะที่เป็นผู้จะต้องชำระรักษาความมั่นคงของวงศ์ตระกูลสืบต่อไป

๔. “มิตรแท้-มิตรเทียม” กล่าวถึงลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียมประเภทต่างๆ เพื่อเลือกคบหาและหลีกเลี่ยง พร้อมทั้งหลักความสัมพันธุมิตรพึงปฏิบัติต่อกัน

๕. “ลูกจ้าง-นายจ้าง” กล่าวถึงหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างคนงานกับนายงานบนพื้นฐานแห่งเมตตาธรรม คือความปรารถนาดีมีไมตรีจิตต่อกัน เพื่อประโยชน์สุขของกันและกันทั้งสองฝ่าย

หมวดที่สี่ “คนกับมรรคา” ว่าด้วยหลักธรรมของผู้ดำเนินในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ สู่จุดหมายคือประโยชน์สูงสุดหรือปรมาตม์ อันได้แก่ความหลุดพ้นเป็นอิสระและความสุขที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส แบ่งเป็น ๕ บทย่อยคือ

๑. “ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม” พึงประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร ๑ ประการ ตั้งตนอยู่ในหลักของผู้แสดงธรรม ๕ ประการ และปฏิบัติต่อศิษย์ตามหลักปฏิบัติในทศ ๖

๒. “นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า” พึงรู้จักหลักบุพภาคแห่งการศึกษา ที่เรียกว่าบัจฉัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการ คือกัลยาณมิตรที่เป็นองค์ประกอบภายนอก และโยนิโสมนสิการที่เป็นองค์ประกอบภายใน แล้วปฏิบัติตามวัฏจักรธรรมอันเป็นหลักการสร้างความเจริญงอกงามของปัญญา ๔ ประการ พร้อมทั้งทำตนให้เป็นพหูสูตในสายวิชาที่ตนเล่าเรียน ด้วยการสร้างความรู้ในด้านนั้นให้ครบขนทาง ๕ แห่งองค์คุณของ

๒๑๖ คำนิยามแบบพุทธ

พหูสูต ส่วนในด้านความสัมพันธ์ส่วนตัวกับอาจารย์ก็พึงปฏิบัติตามหลักทิสเบองขวาในทิส ๖

๓. “อุบาสก อุบาสิกา” เป็นคนใกล้ชิดศาสนา นอกจากปฏิบัติต่อพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามหลักในทิส ๖ และทำบุญคือความดีทั้งขนทาน ขนศีล และขนภาวนา คือฝักอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญาแล้ว พึงเดินก้าวหน้าต่อไปในมรรคาแห่งความบริสุทธิ์ให้สมชื่อว่าเป็นคนใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของอุบาสกทั้งแบบ ๗ และแบบ ๕ เฉพาะอย่างยิ่งแบบ ๕ คือ มีศรัทธา มีศีล ไม่เซ่อ มงคลแต่เชอกรรม มุ่งหวังผลจากการกระทำมิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่แสวงหาทักษิณโดยผู้สมควรรับของถวายนอกถิ่นนอกทาง แห่งคำสอนในพระศาสนา และชวนชววยในการอุปถัมภ์กัสนับสนุนพระพุทศาสนา

๔. “พระภิกษุสงฆ์” เป็นผู้สพศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ศาสนาธรรม มีคุณธรรมและหลักความประพฤติต้องปฏิบัติมากมาย เริ่มด้วยหน้าที่อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในทิส ๖ และพึงหม่นพิจารณาเตือนใจตนเองให้สำนึกในฐานะและหน้าที่อนจะต้องปฏิบัติโดยสมควรแก่เพศภาวะของตน ที่เรียกว่า อภินทปัจจเวกขณ ๑๐ ประการ

๕. “กุนถึงธรรม” เป็นบทท้ายสุด จบลงด้วยการกล่าวถึงลักษณะของผู้บรรลุจุดหมายของพระพุทศาสนา คือผู้รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต ลุถึงสันติ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่มีอารมณ์ติดข้องค้างใจ มีแต่ความเบิกบานผ่องใส พบความปลอดโปร่งเกษมสุขได้ในทุกสถาน

และสามารถเป็นแรงบันดาลใจให้สังและสถานซึ่งแวดล้อมตนพลอยกลายเป็นเพื่อนธรรมยามไปด้วย

เนื้อหาที่แบ่งออกไปถึง ๒๑ บทน พึงแต่จำนวนบทอาจนึกกวาดภาพว่าคงจะเป็นหนังสือขนาดใหญ่ทีเดียว แต่ความจริงความหมายและคำอธิบายต่างๆ ส่วนมากเป็นข้อความสั้น ๆ เขียนรวบรัดพอให้คนทั่วไปอ่านเข้าใจได้ง่าย รูปเล่มจึงเป็นอย่างฉบับกระเป๋ามีความยาวประมาณรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๑๗ เท่านั้น

ในทัศนะของผู้จัดทำหนังสือ *ธรรมนุญชีวิต* เอง คิดว่าหนังสือเล่มนี้มุ่งสำหรับผู้มพบความรู้ทางธรรมอยู่บ้าง แม้จะพยายามใช้ภาษาไม่ให้ยาก แต่ก็ยังมีคำที่มาจากภาษาบาลีปนอยู่ โดยเฉพาะชื่อหัวข้อธรรมต่างๆ จึงอาจจะไม่ทันใจคนรุ่นใหม่ทีเดียวนัก ผู้ที่น่าจะใช้ได้เหมาะสมจะได้แก่คนรุ่นที่เกือบจะเก่าและจวนจะใหม่ ซึ่งเหลียวหลังไปยังพอเห็นชีวิตแบบวัฒนธรรมไทย เฉพาะอย่างงผู้ที่ได้ชื่อว่า เป็นชาวพุทธ หนังสือเล่มนี้เป็นแบบฝึกหัดสำหรับทบทวนและตรวจสอบทั้งในด้านความรู้และการดำเนินชีวิต ว่าสอดคล้องหรือสมกันกับความเป็นชาวพุทธของตนหรือไม่ เพราะหลักธรรมที่ประมวลไว้ในหนังสือนี้ ล้วนเป็นหลักธรรมเบื้องต้นหรือระดับพื้นฐาน ซึ่งคนไทยส่วนมากได้เคยเรียนเคยอ่านหรือเคยได้ยินผ่าน ๆ กันมาแล้ว และถือได้ว่าเป็นแนวความประพฤติตามปกติของชาวพุทธ เมื่อตรวจสอบแล้วก็พอจะมองเห็นได้ว่า ความเป็นชาวพุทธของตนมีพื้นฐานทางความรู้และความประพฤติรองรับอยู่เพียงใด สำหรับท่านผู้หนักแน่นในทางธรรมอยู่แล้ว หรือมีความรักความสนใจทางด้านนี้ อยู่ “ธรรมนุญชีวิต” ก็จะเป็นคู่มือพุทธจริยธรรมที่อำนวยความสะดวก เมื่อต้องการปรึกษาหัวข้อธรรมหรือความหมายใน

คราวที่เกิดความตึงเครียด หรือจะใช้แนะนำสั่งสอนผู้อื่น และอาจพบความหมายที่พอจะเห็นทางอธิบายเชื่อมต่อไปกับผู้อื่นใหม่เข้าถึงได้ด้วย ส่วนคนที่เป็นอย่างนั้นใหม่ๆ ถ้าเป็นผู้ใฝ่ศึกษา ต้องการให้ความรู้ความคิด และการดำเนินชีวิตของตน สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วยการกลมกลืนเข้ากันได้กับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่ตนต้องเกี่ยวข้อง ก็อาจใช้หนังสือให้เป็นประโยชน์ได้ หรือถ้าไม่ต้องการจำกัดตัวให้แคบด้วยสิ่งที่เรียกกันว่าใหม่แต่เพียงด้านเดียว ก็อาจจะพบอะไรใหม่ๆ จากสิ่งที่ลืตกันว่าอยู่ในประเภทเก่ากันได้ หรือถ้าต้องการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมที่มีความรู้สึกแบ่งแยกกันอยู่เป็นเก่าเป็นใหม่ ให้กลายเป็นสังคมที่มั่นคงมีเอกภาพไม่มีคนเก่าไม่มีคนใหม่ มีแต่คนไทยด้วยกัน ก็อาจพบหนังสือที่เป็นสะพานเชื่อมได้แห่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากหนังสือเล่มนี้ จะเป็นใครก็ได้ ที่รับเอาธรรมบัญญัติแห่งธรรมนุญชีวิตไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามและประโยชน์สุข ทั้งแก่ตนเองและสังคมสืบต่อไป

จาก *วารสารคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ* ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๕ มี.ย.-ก.ค. ๒๕๒๒
สรุปความจาก *ธรรมนุญชีวิต* ของพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) หน้า ๘๘
หน้า พิมพ์โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดพิมพ์)

ประวัติ

พระราชวรมุนี (ประยูร ปรยุตโต)

- ๒๔๘๑ เกิดที่ อ. ศรีประจันต์ จ. สุพรรณบุรี
เป็นบุตรของ นายสำราญ นางซุนก อารยางกูร
- ๒๔๘๔ บรรพชา (เป็นสามเณร) ที่วัดบ้านกร่าง อ.ศรีประจันต์
จ. สุพรรณบุรี
- ๒๕๐๔ จบเปรียญธรรม ๘ ประโยค และเป็นนาคหลวง อุปสม
บท ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
- ๒๕๐๕ จบหลักสูตรมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นพุทธ
ศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ ๑.
- ๒๕๐๕-๒๕๐๖ เป็นอาจารย์ ร.ร. บาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒๕๐๗-๒๕๑๗ เป็นผู้ช่วยเลขธิการ รองเลขธิการ และอาจารย์
บรรยายในมหาวิทยาลัย
- ๒๕๑๐ โดยอุปถัมภ์ของ พสท. (WFB) เดินทางเยี่ยมเยือน
สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศลาว ศรี
ลังกา มาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง ไต้หวัน เกาหลี
และญี่ปุ่น
- ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นที่ พระศรีวิสุทธิโมลี
- ๒๕๑๕ บรรยาย "พุทธศาสนาก้าวพัฒนาธรรมไทย" ที่ *Univer-
sity Museum, University of Pennsylvania*
- ๒๕๑๕-๒๕๑๘ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์

